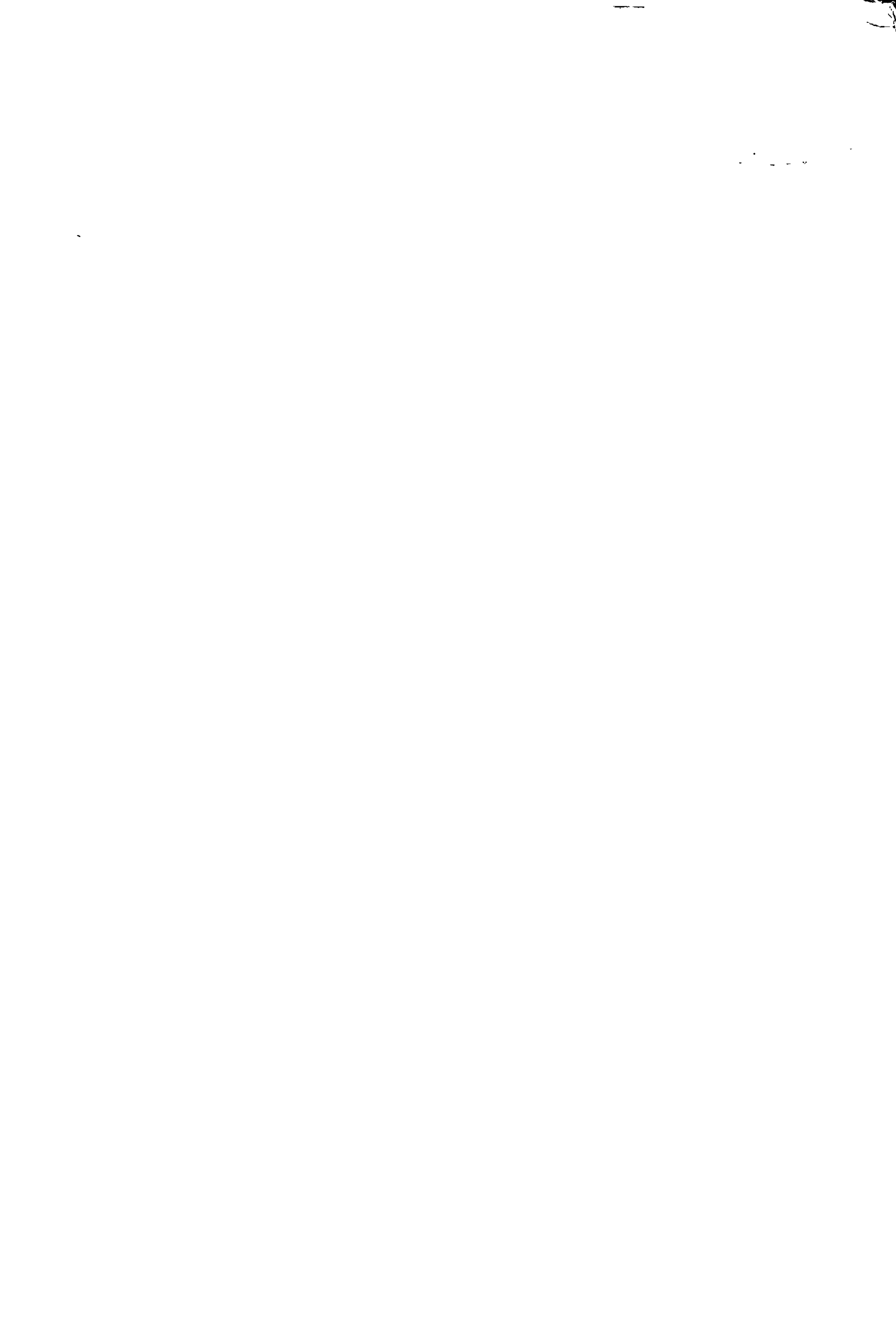
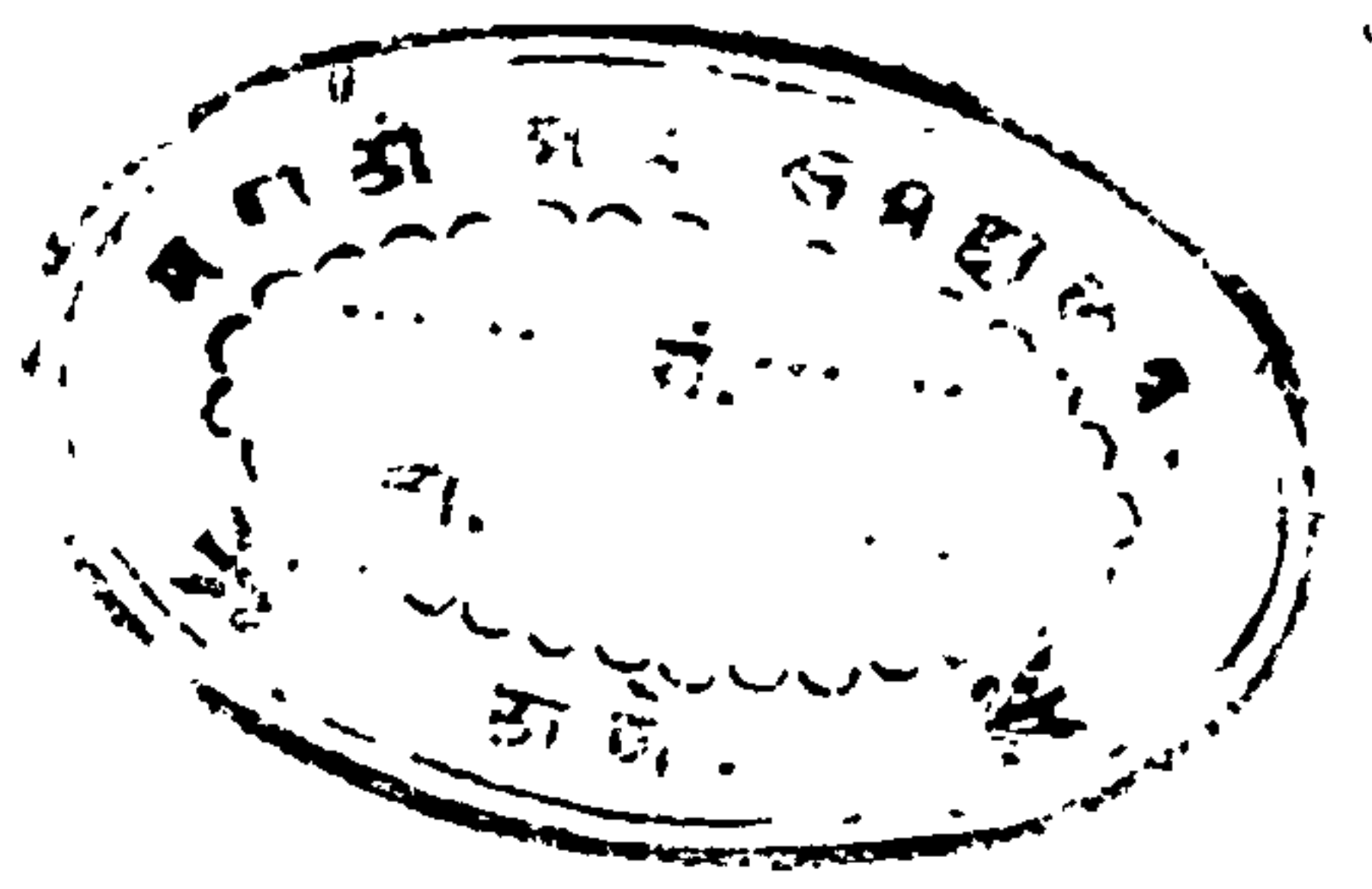

2
2/16
2026

लंडन येथील बड्या लोकांची गुप्त कृत्ये, ६३

अथवा

सुप्रसिद्ध इंग्लिश ग्रंथकार रेनाल्ड ह्याच्या

“ मिस्टरीज आफ् दी कोर्ट आफ लंडन ”

नामक अतिविख्यात कादंब-

रीचें भषांतर.

पाचवा छेद.

कृष्णराव बापूजी मांडे

ह्यांनी पुणे येथे

आपल्या “ श्री शिवाजी ” छापखान्यांत छापून प्रसिद्ध केला.

सर्व हक्क राखून ठेविले आहेत

सन १८९९.

किंमत १॥ रुपया.

अर्थ नाही, अशी तुम्हीही कल्पना होऊं लागली आहे ह्यांत संशय नाही. सखे, तूं असा शहाणपणा धरशील तर तुजवदलचा माझा सर्व राग मी विसरून जाऊन तुझा केवळ दास झालों आहे असें तुझ्या लक्षांत येईल. ये तर, आणि दे मला गाढ आलिंगन!”

इतकें बोलून राजपुत्र तिजशेजारी त्या मंचावर बसला, आणि तिचा हात आपल्या हातांत घेऊन त्यानें त्याचें चुंबन घेतलें. पण काय करावें; ह्याविषयींच्या विचारांत ती अगदीं गढून गेली होती; ह्यामुळे ती गोष्ट तिच्या लक्षांतच आली नाही. इकडे, आपण चुंबन घेत असतांही आपला निषेध होत नाही हे पाहून राजपुत्रास अतोनात स्फुरण आलें. त्याच वेळीं पलीकडील खोलींत जाण्याचें दार त्याच्या दृष्टीस पडून तेथें पलंगाबिलंगाची तयारी असावी असा त्याचा तर्क झाला. लागलीच तो आपल्या जागेवरून उठून त्या खोलींत गेला, व तेथें पलंग वगैरेची सर्व तयारी आहे असें पाहून, त्यानें त्या खोलींत मेणबत्या नेऊन ठेवल्या; आणि ती सर्व तयारी केल्यावर पुनः परत येऊन त्यानें तिच्या गाढ आलिंगन दिलें. त्यानें तिचा हात धरला आणि तिच्या अधराला आपले ओठ लावून त्यांतील मधूचें यथेच्छ प्राशन केलें; व तिला उचलून घेऊन ती त्या खोलींत जाऊं लागला.

इकडे कौटिसचा कांहींच निश्चय

ठरेना, तरी “देवा! ह्याला मी ‘हो’ ह्मटलेंच पाहिजे काय?” असें आपणाशींच पुटपुटत ती अगदीं स्वस्थ राहेली; ह्यामुळे एखादें प्रेत उचलून न्यावें त्याप्रमाणें राजपुत्रानें तिला उचललें. ती तिच्या अधराचें पान करीत होता, आणि तिला गाढ आलिंगन देत होता, तरी तिला त्याचें कांहींच वाटत नव्हतें. तिची वृत्ति विलकूठ बदलली नाही, व कामाविर्भाव होऊन तिचे डोळे किंवा तिचे उरोज ह्यांजवर कांहींही परिणाम घडला नाही.

पण ह्याप्रमाणें ती अगदीं विचारशून्य असून, शून्यहृदय होती तरी त्यानें तिला उचलून आंतील खोलींत नेतांच एकंदर प्रसंगाची तिला आठवण झाली; आणि राजपुत्राच्या वृत्तींत कोमलपणाचा लेशही नसून, दुसऱ्याच्या अभिप्रायाविषयीं त्याला कांहीं सुद्धां काळजी नाही असें पाहून तिला अतोनात वाट आला; आणि विलक्षण संताप येऊन तिनें आपणास त्याच्या हातून सोडवून घेतलें. खरोखर, राजपुत्रानें तिला त्या खोलींत उचलून नेण्याचे श्रम न घेतां, ती बसली होती त्याच जागीं त्यानें आपला कार्यभाग उरकून घेतला असता तर त्याला बळी पडलेल्या स्त्रियांच्या मालिकेंत तिची गणना झाली असती.

पण तमें न होतां पहिल्याच खेपेस सर्व भाग यथास्थितपणें साधून घेण्याची इच्छा धरल्यामुळे त्याचा सर्व हेतु

फसला. अगदीं मेणवच्या नेऊन ठेवीप—
र्यत त्यानें प्रत्येक गोष्टीची तयारी
केलेली पाहून कौंटेसला अतोनात चीड
आली; आणि ती ह्मणाली: “ छिः,
होईच तें होवों—अगदीं मरण आलें तरी
पतकरेल! पण तुमचें आमचें भांडण
रहावें हेंच रास्त आहे. तुम्ही मला
हात लावण्यासाठीं पुढें तर सरा, किं
द्या नुसत्या दांडगाईबद्दलचा सूड, मी
तुमच्या बहिणीची गुप्त गोष्ट बाहेर फो-
डून, उगवून घेईन! ”

चटकन् पुढें सरून आणि तिच्या
कमरेचा मिठी मारून राजपुत्र ह्मणाला
“ हं, होऊं दे कांहींही मी करणार तुम्हां
आपलीशी, आणि भोगणार तुला येवें!”

ह्याप्रमाणें त्यानें तिला धरतांच
कौंटेसनें मोठ्यानें किंकाळी मारली. पण
ही किंकाळी ती फोडते तोंच बाहेरून
माजघराचें दार जोरानें उघडून हि
मोगलस व अर्ल असे दोघे कौंटेसचें
मुटका करण्यासाठीं धावले.

भाग १९३.

युवराज आणि टिम मोगलस.

हा अकल्पित प्रकार घडून ये-
तांच राजपुत्राच्या अंगाचा अगदं
तिळपापड होऊन गेला. कौंटेसल
त्यानें मारलेली मिठी सैल पडली; व
तिनें चटकन् आपणास त्याच्या हातून
सोडवून घेऊन आपल्या नवऱ्याच्या
गळ्याला मिठी मारली.

लागलीच मोगलस ह्मणाला: “स-

रदारसाहेब, बाईसाहेबांना घेऊन जा.
द्या युवराजांचा सारा बंदोवस्त मी
करितों. ”

टिमला पालिकडे ढकलून त्याजशे-
जारून जात असतां राजपुत्र ह्मणाला:
“ तूं माझा बंदोवस्त करणार ? हं,
संभाळ. मला दुसऱ्यानें संतापवूं नकोस.
नाहीं तर फार जड जाईल! ”

“ तुमचा राग ? परवा करित नाहीं
मी त्याचा! ” असें ह्मणून मोगलसनें
त्याची वाट आडविली; परंतु कौंटे-
सला घेऊन अर्ल खुशाल जात आहे
असें पाहून त्यानें राजपुत्राची वाट
सोडली. वाट मोकळी होतांच राज-
पुत्र त्या खोलीतून बाहेरच्या खोलीत
आला, व तेथूनही निघून जाणार होता;
परंतु अर्लनें बाहेर पडतांच दार ला-
वून घेतलें; आणि लागलीच मोगलसनें
त्याचें कुळप बंद करून किल्ली आ-
पणाजवळ ठेवली; व खिशांतलि पि-
स्तुल काढून तें आपल्या हातांत धरलें.

हें पाहतांच राजपुत्राची भीतीनें
गाळण झाली व ती ह्मणाला: “ आं !
ह्याचा अर्थ काय ? तूं माझा खून क-
रणार कीं काय ? ”

“ती शिक्षा तुम्हाला देण्याचें तुम्हां
मला भाग पाडीपर्यंत मी ती तुम्हाला
देणार नाहीं. ” मोगलसनें शांत-
पण निश्चयाच्या स्वरानें उत्तर दिलें.

एकाद्या शेंदाड शिपायाप्रमाणें पो-
कळ डौल घालून राजपुत्र ह्मणाला:
“ हं, ठेव आपलें हत्यार खिशांतल्या
खिशांत. ”

मीगहस--नाहीं, तें मी आपल्या हातांतच ठेवणार; आणि आपल्याला सांगून ठेवतो कीं, त्यांत पुरा वार भर लेला असून, मला चांगला नेम धरतां येतो कीं (नाहीं) ह्याजबद्दल तुम्हीं पुष्कळ वेळां अनुभव घेतलेला आहेच.

थोडेंसे हासून राजपुत्र म्हणाला: "ह्या तुझ्या आजच्या धट्टेचा अर्थ तर मी काय समजूं? पुनः पहिल्या-सारखा मी तुझ्याशीं स्नेह करून तुजवर पूर्ववत् लोभ ठेवावा असें का तुझ्या मनांत आहे? तसें असेल तर माझी तयारी आहे. त्याप्रमाणें करणार मी."

मीगहस--मी अगदीं माझ्या गळ्याची शपथ वाहून तुम्हाला सांगतो कीं, धट्टा करण्याची गोष्ट आज माझ्या मनांत मुळींच नाही. परंतु एकाद्या माणसाच्या डोक्यांतिल मेंदू वाहेर कढण्याची हौस आजच्यासारखी मला ह्यापूर्वी केव्हांही वाटली नाही, हेही तुम्हाला सांगून ठेवूं द्या; आणि कडक शब्द बोलण्याचें तुम्हीं मला भाग पाडले तर त्याजहूनही कडक असें कृत्य घडण्यास विलंब लागणार नाही ह्याचें नीट स्मरण ठेवा. तुम्हीं माझे अतोनात नुकसान केले असून त्याची फेड करण्याची वेळ आज येऊन ठेपली आहे. आतां तुम्हां मजशीं पूर्ववत् स्नेह करण्याची गोष्ट काढीत आहांत, पण तुमचा मला अतिशय राग आला असून, माझा तुमच्यावर अगदींसुद्धां विश्वास नाही,

व तुम्हालाही माझा संताप आलेला आहे. रोज फासट्टेला तुमच्या तावडींतून मी सोडविलें ह्या गोष्टीचा राग तुमच्या मनांतून कधीही जाणार नाही. आणि आज ह्या बाईसाहेबांना तुमच्या तडाक्यांतून सोडविण्याच्या कामीं मी मदत केली आहे, ह्यामुळे त्या रागांत चांगलीच भर पडली आहे. तुम्हां आज शपथ वहाल; परंतु येथून बाहेर पडतांच पुनः आपलें कृष्ण कारस्थान चाचवून माझा गळा कापण्यास कमी करणार नाही हें मी ओळखून आहे. संभावित माणसाच्या शब्दांना किंमत असते, ती तुमच्या शब्दाला नाही; आणि राजपुत्रांच्या शब्दांना महत्त्व असतें तें तुमच्यांना नाही. माझ्या मनाचा तुमच्याबद्दल काय ग्रह झाला आहे तोही तुम्हाला सांगून ठेवला पाहिजे. माझा तुमच्या संबंधानें असा ग्रह ठरला आहे कीं, तुम्हां पाजींतले पाजी आहांत!"

राजपुत्राच्या अंगाचा संताप होऊन तो उठून उभा राहूं लागला. परंतु लागलीच मीगहसनें पिस्तुल नीट सरसावून त्याच्या डोक्याचा नेम धरला. ह्या वेळीं त्याची चर्याही कावरीवावरी दिसूं लागली, आणि म्हटल्याप्रमाणें तो करणार असें त्याच्या मुद्रेवरून भासूं लागलें. ही स्थिति पाहतांच आपल्यावर केवढा प्रसंग गुदरेल हें राजपुत्राच्या लक्षांत येऊन भीतीनें तो लटलटा कांपूं लागला; व कांपण्या स्वरानें म्हणाला: "मीगहस, तुल

पाहिजे तरी काय ? हें पहा, तू मला पाहिल्यानें चिडविलें, हणून मी तुझ्याशीं तशा रीतीनें वागलों हें तुला ठाऊकच आहे. माझे महत्वाचे कागदपत्र तूं पाहिल्यानें मजजवळून घेऊन गेलास. ”

रागाच्या स्वरानें मीगल्स म्हणाला: “असें काय ? पण ज्या वेळीं आपण मजवर खटला करवून मला हद्दपार कराविणें त्या वेळीं तुमचे कागद माझ्या ताव्यांत आहेत हें तुम्हाला ठाऊक नव्हतें. मला तुरुंगांत आडकावून ठेवून माझ्या बिन्हाडीं त्या तुमच्या फ्रेंच दरवडेखोराला तुम्ही पाठवून माझ्या घराचा झाडा घेवविला व चोरी करविली तेव्हां कळली ती गोष्ट तुम्हाला. ह्यावरून तुम्ही माझ्याशीं जी दगावाजी केली, तिचा प्रारंभ ते कागद तुमच्या हातीं लागण्याच्या पूर्वी झाला हें उघड होत नाही काय? आतां, ते पाहिल्यानें मी नेले होते ही गोष्ट खरी आहे; परंतु तसें करणें मला भागच होतें. तुमचीं मीं नाहीं आहीं तीं कामें केलीं; तुमचा मी हस्तक बनलों; आणि शेंकडों रीतींनीं तुमच्या उपयोगीं पडलों. एकाद्यावर तुमचा लोभ जडण्यासाठीं त्यानें जें जें हणून करावें तें तें मीं केलें; परंतु ह्या माझ्या करण्यांचा कांहींही उपयोग झाला नाही. माझी जरूरी तुम्हाला लागणार नाहीं अशी वेळ आली कीं, मीं सोडावयाचें असा तुमचा वेत ठरल्याचें मीं ओळखलें.

तुम्ही पाहिल्या प्रतीचे दगावाज, घातकी व कृतघ्न आहांत, म्हणून हे कागदपत्र आपल्या हातीं आणण्याचा मीं निश्चय केला. आणि एके दिवशीं लेटिशियाच्या नादीं तुम्हाला लावून तुम्ही आणि ती स्नान करण्याच्या खोलींत असतां मीं ते कागद काढून घेतले. ”

“लेटिशिया? नुसतें भूत आहे ती ! ” राजपुत्र तोंडातल्या तोंडांत पुःपुटला.

मीगल्स—युवराजर्जा, तुम्ही काय झटलें तें मला ऐकूं आलें नाही. पण एवढें मात्र तुम्हाला सांगतों कीं, तुम्हाविषयीं रेडवार्डचें मत हणजे माझ्या मताहून बरें आहे असें नाही; आणि आज मी जो सूट उगवीत आहे तो जितका माझ्यामुळें आहे तितकाच त्यांच्यामुळेंही आहे.

“पण मीगल्स, मजसारख्या युवराजाचा जीव घेण्याचा तूं हेतु धरलास तर तुझ्या हातून राजद्रोहाचा गुन्हा घडेल ही गोष्ट तुला आठवते ना ? ” राजपुत्र आपल्या नेहमींच्या गर्विष्ठपणाच्या स्वरानें म्हणाला. अशी धमकी दिली असतां तो अगदीं भिऊन जाईल असें त्याला एकाएकी वाटलें.

तिरस्काराच्या स्वरानें मीगल्स म्हणाला: “होय, असा एक कायदा आहे हें आहे मला ठाऊक. पण तुम्ही मला इतका घास दिला आहे कीं, तुम्हाला ठार मारलें असतां आपणांस

फाशींच जावें लागेल अशी पक्की खात्री असतांही तुमचा येथें बेलाशक खून करावा असेंच माझ्या मनांत त्याजमुळें येण्णस विलकूल हरकत नाही; आणि तुमचा खून केला असतांही मला विलकूल शिक्षा होणार नाही, व मी अगदीं मोकळा सुटेंन हें मला पक्कें ठाऊक आहे. कौंटेसचा आज जो तुम्हीं छळ केला तो करण्याच्या कामीं तुम्हीं फाशीपासून सुटलेल्या एका घोर अपराध्याचें साहाय्य घेतलें आहे. हां, आतां कसा तुमच्या अंगाचा धरकांप होत आहे—कशी तुमची गुप्त गोष्ट बाहेर पडली आहे! पण मला ती कशी समजली हें तुम्हाला कळविलें पाहिजे नाही तर रामसेनेंच ती मला सांगितली असा तुमचा समजू होऊन, त्याजवर सूड उगविण्यासाठीं तुम्ही त्याला ताबडतोब सरकारी कामगारांच्या हवालीं कराळ. आणि तसें झालें कीं, त्या विचान्याला पुनः फाशीं चढावें लागेल.”

असें ह्मणून आपण रामसेचा आपल्या जहाजावर पाहिलें असल्यामुळें कसें ओळखलें व त्याच्या पाठोपाठ जाऊन सारी हकीकत कशी ऐकली वगैरे सर्व हकीकत मीगहसनें सांगितली. ती ऐकतांच राजपुत्र आपणाशींच पुटपुटलाः “मूर्ख कोठला रामसे! गाढवानें बेवकुबी केली, ह्यामुळें हा सारा डाव फसला!”

मीगहस—युवराजजी, काय बोलावयाचें असेल तें उघडपणें बोला. हें असें पुटपुटणें मला आवडत नाही. **रामसेनें**

तुमच्याशीं दगाबाजी केली नाही हें तुमच्या लक्षांत आलेंच असेल. त्याजकडून फक्त मूर्खपणा झाला आहे. पण मला हा सारा वेत कळून कौंटेसवर तुम्ही ज्वरी करणार किंवा तिच्या खुषीनें सर्व कामें उरकून घेणार ही गोष्ट मला समजतांच मी लेटिशियाकडे गेलों व आपला नफा करून घेण्यासाठीं कसकशा व्यवस्था करावयाच्या ह्याजबदल तिच्या आणि माझा वेत ठरला. नुक्ताच मी येथें आलों, आणि तुम्ही झापलें तोंड झाकून घेऊन अंगाभोंवतीं झगा गुंडाळला होता; तरी बाहेरच्या दारानें आंत गिरतांना मीं तुम्हाला पाहिलें. मग लागलींच अर्लकडे येऊन त्यांना थोडक्यांत सारी हकीकत सांगितली; व त्यांच्या बायकोला भ्रष्ट करण्याचा तुमचा निश्चय ठरला असल्याचें त्यांना कळवून, त्या कामास तुम्ही लागलां आहांत असेंही कळविलें, आणि त्यांना घेऊन येथें आलों. येथें येऊन कौंटेसला त्यांनीं सोडवितांच त्या दाघांनीं परत जावें व माझ्या मर्जीस वाटेल त्याप्रमाणें तुम्हाला वागविण्याचा भाग त्यांनीं मजकडे सोंपवावा असा त्यांचा व माझा करार ठरला असून, त्याप्रमाणें ते वागले आहेत. मला वाटलें तर हें भरलेलें पिस्तुल मीं तुम्हावर झाडलें तरी त्यांची ना नाही.

रागानें हातहाय आपटून राजपुत्र ह्मणालाः “एकूर्ण हा असा माझा अपमान त्या लार्डसाहेबांच्या अनुमतानेंच होत आहे? आणि अशा

अपमानापेक्षांही कांहीं जास्त प्रका-
घडला तरी ते आड येणार नाहीत?

खोचून बोलण्याच्या स्वराने मीगल्स म्हणाला: "तर मग तुम्ही त्यांच्या कुटुंबावर जबरदस्ती करण्यास त्या-
ज्ञान्याचे पाहिल्यावरही त्यांनी तुमचे आभार मनण्यास येथे रहावे असे तु-
म्हाला वाटते होय? असो. पण आ-
जच्या प्रसंगां मी तुमचा खून केला तर-
माझे आणि लेटिशियाचे कोणाला का-
हीही वाकडे करतां येणार नाही-
कसे, ते तुम्हाला सांगितले पाहिजे. र-
जद्रोहाचा कायदा कसा कडक आ-
हे तुम्हाला ठाऊकच आहे. तेव्हां तु-
म्हाच्या बायकोवर कोणी जुलूम
करण्याचा यत्न चालविला असतां ह-
तो ओरडलेली ऐकून तिचा नवरा ते-
धावत आला आणि सर्व प्रकार पाहून
त्याला चढचेल्या रागाच्या भरांत
त्याने ह्या जुलूम करणारावर पिस्तूल
झाडून त्याला ठार केले तर, हा ठा-
जालेला अपराधी इंग्लंडच्या गादीच-
खुद्द वारस असला तरी त्या खून-
करणारास कांहींही शिक्षा होणार
नाही व कायदा त्याला दोषी ठर-
विणार नाही हे तुम्हाला ठाऊक अ-
सेलच. आतां, अर्लने तुमचा खून कर-
ण्याचा मला हुकूम केला आहे असे
नाही; तरी पण मी जर तुमचा आज
येथे खून केला तर अर्ल माझा पक्ष
घेऊन पुढे येतील, व त्यांच्या बाय-
कोवर कोणी जुलूम करित असतां
त्यांनी तो जुलूम करणारा कोण

होता हे न पाहतां त्याला गोळी घा-
डून ठार केले असे सांगण्यास ते
कमी करणार नाहीत."

राजपुत्र विनवणोच्या स्वराने झणा-
ला: "मीगल्स-माझ्या मित्रा, असे
भांडण तूं मजशीं कां भांडतोस? माझा
जीव व्यावयाचा तुम्हा इरादा खास
नाही."

रागाच्या स्वराने मीगल्स झणाला:
"पण मला हद्दपार करविण्यासाठीं
ज्या वेळीं तुम्हीं खटपट केली त्या वेळीं
मनांत धोडा तरी विचार केला होता
काय? तसेच, आपले हस्तक पाठवून
विचान्या लेटिशियाच्या घराचा झाडा
घेवविला; आणि तेथील काम तुमच्या
लोकांनीं फारच दुष्टपणाने केल्यामुळे
तिचा नवराही धास्ती घेऊन मेशा. ह्या-
बद्दल तरी कांहीं वाईट वाटले का तुम्हाला?
उलट, तिची आणि तुमची गांठ पड-
ली त्या वेळीं तिला दुरुत्तरे बोलून ध-
मक्या दिव्यात. आठवतात का ह्या
साऱ्या गोष्टी? युवराजजी, तुम्ही झणजे
एक अदृष्ट पाजी मनुष्य असून, पाहिल्या
प्रतीचे शेंदाड शिपई आहांत!"

मीगल्सचे हे शब्द राजपुत्राला फारच
झोबले. तरी, तो आपणाशीं वादविवाद
करीत आहे, ह्यावरून आपला जीव घे-
ण्याचा त्याचा हेतु नाही इतकें त्याच्या
लक्षांत येऊन त्याची सारी भीति गेली,
व त्याला पुष्कळ धीर आला. तथापि
त्याचे सर्व अपराध आपण विस्तरलीं अ-
सेच दाखवून त्याजशीं गोडीनेच बोलले
पाहिजे; तसें न करतां त्याला राग

आणला तर पिस्तुलांतोळ गोळी आपल्या डोक्यांत शिरल्याशिवाय राहणार नाहीं, हीही गोष्ट राजपुत्रानें ओळखली व तो झणाला: “ मीगल्स, मीं काय प्रायश्चित्त करावें, आणि तुजें नुकसान कसे भरून काढावें हें तूं सांगशील काय? ”

खिशांतोळ कागद काढून तो व जवळच्या मेजावरील कलमदान हीं राजपुत्राच्या पुढें करून मीगल्स झणाला: “ हं, करा तर मजवर मेहेरबानी; आणि सांगतो त्याप्रमाणें ह्या कागदावर ल्याहा. हं, भिऊं नका. शहापणाच्या दृष्टीनें माझ्या बचावासाठीं तुम्हाकडून जेवढें मला लिहून घेतलेंच पाहिजे, त्याहून एक अक्षरही मी जास्त लिहून घेणार नाहीं, व तुम्हाला विनाकारण अडचणींत घालणार नाहीं. ह्यासाठीं मी सांगतो तसें ल्याहा, आणि उगीच वाद घालूं नका. तसेंच, मला राग आणाल तर काय परिणाम घडेल हेही लक्षांत आणा, आणि माझ्या हुकमावहुकूम वागा. ”

आपणाशीं वाकडे होण्याची मीगल्सची तयारी नाहीं असें पाहून राजपुत्राला चांगलाच धोर आला; आणि त्याला चांगलीच धमकी देऊन आपली सुटका करून घेण्याचा शेवटचा यत्न करावा ह्या हेतूनें तो झणाला: “ तुझ्या हुकमावहुकूम वागूं! ”

अधिक रागावून मीगल्स झणाला: “ होय, वागलेंच पाहिजे तुम्हाला माझ्या हुकमाप्रमाणें. मला वाटलें तर मी तुम्हाला जिवंत ठेवीन, आणि वाटलें तर ठार मारीन! ह्यासाठीं मी सांगतो तें तुम्हां

ऐकलेंच पाहिजे. वसा तर या मेजाजवळ आणि ल्याहा मी सांगतो तें. उशीर लावूं नका. ”

तरी राजपुत्र आढेवेढे घेतच होतां परंतु मीगल्सनें जेव्हां पिस्तुलाचा घोडा चढविला, तेव्हां भीतीनें अगदीं गांगरून जाऊन तो मुकाट्यानें लिहिण्यास तयार झाला. मीगल्सनें त्याजकडून लिहून घेतलेल्या लेखांतोळ मजकूर खाली कळविल्याप्रमाणें होता.

“ मी खालीं सही करणार—युवराज जार्ज लिहून देतो कीं, टिम मीगल्स ह्यानें माझा कोणताही अपराध केला नव्हता तरी त्याला माझ्या कांहीं गुप्त गोष्टी ठाऊक होत्या, आणि त्या बाहेर फुटण्याची मला नुसती मीति असावी हीही गोष्ट मला आवडत नव्हती; म्हणून सदर टिम मीगल्सवर मी खोटेच आळ घालून त्याची चवकशी करवून त्याला इंग्लंडच्या हद्दपार करविलें. पुढें टिम मीगल्सच्या उत्तम स्नेहांतोळ एकानें मला खरमरीत धाक दाखविल्यावरून मी पुनः खटपट करून सदर टिमसाठीं माफीचा दाखला मिळवून त्याला परत आणविलें. परंतु ह्या माझ्या कृप्यावद्दल मला अत्यंत वाईट वाटत असून, मला आतां पश्चात्तापही वाटत आहे; आणि ही गोष्ट सदर टिम मीगल्सच्या प्रत्ययास आणून देऊन मी जें त्याचे नाहक नुकसान केलें आहे त्याजवद्दल त्याची कांहीं तरी फेड करावी म्हणून आजपासून एक महिन्याच्या आंत त्याला वीस हजार पौंड देण्याचा मी

करार करित आहे. ही रकम मी त्याला दिली असतां तो माझ्या गोष्टी बाहेर फोडणार नाही अशी माझी खात्री आहे. सबब, ही रकम त्याला देण्यास मी कबूल झालो आहे. हा लेख मी आपल्या राजीखुषीने व स्वसंतोषाने लिहून देत असून, मजमुळे त्याचे फार नुकसान झाले आहे एवढ्याचसाठी देत आहे. ह्याजशिवाय इतर कोणत्याही कारणाने मी हा लेख लिहून देत नाही. आज तारीख १७ मे सन १७९९.”

ही चिठ्ठी लिहिली असतां राजपुत्राने पुष्कळ वेळां आढेवेढे घेतले, बरेच वेळां त्याला राग आला, आणि कित्येक शब्द न लिहविण्याबद्दल त्याने मीगल्सची नानाप्रकारे विनवणी केली. पण प्रत्येक वेळां मीगल्स गिस्तुल पुढे करी. तेव्हां राजपुत्राचा नाइलाज होऊन त्याला निमूटपणे सर्व मजकूर मीगल्सच्या सांगण्याप्रमाणे ल्याहावा लागला; आणि त्यामुळे त्याची चर्या अगदीच उतरून जाऊन तो फारच खिन्न झाला.

चिठ्ठी लिहिणे संपतांच राजपुत्र त्रासाच्या स्वराने ह्मणाला: “हं, झाले आतां तुझ्या ह्मणण्याप्रमाणे ? आतां तर मला जावयाला हरकत नाही ?”

मीगल्स—हं, थोडे दम खा. ह्या चिठ्ठीवर कोणाची साक्ष नसली तर उद्यांच तुम्ही ती नाकबूल करून आपला दस्तूरही नाही असे ह्मणावयास कमी फणार नाही. ह्यासाठीं मला अगदीं मूर्खीत काढूं नका. तिजवर साक्ष वा-
तल्याशिवाय मी तुम्हास जाऊं देणार

नाहीं. आणि ज्याच्या बायकोवर हात टाकण्याचा तुमचा इरादा होता, त्यालाच तुमची कशी फजिती झाली आहे हे समजून थोडा तरी संतोष झाला पाहिजे. ह्यासाठीं ह्या चिठ्ठीवर मी सांचवि साक्ष घेतों. दम खा तर मी त्यांना घेऊन येईपर्यंत.

असे ह्मणून राजपुत्र काय उत्तर देतो ते ऐकण्याची वाट न पाहतां, मीगल्स अर्लकडे त्याच्या वाड्यांत गेला. जा-
तांना त्याने दाराला कुलूप घातले, आणि राजपुत्र खोलींत इकडून तिकडे फेऱ्या घालूं लागला.

* * * *

राजपुत्र आणि मीगल्स ह्यांजमधे ह्याप्रमाणे प्रकार सुरू असतां तिकडे अर्ल आणि कौंटेस हीं एकमेकांना आपापली हकीकत कळविण्याचे काम करित होती. राजपुत्राच्या तावडींतून कौंटेसला सोडावितांच अर्लने तिला तिच्या खोलींत नेले, व एका पलंगावर बसविले तेथे बसतांच तिने आपले तोंड हातांनीं झाकून घेऊन पाहिल्याने पुष्कळसे रडून घेतले.

ती ह्याप्रमाणे रडत असतां अर्ल तिला रागाने किंवा प्रेमाने एकही शब्द बोलला नाही. तिचा आपण निषेध केला पाहिजे, कीं तिचे सांत्वन केले पाहिजे, ह्याचाच त्याला उलगडा होईना. मीगल्सने त्याला फारच थोडक्यांत हकीकत सांगितली होती; व तिजवरून रामसे पुनः परत इंग्लंडांत आला असून, त्याच्या आयहावरून कौंटेस झाला

पहिल्याने सेंट जेम्सच्या बागेत भेटली, व त्याच्याच आग्रहावरून त्याला पुनः त्या वाड्यांत भेटण्याचें तिने कबूल केलें. पण तेथें त्याच्या ऐवजीं तिला राजपुत्र धरणार होता, इतकें मात्र त्याला समजलें होतें; ह्यामुळे तिचा कांहीं दोष आहे कीं नाहीं ह्याचा त्याला कांहींच निर्णय होईना.

बराच वेळ रडल्यावर कौंटेसचें दुःख हलकें होऊन राजपुत्राशीं झुंजत व भांडत असतां तिला जो त्रास झाला होता तोही कमी झाला. पण तिचें मन ह्याप्रमाणें स्थिर होतांच आपणाविषयीं शंका घेण्यास अर्लला किती जागा आहे हें तिच्या मनांत चट्कन् आलें; आणि पलंगावरून उठून ती आपल्या नवऱ्यास ह्मणाली: “ फ्रान्सिस, मीं राजपुत्राला बोलवावें. असें तुम्हास वाटतें काय ? माझ्या सांगण्यावरून तो येथें मला भेटावयासाठीं आला अशी तुमची समजूत आहे काय ? ”

गंभीर पण खिन्न स्वरानें अर्ल ह्मणाला: “ नाहीं, मला तसें वाटत नाहीं. हल्लींचा हा वेत कसकसा झाला ह्याची थोडीशी माहिती मला लागली आहे—रामसे इंग्लंडला परत आला आहे ही गोष्ट मला कळली आहे. ”

“ तर मग पुष्कळच वाईट गोष्ट सांगण्याचा माझा त्रास चुकला आहे. पण पुढील हकीकत माझ्या तोंडून ऐकण्यापूर्वीं हें एवढें पत्र वाचा ” असें ह्मणून कौंटेसनें दोन प्रहरीं लिहून उराशीं ठेवलेलें पत्र त्याच्याजवळ दिलें.

तें त्याजवळ देतांच तिची चर्या बरीच प्रफुल्लित होऊन, आपण निर्दोष असल्याची तिची खात्री आहे असें त्या चर्येवरून दिसून आलें.

तिनें तें पत्र अर्ललाच लिहिलें असून, त्यांतिल आशय पुढें लिहिण्याप्रमाणें होता.

“ प्रियतम प्राणनाथ—

“ हल्लीं मी ज्या विलक्षण गोंधऱां सांपडले आहे त्याची तुम्हाला कदाचित् बातमी लागून तुमचा मजबूत भलताच ग्रह होईल; तो न व्हावा ह्मणून हें पत्र मी तुम्हास लिहित आहे. ज्या पुरुषाचें नांव माझ्यानें कागदावर लिहवत नाहीं, तो हल्लीं इंग्लंडांत परत आला असून, माझी शेवटची भेट एकवार घ्यावी असा त्याचा फारच आग्रह होता त्या. पूर्वाच्या गोष्टींची आठवण मला असल्यामुळे माझा नाइलाज होऊन हल्लींची भीति टाळण्यासाठींच केवळ त्याचें ह्मणणें मी कबूल केलें. मीं त्याला एकवार आपलें नुसतें रूप दाखविलें असतां तो पुनः मला त्रास देणार नाहीं अशी त्याची कबुली आहे; सबब मीं त्याची भेट घेण्याचा निश्चय केला असून, आपला त्यानें यत्किंचित्ही उपमर्द केला तरी आपणास आपला बचाव करतां यावा, ह्यासाठीं मीं हत्यारें तयार ठेवलीं आहेत; व मजशीं योग्य सन्मानानें वागण्यास तो चुकेल तर मीं त्याचा बेलाशकू प्राण घेईन. माझे रूपच एकवार पाहून मुकल्यानें परत जाण्याचें त्यानें आपलें वचन शेवटास नेलें तर ही गोष्ट मीं आपल्या पतिराजाला कळविणार नाहीं, व सांग्या

मनाला दुःख होईल असें करणार नाही. मागेल गोष्टींबद्दलचा सर्व त्रास मीच एकटीने भोगावा हेंच योग्य आहे.

“ पण त्या मनुष्याने आपले वचन मोडून पाजीपणा केला तर काही तरी मयंकर प्रकार घडेल; व ज्या वेळीं सर्व गोष्ट तुझाला कळून तुझी माझ्या अपराधान्दल मला क्षमा केली त्या वेळीं मी तुझाला दिलेले वचन माझ्या स्मरणांत कायम आहे हें तुझास कळविण्यासाठीं मी हें पत्र लिहिले आहे.

“ तुमची आवडती,
एलिअनार.”

“ हें पत्र वाचून पाहिल्यावरून एका संबधानें तरी तुजकडे काहींही दोष नाही अशी माझी खात्री होत आहे; तरी दुसऱ्या संबधानें अद्यापि थोडी शंका राहिलीच आहे. पण तुजकडून ह्या गोष्टीचा खुलासा करून घेण्याचा मला काय अधिकार ? मी केवळ दुष्ट प्राणी आहे ! ” अर्ल हणाला.

कॉटेस—बोला, फ्रान्सिस, बोला; अगदीं सुद्धां शंका धरूं नका. मजबद्दल तुझाला अद्यापिही शंका वाटतेना ? ज्या खोलींतून तुझी मला राजपुत्राच्या हातून सोडवून आणले, तिजमध्येच पुनः एकवार जाऊन पहा; हणजे तेथें एक मोडलेला खंजीर असून, एक पिस्तूलही तेथें आहे, व त्यांतील दारू पाण्यानें भिजलेली आहे असें तुमच्या नजरेस येईल. माझा वचाव करण्यासाठीं हीच हत्यारें मीं तेथें ठेवलीं होतीं, आणि राजपुत्रावाही तीं हत्यारें मीं चालविलीं

असतीं; परंतु राजपुत्रानें तीं हत्यारें पाहिलीं, व यांची तशी व्यवस्था केली; ह्यामुळे माझा नाइलाज झाला. आतां शेजारच्या खोलींत मी कशी गेलें हें तुझाला सांगितलें पाहिजे. मनानें व शरीरानें मी अगदीं हलकू झालें असतां राजपुत्रानें त्या खोलींत पहिल्यानें दिवे नेऊन ठेविले, आणि मग तो मला उचलून घेऊन गेला. पण त्यानें तसें करतांच मी मोठ्यानें ओरडलें. ओरडलेना मी ? माझे डोकें फिरूं लागलें आहे, आणि आतां माझी आठवण नाहीशी होत चालली आहे.

“ होय, एलिअनार, तूं हणतेस तें खरें आहे माझ्या आवडते. राजपुत्रानें तुला धरलें होतें तरी तूं आपणास सोडवून घेण्याची खटपट करित होतीस. आठवते आतां मला सारें. ” आपली बायको खरेपणानें बागत होती ह्याजबद्दलचा आनंद होऊन अर्ल हणाला.

कॉटेस—हें पहा, आज मीं किती त्रास सोसला ह्याची तुझाला कल्पनाही करतां येणार नाही. पण आतां तुमचा मजवर विश्वास आहेना ? माझ्या दुःखाचें कारण मी तुझापासून चोरून ठेवलें ह्याजबद्दल तुझी मला क्षमा करावयाची ?

तिला घट्ट आवळून धरून अर्ल हणाला: “ तुला क्षमा करावयाची ? छिः, तें पत्र तूं मला दाखविल्यावरही तुजकडून मला शंका येत होती ह्याची तूंच मला क्षमा केली पाहिजे. आणि ह्या तुझ्या दुःखाचें कारण तरी

मीच आहे. असे यत्किंचित् कारण झाले कीं, माझ्या अंतःकरणांतल दुःख पुनः माझ्या डोळ्यांपुढे उभे रहाते. वेळ्यासारखा प्रीतिवश होऊन मीं तुजशीं लग्न लावले नसतें तर हीं सारीं दुःखे तुला भोगाचीं लागलीं नसतीं. मग तूं दुसऱ्या कोणाची पत्नी झाली असतीस; आणि कामवासनेनें संतप्त झालेल्या तुझ्या चर्येकडे पाहण्याची त्याला लाज वाटली नसती. माझे व्यंग मला ठाऊक होतें, मग मीं तुझ्याशीं कां बरे लग्न लावावे? माझ्याशीं लग्न लावून तुला काय सुख लागलें? ”

नेत्रांवाटे सारखे अश्रु वाहत असतां एलिअनार ह्मणाली: “ नकाहो असें आपल्याला निंदून घेऊं. मागल्या गोष्टीसुद्धां पुनः काढूं नका. माझ्या माथ्यावरील दोष कमी करण्याकरितां आपल्या माथ्यावर उगीच दोषांचें ओझे घेऊं नका. किती तरी हा तुमचा धोरपणा आहे! ”

पण अर्लचे समाधान होईना. दुःखानें त्याचें मन अगदीं व्यग्र झालें, आणि त्याच्याही डोळ्यांना पाणी आलें. ती गोष्ट कौटुंब्या दृष्टीस पडतांच तिनें त्याच्या गळ्यांत हात घालून त्याचें मोठ्या प्रेमानें चुंबन घेतलें. तेव्हां त्याचें मन थोडे शांत होऊन त्याचें रडे थांबलें. नंतर एलिअनार ह्मणाली: “पण फ्रान्सिस, मीगहस तुमच्याबरोबर कसे आले? त्यांना मीं पाहिलें आहे पूर्वी; पण ते कोणाकडून आले इकडे? ”

अर्ल—आवडते, भोजन झाल्यावर मी पुस्तकांच्या दिवाणखान्यांत गेलों तेव्हां तेथें मला नोकरांनीं मजकडे कोणी कांहीं जरूरीच्या कामासाठीं आलें असल्याची वार्ता दिली. त्यावरून मीं त्या गृहस्थाला आंत पाठवून देण्याविषयीं त्यांना सांगितलें, व त्याप्रमाणें मीगहस मजकडे आले. ते येतांच राजपुत्राच्या हातीं तुला देण्यासाठीं कांहीं मसलत असल्याचें त्यांना कळलें असल्याचें त्यांनीं मला सांगितलें. तेव्हां मला अत्यंत आश्चर्य वाटून फार रागही आला. मीं त्यांना जास्त खुलासा विचारला, व त्यांनीं थोडक्यांत सारी हकीकत मला फार खुबीनें सांगून, तुला सोडविण्याच्या कामीं त्यांजबरोबर मला येतां आलें तर राजपुत्राकडून ते जो कागद लिहून घेतलें त्याजवर मीं सही करण्यास कबूल झालें पाहिजे, असें मजपासून त्यांनीं वचन घेतलें. तशी साक्ष घालण्यास मीही कबूल झालों—आणि ती वेळच अशी होती कीं, एकाद्या पिशाचानें मजजवळ माझा प्राण मागितला असता तरी तो मीं त्याला दिला असता.

अर्लला कौटुंब हा संबंधानें काहीं बोलणार तोंच दारावर कोणी थाप मारली. त्यावरून अर्लनें चवकशी केल्यावर मीगहस त्याची वाट पहात असल्याचें त्याला कळलें. तेव्हां तो लागलीच त्याजकडे गेला. तेथें गेल्यावर मीगहस त्याला म्हणाला: “ मीं

आपले काम बजावले. तुमच्या बायकोला मी त्या अधमाच्या तावडीतून सोडविले. आतां तुम्ही आपले वचन पुरे करा. राजपुत्र मघाच्याच खोल्यांत असून, मी त्याजकडून दस्तऐवज लिहून घेतला आहे, त्याजवर तुमची साक्ष पाहिजे; ह्यासाठीं तिकडे चला. ”

“आपली तयारी आहे” असें अर्लने उत्तर दिल्यावर ते दोघे तिकडे गेले. तेव्हां अर्लचा आपणास कांहीं उपयोग होईल कीं नाहीं ह्याचा अजमास पाहण्यासाठीं राजपुत्रानें त्याजकडे पाहिलें. परंतु तो फारच रागावलेला आहे असें पाहून राजपुत्र म्हणाला: “ ही तृतीय प्रकृति स्वारी मीगलसचाच पक्ष धेणार ! ”

राजपुत्र ह्याप्रमाणें आपणाशींच पुढपुढत असतां अर्लची दृष्टि तेथें पडलेल्या खंजिराच्या तुकड्यांवर व पाण्यानें भिजलेल्या पिस्तुलावर गेली. तेव्हां आपल्या बायकोनें सांगितलेली इकीकत खरी आहे अशी त्याची खात्री होऊन त्याला आनंद झाला. तथापि तो त्यानें आंतल्या आंत दाबला, व राजपुत्राकडे अत्यंत तिरस्काराच्या मुद्रेनें पाहण्यास सुरुवात केली.

राजपुत्र त्याला म्हणाला: “ हं, तुमचा कसा काय बेत आहे अर्लसाहेब ! हा इसम मजवर नुसता जुलूम करून मजकडून फारच मोठ्या रकमेबद्दल चिठ्ठी लिहून घेत आहे. तेव्हां तुम्ही त्याला साहाय्य होणार कीं काय ? ”

मीगलसनें लागलीच आपले पिस्तुल

काढून म्हटलें: “ हं, चूप रहा, नाहीं तर एकाद्या कुत्र्याला मारतात त्याप्रमाणें मी तुम्हाला मारीन ! ”

मीगलसची ही तयारी पाहतांच राजपुत्राची भीतीनें अगदीं गाळण उडाली; आणि दोन मुद्रेनें तो अर्लकडे पाहूं लागला. परंतु अर्लला त्याचा फारच राग आलेला होता—आणि ती गोष्ट त्याच्या चर्येवरून स्पष्ट दिसत होती; ह्यामुळे त्याचा नाइलाज होऊन तो स्वस्थ आपल्या खुर्चीवर बसला.

लागलीच मीगलसनें त्याला झटलें: “ हं, वाचा तुम्हीं काय लिहिलें आहे तें, आणि मुकाट्यानें त्याजवर आपली सही करा. माझी अथवा अर्लची अब्रू खराब करण्यासारखें एक अक्षरही जर तुमच्या तोंडून बाहेर पडलें तर पहा—प्राणच घेईन मी तुमचा ! ”

मीगलसनें ह्याप्रमाणें जोरानें सांगतांच राजपुत्राचें तोंड उतरून जाऊन एकाद्या दोन गुन्नामाप्रमाणें त्यानें ती चिठ्ठी वाचून दाखविली. तो एवढा गर्विष्ठ व उलट्या काळजाचा राजपुत्र होता, तरी अगदीं भित्रा असल्या कारणानें एका शब्दानेही मीगलसचें मन दुखविण्याची त्याची छाती नव्हती. मुकाट्यानें त्यानें त्या कागदावर आपली सही केली, आणि लागलीच अर्लनें त्याजवर आपली साक्ष घातली. ह्याप्रमाणें तो कागद पुरा होतांच मीगलसनें तो आपल्या खाशांत घातला.

तो कागद मीगलस आपल्या खाशांत घालीत असतां राजपुत्र हळूच.

अर्लच्या कानाशीं लागून ह्मणालाः
“ह्या गोष्टीचा पुरा सूड घेतल्याशिवाय
मी राहणार नाहीं. उद्यां सकाळींच
मी लंडनभर टिमकी, पिटवीन कीं,
डेसबरोचे अर्ल नपुंसक असून, त्यांच्या
कुटुंबानें एक फार्शी गेलेला गुन्हेगार
यार ठेवला होता.”

हे शब्द ऐकतांच अर्लची चर्चा
अगदीं पांढरी पडून तो कांहीं पावें
मार्गे सरला. पण लागलींच धीर धरून
तो ह्मणालाः “हं, होऊं द्या ह्याप्रमाणें.
लंडनांत पुकारा तर करा, कीं लागलींच
ध्याकाळच्या प्रहरीं लार्डाच्या सभेंत,
फिलीप रामसेसाठीं तुम्हीं काय शर्ती-
वर माफीचें पत्र मिळविलें हें मी सांगेन.”

ह्याप्रमाणें त्यांची आपापसांत कु-
जबूज चाललेली पाहून मीगहसनें रा-
जपुत्राच्या दंडाला हासडा देऊन ह्मटलेंः
“काय चालली आहे ही कुजबूज?”

शांत स्वरांन अर्ल ह्मणालाः “यु-
वराजजी मला धमक्या देत आहेत.”

रागाच्या स्वरांन मीगहस ह्मणालाः
“मला वाटलेंच होतें ह्याप्रमाणें. पण
त्यांजकडून तुम्हाला थोडाही त्रास पोहोंचूं
द्या, कीं मी त्यांची अशी खोड मोडीन
कीं, त्यांना त्या गोष्टीची जन्मभर
आठवण राहिल!”

नंतर राजपुत्राला गचांडी देऊन
तो ह्मणालाः “हं, हो चालता येथून.”

राजपुत्रालाही ह्या त्याच्या वागणुकी-
चा फार राग आला; पण पिस्तुलाव-
द्दलची भीति त्याच्या मनांतून गेली
नव्हती, ह्यामुळे एक शब्दही न

उच्चारतां तो मुकाव्यानें जिना उतरूं
लागला.

पण मीगहसचें समाधान अद्यापिही
झालें नव्हतें; सबब, आपलें पिस्तुल
तेथेंच कपाटावर ठेवून तो राजपुत्राच्या
पाठोपाठ धांवत गेला. आणि जोरानें
त्याला एक लाथ देऊन एका सपा-
व्यासरसें त्याला खालीं उतरवून टाकलें.
हा पराकाष्ठेचा अपमान राजपुत्रानें
निमूटपणें सहन केला, व मीगहस
खुष होऊन हासत हासत वर आला.

तो वर येतांच अर्ल त्याला ह्मणालाः
“तुम्हीं आज माझी जी कामगिरी केली
आहे तिजबद्दल तुम्हाला मजकडून थोडें
तगी इनाम मिळालें पाहिजे. ह्यासाठीं
ही राजपुत्रानें मला लिहून दिलेली
वीस हजार पौंडांची चिठ्ठी मी तुम्हास
वक्षिस देतो ती घ्या. मजजवळ ही
चिठ्ठी राहिली तर ती पुढें आणून मी
आपली रक्कम त्यांजकडून परत घेईन
असें होणार नाहीं. पण ती अडचण
तुम्हाला पडणार नाहीं. तुम्ही त्याला
चांगले वस्ताद भेटलां आहांत. सबब,
तुम्ही त्याजकडून ती रक्कम वसूल करून
ध्याल; आणि अशा रीतीनें मलाही
आपला सूड उगवून घेतला असें वाटेल.”

मीगहस-तुम्ही असेंच ह्मणतां ह्मणून
मी ही चिठ्ठी तुम्हाजवळून घेतों. बाकी
खरें ह्मटलें असतां हें वक्षिस मला फार
होत आहे. मात्र राजपुत्रापासून मी ह्या
चिठ्ठीचे पुरे दाम घेईन.

असें ह्मणून त्यानें त्याचा निरोप
घेतला.

भाग १९४.

गुप्त मसळता.

मागील भागांत वर्णिलेल्या गोष्टी झडल्यानंतर तीन चार दिवसांनी सायंकाळच्या सहा वाजतां " बेरी " रस्त्यावरील एका घराच्या माजघरांत चार गृहस्थ कांहीं गूढ गोष्टींबद्दल विचार करण्यांत गढून गेले होते.

ह्यांतोळ एकजण वयानें वृद्ध असून त्याचे केस पिकलेले होते. हा दिसण्यांत मोठा भव्य होता, व ह्याच्या पोषाखांतोळ पद्दत्यावरून हा परदेशांतोळ सरदार असावा असें दिसत होतें. दुसरा गृहस्थ वयानें तरुण असून मोठा सुख्य होता. बांध्यानें हा उंच होता. ह्याचा पोषाख फारच नीटनेटका असे, आणि त्याची वागणूकही सभ्यपणाची दिसे; तरी, हा बराच रंडीबाज असावा असें ओळखण्यास चाणाक्ष परीक्षकास पंचाईत पडली नसती.

तिसरा तर वयानें ह्या दुसऱ्याहूनही घाकटा असावा, व त्याची तिशीही उलटली नसावी असें दिसे. तरी दिसण्यांत हा पहिल्याप्रमाणेंच सभ्य असून मोठा मितभाषणी होता. त्याची चर्चा गंभीर असे, आणि त्याच्या वागणुकींतोळ भारदस्तपणामुळे तो बराच प्रौढ असावा असें भासे.

पहिला गृहस्थ सेन्ट फ्रे सवें मार्किंस असून दुसरे बेलोचे मार्किंस होते; आणि तिसरे विहिलेबेलीचे ड्यूक असून चवथे गृहस्थ आमच्या वाचकांचे जुने

स्नेही फेरीवाले पेज होते. पहिले तीन फ्रान्सांतोळ सरदार असून, त्यांच्या राजकीय मतांमुळे त्यांना आपला देश सोडून इंग्लंडांत रहावे लागले होते. पहिल्यानें लेटिशिया लेडच्या सांगण्यावरून राजपुत्राला वीस हजार पौंड कर्जाऊ दिले असून, दुसऱ्याम्वळ फिट्ज हर्वर्ट-बाई कांहीं दिवस फ्रान्सांत असतां राहिली होती. ड्यूक तर मोठा जाहगीरदार असून, राजसत्तेचा अभिमानी होता; आणि ह्या वेळीं त्याचें सारें उत्पन्न प्रजासत्ताक पक्षाच्या लोकांनीं जप्त केले होतें.

हे पळून आलेले सरदार व पेज वसले होते तो खोली सेन्ट क्रोसच्या विन्हाडांतोळ होती. राजसत्तेची फ्रान्सांत पुनः स्थापना करण्यासाठीं यत्न करावा हा ह्यांचा वादविवाद करण्याचा विषय असून, सर्व भाषण इंग्लिश भाषेतच चालले होतें.

सेन्ट क्रोसच्या मार्किंसनें पहिल्यानें बोलण्यास प्रारंभ केला. तो झणाला: " हे आमचे इंग्लिश मित्र पेज साहेब ह्यांच्या समक्ष आजकडून ऐकलेली बातमी तुझाला मी पुनः सांगतो; म्हणजे माझ्या सांगण्यांत कांहीं चूक असेल तर तो ते दुरुस्त करतील. माझी बातमी अशी आहे कीं, पेज हे इकडोळ युवराजांचे विश्वासूक मित्र असून, फ्रान्सांत पुनः राजसत्तेची स्थापना होण्यासाठीं कांहीं तरी यत्न व्हावा अशी युवराजांची फार इच्छा आहे. काहो, असेंचना ? "

मोक्या गंभीर स्वरानें पेज झणाला: " सरदार साहेब, तुम्ही झणतां तसाच

प्रकार आहे. फ्रान्सांत पुनः राजसत्तेची स्थापना होऊन त्या देशांत सुव्यवस्थेचा व्हावी अशी युवराजांचीच इच्छा आहे असे नाही, तर राजकुटुंबांतिल सर्व मंडळींची तशीच इच्छा असून, ह्या देशांतिल सरदारांचेही तसेच अभिप्राय आहेत. तेव्हां आमच्या सरकार साहेबांनी मला इकडे रहावयास आलेल्या मुख्य फ्रेंच सरदारांची गांठ घ्यावयास सांगून त्यांचीं मते कशीं आहेत ह्याच तपास करण्यास सांगितलें, त्यावरून मला ह्या कामास लागलों. पहिल्यानें मार्क्स व क्रोसच्या मार्क्स साहेबांची सहज गांठ पडली, आणि नंतर बेलोच्या मार्क्स साहेबांची पडली."

क्रोसचे मार्क्स हणाले: "आणि ह्यांची गांठ पडल्यावर आम्हीं सारी हकीकत आपल्याला कळविली ह्यूक साहेब. हे युवराज आपल्या फ्रान्साविषयी जी काळजी वाहतात ती वाखाणण्यासारखी असून, त्यांसंबंधाचे आपले अभिप्राय पालटले आहेत. खरें हणाल तर ह्या असल्या सत्यभाषणी इंग्लिश मित्राची आणि मार्क्स गांठ पडेपर्यंत राजपुत्राविषयी मार्क्स वाईट ग्रह झाला असून, ते फार खोटे गृहस्थ असावे असा मार्क्स समज झाला होता. पण आतां पेजसाहेबांच्या तोंडून सर्व हकीकत ऐकल्यापासून युवराज आपल्या फ्रान्साविषयी किती काळजी घेतात हे समजल्यानंतर त्यांसंबंधल मार्क्स चांगला ग्रह झाला आहे."

पेज--सरदारसाहेब, युवराजांविषयी

आपला जो वाईट ग्रह झाला तो त्या दुष्ट चालीच्या लेटिशिया लेडच्या सांगण्यावरून झाला असून, युवराजांकडून आपली रक्कम वेळेवर परत न झाल्या कारणानें आपला ग्रह खरा असावा असे आपणास वाटूं लागलें होतें. पण आपली रक्कम लवकरच परत होईल.

मार्क्स-हं, आतां एक अक्षरही बोलूं नका त्या गोष्टीबद्दल. त्या वाईट्या सांगण्यावरून मीं राजपुत्राला रक्कमेबद्दल तगादा लावला ह्याचें मला वाईट वाटतें. खरें हटलें असतां त्या रकमेची मला त्या वेळीं फारशी जरूर नसून, परमेश्वरकृपेनें फ्रान्सांत पुनः राजसत्ता स्थापन होईल तर त्या रकमेची मला कधींही गरज लागणार नाही.

ह्यूक-युवराजजींना फ्रान्साकडील बरीच बातमी लागली असेल.

पेज-जी, ह्यूकसाहेब, त्यांना ति-कडील पुष्कळच बातमी लागली आहे. इंग्लिश सरकारानें हल्लीं फ्रान्सांत जागजागीं आपले हेर ठेवले असून, त्यांस कडून सरकारास जी बातमी लागते ती सारी युवराजजींना कळविण्यांत येते. ह्या बातमीवरून युवराजजींना असे समजून आलें आहे कीं, राजसत्तेची फ्रान्सांत पुनः स्थापना व्हावी अशी ति-कडील सर्व लोकांची इच्छा असून, त्या हेतूनें कोणी बंड करील तर लाव्हेन्डी प्रांतांतिल लाखों लोक बंडांत मिळतील.

बेलोचे मार्क्स हे उतावळ्या वृत्तीचे सरदार असल्यामुळे ते एकदम ओरडून हणाले: "जयजयकार असो त्या

लाव्हेन्डोचा ! ड्यूकसाहेब, तुमच्याजवळ पन्नास हजार पौंड शिल्लक आहेत. ते आपण पहिल्याने खर्च केले तर दहा हजार फौज आपणास उभी करता येईल. ह्याप्रमाणे आपण केले की, राजपक्षाचे दुसरे लोक आपणास मिळतील; आणि यांनी पुस्तक व लपवून ठेवलेला पैसा ते आपणांस देतील. मग आपल्या लोकांपुढे हल्लींच्या बंडवाल्यांचे काय चालणार आहे ? ”

ड्यूक—हे पहा, आपण सारी रकम आपल्याबरोबर नेऊ नये. बराच भाग येथे कोणा तरी विश्वासू मित्राजवळ ठेवावा; ह्मणजे आपण फ्रान्सांत जाऊन लाव्हेन्डोतलिल प्रमुख गृहस्थांची भेट घेतल्यावर इकडून आपणांस रकम वक्तरी व व्यवस्थेने पोहोचत जाईल.

पेज—ड्यूकसाहेब फारच शहाणपणाची गोष्ट सांगत आहेत. ह्याचप्रमाणे व्यवस्था राहिली पाहिजे.

“ ड्यूकसाहेब, ह्या कामास प्रवृत्त होण्याचा आपला निश्चय झाला आहे तर आपण एकदम त्या कामास सुरुवात करू. माझे ह्मणणे असे आहे की, आपण ताबडतोब फ्रान्सांत निघून जावे. तसे करण्याची माझी अगदी तयारी आहे. ” पहिला मार्किस ह्मणाला.

“ आणि मी तर पहिल्यानेच असे करावे असे सांगितले आहे. माझे मत असे आहे की, हे काम तरी आपण करावे; नाही तर फाशी तरी जावे. ” दुसरा मार्किस ह्मणाला.

ड्यूक—तुम्ही ह्मणतां तसेच होवो.

पण हे पहा, आपण दोन गोष्टी ठरविल्या पाहिजेत. पहिली गोष्ट आपण केव्हां निघावयाची हो अमून, दुसरी गोष्ट, पैसा कोणाजवळ ठेवावयाचा, ही आहे.

बेलेचे मार्किस—ड्यूकसाहेब, व्यर्थ वेळ घालविण्यांत अर्थ नाही. माझे ह्मणणे असे आहे की, आपण उद्यां सकाळीच येथून निघावे.

पेज—हल्लीं पैशाचीच गोष्ट निघाली आहे, तेव्हां आपल्याला एवढे कळविण्याची मला परवानगी असली पाहिजे की, युवराजांकडे मार्किससाहेबांचे वीसहजार पौंड आहेत ते, ते आजपासून आठ दिवसांत देणार आहेत. हो रकम मार्किसना पोहोचविण्यासाठीं मीच लाव्हेन्डोला येईन. सरदार हो, मी गरीब मनुष्य आहे; परंतु राजपक्षाचा मला मोठा अभिमान आहे. सर्व बंडाळी मोडून सुव्यवस्था होते ती राजसत्तेमुळेच होते; आणि अन्यायाचा नाश करून खऱ्या न्यायाचा पगडा राजसत्तेमुळेच वसतो. ह्यासाठीं राजसत्तेची पुनः स्थापना कोठे करावयाची असली तर त्या कामास मी मनापासून साहाय्य करित जाईन.

पेजच्या ह्या उत्साहाबद्दल तिघाही सरदारांनी त्याची मोठी स्तुति करून व त्याची परवानगी घेऊन फ्रेंच भाषेत थोडा वेळ वादविवाद केला.

हा वादविवाद झाल्यानंतर वृद्ध मार्किस पेजला ह्मणाले: “ पेजसाहेब, तुमच्या मार्फत राजपुत्राजवळ आह्मांस एक विनंती करणे आहे. मला रकमेची

नड नसतां राजपुत्राला जो मीं त्तगादा लांवाला त्याजवदल मला कितो चाईट वाटतें व आमच्या पक्षाला त्यांचें साहाय्य असावें ही गोष्ट आम्हांस कितो इष्ट आहे हें त्यांना कळावें म्हणूनच ही विनंति आम्ही त्यांना करीत आहों. आणि ती इतकीच आहे कीं, आम्ही लाठ्हेडिला पोहोचून आमचे सर्व बेत ठरेपर्यंत युवराजांनीं ह्युक्तास देण्याची रक्कम आपणाजवळ ठेवावी.”

मोठ्या संभावितपणानें मान हालवून पेज म्हणाला: “ छिः, युवराजांना विचारल्याखेरीज आपण हो ह्मणण्याचें धाडस करणार नाही. पण तुमची मर्जी असेल तर मी आतांच सरकारांची भोजनापूर्वीं गांठ घेतों; आणि त्यांचा कसा काय रुकार पडतो तें तुम्हाला कळवितों. ”

त्या तिघांही सरदारांनीं त्याला तसें करण्याविषयीं आग्रह केला, तेव्हां तो निवून गेला. परंतु राजपुत्राची भेट घेण्यासाठीं कार्दून वाड्यांत न जातां जवळच्याच एका दारूच्या दुकानांत शिरून तेथें त्यानें खुशालपणें दारूवर ताव मारला. आणि ह्याप्रमाणें मुमारे अर्धा तास घालविल्यावर तो परत त्या सरदारांकडे आला.

ह्या सरदारांच्या खलबताची जागा राजपुत्राच्या वाड्यापासून जवळच होती, ह्यामुळे पेज अर्धा तासांत परत आला ह्याचें त्यांना कांहींच नवल वाटलें

नाहीं. ते त्याची मोठ्या उत्कंठनें वाटच पहात बसले होते.

पेज आंत येतांच त्यांस म्हणाला: “ सरदारहो, मिळविला मीं तुमच्या ह्मणण्याला युवराजांचा रुकार. परदेशाहून आलेल्या कोणाही सरदाराची रक्कम आपणाजवळ नको असें पहिल्यानें ते म्हणत होते; परंतु हल्लींची वेळ कितो नाजूक आहे हें मीं त्यांना नोट समजावून सांगितलें, व कोणा तरी विश्वासा गृहस्थाजवळ ही रक्कम ठेवलीच पाहिजे अशी त्यांची खात्री करून दिली, तेव्हां ते कबूल झाले. शिवाय, मीं त्यांना असेंही सांगितलें आहे कीं, लाठ्हेडिला रक्कम पोहोचविण्याची वेळ येईल तेव्हां मला तेथवर तीन चार खेपा पडल्या तरी त्या मीं घेईन. ह्याप्रमाणें त्यांच्या साऱ्या अडचणी मीं दूर केल्या, तेव्हां त्यांची कबुली मिळाली; व ही गोष्ट तुम्हांला कळविण्याची त्यांनीं मला परवानगी दिली आहे. तसेंच, उद्यां सायंकाळीं सात वाजतां ते तुम्हास भेटतील, असेंही तुम्हास कळवावयास त्यांनीं मला सांगितलें आहे. ”

ड्यूक-वाः, फारच उत्तम काम केलें तुम्हां आमचें. मित्रहो, आतां आपण फ्रान्सला वेढां व कोणकोणत्या मार्गांनीं जावयाचें हें ठरवूं या.

पेज- सरदारहो, मी घेतों आतां तुमचा निरोप. युवराजांनीं मला कांहीं काम सांगितलें असून, ह्या तुमच्या वाटावाटींत मजपासून तुम्हाला कांहीं

एक उपयोग होणार नाही. तेव्हा मला जाण्यास परवानगी असावी.

ह्याप्रमाणे त्यांजवळ मागणी करून हे फेरीवाले तेथून निघाले, ते कार्टून वाऱ्यांत आले.

भाग १९५.

राजपुत्र आणि त्याचा हस्तक.

रात्रीचे आठ वाजले असून राजपुत्राकडे पेज आल्याची वर्दी पोहोचविण्यांत आली. ती वर्दी मिळतांच त्याने त्याची गांठ घेतली; व ती पडतांच पेजने पूर्वेकडील मुसलमान लोकांप्रमाणे एकाद्या गुलामासारखे वर्तन करून त्यास अदवांनें सलाम केला सलाम केल्यानंतर हा गडबड्या व्यापारी ह्मणाला: “सरकार, आपणास फारच आनंदाच्या अशा दोन गोष्टी कळवावयाच्या आहेत. पण सरकारांना आज रात्री थोड्या तात्तांची फुरसद सांपडेल की नाही हे मला कळविण्याची मेहेरवानी होईल तर फार चांगले होईल.”

राजपुत्र—तुझे सकाळचे पत्र पावले. तेव्हांपासून मला मोठी आशा लागली असून, मी आजच्या रात्री मुळीसुद्धां काम ठेवले नाही. सांग तर सांपडणार का आज मला पालिन?

पेज—निभ्रांत सांपडणार.

रा. पु.—फारच मजेदार बातमी सांगितलीस तू ही माझ्या मित्रा. पण फ्रेंच सरदारांकडील हकीकत कशी काय आहे?

पेज—सरकार, तेंही काम अगदीं माझ्या मनाप्रमाणें जमून येत आहे. हें पहा सरकार, एखाद्या माणसानें आपल्याच तोंडानें आपली स्तुति करावी ह्यांत काहीं शहाणपणा नाही. पण सरकार, त्या कामीं मी जी अकल आणि हुशारी दाखविली आहे ती कांहीं विलक्षणच आहे. माझी आणि मार्किससाहेबांची जी गांठ पडली ती अगदींच सहजवृत्त्या पडली असेंच त्यांना वाटले. तसेंच, फ्रान्सांत जाऊन ह्या वेळीं एखादी स्वारी मारावी अशी सल्ला देण्यासाठीं त्या दुसऱ्या मार्किससाहेबांची मी जी भेट घेतली तीही मनांत दुसरा तिसरा वाकडा हेतु न धरितां घेतली असें त्यांनाही वाटत आहे. तसेंच, त्यांच्या मसलतींत असलेले तिसरे सरदार ड्यूकसाहेब ह्यांनाही मजबदल विलकूल शंका नसून, मजवर त्यांचा पूर्ण विश्वास जडला आहे; व ह्याची साक्ष उद्यां किंवा पर्वाच, ते सरकारांकडे चाळीस किंवा पन्नास हजार पौंडांची रक्कम ठेव ठेवून पटवितील.

आनंदानें आपल्या खुर्चीवरून तटकन उडी मारून राजपुत्र ह्मणाला: “काय ह्मणतोस? तें भूत खरेच का तसें करणार? पण भल्या मित्रा, ही सारी गोष्ट तूं जमवून आणलीस तरी कशी ?”

ह्या प्रश्नाचें उत्तर देतांना पेजनें क्रोसच्या मार्किसच्या बिऱ्हाडीं घडलेली इत्यंभूत हकीकत त्यास सांगितली. ती ऐकल्यावर मोठ्या संतोषानें आपले

हात चोळून राजपुत्र म्हणाला: “ वाः, फार हुशारी लढावेची आहेस तू ह्या कामांत माझ्या जिवलग मित्रा. पण मी त्या फ्रेंच सरदाराची रक्कम ठेवीस घेईन असे तू कशावरून ताडलेस? ”

किंचित् हासून पेज म्हणाला: “सरकार, त्या कामांतिले माझा अजमास चुकला असेल तर सरकारांनी माफी करावी मला. ”

मोठ्याने हासून राजपुत्र म्हणाला: “ छी छी, माझ्या भल्या मित्रा, माझी माफी मागण्यासारखे तुजकडून कांहींही झाले नाही. पण तुझी तर्कशक्ति मात्र फारच विलक्षण असून, धोरण अत्युत्तम आहे ह्यांत संशय नाही. ”

पेज-आहे कांहीं अंशी तसा प्रकार खाविद. सरकाराकडे पहिल्याने ठेव ठेवून नंतर तिजबद्दल तगादा लावावयाचा क्रम त्या मार्किसने ठेवला म्हणून सरकारचा त्याजवर रोष झाल्याची गोष्ट मला सरकारांनीच कळविली. त्याचप्रमाणे दुसऱ्या मार्किसवर सरकारचा राग आहे हेही मला सरकारांनीच सांगितले असून, दोघांवरही मूड उगविण्याचा सरकारचा हेतु असल्याचे सरकारांनी बोलून दाखविले. तेव्हां त्यांना कामांत घालण्यासाठी मी युक्ति योजित अमतां त्यांनी तिसऱ्याही एका सरदाराम आपल्या पंक्तीस ओढले, त्याला मी काय करूं? ह्या तिसऱ्या सरदाराने वळ बरीच मोठी रक्कम असून, तो त्याला कोणाच्या तरी ताब्यांत देणे जरूर आहे. तेव्हां

सरकारांशिवाय तिसऱ्याकडे ही शिकार कां जाऊं द्यावी असा विचार करून मी हा सारा घाट जमवून आणला.

रा० पु०-तू फारच शहाणपणाने वागला आहेस ह्यांत संशय नाही; आणि तुला एखादी पदवी दिली तर ती तुला उत्तम प्रकारे शोभेल हें खास आहे.

राजपुत्राच्या तोंडचे हे शब्द ऐकतांच पेज झटकून आपल्या खुर्चिवरून उठला आणि त्याने भुईला डाकें लावून राजपुत्राला तीन वेळां सलाम केला.

रा० पु०-पालिनबद्दलची मला सारी हकीकत सांग बरे.

पेज-जी सरकार, आक्टोबिह्याला वेड्यांच्या दवाखान्यांत पोहोचविल्याला महिना होऊन गेला आहे हल्लीं ह्या महिन्यांत पालिन आमच्याशी कांहींच बोलली नाही. पण कालच ती पुनः पूर्वीप्रमाणे माझ्या बायकोशीं मोकळे मन करून बोलली. तेव्हां आज रात्री आमच्या येथे चहाला येण्याचा माझ्या बायकोने तिला विशेष आग्रह केल्यावरून आमच्या कुटुंबाच्या ह्या लहणप्याला तिने स्कार दिला आहे. सरकार, तिच्या बहिणीला तिच्या येथून काढून त्या वेड्यांच्या डाक्टरांच्या येथे नेऊन पोहोचविण्याची मी जी तजवीज केली तिजबद्दल तिला अगदीसुद्धां शंका नाही. मी दोघां दारूबाज डाक्टरांकडे पैसे भरून त्यांजकडून आक्टोबिह्याला वेड लागल्याबद्दलचा दाखला मिळविला, व तिसऱ्या डाक्टराला वर्षाचे तीनशे पौंड देण्याचा

करार करून त्याच्या येथे तिला ठेवाविले. पण ह्या गोष्टीची गंधवार्ता सुद्धां पालिनला लागली नसून, तिला आमच्याविषयी कांहींसुद्धां शंका नाही. त्या डाक्टरांकडून ह्या गोष्टीबद्दल एक अक्षरही बाहेर फुटणार नाही. कारण, ते दोघे डाक्टर बाहेर बोलतील तर त्यांच्या गळ्याला रसायन लागेल; व तिसरा बोभाटा करील तर त्याचे वर्षासन बुडेल. सारांश, त्यांच्याकडून ही गोष्ट बाहेर फुटण्याची भीति नाही. पालिन ह्या डाक्टरांच्या दवाखान्याजवळ रोज एकेक खेप करते. परंतु तिची गांठ घेण्यासारखी तिच्या बाहेरीली स्थिती नसून, तिने गांठ घेतली तर तिच्या मनाला फारच धक्का वसेल असे सांगून डाक्टर तिला रोज परत पाठवून देतो; व त्याच्यापुढे आपण कांहीं चालणार नाही असे समजून पालिन मुकाट्याने माघारी येते. आणि हल्ली तर तिने नशिवावरच हवाला टाकला आहे. सरकार, ह्या वेड्यांमदल्या कायद्याने आपली मोठी सोयच करून दिली आहे. एकादा भयंकर किंवा त्रासदायक मनुष्य असला की, दोघां लांचखाऊ डाक्टरांना वश करून घेऊन त्याला जन्मभर खुशाल कोंडून टाकतां यावे ही कितती तरी बहारदार सोय आहे ?

रा० पु०—हो हो, आहेच हा कायदा तशा सोयीचा, आणि तशी सोय असल्याशेवाय चालेल कसे ? राजवंशांमधील मंडळी, सरदार लोक, पदवीवाले

आणि श्रीमान् गृहस्थ ह्यांना आपल्या शत्रूंना अटकेंत ठेवण्याची अशी सोय नसेल तर त्यांचे चालणार नाही.

“ सरकारचे म्हणणे रास्त आहे. ” तो तोंडपूजा फेरीवाला व्यापारी लोणाला. परंतु नऊ वाजण्याचा सुभार आहे असे त्याजजवळील घड्याळावरून त्याच्या लक्षांत येतांच तो पुनः बोलला. “ सरकार, पण आतां नऊ वाजतील, आणि पालिन आमच्या येथे येण्याची वेळ झाली आहे. तिचा फारला झाल्यावर ती जे कांहीं पिईल त्यांत भुल्लेचे औषध आमची कुळंबणी घालणारच;—ती मोठी विश्वासू पोर आहे—आणि ह्याप्रमाणे होऊन पालिन वेशुद्ध पडली की, सरकारांनी तिचे सौंदर्य वाटेल तसे लुटावे. ”

त्या अतिशुद्ध कुमारीवर आपणास हात टाकावयास सांपडणार अशी राजपुत्रास आशा उत्पन्न होऊन कामवासनेने त्याची दृष्टि लागलीच धुंद झाली. याने एक साधी गाडी आणण्याचा आपल्या जामदाराला हुकूम केल्या; आणि ती येतांच राजपुत्र व पेज तिजमध्मे बसून अर्ध्या तासांत पेजच्या बिऱ्हाडाजवळ येऊन दाखल झाले. ठरल्याप्रमाणे सर्व व्यवस्थांचा अंमल होऊं लागला कीं नाही हे पाहण्यासाठीं पेज पहिल्याने गाडीतून उतरून आपल्या बिऱ्हाडी गेला, व राजपुत्र गाडीतच बसून राहिला.

परंतु तेथे त्याला फार वेळ वाट पहात बसावे लागले नाही. पेज लागलीच

परत आला, आणि पालिन अगदी व-
शुद्ध पडली असून, राजपुत्राच्या मर्जास
वाटेल त्याप्रमाणे तिजगीं त्याला विलास
करतां येतील असें त्यानें त्याला सांगितलें.

ही बातमी ऐकतांच आपली सर्व
घासना तृप्त होणार अशी राजपुत्राला
पूर्ण आशा वाटून त्याला फारच आनंद
झाला. तो गाडीतून लागलीच उतरून
पेजरोवर त्याच्या बिन्हाडांत गेला; आणि
पूर्वीच हुकूम झाला होता त्याप्रमाणे
गाडीवरील नौकर गाडी घेऊन गेला.

पण ह्या पेजसाहेबांच्या बिन्हाडा-
शेजारील एका कलालाच्या दुकानीं ह्या
वेळीं कांहीं संभाषण चाललें होतें, तें
ऐकण्यासाठीं वाचकांना तिकडे नेलें पा-
हिजे. हें दुकान धंदेवाल्या कलालाचें नसून,
आपल्या जुन्या ओळखीचा दरवडेखोर
बिग्न, ह्यानेच तें घातलें होतें. ह्या स्वा-
रीनें ह्या वेळीं मोठा झगा घातला
असून, डोक्याला आरशी लावली होती;
ह्यामुळे तो खरोखरी कोण आहे हें अ-
गदी वस्ताद चोर पकडणारालाहो हुड-
कून काढतां आलें नसतें. ह्याच्या दु-
कानीं ह्या वेळीं लिझी, क्यारोटी पोल
व चोरच्या पोरांचा नाईक असे तिघेजण
बसले असून, एकमेकांशीं हळूहळू बो-
लण्यांत ही मंडळी गुंतून गेली होती.
क्यारोटीचा बाप बिग्न बेगमन हा त्या
वेळीं तुहंगांत कैदी असून खून, जहाजे
लुटणे, वगैरे अपराधांबद्दल त्याची चव-
कशी बहावयाची होती; ह्यामुळे तिचा
अगदी संताप होऊन गेला होता; व
तोच प्रसंग म्याग्जमनवर असल्या कारणाने

त्याची गवेली लिझी हिच्याही मनाची
तीच स्थिति झालेली होती. लिझीनें ह्या
वेळीं विद्यवेचा पोषाख घातला नसून,
साधा पण नोटनेटका पोषाख केलेला
होता.

गरम दारूचे पेले तिघांनींही रिकामे
केल्यावर क्यारोटी हणाली: “ हं, त्या
लुच्चा पेजचा व त्याच्या बायकोचा आ-
पणांत आतां थोडा तरी सूड घेतां येऊन,
एका बड्या गृहस्थास आपल्या ताव-
डींत पुराच ओढतां येईल. ”

“ आणि सर्व काम आपल्या इच्छे-
प्रमाणे शेवटास गेलें तर तुझे वडिल
आणि माझा पड्या असे दोघेही हल्लींच्या
संकटांतून पार पडतील. ” लिझी हणाली.

नाईक हणाला: “ पण माझ्या मै-
त्रिणींनो, माझा उपदेश ऐकल्याचें हें
सारे फळ आहे. बरें. तुमचा त्या जोड-
प्याचे गळे चिरण्याचा बेत होता. पण
तसें करून उगीच फाशीं जाण्याचें ल-
चांड आपल्या गळ्याशीं लावून ध्यावें त्या-
पेक्षां, त्यांच्या पाळतीवर राहून इतर
रीतीनें आपला सूड उगवावा असा सल्ला
मीच तुझाला दिला. त्या दोघांनाही
पैसा मिळविण्याचा फार हावडा आहे;
तेव्हां आपला डाव साधल्याखेरीज राह-
णार नाहीं अशी माझी खात्री होती,
आणि त्याप्रमाणेंच होत आहे. आपण
शिकस्टरसाला वेगळा पोषाख देऊन
त्यांच्या नौकरीस ठेवाविलें ही हिकमत
तरी किती मौजेची आहे ! त्यांच्या मनांत
कांहीं एक न येतां आनीं तिला नौक-
रीस ठेवावी हणून आपण खोटीच चि

तिला दिली ही युक्ति तरी किती बहा रदार होती! ”

लिझी-होय, तुझे सांगणें आम्हीं ऐकणें झणूनच हल्लींचा मूड आपणांन उगवितां येत आहे हें खरें आहे. त्या जे तूजें ऐकलें नसतें तर बेगमन व म्याग्जन ह्यांना फाशीवर लटकत रहावयाची पाळी आली असती. पण आपला बेत साधला तर काय तो उपभोग. पण ह्या शिक्स्टरसालवर विश्वास ठेवण्यास हरकत नाहीना ?

नाईक-अगदींमुद्धां हरकत नाही. तुझीच लक्षांत आणा कीं, ह्या पेजच्या येथें घडत असलेली सारी हकीकत ती आपल्याला अगदीं खडानुखडा येऊन सांगते. तिच्याहून चांगली पोर तुझाला सांपडणार नाही. तिनेच आपणांत बातमी दिशी झणून ही आजची हकीकत आपणांस कळली. हें पहा, तिच्या गळ्यांत हात घालून मी वसलों होतो हें, पेज पहिल्यानें दुकानीं आला त्या वेळीं त्यानें पाहिलें होतें, तरी हल्लीं त्याला तिची कांहीं तरी ओळख पटत आहे का ? आणि जुलियाची व तिची पूर्वींची ओळख नव्हती ही गोष्ट आपल्या पथ्यावरच आहे. पण ओहो ! ती पहा, ती इकडेच येत आहे.

त्याच्या तोंडांतून हे शब्द निघाले त्याच वेळीं ही पोर त्याजजवळ आली. ह्या पोरीची थोडी माहिती आम्हीं वाचकांस पूर्वीं दिलीच आहे. ही त्या चोरच्या पोरांच्या नायकाची आवडती असून

लहानपणींच हिला हिच्या आईवापांपामून चोरून आणलें होतें. पण हिला पाहिलें शिक्षण वरें मिळालेलें होतें, ह्यामुळें पेजच्या घरीं हिला लावून दिलेली नौकरी नीटरीतीनें बजावतां आली.

हिनें दुकानीं येतांच, पालिन गुंगून पडली असून, राजपुत्र याच वेळीं पेजच्या बिन्हाडीं दाखळ झाला असल्याची वडीं दिशी. ती ऐकतांच तिच्यांनाही मोठा आनंद झाला; आणि तिला पुढें जावयास सांगून ते तिच्या मागोमाग पेजच्या बिन्हाडाकडे गेले. परंतु पुढच्या दारानें हे पेजच्या बिन्हाडांत शिरले नाहींत. त्या बिन्हाडाच्या बागेत त्यांचा मागील दरवाजा असून, हा उघडून शिक्स्टरसाल त्यांची वाट पहात होती. त्या दरवाजानें ते आंत शिरले, व तिनें दाखविठेल्या खोलींत योग्य वेळ येईपर्यंत वाट पहात बसले.

भाग १९६.

आगतुक.

रात्रच्या दहा वाजण्याचा सुमार असून, पेजच्या बिन्हाडाच्या निजावयाच्या खोलींत दिवे जळत होते; व तेथेंच पलंगावर पालिन बेगुद्ध पडली असून, तिचे विपुल केश तिच्या खांद्यांवर अस्ताव्यस्त पडले होते. पेजची वायको जुलिया हिनें आग्रह केल्यावरून पालिन मद्याचा एक पेल्याली. परंतु तिनें तो रिकामा करतांच ती गुंगून बेगुद्ध पडली; व

लागलीच तिला उचलून ती विश्वासघात-
की जुलिया व तिची कुळंबीण
शिकस्टरसाल ह्यांनी ह्या खोलीत
आणून पलंगावर निजविले. आपला
वेत सिद्धिसि नेण्यास हरकत न प-
डावी जणून शिकस्टरसाल ही आप-
ल्या यजमाननीच्या वाईटही कामांत
मनापासून मदत करण्याचा झोक
दाखवीत असे.

विचारो पालिन त्या पलंगावर नि-
श्चल पडली होती. जुलिया व तिची
नौकर ह्यांनी तिला जशी ठेवली होती
तशीच ती निजली असून, राजपुत्र
किंचित् खाली वाकून, एकादा अजगर
आपल्या तावडींत सांपडलेली शिकार
गिळण्यापूर्वी ज्याप्रमाणे तिला बरीच
वेळ आपल्या वेढोळ्यांत धरून ठेवतो,
त्याप्रमाणे तिजकडे न्याहाळून पाहून
तिच्या सौंदर्याचे परीक्षण करीत होता.
तिचे तुळतुळीत केश, तिचे गुलाबी
गाल, तिची वक्राक्षरखी शुभ्र मान,
तिचे पीन उरोज आणि तिचे कोमल
पाय ह्या प्रत्येकाकडे नीट निरखून पा-
हून हा विषयांध पिशाच समाधान
पावत होता!

आपली शिकार आपल्या तावडींत
पक्की सांपडली असून, ती ह्या वेळीं
खास निसटणार नाही, अशी राजपुत्राची
खात्री असल्या कारणाने पालिनच्या
अप्रतिम सौंदर्याची पुनः पुनः पाहणी
करण्यांत राजपुत्राने वराच वेळ घाल-
विला. नंतर स्वारी हळूच जास्त वाक-
ली, व तिच्या अधरांतली अमृततुल्य

मधुचे यथेच्छ प्राशन करण्याच्या रं-
गांत आली. परंतु त्या प्रेतवत् पडले-
ल्या शुद्ध कुमारिकेला तो तशा रीतीने
भ्रष्ट करणार, इतक्यांत पलिकडील
दाराची कडी कोणी वाजवीत आहे
असा त्याला भास झाला. पण तो
उगीच भास असेल असे त्याला वा-
टून त्याने डोकें वर न उचलतां उलटे
ते अधिकच खाली केले. पण ह्याच
सुमारास दार उघडून क्यारोटीपोल,
लिझी व चोरच्या पोगांचा नाईक अशा
कूर मुद्रेच्या तीन मूर्ति त्याजपुढे उभ्या
राहिल्या.

हा प्रकार पाहतांच राजपुत्र ताठ
उभा राहिला, आणि लागलीच त्यांज-
जवळ जाऊन रागाने म्हणाला: “ ह,
व्हा येथून चालते. नाही तर घरांत
चोर शिरले आहेत असा मी पुकारा
करीन. ”

क्यारोटी—लिः, युवराजजी, असा
पुकारा करण्याचा तुमचा छाती नाही.
तुम्ही अशी ओरड केली तर, कसले
राक्षसी काम करण्याच्या वेतांत तुम्ही
आहांत हे मात्र सर्व लोकांना कळून
येईल.

ह्या आलेल्या लोकांनी आपणास
ओळखले असे पाहून राजपुत्राने रागाने
पाय आपटून म्हटले: “ पण तुम्ही अ-
हांत तरी कोण ? आणि तुम्हांला पा-
हिजे तरी काय ? बहुतकरून तुम्हांला
पैसे पाहिजे असतील. द्या तर ह्या
थोड्या गिनी. ”

निश्चयाच्या स्वराने लिझी हणाली:

“आह्मांला सरकारांशीं कांहीं महत्वाच्या कामाबद्दल बोलावयाचें असून, तें आज रात्री आणि ह्याच वेळीं बोलावयाचें आहे. सरकारची स्वारी येथें मौज मारण्यासाठीं आली असतां आह्मी जे येथें आलों आहोंत ते सहज आलों नसून, पूर्वी संकेत ठरवूनच आलों आहोंत. ह्यासाठीं ह्याच वेळीं सरकारांनीं आम्हांशीं बोललें पाहिजे. ”

राजपुत्र-पूर्वी संकेत ठरवून येथें आलां आहांत तुम्ही ? हणजे याचा अर्थ काय ? तो पाजी पेज ह्या मसलतींत आहे काय ? माझ्याशींही तो दगावाजी करील असें वाटतें. ह्या पाजिणाबद्दल मी त्याचा चांगलाच सूड उगवीन.

रागानें क्यारोटी हणाली: “ हं, चूप रहा. उगोच मूर्खासारखें बडबडूं नका. पेजला ह्या गोष्टीची कांहींच माहिती नसून, त्याला आणि त्याच्या बायकोला खालीं बांधून ठेवलें आहे; व त्याची कुळवीण हातीं पिस्तूल घेऊन त्यांजवर पहारा करित आहे. ”

राजपुत्र अधिकच त्रासून हणाला: “ पण तुम्ही कोण आहांत ? आणि तुम्हांला काय पाहिजे तें चट्कून थोडक्यांत सांगा बरें. ”

चोरच्या पोरांच्या ताडकानें राजपुत्राची थट्टा करण्याच्या हेतूनें डोकीची टोपी काढून अदवीच्या स्वरानें ह्मटलें: “ सरकार, पहिल्यानें मी कोण आहे तें आपणास कळवितों. मी तरी एके प्रकारें राजाचा मुलगाच असून,

माझ्या ताब्यात ह्या आनंदी मुलखांतलि चोरटीं पोरें आणि कसब करणाऱ्या पोरी आहेत. माझें नांव चोरच्या पोरांचा नाईक. ”

क्यारोटी-सरकार, मी बेगमनची मुन्गी आहे.

लिझी-आणि युवराजजी, मी ब्याग्जमन नांवाच्या दरबडेखोराची रंडी आहे.

बेगमनचें नांव ऐकतांच राजपुत्र थोडा डचकला. परंतु ब्याग्जमनचें नांव ऐकतांच त्याच्या कपाळाला आंघ्या पडून त्याची चर्मा कावरीवावरी झाली. पण आपणावर केवढा प्रसंग आहे हें नीट लक्षांत आणून त्यानें आपलें मन स्थिर करून झटलें: “ ठीक आहे. पण तुमचें काम काय आहे ? ”

सर्व हकीकत कळविण्याचा भाग लिझीनें आपणाकडे घेऊन झटलें: “ सरकार, ह्या पोरीचा बाप हल्लीं तुरुंगांत असून, जहाजें लुटल्याचा व खून केल्याचा त्याजवर आरोप आहे. माझ्या मर्दावरही तेच आरोप असून, तोही तुरुंगांत आहे. ह्या गुन्हांबद्दल पुरावाही भक्कम असून, त्यांच्या आजपर्यंतच्या वागणुकीकडे लक्ष देऊन त्यांना फाशीचीच शिक्षा देण्यांत येईल. पण ते दोघेही गुन्हेगार असे भयंकर लोक आहेत तरी त्यांनीं फाशी जावें हें नीट नाही. ह्यासाठीं त्यांना फाशीची शिक्षा झाल्यानंतर ती बदलून तिच्या ऐवजीं त्यांना मरेपर्यंत काळ्या पाण्यावर पाठविण्याची शिक्षा व्हावी असें आमचें हणणें आहे. आह्मी कांहीं आपणापाशीं भलतेंसलतें

मागत नाही. आमची मागणी अगदीं माफक आहे. ”

त्यांच्या हणण्याला तूर्त रुकार भ-
रून त्यांच्या त्रासांतून सुटवें व मग
त्या कामाची गोष्टही मनांत आणूं नये
असा विचार करून राजपुत्र हणाला:
“ ठीक आहे, हें तुमचें काम लागलें
मजकडे. त्यांना फाशीची शिक्षा झाली
असतां ती बदलवून मो काळ्या पा-
ण्याची देवतीन, अशाविषयीं माझे तु-
ह्यांला वचन आहे. झालेना ? जा आतां
माझ्या भल्या मित्रांनो. ”

लिझी-नाहीं सरकार, तसें नाही.
आह्मांला तोंडीं वचन नको. तसें अभय
असल्याबद्दल आपला लेख पाहिजे आ-
ह्मांला; आणि त्या लेखावर आपल्या उ-
जव्या हातांतोळ अंगठीनें मोर्तबही के-
लेलें असावें.

नाईक-सरकार, ह्याप्रमाणें आपण
केलें हणजे आम्हीही आमच्या तऱ्हेनें
आपल्या उपयोगी पडूं कधीं तरी.

राजपुत्र रागावून हणाला: “ काय?
मी तुह्यांला वचन देतो, शपथ वाहून
सांगतो, तरी तुमचा मजवर विश्वास बसत
नाहीं? जा तर, निघा येथून. मी तुह्यांला
भीत नाहीं. करा काय पाहिजे तें. ”

नाईक-सरकार, ह्या अशा गोष्टी
आह्मांजवळ सांगून भागणार नाहीं. ती
खालीं कुळंबीण आहे ना? ती माझी
प्यारी आहे; आणि तिनें मला, सारी
हकीकत कळविली असून, हें ह्या पो-
रीचें काम कसें जमवून आणलें आहे तेंही
सांगितलें आहे.

लिझी-सरकार, हा पोरगा सांगत
आहे ती सारी गोष्ट खरी आहे. ह्या
तरुण पोरीला गुंगीचें औषध घातलें
असून तिजवर जुलूम करण्याचा तुमचा
इगदा होता अशाविषयीं आम्हां आतां
ओरड करून सारे लोक जमा केले तर
आपली किती फजिती उडेल ह्याचा नीट
विचार करा, आणि मग अशा गोष्टी
आम्हांला सांगा.

हे तिच्या तोंडचे शब्द ऐक्यांच रा-
जपुत्र दचकला. त्याचें तोंड फिकें पडून
भीतीनें त्याच्या काळजाचें पाणी झालें.
आपण ह्या लोकांना नाहीं हटलें
तर ते काय करतील ह्याचा नियम
नाहीं असें त्याच्या मनानें घेतलें. त्यां-
जशीं मांडून उपयोग नाहीं अशी त्याची
खात्री झाली. त्यांनीं धोडी जरी ओरड
करून लोक जमा केले व सर्व प्रकार
बाहेर पडला तर आपल्या तोंडाला का-
यची काळोखी लागून, तरुण आणि
मुख्य पोरीवर जुलूम करण्याची आप-
णास संधि मिळावी हणून आपण त्यांना
आपल्या हस्तकाकडून गुंगीचीं औषधें
देवावेतो, ही गोष्ट बाहेर पडली तर
आपणास राज्यावरही बसूं देणार नाहींत
असा त्याला धाक पडला; व अशा
फंदांत पडल्याबद्दल तो आपणास शिब्या
देऊन धेऊं लागला.

पण शिब्या देण्याची व पश्चात्ताप
करण्याची ती वेळ नव्हती. तेथें
असलेल्या त्या जिवावर उदार होणाऱ्या
मूर्तित्रयापासून आपली सुटका करून
घेण्याकरितां वाटेचें ती युक्ति योजणें त्याला

जल्द होतें; आणि आपली फटफजितो करून घ्यावी तिजपेक्षां त्यांच्या लक्षण-प्यास रुकार देऊन त्यांना शिक्षेच्या फेरफाराचा लेख लिहून देऊन याजवर मोर्तब करावें हें बरें, असें त्याला काटलें; व तो ह्मणाला: “ तुझाला लेख पाहिजे काय ? ”

लिझी—होय, तुमच्या हातचा लेख पाहिजे, आणि याजवर त्या अंगठानें मोर्तबही झालें पाहिजे—नाहीं तर उद्यां तुझी आपण तें पत्र लिहिलेंच नाही, असें ह्मणाल. शिवाय, हें पत्र लिहून दिलें ह्मणजे भागेल असें नाही. तर, त्या पत्राप्रमाणें अंमल होण्याचोही तजवीज राहिली पाहिजे. माझा मर्द आणि ह्या पोरीचा बाप फार्शी जाऊं द्याव-याचे नाहीत, ह्याहून आम्ही जास्त मागत नाही. तुझी त्यांना अजीबात माफी देववावी असा आमचा हेतु नाही. तुझी झटलें तरी तुमच्या हातून ही गोष्ट होणार नाही, हें आम्हांला ठाऊक आहे.

राजपुत्र—तुझी फारच अधिकार चालवत आहांत आज. पण जाऊं द्या. तुझाला लेख पाहिजेना ? हा लेख घ्या. असें ह्मणून त्यांना पाहिजे होतें तें पत्र लिहून याजवर तो मोर्तब करूं लागला.

ह्या कामांत तो गुंतला असतां क्यारोटी लिझीच्या कानाला लागून हळूच ह्मणाली: “ काय ? ह्यानें आपणांस पत्र लिहून दिलें ह्मणजे ह्या पोरीला ह्याच्या तावडींत ठेवून आपण निघून जाण्याचें काय ? ”

लिझीही तिच्या कानाशीं लागून ह्मणाली: “ काय ? तुझ्या मनांत अशी गोष्ट येते तरी कशी ? लार्ड फ्लोरिमेल आपणांशीं कशा उदारपणानें वागले हें तुला आठवत नाही फाय ? आणि ह्या ताईला आपण अशा संकटांतून सोडविण्याची गोष्ट आपण त्यांना सांगितली तर ते आपल्याला फारच मोठें वक्षित देतील. ”

क्यारोटी—छी छी, ह्या राजपुत्रावर तर माझा फारच राग आहे, लोकांवर हा फारच जुलूम करीत असतो; तेव्हां ह्याचो आपण बिलकूल दया करूं नये. शिवाय, लार्ड फ्लोरिमेल आपल्याला चांगलें वक्षित देतील हेही मला ठाऊक आहे.

ह्या दोघींचें हें बोलणें पोरीचा नाईक लक्ष लावून ऐकत होता. तो ह्मणाला: “ हें पहा, आपण ह्या ताईला ह्याच्या तावडींतून सोडविलेंच पाहिजे. शिक्स्टरसालनें आपल्याला ह्या बाईबद्दल बजावून सांगितलें आहे; आणि तिनें आपली कामगिरी कशी बजावली ही गोष्ट तुझी लक्षांत आणून तिला राग न येईल असें वागलें पाहिजे. ”

क्यारोटी—ठिक आहे तर. ह्याज-जवळून तें पत्र आपल्या हातीं येऊन आपण तें नीट ठेवलें कीं, आपण ह्याचें हें काम बंद पाडूं; आणि मग त्या पेजचा आणि त्याच्या बायकोचा असा मूड घेऊं कीं, त्याच्याबद्दल त्यांच्या मनांत कधीं कल्पनाही आली नसेल.

राजपुत्र चिड्डी लिहीत असतां मधून

मयून ह्यांजकडे पहात होता; व त्यांचे बोलणे सुरू आहे हे पाहून त्याला फारच राग आला. पण त्या गोष्टीला त्याचा कांहींच उपाय नव्हता. नंतर जल्दीने आपले पत्र पुरे करून त्याने झटले: "हं, हे ध्या तुझाला पाहिजे असलेले पत्र."

लिझीने तें पत्र त्याजजवळून घेतलें, व तिघांनीही तें वाचल्यावर लिझी झणाली: "ठीक आहे सरकार, आतां येथून जा आपण स्वस्थपणे."

राजपुत्र अगदीं घाबरून जाऊन झणाला: "काय? मी जाऊं येथून? छिः, तुम्ही बोलतांना चुकला. मीं जावें असें झणण्याचा तुमचा हेतु नव्हता."

लिझी-नाहीं सरकार, मीं जें झटलें तेंच बरोबर आहे. ह्या पालिनताईचा बचाव करावयाचे आमचें काम आहे. ह्यांचा घात करण्याच्या कामीं आम्ही कोणास मदत करणार नाहीं.

राजपुत्र-पण माझ्याशीं तुम्ही असें वागल तर ह्या पत्राचा अंमल चालण्यासाठीं मी कांहींही करणार नाहीं.

लिझी-कांहीं हरकत नाही. पण ह्या पत्रानें आमचें काम होणार आहे.

राजपुत्र-पण मीं तुझाला पैसे देईन. ह्या ध्या शंभर गिनीं.

क्यारोटी-युवराजजी, पालिनला तुमच्या ताब्यांत ठेवण्याबद्दल तुम्ही आज्ञाला जी रकम द्याल तिच्या दुप्पट रकम, आम्ही तिची सुटका केली तर, आज्ञाला मिळेल. ह्यासाठीं आपण आपली तासभर जरी आमच्याशीं वाद

घालीत वसलां तरी त्याचा उपयोग होणार नाहीं. मुकाय्यानें येथून जा कसे.

राजपुत्र रागानें लाल झाला, व झणाला: "ठीक आहे तर. मी तुमच्याशीं वाद घालीत नाहीं, मग तर झालें?"

असें झणून पाप आपटीत आपटीत तो तेथून खालीं गेला, व जातांना डोकिला टोपी व अंगांत झगा घालून तो त्या बिऱ्हाडाबाहेर पडला.

भाग १९७.

ह्या प्रकरणाचा शेवट.

राजपुत्र जातांच लिझीनें पालिनला हळूहळू हालवून जागे करण्याचा यत्न केला. तिच्या हालविण्यानें पालिन थोडी जागी झाली; पण लागलीच ती दुसऱ्या कुशीवर वळून पुनः स्वस्थ झोपी गेली. तेव्हां गार पाण्यानें तिचे डोकें तिनें धुऊन काढल्यासारखें केलें, त्यामुळे थोड्याच अवकाशांत पालिन शुद्धीवर आली.

ती शुद्धीवर येतांच तिनें आपल्या विज्ञान्याशेजारीं उभें राहून आपल्याकडे पाहत असलेल्या तीन मूर्तीकडे पाहिलें; आणि त्यांना पाहतांच ती अतिशय भिऊन गेली, व हळूच तिनें किंकाळीही फोडली.

परंतु तिच्या अशी भयलेली पाहतांच लिझी चटकून खालीं वाकून हळूच तिच्या कानांत झणाली: "ताई, भिऊं नका. आम्ही तुमच्याशीं मित्रत्वानेंच वागणारीं माणसें आहोंत; व हल्लींच आम्ही तुझाला मोठ्या संकटांतून सोडविलें आहे."

पण त्याची तुझाच दादही नाही. ”

पालिनने आपल्या कपाळाला हात लावून ह्मटले: “ काय ? संकटांतून सोडविले ? होय, आठवते मला आता पण मी आहे कोठे ? ”

लिझी—ताई, तुम्ही पेजच्या वि-
न्हाडांतील एका खोलीत असून, जी
दारू तुम्ही प्यालां, तीत गुंगीचे औषध
घातलेले होते. तुम्हाला राजपुत्राच्या ता-
वडीत देऊन पैसे उपटण्याचा बेत होता;
आणि आम्ही येथे आले नसतो तर
तने झालेही असते. पण या संकटांतून
तुमची मुक्तता झाली आहे. ह्यासाठी
आतां तुम्ही अगदीं मुद्धां भिऊं नका.
तुम्हाला संभाळण्यासाठी लार्ड फ्लोरिमेल-
ने आमची योजना केली असून आम्ही
आपले काम बजाविले आहे. आपण
आतां सारी भीति सोडून द्या.

पालिन थोड्या आनंदाने ह्मणाली:
“ काय ? लार्ड फ्लोरिमेलने तुम्हांस
मला संभाळावयास सांगितले आहे ? हे
खरे असेच का देवा ? हे खरे असेल
तर किती तरी—”

इतकेंच बोलून ती थांबली. लार्ड
फ्लोरिमेलने आपणावर अद्यापिही प्रेम
आहे; व आपण त्याजशीं कठोरतेने वागलां
असे लागशींच तिच्या मनांत येऊन तिला
पश्चात्ताप होऊन, प्रेमाच्या विकाराने
तिचे अंतःकरण व्यग्र झाले.

लिझी—ताई, लार्ड फ्लोरिमेल ह्यांचे
तुमच्यावर प्रेम असून, त्यांची आत्मांला
तुम्हास जपावयास सांगितले आहे, ह्या
गोष्टी अगदीं खऱ्या आहेत. त्यांजकडून

कांहीं खोटेपणा झाला आहे, अशी तुम्हीं
उगीच कल्पना करून त्यांजकर रागा-
वलां आहांत असे त्यांनीं आत्मांस सां-
गितले आहे. पण तुम्ही अशा रागावलां
आहांत, ह्यांचे त्यांना फारच दुःख होत
आहे; तरी तुम्हावरील त्यांच्या प्रेमांत काडी-
चेही अंतर पडले नाही. तुमच्या
संबंधाने दुसऱ्या लोकांच्या मसळती सुरू
होऊन ते तुमचा छळ करतील अशी
त्यांना भीति होती; ह्मणून तुमचा पत्ता
काढून रात्रंदिवस तुमच्या अ.सपास
रहावे व तुमचे रक्षण करावे अशी त्यांनीं
आत्मांला ताकीद दिली आहे. हल्लीं
ते गावाला गेले आहेत, पण लवकरच ते
परत येतील.

पूर्वी कांहीं एक कल्पना नसतां
ही सारी हकीकत एकाएकी कळल्या-
मुळे पालिनच्या अंतःकरणाला फारच
पाझर फुटला. ती पलंगावरून खाली
उतरली, व तेथल्या एका खुर्चीवर ब-
सून ह्मणाली: “ विचारे श्याब्रियल!
मी त्यांजवर उगीच रागावले. पण बाई,
तुम्ही कोण आहांत ? आणि मजवर
उपकार केल्याबद्दल मी कोणाचे आ-
भार मानूं ? ”

लिझी—आम्ही कोण आहोंत हे
तुम्हाला कळविण्याची मोठीशी जरूरी
आहे असे नाही. ताई, आमच्या चर्चा
तुम्हाला आवडणार नाहीत; तथापि
लार्ड फ्लोरिमेलची आणि तुमची आत्मां
अत्यंत विश्वासाने नौकरी करूं, ह्यांत
मात्र शंका नाही.

पोरांचा नाईक—होय ताई, ह्या बाई

सांगतात ते अक्षरशः खरे आहे. आणि तुमच्या बहिणीला डाक्टराच्या ताब्यांत जे दिले आहे ते तरी, तुम्हा-विरुद्ध चालविलेली खटपट कांहींही अडचण न येतां शेवटास जावी, व राजपुत्राने तिजशी जी वागणूक केली तिजबद्दल तिने बोभाटा करूं नये, एवढ्याच हेतूने दिले आहे. पहा तारी, आम्हांला साऱ्या गोष्टी ठाऊक आहेत. पण तुम्ही त्या डाक्टराकडे जाऊन आपली बहिण परत मागाल तर तो तिला तुमच्या हवाली करील. नाही तर तुम्ही न्यायाधिकाकडे जा, म्हणजे आपोआप सारे काम होईल.

मोठ्या आनंदाने टाळी वाजवून पालिन म्हणाली: “अहाहा! किती तरी मला आनंद झाला आहे हे ऐकून! पण भल्या मित्रांनो, तुमच्या उपकारांची फेड मी कशी करूं? मजजवळ फारसे पैसे नाहीत.”

लिझी—तारी, तुमच्याजवळून आम्ही एक पैसाही घेणार नाही, व बक्षिशीबद्दल तुम्ही आग्रह धराल तर आम्हांला व्हाईट वाटेल.

पालिन—ठीक आहे. नाही बोलणार मी बक्षिशीबद्दल. पण माझ्या बहिणीबद्दलची सारी हकीकत तुम्हांला लार्ड फ्लोरिमेल्नी सांगितली की काय?

लिझी—नाहीं, तारी, त्यांनी त्या बाबतीतील एक अक्षरही काढले नाही आमच्या जवळ. पण पेजजवळ नौकरीस जी कुळवाण आहे, ती आमच्यातीलच असून, तुम्ही शेजारच्याच

विन्हाडीं राहतां म्हणून तुमचा नीट बंदावस्त ठेवण्यासाठी आम्ही तिला मुद्दाम त्याच्या नौकरीस ठेवाविले. तिने सांगितली ही सारी हकीकत आम्हांला.

आपले आणि फ्लोरिमेल्चे भांडण मिटवून टाकण्यास आतां फारच सुलभ मार्ग झाला आहे असे पाहून पालिनला फारच आनंद होऊन तिचे तोंड व डोळे लाल झाले, व ती म्हणाली: “पण लार्ड फ्लोरिमेल् कोणत्या गांवाला गेले आहेत हे तुम्हाला ठाऊक आहे काय? असेल तर सांगा, म्हणजे मी त्यांना पत्र लिहीन.”

लिझी—तारी, ते डोठ्ठहरला गेले आहेत. गेल्या महिन्यांत मी त्यांच्या येथे तीन चार वेळां गेले होते; परंतु कांहीं कामासाठी ते डोठ्ठहरला गेले आहेत अशीच मला बर्दी लागली. ते लवकरच परत येतील अशी आमची समजूत होती; आणि तशाच जरूरीचे काम असल्याखेरीज आम्ही पत्रे लिहित नसतो. सबब आजपर्यंत आम्ही त्यांना पत्र लिहिले नाही. पण तारी, तुम्ही त्यांना डोठ्ठहरास पत्र ल्याहाल तर बरे होईल.

ह्याच वेळीं पालिनच्या मनांत कांहीं विचार येऊन ती म्हणाली: “पण हा पेज आणि त्याची बायको ही इतकी पाजी माणसे आहेत काय? माझ्याविषयी ती केवढी काळजी दाखवीत, आणि केवढा तरी लोभ करित! ते जोडपे इतके जोटे आणि विश्वासघातकी असेल?”

क्यारोदी—पाजी आहेत ह्याबद्दल अगदी सुद्धां शंका नाही. पेज हा मोठा

खटपटी मागून असून, त्याची बायको तर थोड्या दिवसांपूर्वी लंडनच्या एका भागांत दुकान घालून कनव करीत होती. पण तारी, तुम्हाला कांहीं ही गोष्ट ठाऊक नव्हती, तेव्हां त्यांजशीं तुम्हीं स्नेह ठेवला ह्याजवळ तुमच्याकडे दोष नाही.

ही हकीकत ऐकतांच पालिनला फारच वाईट वाटून ती हणाली: "पण त्याच्या बायकोशीं मीं संबंध ठेवला ह्याजवळ लार्ड फ्लोरिमेल् मला काय हणतल ? त्यांजपासून ही गोष्ट मी कधींही लपवून ठेवणार नाही. पण ह्या गोष्टीशीं तुम्हाला काय करावयाचें आहे? मला आतां बरें वाटतें. आणि ह्या अशा भयंकर घरांत आतां एक क्षण-भरही मी राहणार नाही. जातें तर मी आतां. पण तुमचे मजवर थोर उपकार असून, मोठ्याच संकटांतून तुम्हीं माझी सुटका केली, ह्याजवळ तुमचे मी पुनः आभार मानतें."

नंतर तिनें त्यांचा निरोप घेऊन आपल्या बिन्हाडांत ती गेली व हे त्रिवर्ग तिला पोहोचवावयास दारापर्यंत गेले होते.

नंतर ह्या दोघी बाया व तो पोरगा असे तिघेजण तळमजल्यावरील माज-घरांत आले. तेथें पेज रडवें तोंड करून एका खुर्चीवर बसला असून जुलिया दुसरीवर बसली हेतो; व शिक्स्टरसाल हातीं पिस्तुल घेऊन त्यांजवर पहारा करीत होती.

या तिघांना पाहतांच पेजनें त्यांना ओळखलें व भीतीनें तो अगदीं घाब-

रून गेला, आणि दोन मुद्रेनें त्यांजकडे पाहूं लागला.

चोरच्या पोरांच्या नाईकाने आपल्या प्रियकरणीजवळून पिस्तुल घेऊन दाराजवळ आपलें ठाणें दिलें, व क्रूर स्वरांनें बटलें: "भाताच्या, सांपडलास तूं पुनः आमच्या हातीं."

घाबरून उठून पण पुनः खुर्चीवर बसून पेज कांपत कांपत हणाला: "पण माझा जिव घेण्याचा तर तुमचा वेत नाही ना ? मला मारू नका-माझा जिव घेऊं नका!"

एकाचा सापाप्रमाणें त्याजकडे व वाघिणीप्रमाणें जुलियाकडे पाहून लिझी रागाच्या स्वरांनें हणाली: "तुम्हाला मारावयाचें, कीं जिवंत ठेवावयाचें हें तुमच्या वागणुकीवरून ठरणार आहे. जोसेफ वॉरन व स्टीफन ब्रिगज ह्यांजवर आजपर्यंत जीं संकटे आलीं आहेत तीं, तूं त्यांचा छळ चालविलास आणि ह्या जुलियानें दगाबाजी केली हणून आलीं आहेत; आणि ह्याजवळ तुमचा पक्का सूड उगवावयाचा असा आमचा निश्चय ठरला आहे. ह्याप्रमाणें निश्चय ठरविल्यावर आम्हीं आमच्या टोळींतील पोर शिक्स्टरसाल हिला तुमच्या नौकरीस ठेवून घेतलें; आणि तिच्या द्वारानें आम्हांला तुमचे सारे वेत कळून आले असून, राजपुत्र आमच्या तावडींत पुरा सांपडला आहे; व त्याला आम्हांला आमच्या हातचा जाऊं देणार नाही. पालिनवद्दल तुमचे काय वेत होते ते

आह्वाला सारे कळले व तिला आर्मी राजपुत्राच्या तावडीतून सोडविले. अशा रीतीने तुमचे सारे डाव आर्मी फसविले आहेत, व सूड उगविण्याच्या कामांतील पहिला भाग साधला आहे. आतां दुसऱ्या भागास प्रारंभ व्हावयाचा आहे, व शेवटीं काय तो अखेरची शिक्षा होईल. ”

पेज दुःखानें कळवळून जाऊन ह्मणाला: “ काय ? अखेरची शिक्षा मला करणार ? अरे देवा ! ”

जुलिया—होय, आम्ही करणार अखेरची शिक्षा. पण त्या गोष्टीला अद्यापि पुष्कळ अवकाश आहे. आज तुजवळ काय जी रोकड असेल व काय जें जड-जवाहीर असेल त्यांजवर आर्मी हात मारणार. ह्यासाठीं काय जें असेच तें दे आणून मुकाट्यानें. नाही तर आर्मीच घेऊं तें सारें जवरदस्तीनें.

“ ही पहा, ही काय ती मजवळ रोकड आहे. माझ्या बायकोजवळ किती आहे ती मला ठाऊक नाही. ”

पेज ह्मणाला. व त्यानें आपली पिशवी त्यांजपुढें मोकळी केली.

जुलियानेंही आपली पैसे ठेवण्याची पिशवी चोगट्या पोरांच्या नाइकाच्या हवाली केली. पण ह्या दोनही पिशव्यांत मिळून फारशी रकम नव्हती. नंतर पेजची ल्यांदावयाची पेट्टी शिक्स्टरसालनें आणली, व ती पेजकडून त्यांनीं उघडविली. त्या वेळीं पेजला कोणो फाशीच देत आहे कीं, काय अशी त्याची मुद्रा दिसली. ह्या

पेट्टींत त्यांना सुमारे हजार पौडांच्या नोटा सांपडल्या.

पेट्टीतोल नोटा काढून घेतल्यावर शिक्स्टरसालला दुसऱ्या जिनसा आणण्याविषयी हुकूम झाला; व रुप्याची ताटें, चमचे, सुन्या वगैरे घरांतील किंमतीचा माल त्यांजपुढें हजर करून तिनें तो बजावला.

मोक्या दुःखानें हात आपटून पेज ह्मणाला: “ जुलिया, पाहिलेंसना ? आपली सारी चीजवस्त ते नेत आहेत. ”

त्या तिघांकडे रागानें पाहून जुलिया ह्मणाली: “ होय, पहातें आहे तें सारें मी. पण तुम्ही त्यांना भाडथळा कां करीत नाही ? तुम्ही अगदीं भित्रे आहांत. मला पहिल्यापासून असे वाटतच होतें; आणि आतां तर त्याजबद्दल माझी खात्री झाली आहे. ”

पेज संतापून ह्मणाला: “ हं उगीच मला त्रास देऊं नकोस. पण ह्या तुझ्या जुन्या नित्रांच्या हातांपायां पडून पहा, त्यांना कांहीं आपली दया आली तर. थोड्या तरी जिनसा राहूं द्या ह्मणावें आमच्या आम्हांला. ”

“ आतां तर त्यांची आणि माझी पक्कीच चुरस लागणार. मग तींत ते मरतील कीं मी मरेन. ” जुलिया आपणाशींच ह्मणाली.

घरांतील सोन्यारुप्याचें सर्व सामान ह्या चोरांनीं आपल्या ताब्यांत घेतल्यावर जुलिया आणि पेज ह्यांची घड्याळें व अंगावरील दागिने हें सामान हिसकावून घेण्यांत आलें. जुलियानें आपणाजवळील सामान मुकाट्यानें दिलें. पण

पेज मात्र मोठबोव्याने रडत होता.

घरांतील सर्व सामान आपल्या हातीं आले अशी खात्री करून घेतल्यावर लिझी म्हणाली: “हं, पेज, तू किंवा तुझी बायको द्यांतून कोणीं जरी कांहीं गडबड केली आणि आम्हांला पकड-विण्याचा यत्न केला तर पालिनला राजपुत्राच्या हवालीं करण्यासाठीं तुझी तिच्या दाखंत गुंगीचें औषध घातलें ही बातमी आह्मी बेलशक बाहेर फोडूं. ही बातमी आह्मी बाहेर फोडली कीं, पालिनची साक्ष होई, आणि ती झाली कीं, तुझाला फांशीच जावें लागेल—निदान काळें पाणी तर तुमच्या कपाळचें चुकणार नाही. द्यासाठीं नोट विचार करा, आणि मग काय गडबड करावयाची असेल ती करा.”

इतकें बोलून लिझी व क्यारोटीपोल अशा दोघीजणी पुढच्या दारानें निघून गेल्या; व शिक्स्टरसाल आणि नाईक ह्यांनीं मागल्या दारानें पोवारा केला. द्याप्रमाणें दोन वाटांनीं जाण्यांत त्यांचा हेतु, आपणाम कोणीं पाहू नये, अथवा पाहिलें तरी त्यास शंका येऊं नये, हा होता.

चोरांनीं तें घर सोडल्यावर पेज आणि जुलिया ह्यांनीं आपलें सर्वस्व गेल्या-बद्दल पुष्कळ शोक केला. नंतर रात्र संपून दिवस उजेडतांच त्यांनीं तें विन्हाड सोडलें; व दोन प्रहरीं त्यांचे विन्हाडांतील सामान नेण्यासाठीं एक खटारा गाडी दाराशीं येऊन थडकली, व संध्याकाळच्या आंत तें विन्हाड रिकामें करण्यांत आलें. —

भाग १९८.

आरंभहर्षा कीं खून?

दुपारचे अकरा वाजण्याचा सुमार असून डेसबरोचा अर्ल् स्टॉफर्ड वाड्यांतील पुस्तकाच्या खोलींत एकटाच बसला होता. त्याजपुढें एक पुस्तक उघडलेलें असून तो जरी तें वाचत आहे असें दिसत होतें, तरी त्याचें लक्ष त्या पुस्तकाकडे नसून, त्याच्या आवडत्या बायकोला जीं दुःखें भोगावीं लागलीं होती, व तिच्या तोंडाला काळोखी लागण्याचा जो संभव होता, याजबद्दलचे विचार त्याच्या मनांत घोळत होते.

अर्ल् ह्या विचारांत इतका गहन गेला होता कीं, त्या खोलीचें दार उघडून पुनः लागलें ही गोष्ट त्याला समजली देखील नाही. परंतु हळूच त्याच्या खांद्यावर कोणीं हात ठेवल्यामुळे तो दचकला, व पाहूं लागला तों, त्याची बायको त्याच्या खुर्ची-शेजारीं उभी आहे असें त्याच्या दृष्टीस पडलें. तिची चर्चा उग्र दिसत असून, कांहीं तरी तिचा भयंकर निश्चय ठरला असावा असें दिसत होतें. तिचे डोळे कावरेबावरे झालेले असून, तोंड अगदीं फिकें पडलें होतें व ओंठ धरधर कांपत होतें. तिची ही स्थिति पाहतांच अर्ल् म्हणाला: “आं! दुःख वाटण्यासारखी कांहीं नवीन गोष्ट झाली आहे वाटतें?”

कौटेंस रागाच्या स्वरानें म्हणाली: “पक्का सुड ताबडतोब घेतला पाहिजे असेंच कांहीं झालें आहे म्हणाना! तो पाज्जि

मनुष्य, त्याचें नांवही माझ्याच्याने घेवत नाही!—माझी पुनः भेट घेण्याची जरूरी आहे असें तो म्हणत आहे. त्यानें मला पत्र पाठविलें अमून, आज रात्रीं नऊ वाजतां मी खाला भेटलें पाहिजे अशी त्याची अट आहे. राजपुत्राच्या मध्यस्थीनें त्याला मागील अपराधाची क्षमा मिळाली आहे, ह्यामुळे हल्लीं तुमची त्याला भीति वाटत नाही, व माझा छळ करण्याचा त्याचा वेत दिसतो. मागल्या खेपेप्रमाणें ह्या वेळीं त्याच्या ऐवजी राजपुत्र येणार नसून, तोच येणार आहे. ”

रागानें अगदीं लाल होऊन मुठी वळीत अर्ल म्हणाला: “ पण तो अधम पुनः तुझी भेट काय म्हणून घेणार? खाला पुनः वश होण्यापेक्षां तूं मरण पतकरशील ही गोष्ट खाला ठाऊक आहे ना? ”

कौन्टेस—देवा ! माझे पाऊल—माझे वाकडें पाऊल पडल्यावद्दल आतां एक अक्षरही उच्चारूं नका. पण जाऊं द्या हें, मीं काय म्हटलें तुम्हाला?—तो चांडाल ह्या वेळीं माझी गांठ प्रेमाच्या विकारांनीं विव्दल होऊन घेत आहे असें नाही. मीं त्याला आज पांच हजार पौंड द्यावे असें त्याचें म्हणणें आहे. ही रक्कम मीं खाला दिली तर पुनः माझे नांव न घेण्याचें तो कबूल करित आहे. परंतु त्या नष्टाच्या शपथेवर विश्वास तो कोणीं ठेवावा? काय त्याच्या शपथेची किंमत? देवा! ह्या चांडालाची मला रात्रंदिवस धास्ती असावी ही गोष्ट मला अगदींसुद्धां खपत नाही.

त्याच्या धास्तीनें मला वेडही लागेल एखादें. तो कोठें कांहीं बोलेल काय? आणि माझी बेअत्रू करील काय? ही काळजी मारा दिवसभर मला असावी, आणि रात्रींही तीच स्वप्न पदावी हें माझ्यानें कर्णें सोनवेळ? देवा ! देवा !! मला वेडही लागेल एखादें! तो तरी मला पाहिजे, नाही तर मीं तरी मेलें पाहिजे !

मनाची ती उदार असतांशी विलक्षण त्रासदायक गोष्टींचा अनुभव आल्यामुळे ह्या वेळीं तिचा चेहरा फारच क्रूर दिभूं लागून, तिच्या डोळ्यांतून जणें ठिणग्या निघूं लागल्या.

तिचा हात घाबऱ्या घाबऱ्या धरून अर्ल म्हणाला: “ एलिअनार, ह्या तुझ्या म्हणण्याचा अर्थ तरी काय? ”

निश्चयाच्या पण निराशेच्या स्वरानें कौन्टेस म्हणाली: “ माझा म्हणण्याचा अर्थ इतकाच आहे कीं, आपल्या हातांनीं आपणास मारून घेतलेल्या बायकोच्या पाठोपाठ तुम्हीही मरण्याची तयारी करा. तसें होत नसेल तर मीं त्याचा खून करणार ! ”

थरथर कांपत अर्ल म्हणाला: “ देवा! ह्या थराला गोष्टी आल्या काय अखेरीला ? ”

कौन्टेस—मीं तुम्हाला सांगतेंच आतां सारा प्रकार. तो आणि मीं ह्या जगांत एकदम जिवंत राहूं ही गोष्ट संभवणार नाही. एक त्यानें तरी मेलें पाहिजे, नाही तर मीं तरी मेलें पाहिजे. त्याची धास्ती मला निरंतर रहावी ही गोष्ट मला सोसत नाही. माझ्या

हातून कोणता तरी एक गुन्हा घडला पाहिजे. एक आत्महत्या तरी मी करणार, नाही तर त्याचा तरी खून करणार. माझ्याच संबंधानें ह्मणाल तर मला त्यांतिल कोणत्याही बदल भीति वाटत नाही. तथापि तुम्ही सांगाल तो गुन्हा मी करीन. त्याच्या त्रासांतून मी आपल्याला आपला जीव देऊन तरी सोडवीन, किंवा त्याचा जीव घेऊन तरी सोडवीन.

अर्ल तिच्या पुढें गुडघे टेकून बसून ह्मणाला: “ आवडते, जिवलगे, तूं काय ह्मणतेस ह्याचा नीट विचार कर. एकदां हातून गोष्ट होऊन गेली कीं, मग कितीही शोक केला अथवा पश्चात्ताप झाला तरी ती पुनः परत येणार नाही शिवाय, खून करावयाचा असेल तर तो तुझ्या हातून न होतां माझ्या हातून झाला पाहिजे; आणि असा खून मी करावा हें तुला आवडतें काय ? कर तर पुनः नीट विचार. ”

खिन्न स्वरानें कौन्टेस ह्मणाली: “ फ्रान्सिस, आतां विचार करावयाला अवकाशच उरला नाही. दोहोंतून एक गोष्ट झालीच पाहिजे. पण हा खून मी तुमच्या हातून होऊं देणार नाही. तुमच्या हातून आजपर्यंत एकही वाईट गोष्ट घडली नाही. तेव्हां असल्या घोर अपराधाचा विटाळ मी तुम्हास होऊं देणार नाही. शिवाय, त्या चांडाळाला आज रात्रीं नऊ वाजतां मी बाहेरल्या मैदानांत एक ठोक रक्कम घेऊन भेटावें असें त्याचें ह्मणणें

असून, त्या ह्मणण्याप्रमाणें मी त्याला रक्कम न दिली तर तो सारी हकीकत छापून प्रसिद्ध करणार; आणि तशा रीतीनें आपल्याला पांच हजार पौंडांहूनही जास्त रक्कम मिळेल अशी त्याची समजूत आहे. हें पहा त्या अधमानें मला पत्र लिहिलें आहे ”

असें ह्मणून तिनें त्याला रामसेकडून आलेलें पत्र दिलें, व तें त्यानें समग्र वाचल्यावर पुनः कौन्टेसनें त्याज-जवळून तें घेऊन जाळून टाकलें.

तिनें तें पत्र जाळल्यावर अर्ल तिला ह्मणाला: “ आवडते, तुझ्या शब्दावर मझा भरंवसा नव्हता असें नाही. पण त्या चांडाळानें तुला इतकें दुःख दिलें असतां पुनः तो तुझा छळ मांडून तुजकडून नवें पातक करवील असें मला वाटलें नव्हतें. पण असो. त्याला शिक्षा लावावयाचा भाग तूं मजकडे सोंपीव. मी त्याला शासन करीन—अतिशय कडक शिक्षा करीन. ”

“ नाही, तो भाग मी तुम्हाकडे देणार नाही. मीच काय तें करणार. सांगा तर, मी त्याचा खून करून आपल्याला त्याच्या त्रासांतून सोडवावें, कीं आत्महत्या करून मोकळे व्हावें ? ” कौन्टेस ह्मणाली.

अर्ल—नको; सखे, असें ह्मणूं नकोस. आपण एक वेळ त्याचें ह्मणणें कबूल करूं; आणि तो मागत आहे तो रक्कम त्याला देऊं. तो दिल्यानंतर पुनः तो आपली शपथ मोडून तुला त्रास देऊं लागेल तर मग मी तुला एक शब्दही

बोलगार नाही. मग तुला वाटेल तसें
सुं कर.

कौन्ट्रेस—अहं, एकदां सुद्धां त्याचें
हणणें कबूल करून उपयोगी नाही.
आपण त्याला भित्तों असें एकदां दा-
खविलें कीं, तो अधिक धोट झालाच
असें समजा. एकदां त्याला रक्कम
दिली कीं, पुनः तो दुसरी मागणारच.
तेव्हां त्याला असें भिऊन उपयोगी
नाहीं. काय जी गोष्ट करावयाची ति-
चा कायमचा निश्चय ठरवून ती केलीच
पाहिजे. एकदां एक तडाका दिला
कीं पुनः कधींही त्रास होणार नाही.
सांगा तर काय करावयाचें तें. तुमची
मर्जी असेल तर मी जीव देण्यास त-
यार आहे. पण मी जीव दिला तर तो
तुमच्या पाठीस लागून तुझाला त्रास
देईल. तुमची तशी परवानगी असेल
तर मी त्याचा खून करून आपला सूड
उगवून घेईन, माझा भोवतालचा त्रास
चुकत आहे ह्याचा मला आनंदच होत
आहे. आणि पहा वरें माझा हात
तरी कांपत आहे, कीं माझी छाती
तरी धडधड करीत आहे का ती.
ठरवा तर मी काय करू तें; आणि
तें मी करणार ह्याबद्दल अगदीं देवाची
शपथ वाहतें.

अर्ल—देवा ! तुझा निश्चयच ठरला
आहे तर ? तूं आपला जीव द्यावास
असें मी कधींही हणणार नाही. काय ?
अद्यापि तुजें वय इतकें लहान, तुजें
सौंदर्य इतकें उत्तम आणि तुझे गुण
इतके विलक्षण असतां तूं मरावें? छिः,

नाहीं ती गोष्ट मी होऊं देणार. माझी
तूं आवडती—माझी तूं देवता—तूं वांच-
लेंच पाहिजे. तूं रहाच जीवत; आणि
तो तुझा निर्दय—तो तुझा क्रूर—तो तुझा
घातकी—तो तुझा उलट्या कालजाचा
शत्रु, त्यालाच मरूं दे! त्यानेच ती शिक्षा
भोगली पाहिजे. होय—ताच मेला पव-
हिजे. ती शिक्षा त्यालाच योग्य आहे.
तुझा इतका निश्चय ठरला आहे तर
मीही आतां धीर धरणार, आणि
तुझ्याप्रमाणेंच निश्चयानें वागणार.

कौन्ट्रेस त्याच्या गळ्यांत हात घालून
हणाली: “**फ्रान्सिस**, आतां तुझी
मला किती तरी आवडतां ! आतां
मला तुमच्याविषयीं किती तरी अभि-
मान वाटत आहे !”

भाग १९९.

शेवटची भेट.

टिम मीगल्स अमेरिकेकडून परत
आल्यावर त्यानें आपला घोडा
लेटिशिया लेडच्या येथून परत आणवून,
पूर्वी तो ज्या पागेवाल्याच्या येथें त्याला
ठेवीत होत, त्याच पागेवाल्याच्या येथें
आतांही त्यानें तो ठेवला. **मीगल्सचा**
घोडा आपल्याच येथें ठेवून घेण्यास
लेटिशिया लेडला कांहीं जड नव्हतें;
परंतु **सर जान**च्या नांवानें एक वर्ष
व्रतांत घालविण्याचा तिचा पक्का नि-
श्चय असल्या कारणानें **मीगल्सशीं** आ-
पला वाजवीहून जास्त संबंध आहे असें
कोणासही वाटूं नये, हणून तिनें ही
वरीच व्यवस्था होऊं दिली.

ज्या पागेवाल्याच्या येथे मीगहस-
चा घोडा असे त्याचा भाड्याच्या
गाड्यांचाही व्यापार असे; आणि मा-
गोल भागांत सांगितलेल्या गोष्टी घडल्या
त्याच दिवशी दोन प्रदरों एक गृहस्थ
ह्या पागेवाल्याकडे येऊन आपल्याला
आईहसबरीला जावयाचें असून, गाडी
लागेल, अशी त्याने त्यास वदी दिली.

हा गृहस्थ येऊन त्या पागेवाल्याला
वदी देत होता त्याच वेळीं, मीगहसही
आपल्या घोड्याची कशी काय व्यवस्था
ठेवली आहे हें पाहण्यासाठीं पागेत
आला होता. त्याने, त्या गृहस्थानें गा-
डीची वदी दिली, ती ऐकली; व त्याच्या
स्वरावरून तो फिलिफ रामसेच असावा
असे त्याला वाटू लागले. शिवाय,
त्याला आईहसबरीला जावयाचें असून,
स्टांफर्डच्या वाड्याजवळही तो जाणार
आहे, ह्यामुळे तर त्याची शंका अवि-
कच बळावली. झणून तो चट्कून ते
थील माळ्यावर चढला, आणि खि-
डकींतून त्याने त्या गृहस्थास पा-
हून आपले अनुमान खरें आहे अशी
आपली खात्री करून घेतली.

ता फाल्प रामसेच आहे अशी
मीगहसची खात्री होताच तो आपणाशींच
पुटपुटला; “हं, राजपुत्र तरी पुनः
आपले खेळ खेळू लागला आहे, किंवा
हा रामसे तरी त्या थोर मनाच्या कौ-
टेंसला लुळण्याचा वेत करित आहे.
राजपुत्राचेच काहीं डाव असतील तर
ते उरवून पाहण्याचा मला किती तरी
जाणें वाटणार आहे; आणि तसा

प्रकार नमून, रामसेच जरी आपली
तुंबडी भरण्यासाठीं त्या लार्ड साहेबांना
त्रास देण्याच्या वेतांत अमेळ तरी, अर्कनीं
जें थोर औदार्य दाखविलें आहे त्याचें
स्मरण ठेवून ह्या अधमाच्या त्रासापासून
त्यांना व त्यांच्या कुटुंबाला सोडविणें
हें माझे कर्तव्यच आहे. ठरला तर माझा
वेत. वच्चाजी रामसे, तुमची खोड मी
मोडणार ! तुझाला माफी असल्यावद्दलचा
दाखला तुमच्या विशांत असावा असें
दिसतें. एवीं तुम्ही असें राजरोस हिंड-
लां नसतां. पण हरकत नाही. फार्शी
जाण्यास अनियोग्य असे तुम्ही असतांही
जरी तुमच्या गळ्याभोंवतालचा तो
फाम आज मित्तीचा चुकला आहे, तरी
तुमची हड्डि हड्डि मी मोकळी करीन!
अर्लला किंवा कौटेंसला त्रास देण्याचा
तुमचा सारा वेत मी हाणून पाडीन.”

ह्याप्रमाणें आपणाशींच पुटपुटल्यावर
रामसे काय काय करतो हें पहात
मीगहस स्वस्थ उभा राहिला. पुढें त्याची
गाडी तयार होऊन तो गाडीवाल्याला
काय सांगावयाचें तें सांगून तींत बसला
व गाडी चालू झाली. हें पाहिल्यावर
मीगहस खात्री उतरला आणि ला-
गलीच आपल्या घोड्यावर सामान घा-
टून त्याने आईहसबरीचीच वाट धरली.
घोड्याच अवकाशांत ह्याने रामसेची
गाडी गांठली; व तिच्या खिडकींतून
त्याने पाहिलें तरी आपण त्याच्या दृष्टीस
पडूं नये, इतक्या वेतानें तो तिजपासून
दूर राहिला.

सायंकाळच्या सात वाजण्याच्या

सुमारास रामसेची गाडी आईलतवरीला पोहोचली. परंतु त्या गांवांत आपण स. वीच्या चांगल्या माहितीचे आहेत हे रामसेला ठाऊक असल्यामुळे तो गांवांत उतरावयास न जातां स्टॉफर्ड ह्याच्या वाड्याकडे जाणाऱ्या गल्लीकडे त्याने गाडी वळविली; व पूर्वीच्या खेपेस मीगलस ज्या खाणावळींत उतरला होता तेथेच हा उतरला.

हा तेथे उतरतांच स्टॉफर्डवाड्यांतील मंडळीबद्दलच ह्याचे कांहीं तरी काम आहे अशी मीगलसची पक्कीच खात्री होऊन, अर्लकडे जाऊन शत्रु तेथे आल्याची खाला बरी द्यावी असे त्याच्या मनांत पहिल्याने आले. परंतु रामसेचे काय टाव आहेत ते ह्या वेळीं खाला पक्के कळले नव्हते; सबब त्याच्या पावलाशीं आपले पाऊल अगदीं बांधून टाकावे असा ह्याने निश्चय केला. इतक्यांत त्या खाणावळीतील एक पोर ह्याला भेटला. पूर्वीच्या खेपेस मीगलस त्या खाणावळींत आला होता त्या वेळी त्यानें सर्व नौकर माणसांस चांगली बक्षिशी दिली होती; ह्यामुळे साऱ्या नौकरांच्या लक्षांत ही पक्का राहिला असून, ह्या पोरानेही खाला ओळखले, व लवून मुजरा करून “मुक्काम व्हावयाचा आहे काय ?” असे विचारले.

मीगलसने उत्तर दिले: “होय; परंतु हल्लीं ह्या खाणावळींत एक फारच वाईट प्रकारचा मनुष्य उतरावयास आला आहे. तेव्हां तुज्या खाणावळींत येण्यापूर्वी तुझ्या यजमानाची गाठ घावी

असे नाइया मनांत आहे. ह्यासाठीं मुक्कामानें आपल्या यजमानाकडे जा, आणि दुसऱ्या कोणाला कांहींही बरी न देतां त्याला मजकडे पाठवून दे. मी हा येथेच उभा राहतों.”

असें ह्मणून त्याने त्याच्या हातावर एक पुतळी टाकली. ती पटकून विशांत घालून पोरगा घावत आपल्या यजमानाकडे गेला व दहा मिनिटांच्या आंतच ही स्वारी धोडी घाबरून जाऊन मीगलसकडे आली. त्याला घाबरांच मीगलस ह्मणाला: “भल्या गृहस्था, भिऊं नकोस. हा आत्तां गाडीतून जो गृहस्थ तुझ्या येथे उतरावयास आला आहे, तो मोठा दगेखोर इसम आहे. पण तुला घास्ती बाळगण्याचे कारण नाही. मी त्याजवर पाळत ठेवण्यासाठींच आलों असून, त्याची सारी गडबड मी बंद पाडणार आहे. मी पोलिसांतील कामगार असून वेष पाळटून आलों आहे; सबब, तूं आपला स्वस्थ रहा.”

खाणावळवाला—काय ? असा दिसण्यांत संभावित गृहस्थ वाईट गुन्हेगार आहे ? देवा ! देवा ! ! पण महाराज, तो कोण आहे ? त्याचे नांव काय ? मी त्याला ह्यापूर्वी केव्हांही पाहिलें नाहीं.

मीगलस—तूं त्याला पाहिलें नाहींस ह्मणतोस ? बहुतकरून ह्यापूर्वी बरेच वेळां तो तुझ्या दृष्टीस पडला असावा. पण जाऊं दे त्या गोष्टी. तो कोण आहे आणि काय आहे हे कळेल पुढें आपोआप. पण हल्लीं तो कोठें आहे आणि काय करीत आहे ?

खाणावळवाला—बहाराज, तो माझ्या माजघरांत बसला असून त्याने फराळाचे मागविले, व माझ्यापासून कांहीं पुस्तकेही वाचावयास मागून घेतर्ची आहेत. तो घरफोडी करणारा चोर अमेळ तर तो असाच मध्यरात्र होईपर्यंत आपल्या जागीं मुकाट्याने पुस्तके वाचीत बसेल.

मीगल्स—तसेच करण्याचा त्याचा बेत आहे. पण हरकत नाही. हा माझा घोडा तूं घेऊन जाऊन पागेत बांध. मी मागल्या दाराने खाणावळींत येतो. तेथे तूं मला त्याच्या शेजारींच एकादी खोली दे, ह्मणजे हा जो दगेखोर आला आहे त्याजवर मला नजर ठेवावयास सांपडेल पण संभाळ ह्यातान्या; एक शब्दही बाहेर बोलूं नकोस, कीं कोणालाही धावखूं नकोस; आणि त्या हारामखोराला, त्याजवर पाळत ठेवण्यासाठीं येथे कोणी आले आहे असा शोधही लागूं देऊं नकोस.

त्याच्या सांगण्याप्रमाणे सर्व व्यवस्था ठेवण्याचे कबूळ करून खाणावळवाल्याने मीगल्सला मागील दाराने यावयाची वाट दाखविली. त्या वाटेने जाऊन मीगल्स आपल्या खोलींत शिरला.

सुमारे पावणे नऊ वाजतां मीगल्स-कडे खाणावळवाला आला आणि ह्मणाला: “ त्या चोराने दहा वाजतां गाडी जोडून तयार ठेवण्याबद्दल सांगितले असून, आतां तो बाहेर स्टांफर्ड-वाड्याकडे जाणार आहे. ”

ही बातमी ऐकतां व मीगल्सनेही आपली तयारी केली; आणि रामसे बाहेरपडतांच तोही त्याच्या मागोमाग गेला.

चांदणें चांगले पडले होते; परंतु रस्त्याच्या बाजूचा कुंगण असल्यामुळे व त्याच्या सावलींतून रामसेच्या दृष्टीस न पडतां मीगल्सला जातां आले. ह्याप्रमाणे जातां जातां रामसेने कौंटेसला ज्या जागीं आपणास भेटावयास सांगितले होते, तेथे रामसे जाऊन पोहोचला, व बागेच्या दरवाजाकडे उत्कंठेने पाहू लागला. तेव्हां हा कोणाची तरी वाट पहात आहे असे मीगल्सने ओळखून, तो तेथेच एका झाडाच्या आड लपून उभा राहिला.

मीगल्सचा तर्क खोटा नव्हता. धोड्याच अवकाशांत बागेचा दरवाजा उघडून एक स्त्री बाहेर आली, व ती कौंटेसच होती हे मीगल्सने ताबडतोब ओळखले.

कौंटेसने बाहेर येतांच इकडे तिकडे नेट निरखून पाहिले, व जेथे रामसे उभा होता, तेथे ती गेली. तिजबरोबर दुसरे कोणीही आले नाही अशी रामसेला आपली खात्री करून घ्यावयाची होती, ह्मणून तो आपल्या जागेवरून मुळींच हालला नाही. पण ती त्याजवरळ येतां व तिजबरोबर दुसरे कोणीही नाही अशी त्याची खात्री होऊन तो धोडा पडें सरला. दोघांची दृष्टादृष्ट होतांच दोघांनाही त्रास वाटल्यासारखे होऊन तीं मार्गे सरलीं. आपण किती नीचपणाचे व भित्रीणाचे वर्तन करीत आहोंत ह्याची रामसेला आठवण होऊन त्याला शरम वाटली; आणि कौंटेसला तर आपल्या हानून खून होऊन आपल्या अंगावर

रक्तही उडालें असा भास झाला.

रामसे—हं, आटोपा लवकर आपलें काम, आणि मला जाऊं द्या येथून झटकन.

शांत स्वरांनै कौटेंस हणाली: “ नाही, मी तुझाला क्षणभरही थांबवीत नाही. पण तुझी जी जबर मागणी केली आहे ती पुरी करण्यापूर्वी-”

रामसे—तर मग माझे मागणें तुझी कबूल करणार—आणि ह्यांत तुमचा फार शहाणपणाही आहे. माझ्या एकंदर स्थितीचा मी विचार केला हणजे मला आतां पैसे मिळविले पाहिजेत. पैसा हें आतां माझे उपास्य दैवत झालें आहे ; आणि बऱ्या किंवा वाईट रीतीनें मी तो मिळविणार. पैसा मिळवून आपल्या भोवतीं सर्व सुखांची रेलचेल केल्याखेरीज जुन्या आठवणी बुजणार नाहीत. आणि मोठमोठ्या लोकांकडून पैसा मिळविण्याची मला शक्ति असून मी तिचा उपयोग करणार.

कौटेंस—आणि पहिला प्रारंभ मजपासून होणार ना ? ठीक आहे. देतें मी तुझाला ती रक्कम. पण **फिलिप-रामसे**, एक गोष्ट मी तुझाला सांगून ठेवतें कीं, पूर्वी तुमच्या प्रेमानें मी जरी अगदीं वेडी झालें होतें—तुमच्याशिवाय जरी मला चैन पडत नव्हतें—माझे तुझी अगदीं जीव कीं प्राण होतां—तरी आतां मला तुमचा अतोनात वाट आला आहे—आतां तुमचा मला तिरस्कार वाटतो!

हें ती बोलत असतां तिचे डोळे

विस्तवाप्रमाणें लाल भडक होऊन ती रागाचे सुस्कारे टाकीत होती. परंतु **रामसेला** त्याचें कांहींच न वाटून तो उद्धटपणानें हणाला: “ हं, फार बडबड करूं नका. येथे मी पैसे ध्यावयास आलों आहे, शिब्या खावयास आलों नाही. काढा तर रक्कम, नाही तर सारी गोष्ट मी बाहेर फोडून ह्याची आठवण ठेवा. ”

कौटेंस—हं, असें काय ? आटोपला पाहिजे हा प्रकार झटकन ? ही रक्कम मी आणली आहे, ध्या ही. कांहीं नोटा आहेत, आणि बाकी सोनें आहे. पण चांदण्यांत सारी रक्कम मोजून घ्या. आणि मजशीं जी दगावार्जी केली तिजवद्दलचें आपलें बक्षिस आपल्या पदरांत पडलें अशी खात्री करून घ्या.

रामसे—हं, बक्षिस हणाना, कीं दुसरें कांहीं म्हणा. रक्कम द्या हणजे झालें.

असें हणून त्यानें रक्कम घेण्यासाठीं हात पुढे केला. इकडे कौटेंसनें आपला उजवा हात आपल्या झग्याखालीं घालून चटकन तेथून पिस्तुल काढलें ; व क्षणाचाही विलंब न लावतां तिनें **रामसेवर** नेम धरून तें उडविलें.

रामसेनें एक आरोळी मात्र ठोकली व तो धाडकन खालीं पडून त्याचा प्राण गेला.

लागलीच कौटेंस तेथून धूम ठोकून पळून गेली; आणि **मिंगल्स** हा सारा प्रकार पाहून थिजल्यासारखा झाला व जागच्या जागी तटस्थ उभा राहिला.

भाग २००.

खुनानंतरची हकीकत.

मिगलस कांहीं वेळ स्तब्ध उभा राहिला खरा; परंतु रामसेचा खून झाल्या कारणाने आपणावर केवढी घोरपट येईल ह्याची त्याला चटकून आठवण झाली. तो लंडनाहून निघतांच आपण त्याच्या पाठोपाठ निघालो, खाणा वळींत आपण त्याजवर सारखा पाहरा ठेवला, आणि हल्लीं त्याचा खून झाला; तेव्हां लोकांच्या दृष्टीस प्रेत पडतांच सर्व तोहमत आपणावर येऊन आजूबाजूचा पुरावाही आपणावर भरभक्रम होईल, अशी त्याची तेव्हांच खात्रा झाली.

हे सर्व विचार त्याच्या मनांत येतात तोंच तो शुद्धीवर आल्यामारखा झाला आणि लागलीच त्याने धूम ठोकून कौंटेसला गांठून तिला झटलें: “अहो हतभागी बाई, हं तुझी काय केलें ?”

आपल्या पाठीमागून कोणी धावत येऊन त्याने आपणास गांठलें असें जेव्हां कौंटेसने पाहिलें, तेव्हां आपला मृत्यु अगदीं समीप आला असेंच तिला वाटू लागलें होतें परंतु मिगलसचा स्वर पूर्वीच्या ओळखीचा आहे असें तिला वाटून तिनें मार्गें वठून पाहिलें, व मिगलसला ओळखल्यावर आशा उत्पन्न होऊन ती म्हणाली: “मिगलस, माझे नांव बाहेर फाडूं नका.”

परंतु तिला उत्तर देण्याचा मिगलसला अवकाश मिळण्यापूर्वीच जवळच्या

झाडींत कांहीं खडबड होऊन तितून एक मनुष्य बाहेर पडला. हा बाहेर आलेला गृहस्थ लार्ड डेसबरो होता. त्याला पाहतांच कौंटेस झणाली: “हं, तुझी कां आलां आहांत फ्रान्सिस ?”

अर्ल—होय, एलिअनार, मी तुझ्या पाठोपाठ येथवर आलों; आणि तूं आपला सूड उगवून आपला शत्रूला शासन करित असतां त्याजकडून जर कांहीं धिंगामस्ती होऊं लागती तर तला मदत करण्याचो माझो तयारी होती.

कौंटेस—तो शत्रु तर आतां ठार झाला आहे. पण मिगलस, ह्या वेळीं तुझी कमे येथें आलां ?

मिगलस—बाईसाहेब, काय सांगावें तुझाला? तुमचें कांहीं तरी वरें करावें ह्याच हेतूनें मी इकडे आलों. रामसेचा इकडे येण्याचा हेतु असल्याचें दोन प्रहरींच मला कळलें; तेव्हां तुझांशी कांहीं तगी त्रास देण्याचा त्याचा हेतु असेल असें मला वाटून, आपल्या हातून दोईल तितकी तुमची कामगिरी करावी झणून मी इकडे आलों. पण देवा ! मी नसतों आलों तर किती तरी वरें झालें असतें.

त्याचा हात घट्ट धरून अर्ल झणाला: “पण मिगलस, तुझी मझ्या बायकोचें नांव घेऊं नका. त्या अधमाचा हिजवर जोर कां चालत होता ही गोष्ट तुझाला कळलेलीच आहे; तेव्हां आतां जास्त बोलण्याची जरूरी नाही. त्या चांडाळानें हिला पुनः छळण्याचा बेत करून हिला पत्र लिहिलें.

पण असा आपला छळ त्यानें सारखा चालवावा हें हिला सहन न होऊन हिनें हें कृत्य केलें; आणि त्य वर तुम्हीं पांघरूण घातलेंच पाहिजे. ”

मीगल्स—सरदार साहेब, बाईसाहेबांनीं हें जें कृत्य केलें आहे तें करण्याला त्यांना भरपूर कारणें होती ही गोष्ट ईश्वरालाही मान्य होईल. पण सरदारसाहेब, ह्या कृत्याचा लकडा माझ्याभोंवतीं लागण्याचा फार संभव आहे.

असें ह्मणून त्यानें एकंदर हकीकत कसकशी होती व आपणावद्दल लोकांना शंका घेण्यास कशा जागा होतील ह्याचा स्पष्ट खुलासा केला.

कौटैस—तर मग निरपराध मीगल्सवर दोषारोप होऊन त्यांना शिक्षा बहावी ही गोष्ट मी घडूं देणार नाही. एवढें घोर कृत्य करण्यापुरतेंच धैर्य माझ्या अंगीं आलें आहे असें नाही; तर त्याचे जे परिणाम घडतील तेही मी शांतपणें सहन करीन.

अर्ल—अहं, ती गोष्ट मी तुजवर येऊं देणार नाही—तसें मी कधींही घडूं देणार नाही.

“आणि मीसुद्धां तसें कधींही होऊं देणार नाही. ” **मीगल्स**चे मन भीतीनें अगदीं गांगरून गेलें होतें तरी निरपराध्यांवद्दल तिला वाटत असलेल्या कळकळीचे त्याला अतोनात नवल वाटून तो म्हणाला. नंतर तो अर्लला ह्मणाला: “पण सरदारसाहेब, हें प्रेत पुरण्याच्या कामीं मला मदत

करण्यापुरतें धैर्य आहे तुमच्या अंगीं.?”

आपण काय म्हणतो व काय करतो ह्याचा अर्लला कांहींच सुमार न राहून तो म्हणाला: “होय, करीन मी तुम्हाला मदत. ”

मीग स—तर मग बाईसाहेब, तन्नी वाड्यांत जा, आणि इकडे कोणीही येणार नाही एवढा बंदोबस्त ठेवा.

कौटैस—अहं, अर्लच जातील आंत वाड्यांत; आणि मीच तुम्हाला मदत करावयाला येथें राहतें.

मीगल्स—नाहीं, बाईसाहेब, तुम्हीच आंत जा. तुम्ही वाड्यांत नसलां तर नौकर माणसांना शंका येऊं लागतील; पण अर्ल बाहेर असले तरी ती भीति नाही. ह्यासाठीं तुम्ही आंत जा; आणि तसें तुम्हाला करावयाचें नसेल तर हा मी चाललों पहा मग ह्या कामाची मला कांहींच गरज नाही.

कौटैस ह्याचा हात घट्ट धरून ह्मणाली: “असाच तुमचा आग्रह असेल तर मी जातें; पण माझी अब्रू आणि माझे प्राण तुमच्या हातीं आहेत एवढें मात्र लक्षांत ठेवा. ”

“आणि त्यांतील एकालाही माझ्यामुळे धक्का लागणार नाही. ”

मीगल्सनें उत्तर दिलें; व अर्लला फावडें आणि कुदळ आणावयास सांगून, आपण **रामसे**चे प्रेत तो परत येईपर्यंत त्या झाडींत आणून ठेवण्याचें काम पतकरलें.

नंतर अर्ल व कौटैस वाड्यांत गेलीं; व **मीगल्स**नें जवळपास कोणीही नाही अशी आपली खात्री करून घेऊन हळू

हळू रामसेचें प्रेत ओढात ओढात वा-
गेच्या दाराच्या आंत आणलें, तरी अर्ल
आला नव्हता. इतक्यांत रामसेच्या खिशांत
कांहीं कागद असले पाहिजेत असें
त्याला वाटून त्यानें त्याचे खिसे तपासले
हे त्याचे श्रम वाया गेले नाहींत. त्याला
फांत गुंडाळलेलें एक कागदाचें पुढें
सांपडलें, व चट्कन त्यानें तें आपल्या
खिशांत घातलें. पण ह्याशिवाय त्यानें
रामसेच्या खिशांतील पैशाच्या पिश-
वोला कीं इतर कशालाही हात लावला
नाहीं. आणि रामसेच्या खिशांत मूल्य-
वान् रत्नें असतीं तरी त्यांनाही त्यानें
हात लावला नसता.

रामसेच्या खिशांतील कागद का-
ढून मीगल्सनें ते आपल्या खिशांत घा-
लून थोडा वेळ गेला न गेला तों इतक्यांत
अर्ल तेथें आला. त्यानें कुदळ व फावें
आणलीं होती; परंतु त्याची चर्चा उतरून
जाऊन त्याच्या तोंडावर प्रेतकळा आली
होती, हें पाहून मीगल्स ह्मणाला:
“ सरदारसाहेब, तुझीं आतां विलक्षण
धैर्य धरलें पाहिजे. तुमच्या तोंडून चु-
कून जरी एकादा वेडावाकडा शब्द को-
णाच्या देखत बाहेर पडला तरी तुमच्या
बायकोला फाशीं जावें लागेल. ”

ही त्याची सूचना ऐकून अर्लला
एकदम उजेड पडल्यासारखें झालें; व
त्यानें धैर्य धरण्याचें कबूल केलें.

नंतर मीगल्सनें सपाट्यानें खडा
खणला, आणि अर्लनें माती उपसली.
लवकरच पुरेसा खडा खणण्यांत आला.
नंतर आंत प्रेत ढकलून त्याला कांहीं

एक संस्कार न होनां माती मिळाली.
सर्व खडा भरल्यावर राहिलेली माती
इकडे तिकडे पसरण्यांत आली; व काम
पुरें होतांच अर्ल मीगल्सला जेवावयास
येण्याबद्दल आग्रह करित होता; तरी
त्याचें ह्मणणें नाकबूळ करून मीगल्सनें
त्याचा निरोप घेऊन निघून गेला.

मीगल्स खाणावळींत परत आला
त्या वेळीं आकरा वाजण्याचा सुमार
होता. परत गेल्यावर कशी बतावणी
करावयाची ह्याजबद्दल त्याचा निश्चय
ठरला होता, ह्मणून तो खाणावळ्या-
च्याला ह्मणाला: “ आला का तो मा-
मच्या साधारी ? मी त्याच्या पाठीशीं
आहें हें त्या गुलामानें पाहिजे; आणि
तो मला झुकाडो देऊन गेला. इकडे
आला का तो ? ”

खाणावळ्याला अगदीं खिन्न होऊन
ह्मणाला: “ नाही, तो इकडे आला
नाहीं—आणि येणारही नाही इकडे पुनः
तो. अरेरे ! माझ्या जेवणाचे आणि
दारूचे पैसे आतां बुडाले ! हायहाय !
आतां मी काय करूं ? ”

मीगल्स—त्याबद्दल तुझी फिकार कर्ल
नका. माझ्या धास्तीनें तो येथून पळून
गेला आहे; तेव्हां मजमुळें तुमचें नुक-
सान झालें आहे; सत्रब, त्याजबद्दलचे पैसे
मी देईन तुझाला. पण मला थोडी दारू
आणि पाणी पाठवा. मी आज रात्री
येथेंच राहणार आहे.

मीगल्सच्या सांगण्याप्रमाणें सर्व व्य-
वस्था ताबडतोब झाली. नंतर आपल्या
खोलीला आंतून कडी लावून घेऊन

मीगहस रामसेच्या खिगांत सापडलेले कागदांच्या मानाने पाहतां पाहिले कागद कागदांचे पुढे वाहेर काढून त्याजवरील नुसती चिटोरीच आहेत असा त्याचा समज लेख वाचून पाहू लागला त्याजवर "मिस झाला. इंग्लंडच्या मादीवरील राजावद्द हाना लाईटफूट व लेडी स्टाफर्ड ह्यां- विलक्षण महत्वाच्या गोष्टी ह्या कागदांमुळे जमध्ये झालेला पत्रव्यवहार व त्याज- आपल्याला समजल्या व त्यांजमुळे आप- वदलचा खुलासा;—सन १७६७/६८" ल्याला चांगलाच फायदा करून घेतां येईल असे शब्द लिहिलेले होते. अशी त्याची खात्री झाली.

ते वाचतांच मीगहसला गन्यंत आनंद परंतु आपणास सकाळीं परत गेलें झाला, आणि अतोनात आश्चर्यही वाटलें. पाहिजे ह्याची त्याला आठवण होऊन

लागलीच त्यानें तें पुढे सोडलें, तो विछान्यावर पडला, आणि धोड्या वेळानें झोपीं गेला.

व आंतील कागद एकामागून एक नंतर सकाळीं झोप पुरी झाल्यावर वाचावयास प्रारंभ केला. आंतील कांहीं झटकून त्यानें आपला पोषाख चढ- पत्रांतून प्रेमाचे लेख असून, कांहींतून विला; व न्याहारी झाल्यावर खाणा- रागाचा मजकूर होता. कांहीं पत्रांत वळवाल्याचे पैसे नेहमीप्रमाणें सडळ लिहिणारानें आपली निराशा झाल्याचे हातानें चुकवून देऊन तो धोड्यावर उद्गार काढले होते. ह्याप्रमाणें निर- त्स्वार झाला व त्यानें लंडनची वाट निराळ्या पत्रांतून निरनिराळ्या प्रकारचे मजकूर असून, खुलाशाच्या हेतूचे क्णून धरली.

जे कागद होते त्यांजवरून एकंदर गो- ष्टींचा पूर्ण उलगडा होत होता.

भाग २०१.

राजेसाहेबांची दुसऱ्यानें भेट.

मीगहस ते सारे कागद वाचून पाह- ण्यांत अगदीं गढून गेला होता. ते सर्व वाचल्यावर तो आनंदानें इतका वेडा झाला कीं, आपण कोठें आहोंत ह्याचें त्याला भान न राहून, तो साऱ्या खोलींत इकडून तिकडे फेऱ्या घालूं लागला.

बराच वेळ ह्याप्रमाणें पाव दमवि- ल्यावर तो पुनः थंड झाला; व आपल्या हानीं राजपुत्राकडून आलेले कागद त्यानें पुनः परत मिळविले तरी त्यांची आप- णास आतां कांहींच पर्वा नाही असें त्यास वाटूं लागलें. ह्या नवीन सांपडलेल्या

टिम मीगहस लंडनला परत आला त्याच दिवशीं दोन प्रहरीं राजेसाहेब आणि राणीसाहेब यांनीं लोकांच्या धळ- भेटी घेण्याचा समारंभ केला. पदवीवाल्या आणि धनिक स्त्रीपुरुषांच्या झुंडीच्या झुंडी हा समारंभ साजरा करण्याक- णितां नटून धटून गेल्या होत्या. गरीब लोकांना पिळून काढून त्यांजकडून मिळविलेल्या संपत्तींनीं धुंद झालेले हे स्त्रीपुरुष ह्याप्रमाणें आनंद करिते असतां विचारे गरीब लोक उरी फूट.

पर्यंत श्रम करीत असत, हा प्रकार पाहून अतोनात खेद वाटावा हे रास्त नाही काय?

तिसरा जार्ज राजा हा केवळ राक्षस असून, त्याची ती तपकीर ओढणारी बायको तर केवळ त्राटिका होती. तरी ह्या दोन मनुष्यप्राण्यांचे दर्शन ही पदवीवाली व धनिक तोंडपुजी मंडळी इतक्या भक्तिभावाने घेत होती की, प्रत्यक्ष देवाविषयीही तिने तसा आदर दाखविण नसता! राजवाड्यातील निरनिराळे महाल गरिबांना लुटून व तुटून मिळविलेल्या संपत्तीने अगदी भरून गेले होते; तरी ह्या राजाराणीला त्या गरिबांविषयी काडीचीमुद्दा दया वाटत नव्हती.

मर्जातील लोकांनी गर्बाने फुगून जाऊन, गरीब लोकांना चिरडून टाकण्याचा आपला क्रम सारखा सुरू ठेवावा ह्या हेतूने प्रचारांत आणलेला हा धुळभेटीचा समारंभ या दिवशी सायंकाळचे पांच वाजेपर्यंत चालला. नंतर राणीसाहेब आपले अलंकार आणि दरबारी पोषाख उतरून ठेवण्यासाठी आपल्या खोलींत गेल्या; आणि राजेसाहेब कांहीं लोकांची एकांती गांठ घेण्याकरितां एका खोलींत गेले. ह्या खोलींत राजेसाहेब जाताच त्यांच्या हातीं एका हुजऱ्याने दान नामपत्रिका देऊन, 'बाहेर एक स्त्रीपुरुषांचे जोडपे सरकारांची अगदीं एकांतींत भेट घेण्याची इच्छा करून उभे आहे' असे कळविले. राजेसाहेबांनी प्रथमतः पाहिल्या चिड्डीवरील

“टिम मंगलस” हे नांव वाचतांच त्यांची चर्चा रागाने लाल झाली; परंतु दुसरीवरील “लेडी लेटिशियालेड” हे नांव पाहिल्यावरोंवर तर संतापाने ती स्वारी थरथर कांपूच लागली. पाहिल्याने त्या दोघांची भेट आपण घेऊच नये, असेच राजाच्या मनांत येऊन त्याप्रमाणे त्यांना निरोपे कळविण्याच्या तो वेतांतही आला होता; परंतु पूर्वीच्या खेपेस त्यांनी आपणास विशेष महत्त्वाचे कागद कसे दाखविले ह्याची त्याला आठवण होऊन, ह्या खेपेस तसाच कांहीं प्रकार होणार नाही असे कशावरून, असे त्याच्या मनांत येऊन, त्याने त्यांना वेगळ्या वाटेने आंत घेऊन येण्याविषयी हुजऱ्याला हुकूम केला.

मंगलसने ह्या वेळीं नीट नेटका दरबारी धाटाचा पोषाख केला असून, लेटिशियाने विधवेचीच वस्त्रे अंगावर चढविली होती; तरी ती फारच सुरेख दिसत होती.

हे जोडपे आंत येतांच हुजऱ्याला बाहेर जाण्याविषयी हुकूम झाला, व तो अमलांत येतांच राजेसाहेब कांहीं रागाच्या व कांहीं शंकेच्या स्वराने म्हणाले: “कां? आतां का-आतां कां? आणि हिला बरोबर कशाला-बरोबर कशाला? मागल्या खेपेला ही तुझी बायको आहे-होय, बायको आहे-असे खोटेंच सांगितलें होतेंस. पण जार्ज नाही-कुमारसाहेब एका रात्री सिंगले नाही नाही-मोकळेपणाने बोलू लागले होते, त्यांनीं मला सारी खरी हकीकत

सांगितरी; आणि ही कोण आहे ते कमळ कागद ? काःदावे कारण लावून आतां मला कळते आहे. मग हिच्या आपल्या राजापामून पैसे उकळण्याची—कशाला आणले—कशाला आणले ? ” आपल्या राजाचा त्राग देण्याची ही तुमची

मोगलस—सरकार, मी मोठ्या मह-दुसरी खेप आहे कमळे आहेत ते खाव्या व नाजूक कामासाठीं आलों कागद ? काय आहे यांत ? ”

आहे. आपल्या ज्येष्ठ चिरजीवांनीं मला न डगमगतां **मोगलस** हणाला: “सर-फारच वाईट रीतीने वागविले अमून, कार,चा कागदांत कांहीं पत्रे असून,दुमरे आपल्या प्रधान मंडळींनींही माझे नावा कागद त्यांजबद्दचा खूबासा करण्याचे प्रकारचे हाल केले आहेत; तेव्हां इतउत्त व माहिती देण्याचे आहेत. ज्या वाईची अशा नाजूक व गुप्त कामासाठीं सरकारची हीं पत्रे आहेत, तिचे नांव घेतले असतां भेट घेत असतां आपणाबरोबर कोणी सरकारांना जुन्यां आठवणी होऊन फारच तगी साक्षीदार ठेवावा असा मी ठगव वाईट वाटणार आहे. ”

केला आहे; व उगीच एकाद्या तिन्हा- राजाचे तोंडे तितक्यांतल्या तितक्यांत इताला इकडे आणावे त्यापेक्षां आपली फिकें पडून चार्याही शंकिन दिसूं लागली, सारी माहिती आहे अशा मित्रालाच आ- व तो हणाला: “ हं, रोज तेच गाणे णले तर सरकारांना बरे वाटेल असे -तेच गाणे ! पण जा, ते सारे कागद समजून मी ह्या वाईसाहेबांना आणले वनावट आहेत. मी भीत नाहीं तुला. आहे. येथून नोध जा, आपले काम कर जा ! ”

लेटिशियाकडे नीट निरखून पाहून असे हणून राजेमाहेबांची स्वारी राजा हणाला: “ गोड बोललास तूं- तेथून पलीकडे झाली व त्या महालाच्या गोड बोललास तूं. पण मी खचित सां- दुसऱ्या बाजूला गेली.

गतां कीं, हिनें पुरुषाचा पोषाख **मोगलस** विंभ्या स्वराने हणाला: “ सरकार, आपण मजवर भलताच आ- घातलेला असो, कीं विधवेचा घातलेला रोप करित आहांत. माझ्या साऱ्या ज- असा, ही फारच चांगली दिसते—फारच न्मांत वनावट कागद म्हणून मी कधीं केला चांगली दिसते. हं, पण आतां काय नाहीं. पण सरकार, आपण मात्र नि- काम आहे **मोगलस** ? ” वळ खोळ्या शपथा वाढणारे आहांत ! ”

मोगलसनने अगदीं सुद्धां न घाबरत उत्तर दिले: “सरकार, कांहीं चमत्कारिक योग घडून येऊन माझ्या हातीं कांहीं कागद लागले आहेत. त्यांचा सरकारांशी फारच संबंध आहे. ”

त्याजकडे सारखी टक लावून राजा हणाला: “ कागद ?—महत्वाचे कागद ? ”

रागाने हिरवा निळा होऊन राजा हणाला: “ हं, हे शब्द तूं मला म्हणतोस काय ? किल्ल्यांत झोप घेण्याची तुझी इच्छा आहे वाटते. ”

मोगलस—सरकार, तशा रीतीने मज- वर राग काढण्याची आपली छाती

नाही आज. हाना लाईफचे नांव काढले की, साग संबंध आपल्या लक्षांत तेव्हांच येईल सरकार.

एकादा जबर धक्का बसावा तसे राजाला होऊन तो खिन्न स्वरातून म्हणाला: " भल्या लोकांनो, तें नांव काढूं नका. या, बसा, आपण एकंदर गोष्टींविषयीं स्वस्थपणें बोलूं. मी सारा राग सोडून देतो. या, बसा, मीही बसतो ह्या खुर्चीवर. मीगलस—किती तरी चमत्कारिक हें नांव आहे! मीगलस—मीगलस! तुम्हाला काय पाहिजे ? "

मीगलस—जी सरकार, हाना लाईफ व लेडी स्टॉफर्ड ह्यांजमध्ये झालेला पत्रव्यवहार व त्याजवद्दच्या खलाशाचे कागद काय किंमत देऊन आपण विकत घेणार हेंच मला सांगा म्हणजे झाले.

असे म्हणून मीगलसने आपणाजवळील पुढकें काढलें व त्याजवरील मजकूर वाचला.

तें पुढकें पाहून व त्याजवरील मजकूर ऐकून राजा अगदीं पांढरा पडला व पटकन खुर्चीवर पडून त्याने आपलें तोंड आपल्या हातानें झाकून घेतलें. आपण त्या दोघांच्या तावडींत पूर्णपणें सांपडलों आहोंत असे त्याला वाटून पूर्वीच्याही सान्या गोष्टी त्याला आठवल्या; आणि अत्यंत खिन्न स्वरातून तो म्हणाला: " भल्या गृहस्था, माझ्या कालजास पडलेली पहिली जखम अद्यापि बुजली नाही, तोंच तिजवर तुम्ही हा दुमरा घाव घालीत आहां. पण त्या गोष्टीविषयीं मी कांहींच कालजी करीत

नाहीं असे सोंग मी आतां करणार नाही. तुमच्या राजाची सर्व अब्रू तुमच्या हातीं आहे. बोला तर काय बोलावयाचें असेल तें; आणि मी मध्येच कांहीं बोलें अशी शंकाही मनांत आणूं नका. चालू द्या तर तुमचें. "

मीगलस—सरकार, आपण असे स्वस्थपणें सर्व ऐकून ध्यावयास तयार आहांत हें पाहून मला संतोष वाटतो. आपण माझे बोलणें शांतपणें ऐकून घ्याल तर पुनः आपली भेट घेऊन आपणास त्रास देण्याचें आम्हांस कारण उरणार नाही. ह्यासाठीं मी जी हकीकत सांगतो ती आपण शांतपणें ऐकून घ्यावी; आणि ह्या कागदांवद्दल मी जी मागणी मागण्याचा विचार करीत आहे ती फार आहे की काय हें आपणासच सांगतां येईल. एकावे तर महाराज. सन १७६६ मध्ये आपण गादीवर बसलां नव्हतां ; व फक्त युवराज होतां त्या वेळीं हाना लाईफचे नांवाच्या एका आतिरूपसंपन्न तरुण कुमारिकेची व आपली गांठ पडली. ही पोर क्लेर पंधांतील असून शुद्ध आचरणाची होती, व आपलें तिजवर मन बसलें होतें; तरी तिजशीं आपण लग्न लावण्यास तयार होईपर्यंत ती आपणास कबूल होईना. आपलें तर तिजवर फारच मन बसलें होतें; तेव्हां आपण तिला आपली खरो पदवी कळविण्यासाठीं पत्र लिहून, पुढें आपलें व तिचें लग्न लावण्याचा आपण तिला दाखलाही

दाखविला. ह्याप्रमाणें निदान देवाच्या दृष्टीने तरी तो आपली पत्नी झाली. पुढे सन १७९७मध्ये ती गगोदर राहून लेडी स्टांफर्ड ह्यांच्या वाड्यांत गेली. ह्याही बाईसाहेब त्या वेळीं गगोदरच होत्या. पुढे कांहीं आठवड्यांनीं हाना लाईटफूट लंडनला परत आली सन १७९८च्या जान्युआरीपर्यंत ह्या दोघीजणींची नित्य गांठ पडत असून, आपलेही हाना लाईटफूटवरचें प्रेम कायम होतें. पण जान्युआरी महिन्यांत आपण आपला संबंध तोडण्याचा निश्चय ठरवून, त्याजवद्दलचें अतिसौम्य शब्दांचें एक पत्र तिला लिहिलें. हें पत्र पावतांच हानाचें काळीज फाटल्यासारखें झालें; व ती आपल्या मैत्रिणीकडे गेली तेथें ह्या दोघीजणी धोड्याच तामांच्या अंतरानें प्रभूत झाल्या. आणि पुढील भाग फारच खेदकारक असून, ती आपल्याला ठाऊकही आहे. स्टांफर्डबाईचें मूल जन्मल्यानंतर लवकरच वारलें; व त्यांनीं आपल्या नवऱ्याच्या परवानगीनें हानाचें मूल आपलेच ह्मणून वाढविलें. स्टांफर्डबाईनें ह्या सर्व गोष्टी आपल्या हातानें लिहून ठेविल्या आहेत

राजा—हं, ह्याशिवाय दुसरीं कांहीं पत्रें आहेत त्या कागदांत ?

मोगल्स—सरकार, दुसरींही कांहीं पत्रें आहेत कीं नाहीत हा प्रश्न आहे-चका अद्यापि ? आपला प्रश्नच असेल तर सांगतो कीं, त्यांत आणखीही पत्रें आहेत. हानाताईचा मुलगा

स्टांफर्डबाईनीं घेतला ही गोष्ट त्यांनीं आपणास कळविली, व ती आपणास पसंत पडून, ती व्यवस्था केल्यानें त्या ताईवद्दल कोणाला शंका घेण्यास जागा राहणार नाही असें आपण कळविलें. असो. त्या ताईचा तो मुलगा अद्यापि जीवंत असून, स्टांफर्ड ह्यांच्या साऱ्या मालमत्तेचा तोच मालक आहे. त्याजवरही अनेक अडचणी व अनेक दुःखें आलीं आहेत; आणि आपल्या मुलांच्याप्रमाणें त्याचाही तोंडवळा असून, तो युवराजांप्रमाणेंच दिसतो ह्यांत नवलही नाही. सरकार, ही सारी हकीकत ह्या पत्रांवरून व कागदांवरून उघड होत आहे. तेव्हां आपणास हे कागदपत्र मजजवळून घेणें असतील तर आपण मला ड्यूकचा किताब व त्या मानाचें उत्पन्न ह्याप्रमाणें दिलें पाहिजे.

राजेसाहेबांची स्वारी पुनः त्रासल्या-सारखी होऊन इकडून तिकडे फेऱ्या घालूं लागली आणि ह्मणाली: “काय? ड्यूकचा किताब !”

ह्याप्रमाणें उद्गार काढून तो पुनः फेऱ्या घालूं लागला. तेव्हां लेटिशिया मोगल्सच्या कानाशीं लागून हळूच ह्मणाली: “हं, आपले मागणें फिरवूं नकोस. त्यांनीं मार्किसची पदवी दिली तरी कबूल होऊं नकोस.”

मोगल्स हळूच ह्मणाला: “मला वाटतें, मार्किसची पदवी व दहा हजार पौंडांची नेमणूक, ह्याप्रमाणें मिळेल तर मीं कबूल करावें.”

फेऱ्या करतांना राजेसाहेब मध्येच थांबून झणाले: “ मीगल्स, तुमची मागणी वाजवीहून जास्त नाही. पण ती पदवी तुझाला देण्यास काय कारण लावावे हेच मला सुचत नाही. अर्लची पदवी देतो मी तुझाला. ”;

मीगल्स—सरकार, आपणाशी उगीच घिसघिस घालावी अशी माझी इच्छा नाही; तेव्हा आपण मला मार्किस करून हे प्रकरण मिटवावे. बाकी दुसऱ्या चार्लस राजाच्या कारकीर्दीत आपल्या बायका वगैरे राजेसहेबांकडे पाठवून ज्यांनी ज्युकची पदवी मिळविली त्यांजपेक्षा मला ती मिळाली तर कांहीं वाईट होणार नाही.

रागाने राजा झणाला: “ हं, उगीच बोलणे फार लांबवू नका. मार्किसची पदवी तुझाला पाहिजेना? ठीक आहे, मिळेल ती तुझाला थोड्याच दिवसांत. द्या ते कागद आतां मजजवळ. ”

मीगल्स लवून मुजरा करून म्हणाला: “ सरकार, पदवीबद्दलची सनद माझ्या हातीं आणि कागद आपल्या हातीं, ह्याप्रमाणे व्हावे हे फार चांगले. बाकी आपला शब्द लणजे आपण खोटा कराल असें नाही. परंतु आपल्या भोवतीं कामांचा फारच लकडा असल्या कारणाने मला ही पदवी देण्याची गोष्ट आपण सहज विसरून जाल. ह्यासाठीं दोनही गोष्टी एकदम झालेल्या बऱ्या. ”

रागाने लाल होऊन राजा झणाला: “ हं, समजलो मी ह्याचा अर्थ. तुमच्या

राजाच्या शब्दावर तुमचा भरवंसा नाही. पण आपला शब्द मी कधी मोडला आहे काय? आपले वचन मी खोटे पाडले आहे काय? आहे तुझाला ठीक मी आपला शब्द मोडल्याचे उदाहरण? ”

गंभीर स्वराने **मीगल्स** झणाला: “ होय सरकार, आपण आपला शब्दही मोडला आहे, आणि गरीब कुमारीकेचे काळीजही फाडून टाकले आहे! ”

दुःखाने विव्हल होऊन राजा झणाला: “ अरेरे! देवा! ही मला तुं शिक्षाच लावित आहेस! हाय! हाय!! हाना, तुजबद्दलचा हा पुरा सूडच उगवत आहे! ”

असें लणून याने आपले तोंड झांकून घेतले, आणि आपणाकडे कोणी पहात आहे ह्याचे स्मरण न ठेवतां पूर्वीच्या सर्व गोष्टी आठवून तो रडू लागला.

सिंहासनावर बसणारी, गरीब रयतेला फटके मारविणारी, अनेक अन्याय करून लोकांचे खरे हक तुडवून टाकणारी ही राजाधिराजांची स्वारी असतां ह्या वेळीं आपली पूर्व कर्मे आठवून बगच वेळ रडली. नंतर आपणाजवळ टिम व लेटिशिया ह्यांचे जोडपे उभे आहे ह्याची त्याला आठवण झाली; आणि मुकाट्यानं आपले रडे आवरून ती झणाला: “ मीगल्स, ठीक आहे. तुझाला मार्किसची पदवी आणि तिजबरोबर योग्य नेमणूक ह्याप्रमाणे लवकरच मिळेल, परंतु ह्याप्रमाणे आजच तुझाला

पदवी देनां येणार नाही. ह्यासाठीं हल्लींच्या मार्किटांची यादी पाहून त्यांतून कोणाचें उत्पन्न मोकळें आहे वीगरे गोष्टी मी पाहवीन. नंतर त्या मार्किटशीं तुमचा कसा तरी संबंध लावून तुम्हाला त्याची पदवी व नेमणूक देववीन. ही सर्व व्यवस्था बहावयास बरेच दिवस लागतील. कदाचित् पुढल्या वर्षालाही प्रारंभ होईल. ह्यासाठीं तुम्ही तितका वेळ दम धरला पाहिजे.”

मिंगल्स—ठीक आहे सरकार, आणि ही सर्व व्यवस्था होईपर्यंत मजजवळचे कागद अगदीं मोहोरबंद राहतील, व त्यांतील एक अक्षरही बाहेर पडणार नाही.

राजा—असें होईल तरच त्यांत तुमचा फायदा आहे.

इतकें बोलणें झाल्यावर **मिंगल्स** व **लेटिशिया** आपलें काम संपठें असें पाहून दोघेही निघून गेलीं.

भाग २०२.

पुत्राचा मोह.

दुसऱ्या दिवशीं सकाळींच राजेसाहेवांची स्वारी **बुइन्डसर**च्या राजवाड्यांत रहावयास गेली. **मिंगल्स** व **लेटिशिया** लेड ह्यांची व त्यांची गांठ पडल्या वेळेपासून राजेसाहेवांची तबबेत एकाएकीं गरम पडून त्रासिक झाली होती. तेव्हां कांहीं सरकारी कागद वाचावयाचे आहेत असा बहाणा करून ते आपल्या महालांत एकटेच जाऊन बसले; परंतु तेथें एकटे असतां,

हानालाईटफूटपासून झालेल्या आपल्या मुलाला एकदां तरी पहावें अशी त्यांना अतिशय उत्कंठा लागली.

हा आपला मुलगा जीवंत असून **स्टांफर्ड**घराण्याचा हल्लींचा वारस आहे ही गोष्ट राजेसाहेवांना पहिल्यापासून विदित होती; परंतु **हाना लाईटफूट**ने तिजबद्दल कोणाजवळही उचार केला नसून, **सर बुइन्डसर** **स्टांफर्ड** व त्यांची पत्नी ह्यांनीही तिजविषयींचे अक्षरही बाहेर काढलें नसल्या कारणाने **सर रिचर्ड** **स्टांफर्ड** ह्यांनासुद्धां आपल्या खऱ्या आईबापांचीं नांवें ठाऊक नसून, ते आपणास **सर बुइन्डसर** **स्टांफर्ड** ह्यांचेच चिरंजीव मानीत होते. ह्याप्रमाणें आंतील गुप्त गोष्ट बाहेर अगदीं सुद्धां फुटली नव्हती; तेव्हां आपणच तरी ती कशाला **सर रिचर्ड**ला कळवावी, असा विचार करून राजेसाहेव स्वस्थ राहिले; व पुढें जसजशीं वर्षे लोटत चाललीं तसतसें त्या गोष्टीबद्दल त्यांना कमी कमी वाटू लागले.

सर रिचर्ड **स्टांफर्ड**वर जेव्हां भयंकर गुन्ह्यांची तोहमत येऊन त्यांची चवकशी सुरू झाली, तेव्हां राजेसाहेवांना फारच काळजी वाटून अतिशय दुःखही झालें. परंतु चौकशीच्या कामांत कोणत्याही प्रकारें त्यांना हात घालूवेना. **सर रिचर्ड** दिसण्यांत राजकुटुंबांतील मंडळीप्रमाणेंच दिसतात असें लेख त्या वेळीं वर्तमानपत्रांतून आले; तेव्हां तसें असण्याचें खरें

कारण राजेसाहेबांना ठाऊक असल्यामुळे ते मनांतल्या मनांत अगदीं खिन्न होऊन जात. पुढे सर रिचर्ड दोषांतून मुक्त झाले तेव्हां राजेसाहेबांना अतिशय आनंद झाला. पण ह्या सर्व गोष्टींनीं त्यांना पूर्वीच्या प्रेमाची आठवण झाली होती. आणि मीगल्स व लेटिशिया यांचो गांठ पडून जुन्या गोष्टींचे जेव्हां खुलासेवार स्मरण त्यांना देण्यांत आले तेव्हां तर सर्व जुना प्रकार त्यांच्या डोळ्यांपुढे मूर्तिमंत उभा राहिल्यासारखा होऊन, आपल्या पहिल्या प्रियेपासून झालेला आपला मुलगा एकदां तरी दृष्टीनें पहावा अशी त्यांना अतोनात तरमळ वाटू लागली.

समाजाचे कायदे अथवा मनाची प्रवृत्ति गुंडाळून ठेवून ज्यांकडून अपराध झालेले असतात त्यांना, आपल्या अपराधांच्या जागा पुनः जाऊन पाहण्याविषयी, अथवा ज्यांचे नुकसान केले असेल त्यांचे ते नुकसान भरून काढण्याविषयी. पुढे कित्येक वर्षे लोटून गेल्यावर अतोनात उत्कंठा लाभत असते एखाद्याच्या हातून खून घडला असून तो बाहेर उमगला नसला तरी, हा खून करणारा इसम पुनः आपला बळी पुरलेली जागा पहावयास गेल्याशिवाय राहणार नाही; आणि अशांमुळे कित्येक खुनांचा पत्ता लागला आहे. जे चोऱ्या करून द्रव्य सांठवित असतात त्यांनाही पुढे आपल्या कामांचा अतोनात पश्चात्ताप होऊं लागतो. ज्यांच्या रकमा त्यांनीं चोरल्या असतात त्यांना ते त्या

रकमांची सव्याज भरपाई करतात. त्याचप्रमाणे सरकारी वसुलांची जे अफरातफर करतात तेही निनांवी पत्रांवरोबर सरकारी अधिकाऱ्यांकडे रकमा पाठवीत असतात; व त्यांजबद्दलच्या पोंचीही टाइम्स वर्तमानपत्रांतून येत असतात. सारांश, केल्या कर्माबद्दल पश्चात्ताप वाटून त्याजबद्दल कांहीं तरी फेड करण्याची इच्छा वाटावी हा मनुष्याचा स्वभावच आहे; आणि ह्याच न्यायाने तिसऱ्या जार्ज राजालाही आपल्या तरुणपणाच्या प्रतिव्यवहारापासून झालेला मुलगा पाहण्याची खरी तळमळ लागली.

मीगल्सची गांठ पडल्याच्या दुसऱ्या दिवशीं तर राजेसाहेबांची ही आपल्या पहिल्या मुलाची गांठ घेण्याची इच्छा अतोनात बळावली व ती तृप्त झाली नसती तर त्यांना वेडही लागले असते. राजेसाहेबांनीं पुष्कळ उपाय केले; पण त्यांचे मन स्वस्थ होईना. आपल्या म्हालांत ते इकडून तिकडे सारख्या फेऱ्या करूं लागले. मधून मधून ते आपल्या मचावर वसत, पुनः उठून फेऱ्या करीत, ह्याप्रमाणे त्यांचा सारखा क्रम चालला होता; आणि हा क्रम सुरू असतां त्यांच्या पहिल्या प्रतीचे पात्र जी त्यांची हाना लाईटफूट तिची मूर्ति त्यांच्या डोळ्यांपुढे सतत उभी होती. तोंड इकडून तिकडे फिरविले, डोळे मिटले, स्वस्थ पडले, तरी ती मूर्ति डोळ्यांपुढची हालत नव्हती. तिची आणि त्यांची पहिली गांठ पडली त्याच वेळचे

तिचें रूप ह्यांच्या दृष्टीपुढें ह्या वेळीं येत होतें. तिची तो प्रेमानें स्निग्ध झालेली दृष्टि, तिचें तें अंतःकरणास वश करून टाकणारें सौंदर्य, इत्यादि सर्वांचा त्यांना पुनः साक्षात्कार होऊं लागला. आणि हा सर्व प्रकार जरी त्यांच्या कल्पनेनें घडत होता, तरी प्रत्यक्ष शरीरानेंच आपल्यापुढें तो उभी आहे असें ह्या हतभागी राजेसाहेबांना भासत होतें.

ह्याप्रमाणें भास सुरू राहून राजेसाहेबांना अतोनात दुःख वाटूं लागलें असतां ते मध्येच मोठ्यानें ह्णाले: "हाना, नको माझा असा छळ करून ! मी तुझा महदपराध केला आहे हें खरें आहे; पण यावद्दल तूं मला क्षमा करणार नाहीस काय? हाना, मी आपल्या मुलाची गांठ घेईन; तो गरिबीत असला तर मी त्याला श्रीमंत करीन; त्याची इच्छा असेल तर मी त्याला सरदारी देईन; तो दुःखाकष्टांत असेल तर मी त्याचें समाधान करीन—होय—मी त्याला भेटेन; आणि ह्या सर्व व्यवस्था करीन. आणि तशीच तुझी इच्छा असेल तर माझे त्याजशीं काय नातें आहे हेंही मी त्याला कळवीन. होय—ह्या तुझ्या मुद्रेवरून मी त्याला, तो माझा कोण आहे, हें सांगवें असेंच दिततें. ठीक आहे तर, सांगेन मी त्याला तें नातें पण तूं मला पुनः अशी छळूं नकोस."

इतके शब्द राजेसाहेबांच्या तोंडून निघाल्यावर त्यांजपुढील ती मूर्ति अदृश्य झाली; व लागलीच राजेसाहेबांना

बरोच स्वस्थता वाटून ते पूर्व रात्रीच्या महालांत परत आले. तेथें येतांच त्यांनीं एका विश्वासूक हुजऱ्याला हाक मारून ह्णालें: "भल्या गृहस्था, तुला सर रिचर्ड स्टाफर्ड ह्या नांवाचे गृहस्थ ठाऊक आहेत काय? आईसबरी येंथें त्यांचा वाडा होता. परंतु तो त्यांनीं डेसबरोच्या अर्लसाहेबांस विकला आहे. आहेत का तुला तें गृहस्थ ठाऊक? व कोठें राहतात ह्याचाही तुला पत्ता लागेल काय?"

हुजऱ्या—सरकार, ते गृहस्थ मी पाहिलेले असून, ते येथें आपल्या वाड्याजवळच राहतात. ते नेहमीं आपल्या बागेत फिरावयास येतात; व त्यांचा आणि युवराजांचा तोंडवळा अगदीं मिळतो, ह्णून वाड्यांतील लोकांत नेहमीं गोष्टीही चालत असतात. सरकार, आज मकालींच मी त्यांना पाहिलें आहे.

राजेसाहेब—ठीक आहे, तुला आहे त्यांचें ठिकाण माहित. चल तर, दाखीव मला त्यांचें घर. कांहीं महत्वाच्या कामासाठीं मला त्यांची गांठ घ्यावयाची आहे. पण लक्षांत ठेव कीं, ह्याजवळचें एक अक्षरही बाहेर कोणास कळवावयाचें नाही.

"ही आज्ञा आपणाम शिरसामान्य आहे" असें हुजऱ्यानें लवून मुजरा करून सुचविल्यावर, राजेसाहेब त्याजबरोबर जावयास सिद्ध झाले, व चोर दरवाजानें बाहेर पडलें.

सर रिचर्ड ह्यांचें विन्हाड तेथेंच जवळ असला कारणानें त्यांना तेथवर

जावयास फारसा उशीर लागला नाही. तेथे जातांच त्यांनी हुज्यास परत जाण्याची खूण केली, व ती पाहतांच तो निघून गेला.

तो गेल्यावर राजेसाहेबांची स्वारी त्याच्याकडे पहात कांहीं वेळ उभी राहिली; आणि आपणावर कांहीं तगी विशेष दुःख कोसळणार असेच त्यांच्या मनाला वाटू लागले. शेवटी जिवाचा एकदां धडा करून त्यांनी दरवाजावर हळूच थाप मारली.

ही थाप ऐकतांच घरधनिनीने येऊन दार उघडले. तिच्या हातांत दिवा असल्या कारणाने तिने राजास तेव्हांच ओळखले. पंगु राजाकडून लागलीच खूण झाल्यामुळे तिला एकही शब्द बोलण्याचे धैर्य राहिले नाही. नंतर “सर रिचर्ड कोठे आहेत” असे राजेसाहेबांनी विचारल्यावरून तिने “माहीवरच्या खोलीत ते आहेत” असे सांगून ती पुढे कांहीं बोलणार होती; परंतु पुनः राजेसाहेबांनी तिला जास्त न बोलण्याविषयी ताकीद देऊन तेथेच दिवा घेऊन उभे राहण्यास सांगितले, ह्यामुळे तिचा नाइलाज झाला; व सर रिचर्ड एकटे नसून त्याजकडे कोणी स्त्री आली होती व त्या वळी त्याजकडे कोणीही आलेले त्यांना खपले नसते तरी, ह्यांतिल एकही गोष्ट तिच्याने राजेसाहेबांस सांगेना. राजेसाहेबांची स्वारी पाहतांच ती अगदी घाबरल्यासारखी झाली. पण ह्याप्रमाणे ती घाबरून गेली होती तरी त्यांचे पाय आपल्या गरिबाच्या झोपडीला लागले

ही आपली धोर पुण्याईच होय असे तिला वाटले.

राजेसाहेबांना वाट दाखविण्यासाठी ती दिवा घेऊन जिना चढू लागली. परंतु त्यांनी तिला तसे न करितां खालीच दिवा घेऊन जिन्व्याच्या पायरीशीं उभे राहण्यास सांगितल्यावरून ती खाली उभी राहिली. राजेसाहेब लवकर लवकर जिना चढून वर गेले; व समोरच जें दार होतें तें त्यांनी एकदम उघडले.

पण तेथे जो प्रकार दृष्टीस पडला त्याजमुळे त्यांना अतोनात दुःख होऊन ते अगदी तटस्थ उभे राहिले. तेथे

सर रिचर्ड स्टॉफर्ड एका मंचावर बसले असून, राजकन्या अमेलिया त्यांच्या गळ्यांत हात घालून स्वस्थ पडली होती.

हे जोडपे एकमेकांशीं प्रेमाविषयक भाषणे बोलण्यांत व परस्परांचीं चुंबने घेण्यांत इतके गुनून गेले होते कीं, दार उघडून आंत कोणी आले हे त्यांच्या लक्षांतही आले नाही. परंतु राजेसाहेबांच्या तोंडून अत्यंत दुःखाचा उद्गार बाहेर पडला. तो ऐकतांच दोघांनाही एकदम दचका बसल्यासारखे होऊन, राजकन्येने आपल्या बापाकडे पाहिले; आणि लागलीच सर रिचर्डच्या गळ्यांतिल मिठी सोडून बापाचे घट्ट पाय धरले व झणाली: “बाबा—बाबा! क्षमा करा मला—क्षमा करा मला!”

आपले दुःख व कालजी हीं आवरून धरण्याची राजेसाहेबांत शक्ति न राहून ते झणाले: “फुटक्या कपाळाच्या पोरी, तुझे प्रेम कोणावर जडले

आहे हे तुला ठाऊक नाही ! हा गृहस्थ तुझा भाऊ आहे ! हाना लाईटफूटच्या पोटी मला झालेला हा माझा मुलगा असून, लोकांत हा सर रिचर्ड ह्या नांवाने प्रसिद्ध आहे. ”

हे ऐकतांच सर रिचर्ड आपल्याच मंचावर तोंड झाकून घेऊन पडतांपडतां झणाले: “ हाय हाय ! किती तरी भयंकर प्रकार हा ! ”

एकाद्या प्रेतास विजेच्या पेटीचा झटका दिव्यामुळे ते उठावे त्याप्रमाणे झटकन उठून अमेलिया झणाली: “ बाबा, चुकी झणतां तरी काय ? ”

घोगच्या स्वराने राजेसाहेब झणाले: “ पोरि, माझ्या तरुणपणीं हाना लाईटफूट नांवाच्या एका अप्तरेप्रमाणे सुंदर पोरिवर माझे प्रेम जडून हे सर रिचर्ड—”

अमेलिया—हं, समजले मी सारे आतां बाबासाहेब. आतां एक शब्दही आपण बोलू नका. पण आत्मां भावावहिणींचे प्रेम जडून आमचे पाऊलही वाकडे पडले, तेव्हां ह्या पापाची शिक्षा आत्मांस खास होईल !

राजेसाहेब धरधर कांपत म्हणाले: “ वाकडे पाऊल ! अहं—तेथपर्यंत मजल पोहोचली ? सांग, पोरि सांग नाही पोहोचली झणून. ”

पण त्या दुर्दैवी राजकन्येने कांहींच उत्तर दिले नाही. तिचे हात तमेच खाली लोंबत होते; आणि तिचे तोंड अगदीं उतरून जाऊन ती खुर्चीवर स्तब्ध पडली.

सर रिचर्ड स्टांफर्ड ह्यांच्या चर्येवर शूद्ध प्रेतकळा येऊन दुःखाने त्यांचे अंतःकरण अगदीं उलून गेले. राजेसाहेब आपणा स्वतःस लावो शिब्या मोजीत होते; आणि अमेलिया तर देहभान विसरल्यासारखी पडली होती. त्या वेळीं त्या लहानशा खोलींत अतोनात दुःखाने तळमळणाऱ्या त्या तीन प्राण्यांच्या जोडीचे दुःखी प्राणी कोठेंही सांपडले नसते. यमपुरींतिल भयंकर अग्नि-कुंडांतल्या ज्वाळा आपलीं शरीरे जाळीत आहेत असेच त्यांना वाटू लागले. यमाचे अति दुष्ट किंकर आपणांपुढे उभे असून ते आपणांस शिक्षा करण्यास सिद्ध झाले आहेत अशी त्यांची कल्पना झाली; आणि आपल्याच दुःखांत प्रत्येकजण चूर होता.

शेवटीं सर रिचर्ड आपल्या खुर्चीवरून उठून राजेसाहेबांजवळ येऊन त्यांना हालवून झणाले: “ सरकार, हे सारे खरे आहे ? कीं कांहीं स्वप्न आहे ? ”

राजेसाहेब—सारे खरे आहे. पण काय करूं ? हल्लीं जें माझ्या कार्नी आले आहे, त्याजमुळे माझ्याच्याने तुला उराशीं घट्ट धरवत नाहीं.

सर रिचर्ड—न धरवो मला तुमच्याने उराशीं; पण मला तुम्ही शिब्याशाप तर नाहीना देणार ? ”

“ शाप ” हा शब्द ऐकतांच अमेलिया शुद्धीवर येऊन झणाली: “ हं, आतां कोणीच कोणाला शाप देऊं नका. पण बाबासाहेब, एक गोष्ट लक्षांत

आणा. हल्लीं आपणास जें दुःख झालें आहे, त्याहीपेक्षां मोठें असें दुःख, ही गोष्ट बाहेर फुटून सर्वत्र दुर्लोकिक झाल्यानें होणार आहे एवढें लक्षांत ठेवा. ”

राजा—होय पोरि, तूं झणतेस तें खरें आहे. भिंतीला सुद्धां कान असतात.

“दम खा तर, उगडि वोलूं नका ” असें झणून सर रिचर्ड तेथून उठले, आणि हळूच दार उघडून त्यांनीं बाहेर पाहिलें; पण तेथें कोणीही नव्हतें तेव्हां दार बंद करून येऊन ते झणाले: “ठीक आहे, अद्यापि येथें कोणी आले नाही; व ह्या घराची मालकमंडळी असें चोरून ऐकत बसावयाची नाही.”

अमेलिया—ठीक आहे तर, आपली गुप्त गोष्ट आपणांसच काय ती ठाऊक. पण बाबा, तुझी कमे येथें आलां? मी येथें येत असतें हें कोणाला कळलें आहे काय?

राजा—नाहीं पोरि, राजमदलची कांहीं बातमी लागून मी इकडे आलों असें नाही. परंतु आपल्या मुलाला एकदां डोक्यांनीं पहावें अशी माझ्या मनाला अतोनात तामळ लागल्या कारणानें मी सहज इकडे आलों. आणि हा येथील प्रकार माझ्या दृष्टीस पडला नसता तर मी आपलें नातेंही ह्यांना कळविलें नसतें.

सर रिचर्ड—झाल्या गोष्टींना आतां उपाय नाही. आपण कांहीं केलें तरी त्या आतां परत येणार नाहीत. पण आतां पश्चात्ताप करूनच आपण आपलीं पापें धुऊन टाकलीं पाहिजेत.

राजा—पोरी, तुझां दोघांचें प्रत्यक्ष लग्न तर कोणी लावून दिलें नाहींना?

अमेलिया—नाहीं बाबा मी राजकुळांतील असतां माझे लग्न कोण लावून देणार? आमचें उभयतांचें परस्परांवर खरें प्रेम होतें तरी आम्हांला सुख झणून नव्हतें; आणि आतां तर केवळ दुःखाचेच आत्मी वाटेकरी आहो!

राजा—हं, पोरि, चल आतां मजबरोवर. येथें बसून उपयोग नाही. आपल्या मनांना मात्र जास्त जास्त दुःख होणार आहे. चल तर आपण जाऊं. आणि सर रिचर्ड, आपलीं मनें किंचित् शांत झालीं झणजे मी तुझाला पुनः भेटेन.

असें झणून राजेसाहेब आणि राजकन्या हीं निघून गेलीं पण ही गोष्ट सर रिचर्डच्या लक्षांत किती वेळ आलीच नव्हती. बऱ्याच वेळानें आपण आपल्या खोलींत एकटेच आहोंत असें त्यांच्या नजरेस आलें.

भाग २०३.

शिंपीण आणि तिचा धनी.

वाचकांस पुनः एकवार ब्रेसवार्डच्या झोकदार विन्हाडाकडे वळलें पाहिजे. तेथें ती वार्ड आपल्या उत्तम रीतीनें शृंगारलेल्या माजघरांत बसली असून, ह्याच माजघरांत तिनें आपल्या बहारीच्या दिवसांत श्रेष्ठ प्रतीच्या शेंकडो गिन्हाइकांची गांठ घेतली होती.

ही वार्ड ह्या वेळीं येथें एकटीच

वसली नव्हती. तिचा नोकर फ्रेडरिकडे -ह्याचे आलीकडे रूपांतर होऊन हा एक सम्य गृहस्थच बनून राहिला होता-हाही तिजशेजारीं वसतच होता हा जुगार खेळून आला असून, त्या खेळांत त्यानें वरीच रक्कम हारविली होती. गिवाय, दोन तीन दिवस त्याची प्रकृतिही बरी नसून, हे त्याचे पहिलेच दुखणे होते ; आणि ह्या साऱ्या कारणांमुळे त्याची वृत्ति फारच त्रासिक झाली होती.

ब्रेसवाईही आलीकडे फारच पालटली होती काळजी आणि धास्ती ह्यांनी तिचे तोंड काळवंडून गेले असून तिचे गाल आतां अगदीं बनले होते. तिचे पहिले पाणीदार डोळे अगदीं खोल गेले असून त्यांतील पाणीही पार कमी झाले होते. त्यांत पहिले तेज राहिले नसून भोंवतालच्या कडा निळ्या पडल्या होत्या. शरीर पहिल्याप्रमाणे मांसल नव्हते, आणि त्याची दृढता नाहीशी झाली होती. पोषाख पहिल्याप्रमाणेच नटनेका असे, आणि त्यांतील नखरा व झोक ह्यांच्यांतही कांहीं कमतरता नव्हती परंतु ह्या धाटमाटाच्या पोषाखाने पूर्वी जरी तिचे मूर्धर्य विशेष खुलत होते तरी, हल्लीं त्याचा उपयोग, तिचा स्वप्नपणा आकण्याकरितांच होत असे, ही गोष्ट मार्मिक पाहणारांच्या तेव्हांच लक्षांत येई.

तिची चालण्याची ढब व बोलण्याची तऱ्हा आणि आवाज ह्यांतही असाच

फारच पडला असून, जी ब्रेसवाई पूर्वी आनंदी, हुशार व तरतरीत दिसे तीच आतां काळजीनें चूर झालेली, मंद व थकून गेलेली अशी दिसू लागली होती.

मेजावर फराळाचे ताट वाढलेले असून मद्याचे दोन तीन शिसेही ठेवलेले होते, आणि ब्रेसवाई त्यांजकडे पहात वसली होती. इतक्यांत फ्रेडरिक आंत आला; आणि आपली टोपी कोपऱ्यांत फेकून देऊन, आजारीपणामुळे त्रासलेल्या मनुष्याच्या नेहमींच्या तऱ्हेप्रमाणे पट्टून तेथील एका खुर्चीवर वसून रागाच्या स्वराने ह्मणाला: “ हां, हे पद्दा, जेव्हां जेव्हां मी येतो, तेव्हां तेव्हां तुझे तोंड हे असे रडवे असते. काय ह्याचा अर्थ ? थोडी दारू पिऊन आपली काळजी नाहीशी कां करीत नाहीस ? ”

ब्रेस-मला किती काळज्या लागल्या आहेत हे तुला मी सांगितलेच आहे. दारू पिऊन त्या घालवाव्या खऱ्या; परंतु दारूचा अंमळ असतो तोंपर्यंत त्या नाहीशा होतात; आणि तो अंमळ नाहीना झाला कीं, त्यांचा जोर पहिल्याहूनही जास्त होऊन मला जीव द्यावा असे वाटू लागते; आणि ही गोष्टही मी तुला पूर्वी दहा बारा वेळां सांगितलीच आहे. तरी पुनःपुनः तूं तोच प्रश्न मला विचारतोस.

फ्रेड०-मग विचारूं नको तर काय करूं ? तुला अशी रडवी पाहण्याचे मला आवडत नाही. तुझी अशी तऱ्हा

पाहिली झणजे माझीही मन उदाम होऊं लागते. आणि काय झाले असेल ते असो; आलीकडे दोन तीन दिवस मला चैनच पडत नाही.

त्याच्या प्रकृतीबद्दल तिला कांहीं काळजी न वाटता ती झणाली: " झणजे? कांहीं फराळ करावयाचा नाही की काय तुला ? "

फ्रेड०-नाही, मला भूक नाही; आणि वाईट गोष्ट ही आहे की, दारूचीसुद्धा आज मला ओकारी आली आहे. पण जाऊं दे ह्या गोष्टी. मी नुला मजशी लग्न लावून माझी बायको हो म्हणून किती वेळां झटले आहे? पण " तसे केले तर आपले दुकान बसेल " असें तूं कित्येक वेळां बडबडली आहेस.

रागाचा झटका येऊन ब्रेसवार्ड झणाली: " होय, सांगितले आहे मी तुला याप्रमाणे. तूं धनीपणा मिरवू लागलास तर माझे दुकान बसेल असें मीं भाकीत केलेच होते, आणि हल्लीं झाले. ही आहे त्याप्रमाणे. माझीं बडीं बडीं गिन्हाइकें आतां मजकडे मुळींच येत नाहीत. आणि टोप्यांच्या व पोषाखांच्या दुकानांचेही गिन्हाइकें हल्लीं कमी झाले आहे "

फ्रेड०-झाले असेल तूं झणतेस याप्रमाणे. पण तुझ्या दुकानची गिन्हाइकें कां कमी पडावी हेंच मला कळत नाही. तूं कांहीं शुद्धाचरणाची बायको नाहीस ही गोष्ट तुजकडे येणाऱ्या सरदार लोकांना पक्की माहीत आहे. त्यांतील बहुतेकांनीं तुझा मासला पाहिला आहे.

मग पाहिल्याप्रमाणे आपल्या गमती झाली कून न चाळवितां उघड उघड त्या तं चालवूं लागलोस तर त्यांना वाईट तं कां वाटावे ?

ब्रेस-त्याचें कारण मी तुला सांगू लागले तर तूं मजशी भांडूं मात्र लागशील; आणि तसें भांडण काढून आपल्यास त्रास करून घ्यावा अशी माझी इच्छा नाही. पण शांतपणाने तुला एकावयाचें असेल तर मी सांगितें. एकाद्या सरदाराची किंवा श्रीमंत गृहस्थाची आणि माझी दोस्ती असून, मी त्याजजवळ अशी उघडपणें राहिले, असे तें तर माझ्या कोणत्याच गिन्हाइकांतून एकाही कमी झाले नसेल. परंतु तुजसारख्या हुजऱ्याला मीं आपला धनी करून, सैराकधगांतलि माणसांना माजघरांत येऊं देऊं लागल्यामुळे सर्वांचा मजवर राग झाला आहे.

फ्रेड०-ते असे उन्मत्त लोक असतील तर मरूं दे त्यांना !

ब्रेस-हे पहा, " मरूं दे त्यांना " हें झणणें फार सोपें आहे. पण तसें झटल्यानें माझ्या खिशांत पैसे पडत नाहीत. आणि मी तुला मांगून ठेवतें कीं, हल्लीं जी तऱ्हा तुजमुळे सुरू झाली आहे ती अशीच कायम राहिल तर थोड्याच अवकाशांत आपल्या हातीं नरोटीच येईल! तुझा आणि माझा संबंध सुरू झाल्यापासून नुसती जुगार खेळण्यांत तूं तीनचार हजार पौंड उडविले आहेस. शिवाय, घरांतील खर्च फार वाढला आहे. तेव्हां पुढें व्हावें कसे ?

आपल्याला ह्याचा विचार नकोका कराव-
याला ? माझे ऐकशील तर आपण हा
देश सोडून अमेरिकेत जाऊं. हणजे
आपण तेथे चालेलही नोट, आणि
आपली कृत्ये उघडकीस येण्याचीही
काही भीति उरणार नाही.

फ्रेड०—हं, चूप रहा. ह्याबद्दल पुनः
बोलू नकोस. अमेरिकेत पळून जा-
ण्याचा तुझा पहिल्यापासूनच हेतू असून,
तू मला एकट्याला येथे सोडूनही ठिकठे
जाणार होतीस. परंतु तुझा सांगून मला
मला कळून तू अशी लबाडी केलीस
तुझे डोकेंच फोडीन अशी जेव्हां मी
तुला धमकी दिली, तेव्हां तू तो विचार
सोडलास ; आणि आताही तशी
काही लबाडी करशील तर तुझा
मैदू बाहेर काढावयास मी चुकणार नाही.

डोळ्यांनून पाणी काढून ब्रेसवार्ड झ-
णाली: “ काय ? मी नोट वागत अ-
सतांही तू अशा वर्दळीवर येतोस काय ? ”

फ्रेड०—हं, पुरे कर हें तुझे रडणें.
तू अशी रडतेस ह्यानेच माझेही मन अ-
स्वस्थ होऊन मला सुचेनासें होतें. क-
शाबद्दल बरें आपण बोलत होतो ? हो—
अमेरिकेत जाण्याबद्दल. हं, आहे माझी
कबूली त्या गोष्टीला. मागें मला लंडनांत
खूप बहार आणि चैन आहे असें
वाटत होतें, हणून मी अमेरिकेत जा-
ण्याला नाकबूळ होतो. परंतु आतां
येथे धंदा चालत नाही असें तुझे हणणें
आहे, तेव्हां आपण अमेरिकेतच जाऊं.

ब्रेस—धंदा चालत नाही हें माझे
हणणें खोटें आहे असें तुला वाटतें

काय ? अरे, माझ्या कारखान्यांत पूर्वी
आकरा मुली नौकरीला होत्या, तेथे
आतां काय त्या तीनच उरल्या आहेत
ह्यावरून धंदा किती खालावला आहे हें
नाहीं का तुझ्या लक्षांत येणार ? मी इतकी
काटकसर करीत आहे तरी तुझ्या
उघळपट्टीनें पडणारा खळगा भरून येत
नाहीं. राचेल पुनः नौकरीवर येणार
होती; पण मीच तिला नको हटलें;
आणि हारियट गेल्यापासून माझ्या स्व.
तःच्या कामासाठीं मी कोणालाही ठे-
वलें नाही.

फ्रेड०—हारियट! झाली ती वाळंत.
तिला महिना झाला नाही ? आणि
पुनः इकडे येण्यासाठीं ती जीव टाकीत
असेल.

ब्रेस—तिला परत तरी आणलें पा-
हिजे; नाही तर तिची चांगली व्यवस्था
तरी करून दिली पाहिजे. किती तरी
पोरीनें मला त्रास दिला ! पोट मोठें
दिसूं लागण्यापूर्वीच तिनें येथून जावें
हणून तिचीं मी किती तरी आर्जवे
केलीं, आणि धमक्याही दिल्या; ति-
च्या पायां पडलें. आणि तिला रागें
भरलें. फार तिनें मला त्रास दिला !

फ्रेड०—बरें बरें, त्याच त्या गोष्टी
नको सांगूस तं मला. त्या बाबतींत
तुला फार त्रास पडला हें मला ठाऊक
आहे.

ब्रेस—आणि तेवढ्याच का एका गो-
ष्टींत मला त्रास सोसावा लागला ? त्या
दुसऱ्या दोघी बाया—इलिझाबेथ मार्क्स
आणि पोल प्राइस—मजकडे आल्या

होत्या हे तुला आठवते ना? माळजव-
इल त्या कर्मा मला खोदखोदून वि-
चारुं लागला, आणि झगलेचे काप
आले व त्याला कोठे पुरले हे माळजने
त्यांना सांगितले असल्याचे त्या लुणा-
ल्या हेही तुझ्या लक्षांत आहेच. त्या
वेळी त्या पांचशे पौंड घेऊन गेल्या.
पण त्या पुनः येणार नाहीत असे
नाही, त्या मजकडे येऊन वरचेवर त्रास
देतील. शिवाय, दुसर्गिहो हजारो ल-
चांडे आहेत आपणांभोवती. आपण
त्यांतून सुटणार नाही. हळू-हळू त्यांचा
फास पक्का होत जाईल, आणि मग
आपल्याला पळूनही जाता येणार नाही.
ह्यासाठी आज आपल्याजवळ थोडा तरी
पैसा शिल्लक आहे तोच आपण पळून
जाऊ. झणजे, आपल्याला वाटेच्या ख-
र्चाचीही अडचण पडणार नाही; व तेथे
गेल्यावर आपल्याला एकादा धंदा सुरू
करण्यासही हरकत येणार नाही. पण
आपण येथून लवकर न गेलो तर
आपली गोष्ट माहीत असलेली मंडळी
आपणांकडे पैसे उकळण्यासाठी आ-
ल्याशिवाय राहणार नाही. त्या दैवी-
जणी येतील; हारिएतही आपल्याला
चैन पटू देणार नाही. मग आहेना तुम्ही
लयारी मजबूत अमेरिकेत पळून
यावयाची ?

फ्रेड०—मला चोवीस तासांची फुर-
सद दे ह्या गोष्टीचा विचार करण्या-
करिता. बाकी माझा विचार तुला अनु-
कूल असाच ठरेल हे मी तुला सांगून
ठेवतो. पण आज मात्र माझी प्रकृति

अगदी सुद्धा नीट नाही. मला मळमळत
आहे, माझे डोळे टणकत आहे!

ब्रेस—मग एकाद्या डाक्टराला बोला-
वणे पाठवू ? का घरीच कांहीं औषध
घेतोस ?

फ्रेड०—तेही नको आणि हेही नको.
मला थोडी दारू दे, आणि मी जाऊन
निजतो. रात्री चांगली झोप लागली
की उद्यां मला वरें वाटेल.

ह्याप्रमाणे त्याने झटले तेव्हां ब्रेस-
बाईने त्याला थोडी दारू देऊन पलं-
गावर नेऊन निजविले. नंतर आपण
रुप्याची ताटे वगैरे सामान कुलपांत
ठेवून व दारें नीट लावली आहेत की
नाहीत हे पाहून तो आपल्या खोलींत नि-
जावयास जाण्याच्या बेतांत होता. इत-
क्यांत बाहेरोल दारावर कोणी धाप
मारलेली ऐकून तो अतोनात भयान.
तिजकडून वोर अपराध झाले असल्या
कारणाने ह्याप्रमाणे तिला भीति वाटली
ह्यांत नवलही नाही. परंतु लागलीच तिने
आपली भीति आवरून दार उघडले.
तेव्हां आपल्या भेटोस कोणी शिंदी हुज-
व्या आला आहे असे तिच्या दृष्टीस
पडले. त्याने हिला मंजूळ स्वराने
“आपण ब्रेसबाईशीच बोलत आहो-
तना ?” असे विचारले; व तिने “होय”
ज्ञटल्यावरून, तिजशी कांहीं जरूरीचे
काम असल्याचे त्याने तिला सांगितले,
तेव्हां आला घेऊन ती आंत गेली..

भाग २०४.

राव आणि शिंपीण.

रावाला घेऊन आंत. आपल्या मा-
जघरांत गेल्यावर ब्रेसवाईने त्याला
एका खुर्चीवर बसावयास सांगितले.
त्याचे गोड सौंदर्य पाहून तिला फारच
कौतुक वाटले ; आणि बराच वेळ ती
त्याजकडे न्याहाळून पहात होती.
परंतु ह्या तिच्या पाहण्याच्या तऱ्हेने
रावाचा कांहीं गोंधळ झाला कीं
नाहीं हे आमच्याने सांगितत नाही.

रावानेही हळूच तिजकडे पाहिले ;
व तिची चर्चा फारच पालटली आहे
हे पाहून त्याला समाधान झाल्यासा-
रखे दिसले. परंतु ही त्याची समा-
धानाची वृत्ति इतकी क्षणिक होती
कीं, त्याला बरे वाटल्याचे ब्रेसवाईच्या
लक्षांत मुळीच आले नाही.

तिजकडे पाहिल्यावर राव हणाला:
“ ब्राईसाहेब, इतक्या अपरात्रीं मीं
आपणाकडे येऊन आपणास त्रास दि-
ला ह्याजबद्दल मला क्षमा असावी.
पण मी लार्ड फ्लोरिमेलसाहेबांचा नौकर
असून, त्यांचा मजवर पूर्ण विश्वास
आहे त्यांनींच मला इकडे पाठविले
आहे, एवढे आपणाम कळविले हणजे
इतक्या रात्रीं आल्याबद्दल आपण मज
वर रागावणार नाही. आपण माझ्या
यजमानांचे काम बजावल्यास ते आ-
पणास चांगलेच बक्षिस देतील हे ह-
णजे आपणास कळवावयास पाहिजे
असें नाही. ”

ब्रेस-गोड मुला, त्याजबद्दल खुलासा
करण्याची जरूरी नाही. पण मुला,
तुझ्या यजमानांची तब्येत थोड्या दि-
वसांपूर्वी फारच विघडली असून, ते
हल्लीं कोठे गावाला गेले आहेत असें
मीं ऐकले आहे, ते खरे आहे काय?

राव-होय ब्राईसाहेब, त्या गोष्टी
खऱ्या आहेत. पण माझ्या यजमानांची
कामगिरी तुझ्यास कळविली पाहिजे.
माझ्या यजमानांचे मन पूर्वी पालिन
कार्डन ह्यांजवर बसले होते हे तुझ्यास
ठाऊकच आहे. हल्लीं ते त्यांजवरून
उडाले असून, दुसऱ्याच एका सर-
दारणीवर बसले आहे. हिच्या स्व-
रूपाची तऱ्हा आणि माझ्या यजमा-
नांच्या स्वरूपाची तऱ्हा जुळत अस-
ल्या कारणाने तिचा त्यांजवर पुरा
पगडा बसल्यासारखे झाले आहे; व
त्यांना तिजवांचून चैन पडत नाही.
परंतु तिने त्यांना अद्यापि आपले
नांव सांगितले नसून, आपले तोंडही
दाखविले नाही, व त्यांजशी लग्न हो-
ऊन त्यांची पत्नी होईपर्यंत ती त्यांना
आपले नांवही सांगणार नाही, व
आपले तोंडही दाखविणार नाही.

अत्यंत आश्चर्याच्या स्वराने ब्रेस-
वाई हणाली: “ काय हणतोस तूं हे
मुला? लार्ड फ्लोरिमेल ह्यांचे मन कोणा
स्त्रीवर अतोनात जडले असून, अ-
द्यापि त्यांच्या दृष्टीस तिचा चेहरा
कीं शरीराचा कोणताही भाग पडला
नाहीं? काय? घडेल असें? ”

राव-अगदी ह्याप्रमाणे घडले आहे

वाईसाहेब. तरी तिचा चेहरा सुरेख नसेल असे माझ्या यजमानांना वाटत नाही. त्यांची आणि तिची येथे व डोव्हरमध्ये गांठ पडली असून, अंधारांत त्यांनी तिचे सर्व शरीर चांचपून पाहिले आहे; व तिचा प्रत्येक अवयव प्रमाणांत आहे अशी त्यांची खात्री झाली असून, अशा शुद्ध प्रमाणांतल्या स्त्रीचे इतरही सौंदर्य फारच वरच्या प्रतीचे असावे असे त्यांचे अनुमान आहे.

ब्रेस-तर मग ही वाई कांहीं शुद्धाचरणाची स्त्री नाही, कीं ती कांहीं सद्गुणाची पुतळी नाही.

राव-वाईसाहेब, ह्या गोष्टींशीं तुझाला किंवा मला काय करावयाचे आहे? लार्ड फ्लोरिमेल ह्यांजशीं लग्न लागेपर्यंत ती आपले नांव बाहेर फोडीत नाही, व तोंडही त्यांच्या दृष्टीस पडू देत नाही, एवढी गोष्ट आपणाला कळली ह्मणजे पुरे आहे. लग्न होऊन दोघांचे नाते जडले कीं, ती आपले नांवही सांगेल व तोंडही दाखवील, आणि मग सारा गुप्तपणा नाहीसा होईल. तसे झाले तरी आपणाशीं लग्न लावल्याबद्दल लार्ड फ्लोरिमेल ह्यांना कांहींही वाईट वाटावयास कारण राहणार नाही असे तिचे ह्मणणे आहे.

ब्रेस-पण ही फारच चमत्कारिक गोष्ट नाही काय? असला प्रकार आपण कधीही ऐकला नव्हता; आणि लार्डसाहेबांसारख्या व्यवहारांत दक्ष असलेल्या गृहस्थाने असे करावे हे फार

नवल आहे. लग्न व्हावे असे ती सांगत आहे तरी, शेवटीं कांहीं तरी कुलंगडे निघणार नाही अस कशावरून?

किंचित् उतावळीने राव झणाला: "वाईसाहेब, ह्या गोष्टीबद्दल तुमच्याशीं वादविवाद करावयाची माझी इच्छा नाही; व तो करण्यासाठीं मी येथे आलों नाहीं. माझ्या यजमानांचे आणि त्या वाईसाहेबांचे जे ठरले आहे व ज्याबद्दल त्यांच्या आणाशपथा झाल्या आहेत ते शेवटास नेण्याच्या कामी तुम्ही त्यांना मदत करणार का?"

ब्रेस-मुला, लार्डसाहेबांची पडेल ती नौकरी करण्याची माझी अगदी तयारी आहे. सांग तर तुला काय सांगावयाचे असेल त. मी आतां तुला एकही प्रश्न विचारणार नाहीं, कीं उद्गार काढणार नाहीं. ही गोष्ट इतकी चमत्कारिक आहे तरी मी स्वस्थपणाने तूं सांगशील तें ऐकेन.

राव-वाईसाहेब, ह्या जगांत सारे चमत्कारिक व अगदीं भयंकरा न पटण्यासारखे प्रकार भरलेले आहेत असे तुझाला देखील अनेक उदाहरणांवरून ह्मणतां येईल. पण जाऊं द्या. माझे यजमान उद्यां सांकाळीं लंडनला परत येणार आहेत. त्यांना भुरळ घातलेली ही विलक्षण स्त्री आजच परत येणार होती, व ती आलीही असेल; आणि माझ्या यजमानांनीं मजवर पूर्ण विश्वास टाकून आपल्या लग्नाची सर्व तयारी ठेवण्याचे काम सांगून मला आज इकडे पाठविले आहे.

ब्रेस-हं, तर मग हें लग्न लवकरच होणार असें दिसतें.

राव-लवकरच लग्नजे ? उद्यां सायंकाळीं;—आणि तुमची हरकत नसेल तर ह्या तुमच्या वाड्यांत.

ह्या कामांत आपणास चांगलाच पैसा मिळेल अशी आशा उत्पन्न होऊन ब्रेसवाई लग्नाला: “माझी कांहींच हरकत नाही. पण एवढी गुप्त व्यवस्था कां ? लार्डसाहेब आपल्याच वाड्यांत कां नाही लग्न लावित ? ”

राव-कारण, ह्यांचें लग्न इतक्या गुप्तपणानें झालें हो गोष्ट जगाला कळूं द्यावयाची नाहीं लग्न एकदां लग्न होऊन ह्या बाई माझ्या यजमानांची पत्नी झाल्या कीं, ते त्यांना खुशाल आपल्या वाड्यांत नेतील, आणि हें लग्न लागल्याचें एकदां लोकांना कळलें लग्नजे पूर्वीच्या हकीकतीबद्दल वाटाघाट न होतां, ती तशीच झालेली राहिल. ही आहेत सारी गोष्ट एवढी झालून ठेवण्याचीं कारणें. आज त्या बाईसाहेबांची जी स्थिति आहे तिच्या मानानें पाहतां एवढा गुप्तपणा राहिलाच पाहिजे

ब्रेस-समजलें मी सारी गोष्ट आतां. पण ह्या बाईचें नांव पूर्वी कळल्याखेरीज लार्डसाहेब तरी तिजशीं कसें लग्न लावणार ? आणि लग्न लावण्यास जो उपाध्याय येईल त्यानें तरी कसें करावें ? लग्नाच्या दाखल्यांत बाईचें नांव नको का घालावयाला ?

राव-नाहीं, कांहीं फारशी अडचण

पडणार नाही. खोटेंच एकादें नांव घातलें तरी पंचाईत पडणार नाही. मीं ती सारी तयारी ठेविली आहे. तुमचें काम एवढेंच आहे कीं, तुम्हीं एकादा उपाध्याय तयार ठेवावा. त्यानें आपल्या दक्षिणेवर दृष्टि देऊन एकही प्रश्न विचारूं नये, एवढीच काय ती ह्याजबद्दलची अट आहे.

ब्रेस-ठीक आहे. आहेत माझ्या ओळखीचे एकजण, ते पडतील ह्या कार्यां उपयोगीं.

राव-वाटलेंच होतें लार्डसाहेबांना तुमच्या हातून ही कामगिरी होईल असें. तुमच्याकडे असलेली पुढची कामगिरी फार थोडी आहे. सेंट जेम्स चौकाकडील तुमच्या वाड्याच्या भागांत दोन खोल्या तयार ठेवा लग्नजे झालें. तुमच्या वाड्याची आणि तुमची मला पुरी माहिती आहे; तेव्हां त्या संबंधानें विशेष बोलण्याची जरूरी नाहीं.

इतक्यांत पुढील दारावर कोणी थाप मारल्यामुळें ब्रेसवाई अगदीं दचकल्यासारखी झाली, लग्न राव बोलतां बोलतां मध्येच थांबला. ब्रेसवाईनें आपलें मन लागलीच स्थिर केलें; व रावाजवळ कांहीं सबब सांगून ती दार उघडावयास गेली.

भाग २०५.

चोरून ऐकलेली गोष्ट.

ब्रेसवाई जाताच राव आपल्या मनाशीं लग्नाला: “ किती तरी ही बाई पालटली आहे—किती तरी हिच्यांत फ-

रक पडला आहे ! पण हा प्रकार नु-
सत्या काळजीने घडला नाही. हिच्या
स्वभावाची आणि शरीराची तन्हा
नुसत्या काळजीने अशी पालटणार नाही.
हिजकडून कांहीं तरी गुन्हा झालेला
आहे; आणि त्याची इत्थंभूत हकीकत
जर आपल्याला कळेल तर केवढी बहार
होईल ! मग जसा त्याचा मूड आ-
पणास उगवावयास सांपडण्याची वेळ
आली आहे; तसाच हिचाही उगवना
येणार नाही काय ? ”

ह्याप्रमाणे तो आपणाशीच पुटपुटत
आहे, तोंच पुष्कळ मंडळींच्या बोल-
ण्यांचे आवाज त्याला ऐकू आले; व
“ हं, चूप; इतक्यांत बोलू नका. आ-
पण—” एवढे शब्द ब्रेसवार्ड मोठ्या
विनवणीच्या स्वराने बोलली, ते रावाने
ऐकले.

पण हे शब्द ऐकण्यासाठी रावाचा
माजघराच्या दाराजवळ जावे लागले.
तेथे असतां ब्रेसवार्ड पुनः आपणाकडे
मेत आहे असे त्याला वाटले. झणून
तो पुनः आपल्या जागी येऊन बसला.
इतक्यांत ब्रेसवार्ड तेथे येऊन त्रासाच्या
स्वराने झणाली: “ लहानग्या मित्रा,
आतांच बाहेर एक गृहस्थ कांहीं जरू-
रीच्या कामासाठी आला आहे; तेव्हां
झटले तू उद्यां येथील तर बरे होईल.”

राड-नाहीं बरिसाहेब, उद्यां सारा
दिवस मला अतोनात काम आहे; तेव्हां
उद्यां मला इकडे यावयास फुरसतच हो-
णार नाही. सबब, आतांच तुमचे काम
झाले झणजे तुम्ही या. मी येथेच तास

—दोन तास मुद्दां तुमची वाट पाहीन.
माझी तुम्ही काळजी करूं नका. आपले
सारे काम आजच झाले पाहिजे. मला
वाचावयास हे पुस्तक आहेच. मग मला
दुसऱ्या कशाचीही गरज नाही. तुम्ही
येईपर्यंत मी हे वाचीत बसेन.

ब्रेस-ठीक आहे. घेते मी परत आ-
पले काम चट्कनू आटोपून.

असे झणून ब्रेसवार्ड गेली, व ती
जातांच रावाने आपले पुस्तक खाली
ठेवून झटले: “ हा, ही हडळ कोणत्या
खोलीत गेली हे मी नुसत्या पावलांच्या
आवाजावरून ओळखिन, इतकी मला
ह्या घराची माहिती आहे. जणू कोणी
झणेल, माझे जन्म येथेच होऊन मला
वाढविण्यांतही येथेच आले.

असे झणून त्याने हळूच दार उ-
घडून ज्या खोलीत ब्रेसवार्ड व
तिजकडे आलेली मंडळी गेली होती
तिकडे तो गेला, आणि आंतील भा-
षण तो लक्ष देऊन ऐकू लागला.

ब्रेसवार्डकडे ह्या वेळीं लिझी,
क्यारोटी पोल वंपोरांचा नाईक अशी
मंडळी आली असून, तिचे त्यांजशीं
काय भाषण चालले होते ते आपणां-
स ऐकले पाहिजे.

ब्रेस-कां ? आज कां आलांत
तुम्ही मजकडे ?

क्यारोटी-बाईसाहेब, आली तुम्हा-
कडे कां आली हे तुमच्या लक्षांत सहज
यावयास पाहिजे. आली कांहीं आप-
ल्या नांवाच्या चिठ्ठ्या घाठवून बडे
गृहस्थ व बड्या बाया ह्यांजकडे उगीच

भेटासाठी जाणारी माणसे नव्होत आम्हां जेव्हां जेव्हां कोणास भेटावयास जातो तेव्हां तेव्हां आमचे एकच काम असते.

ब्रेसवार्ड—पण मागल्या खेपेस मी तुम्हांला चांगलेच बक्षिस देऊन तुमची समजूत केली नाही काय ? मला फाशी देऊन तुमचा कांहीच फायदा नाही.

लिझी—तुम्हास फाशी देववावे असा आमचा तरी कोठे हेतु आहे ? पण एकदां बक्षिसी मिळाली हणजे आली गप्पच राहिले पाहिजे की नाही ह्या गोष्टीबद्दल वाद घालीत बसावयास आम्हांला वेळ नाही. ह्यासाठी आमचे काय काम आहे तेच मी चटकून सांगते; हणजे आम्ही तुम्हास फाशी देवविणार असे तुम्हाला वाटणार नाही.

नाईक—बाईसाहेब, आम्ही तुम्हाला मारवू अशी तुम्ही कल्पना सुद्धा मनांत आणू नका. तुम्ही तर हजार वर्षे वांचावे असेच मला वाटते.

त्याजकडे रागाने पाहून लिझी हणाली: “ हं, उगीच बडबड करूं नकोस राघुसारखी ! आम्ही तुम्हा येथे ह्या बाईसाहेबांशी बोलण्यासाठी आणले नाही. आमच्या बरोबर कोणी तरी संभाळावयास आसावे हणून आणले आहे.”

ब्रेस—संभाळावयास ! तें कशाला ? येथे कोणी खून करील अशी का तुम्हांला भीति वाटते ?

ब्रेसवार्डचा लिझीला पहिल्यापासूनच राग वाटत होता, ह्यामुळे तिच्या काल-

जाला घा पाहून सारखे बोटावयाची भीति आली की, ती वायां जाऊ द्यावयाचीच नाही असा तिचा नियम असे. सबब ती हणाली: “ नाही, बाईसाहेब, तशीच कांहीं भीति आम्हांला आहे असे नाही. पण वाड्यांत आलेली कांहीं माणसे बाहेर पडलीं नाहींत हें तम्हाला ठाऊकच आहे पिटर ग्रॅम्लेला तर येथे तुम्ही ठार मारून सैपाकघराच्या फरशीखाली पुरले आहे. आणि माळज जो आलीकडे आढळत नाही, त्याचे कारण तरी, तो तेथेच कोठे जवळपास पुरला असावा हेच आसावे असे मला वाटते. तेव्हां असले खून होतात—मध्यरात्रीस माणसांचे प्राण घेण्यांत येतात—अशा घरीं यावयाचे झाले तर मलासुद्धा भीति वाटते; व आम्ही दोघीजणी असलों तरी आणखी कोणी तरी सोबत आसावेच असे आमच्या मनांत येते. ”

तोंड हातांनी झांकून घेऊन ब्रेसवार्ड रडक्या स्वराने हणाली: “ देवा ! देवा ! ! कशाला हो तुम्ही ह्या मागल्या गोष्टी उकळून काढता ! पण सांगा तुमचे काय काम आहे तें. ”

आपल्या शब्दांचा चांगला उपयोग होऊन तिच्या तोंडावर प्रेतकळा आली ह्याचा लिझीला आनंद होऊन ती म्हणाली: “ बाईसाहेब, जोसेफ वारन व स्टीफन प्रॉईस हे दोघेही इसम तुमच्या ओळखीचे आहेत. त्यांना हल्ली सरकाराने पकडले आहे; तरी त्यांना फाशीची शिक्षा होणार नाही अशी आमची खात्री आहे. कारण आम्ही राज-

पुत्राला एकदां एकांतांत गांठून त्याज-
कडून तेवढा बंदोवस्त करून घेतला
आहे. पण ह्यांना फागीची शिक्षा न
झाली तरी काळ्या पाण्याची होईल; व
ते तिकडे गेले कीं, आम्हीही त्यांच्या
पाठोपाठ तिकडे जाणार. सबब, आम्ही
करवतील तितके पैसे गोळा करीत
आहोंत. ह्यासाठीं तुम्ही आम्हांला आतां-
च्या आतां हजार पौंड द्या. म्हणजे
आम्ही कोठेही असलों तरी आमच्याकडून
न तुम्हाला पुनः त्राम पोहोचणार नाहीं.”

ब्रेस-हजार पौंड ! पण तुमचें झणणें
नाकबूल करूनही उपयोग नाहीं. देईन
मी तुम्हाला; तथापि आठ दिवस तरी ला-
गतील मला तो रकम जमा करावयाला.

नार्डक-छिः, रोखीसारखा व्यवहार नाहीं.

लिझी-दम खावयाची आमची सोय
नाहीं. तुम्ही अमेरिकेंत पळून गेलां तर?

अमेरिकेचें नांव तिच्या तोंडून निघ-
तांच आपला सारा बेत तिला कळला
कीं काय अशी शंका येऊन ब्रेसवाई
आडखळत झणाली: “अमेरिकेच्या
पळून जाणार? कोणीं सांगितलें तुला हें?”

लिझी-अरे वा: ! मी सहज बोललें,
तो अगदीं नेमकेच लागू पडलें.

पण रकम देण्यापर्यंत लवकरच म-
जल येऊन पोहोचेल, व ब्रेसवाईला दु-
सऱ्या खोलींत जावें लागेल; तेव्हां येथें
आपण उभें राहणें चांगलें नाहीं असें
रात्राला वाटून, यानें दाराजवळचें आ-
पलें ठाणें सोडून देऊन माजघरांतिल
खुर्चीचा आश्रय केला; व पुस्तक हातीं
घेऊन तें वाचण्यास सुद्धात केली.

परंतु ह्याप्रमाणें त्याजकडून होतें न
होतें तोंच ब्रेसवाई परत आली व तिनें
याला अनेक सवबो सांगून लवकरच
परत येण्याचें कबूल केलें; व तेथून तिनें
आपल्या कपाटांतून कांहीं घेऊन ती नि-
घून गेली. ती कां आली व तिनें काय
नेलें हें रात्रानें चटकून ओळखलें; व
ती जातांच तो आपणाशीं म्हणाला:
“देवा ! कसला भयंकर गुन्हा हिच्या
हातून घडला आहे !”

पण ह्या विचारांत तो गडून गेला
अमतांच ब्रेसवाई परत आली व म्हण-
ली: “माझ्या छोटेखानी मित्रा, मा-
झ्याकडे माझे एक फारच चांगल्यांतलें
गिन्हाईक आलें होतें; त्यामुळें मला
थोडा जास्त वेळ लागला.”

रात्र-तोंड न कळवितां झणाला:
“बाईसाहेब, देव करो आणि अशीं
शंभर गिन्हाईके तुमच्याकडे रोज येवोत.
आतां मलाही येथें फारसें काम नाहीं.
उद्यांची सारी आठवण देवा, आणि
नऊ वाजतां सर्व तयारी झाली पाहिजे.
उपाध्येबोवा असे पाहिजेत कीं, कोणीं
झटलें तर अंधेरांतही त्यांनीं लग्न लावून
द्यावें.”

ह्याप्रमाणें तिला सांगून रात्रानें तिचा
निरोप घेतला व ब्रेसवाई एकटीच वि-
चार करीत बसली.

भाग २०६.

बेत आणि मसळती.

दुसऱ्या दिवशीं रात्री आठ वाजण्या-
च्या सुमारास रात्र ब्रेसवाईच्या येथें

आला. या वेळीं त्याच्याबरोबर पोषाख ठेवण्याची एक पेटी होती. तो येतांच ब्रेसवार्डने त्याला, " उपाध्येबोवांना आमंत्रण दिले अमून ते नऊ वाजल्या-नंतर येतील " असे कळविले; व विवाहित दंपत्यासाठी तयार ठेवलेल्या खोल्याही दाखविल्या. नंतर दरवाजावर कोणी थाप मारल्यास तो उघटण्याचे काम आपणच करणार अमून, ब्रेसवार्डच्या नौकरांनी तिकडे लक्ष देऊं नये अशी त्यांना ताकीद देण्याविषयी रावाने तिला सांगितले.

ब्रेसवार्डने उत्तर दिले: "ठीक आहे; आणि तुम्हाला मजशीं कांहीं काम असतें तर तुम्हीं पहिल्याने पाहिले त्याच माजघरांत मी आहे. "

राव-वार्डसाहेब, वधूचे दान करण्यासाठी सुमारे साडेनऊ वाजतां तुमची गरज लागेल. पण त्या वेळीं मीच तुम्हाला बोलवावयाम येईन, किंवा उपाध्येबोवा येतील. तुम्ही मात्र तयार अमा झणजे झाले. आतां एकच गोष्ट तुम्हाला कळवावयाची आहे; आणि तो इतकीच आहे कीं, आजच्या ह्या लग्नाचे कार्य अंधेरांत व्हावयाचे आहे; तेव्हां तुम्हाला त्याजवद्दल कांहींच आश्चर्य वाटूं नये.

ब्रेस-मुला, ही गोष्ट तूं मला सांगितलीस हें फार चांगलें केलें. नाही तर मला ह्या आजच्या कृत्यावद्दल कांहीं चमत्कारिक वाटलें असतें.

ह्याप्रमाणें बोलणें झाल्यावर ब्रेसवार्ड रावाला मोडून गेली; व त्यानें आपली पेटी उघडून निजमधून लग्नाच्या वेळीं

वधूम घालण्यासाठी तयार केलेल. एक फारच सुरेख पोषाख काढला; व तो पलंगावर नोद मांडून त्याजकडे निरखून पाहिले, व मूढ उगवल्याच्या समाधानाच्या स्वरांने " हं, सरते शेवटीं—" एवढेच शब्द म्हटले.

ह्याच सुमारास लार्ड फ्लोरिबेल वा-ल्याच्या दरवाजाजवळ येऊन दाखळ झाला, व त्यानें दागवर थाप मारली. ही स्वारी ह्या वेळीं अगदीं एकटीच होती. आपण काय करतो हें आपल्या तैनातीनील कोणाही माणसास कळूं नये झणून त्यांनीं एक सुद्धां नोकर बरोबर घेतला नव्हता.

लार्डसाहेबांनीं दिलेली थाप ऐकतांच रावाने चट्कून दरवाजा उघडला, आणि त्याजजवळची पेटी घेऊन गादीवाल्याचे पैसे चुकवून देऊन त्याला रवाना केले. व लार्ड फ्लोरिबेलचा घेऊन तो आंत गेला.

लार्ड फ्लोरिबेलची वृत्ति ह्या वेळीं फारच व्यग्र झाली अमून तो दुःखीही दिसत होता. तो रावाला झणाला: "आहे ना सारी तपारी लोकऱ्या ? ये, मला पोषाख चढाव. आज फार गर्मी होत होती झणून वाटेनें मी गादीच्या खिडक्या मोकळ्या टाकल्या होत्या; ह्यामुळे माझे कपडे मळून गेले आहेत. दे तर मला नवऱ्या मुलाला शोभण्यासारखा दुसरा स्वच्छ पोषाख. "

पण हे शेवटचे शब्द त्याच्या तोंडांतून खिल स्वरांने निघालेले ऐकून राव झणाला: " सरकार, आपणास आज बरे वाटत नाही काय ? "

फ्लोरि०—मला काय वाटते तेच कळत नाही. मी कांहीं तरी वाईट काम करीत आहे असेच मला वाटते. मला फार काळजीही वाटते आणि आपणास पुढे अतोनात सुख मिळून आनंदही होईल, अशाही कल्पना माझ्या मनांत येतात. मी आपल्या मनाला एका क्षणांत हजार प्रश्न विचारतो. ज्या स्त्रीशी माझे लग्न व्हावयाचे आहे तिजवर माझे मन बसले आहे हे मी तुला पूर्वीच सांगितले आहे. तरी पण पॉलिन क्लारेन्डनशीच माझे लग्न व्हावे अशी माझी फार इच्छा होती. राव, तिचे लग्न झाल्याची बातमी तू मला सांगितलीस ती खरी आहे का ?

राव—सरकार, दहा दिवसांपूर्वी मी आपल्या कामासाठी लंडनला आलो होतो, त्या वेळीं वर्तमानपत्रांत मी ती बातमी वाचली, आणि ती आपणास कळवावी हे माझे काम आहे असे वाटल्यावरून मी ओठहरला परत आलो तेव्हां ती आपणास सांगितली.

फ्लोरि०—हं, बोलू नकोस आतां त्या गोष्टीबद्दल. पॉलिन माझ्या हातची गेली हे रास्तच झाले ; पण तिने नसते लग्न लाविले तर बरे झाले असते. आमची दोघांची पुनः गांठ पडली असती तर सारा तंटा मिटला असता. पण आतां काय उपयोग ? झाले तिचे लग्न. आणि आपली सरदारी व आपले उत्पन्न वचावण्यासाठीं माझ्या दृष्टीस आल्यापि न पडलेल्या ह्या स्त्रीशी लग्न करावयास मला हरकत नाही. पॉलिनची

व माझी गांठ पडली असती तर मात्र हिचा पगडा मजवर राहिला नसता. हे त्याचे शब्द ऐकतांच रावाला विशेष आनंद होऊन त्याची चर्चा राव साधल्याच्या आनंदाने प्रकुलित झाल्यासारखी दिमू लागली. परंतु ती प्रकुलितता क्षणभरच त्याच्या चर्येवर व्यक्त झाली.

इतक्यांत दारावर पुनः थाप मारण्यांत आली, व लागलीच राव दार उघडावयास गेला

ह्या वेळीं लॉर्ड फ्लोरिमेलची प्रिय करीण आली असून तीही एकटवि होती. तिजवरही एक पेट्टी होती. रावाने तिच्या हातांतील पेट्टी घेऊन तिला वर दुसऱ्या खोलींत नेवें व झटले: "वाईसाहेब, पोषाख चढविण्याच्या कामीं मदत करण्यासाठीं तुम्हाला कोणी पाहिजे असेल तर ह्या घराची मालकीण तुम्हास मदत करावयास तयार आहे."

आपल्या नेहमींच्या मंजूळ स्वरांने ती झणाली: "नको, माझे काम मी करितो मला कोणाचीही मदत नको." असे झणून तिने रावाला निरोप दिला, व दार लावून ती आपल्या कामाला लागली.

राव आपल्या यजमानाकडे गेला व तेथे त्याची नेमलेली वधू येऊन दाखल झाल्याची वरी त्याने त्याला दिली. ती ऐकतांच फ्लोरिमेलने सुस्कारा टाकला; पण तो एकही शब्द बोलला नाही. सुमारे अर्ध्या तासात फ्लोरिमेलने

पोषाख घालण्याचें काम पुरें झालें, व तो धोरण्या दिवाणखान्यांत येऊन झणाला: " मुला, तूं दाखला मिळविला आहेसना? वधूचें काय नांव घातलें आहे. त्यांत ? "

राव—सरकार, दाखला तयार करून आणला आहे मी, आणि त्यांत खोटेंच नांव घातलें आहे. मला त्या वेळीं जें सुचलें तेंच नांव मीं त्यांत घालविलें. पण आतां मात्र त्याची मला आठवण नाही.

इतक्यांत पुढील दारावर पुनः कोणी धाप मारली, तेव्हां दार उघडावयास राव निघून गेला. खालीं उतरतांना तो आपणाशींच झणाला: " मोठ्या वेळेवर ही धाप आली. आतां कांहीं तरी लटपट करून मी ह्या दाखल्याबद्दलची गोष्ट पुनः निघूं देणार नाही. "

दरवाजा उघडला तेव्हां त्याच्या दृष्टीस एक छकऱ्या मुद्रेचा गृहस्थ पडला. ह्याच्या पोषाखाच्या तऱ्हेवरून व एकंदर चर्येवरून तो उपाध्यायच असावा असे ओळखण्यास रावास पंचाईत पडली नाही.

आपल्या कामाला उपाध्येबुवा पुरे उपयोगी पडण्यासारखे आहेत असे त्यांच्या चर्येवरून ओळखून राव झणाला: " महाशुज्य गुरुजी, एक शब्द तुमच्याशीं मला बोलावयाचा आहे. तुमचें नांव काय तें पहिल्यानें सांगा बरें. "

उपा०—टावीयस कालवेल हे माझे नांव.

राव—ठीक आहे गुरुजी. आज येथें तुझाला काय कामासाठीं बोलावले आहे हें तुझाला ब्रेसवाईनीं सांगितलेंच असेल. आजची येथील सर्व व्यवस्था

ठेवावयाचा अधिकार मजकडे आहे. आणि या संबधानें तुमची खात्री करण्याकरितां ही तुमची दक्षिणा मी तुझाला आधींच देऊन ठेवतो. पण मी सांगतो त्याप्रमाणें तुम्हीं विनचूक तजवीज ठेवा. तर आणखीही इतकीच रकम तुझाला मिळेल.

असें झणून रावानें त्याच्या हातावर वीस पौंड टाकले.

ते मोठ्या संतोषानें खिशांत घालून उपाध्येबुवा झणाले: " वा, माझे काय जातें ? तुम्ही मला बाराशाचा विधि करा. वयास सांगा, कीं बाराव्याचा सांगा, कीं लग्नाचा सांगा, मला सगळे सारखेच आहेत. मी अगदीं सांगितल्याप्रमाणें व्यवस्था करीन. "

राव—हा लग्नावद्दलचा दाखला घ्या. ह्यांत वराचें नांव दाखल केलें असून वधूचेंही केलें आहे. वर लार्ड फ्लोरिमेल आहेत हें तुमच्या लक्षांत येईलच, व वधूचेंही नांव कळण्यास तुझाला पंचाईत पडणार नाही. परंतु लग्नाविधि पुरा होऊन विवाहबंध बांधण्यांत येईपर्यंत वधूचें नांव बघू हेर फोडावयाचें नाही, कीं तें लार्ड फ्लोरिमेलच्या कानांनीं पडूं द्यावयाचें नाही. विधि सुरू असतां दाखला वाचावयाची आवश्यकताच असली तर वधूचें नांव अशा सपाळ्यानें वाचा: कीं, तें लार्ड फ्लोरिमेलच्या कानांनीं पडणार नाही. समजलांत ? तसेंच हा समारंभ अंधारांत उरकून व्यावयाचा आहे हेंही लक्षांत ठेवा.

उपा०-ठीक आहे, माझी कांहीं हरकत नाही. वधूच्या नांवाच्या संबंधाने तुम्ही ह्मणता तशीच मी नीट व्यवस्था ठेवीन. आणि विधि अंधेरांत झाला तरी त्याला माझी हरकत नाही.

राव-आणखी एक गोष्ट अशी सांगावयाची आहे की, कन्यादानाचा भाग ब्रेसवाई करणार आहेत. ह्यासाठी लग्न लावावयाच्या दिवाणखान्यांत आतां मी तुम्हाला नेतोच. तेथे वधू आली की, तुम्ही ब्रेसवाईला बोलावून द्या. अंधेरांत सर्व कार्य व्हावयाचें आहे हें मी त्यांना सांगितलेंच आहे. समजलेंना ?

उपा०-वा, इतक्या स्पष्ट रीतीने सारी गोष्ट सांगितल्यावर तो मला समजणार नाही असें कसें होईल ? शिवाय, मला वीस पौंड मिळाले असून आणखी वीस मिळावयाचे आहेत. तेव्हां साऱ्या गोष्टी मी चांगल्या लक्षांत ठेवीन.

राव-ठीक आहे. बसा तर तुम्ही येथे थोडा वेळ. तो पहा त्या कपाटांत दारू आहे. एका अर्ध्या तासांत मी परत येतो.

उपा०-कांहीं हरकत नाही. थोडा जास्त वेळ लागला तरी येथे दारूची वाटली आहेच. तेव्हां तुम्हाला थोडा जास्त वेळ लागला तरी मला कंटाळा येणार नाही.

राव उपाध्येवोवाजवळून निघाला तो आपल्या यजमानाकडे गेला.

आणि ह्मणाला: "सरकार, आपल्याला आपल्या वधूची एक विनंती आहे. त्यांचे म्हणणे आहे की, लग्नाच्या वेळच्या बुरख्याने त्यांचे तोंड पुरसे झाकणार नाही. ह्यासाठी, सर्व समारंभ अंधेरांत व्हावा. उपाध्येवोवांना मी ह्या गोष्टीविद्दल सुचविले असून त्यांची कांहीं हरकत नाही. मग यजमानांची मर्जी असेल त्याप्रमाणे व्यवस्था ठेवण्यास ठीक पडेल. ही विच्छेदन विनंती करण्याचा त्यांचा हेतु मला इतकाच दिसतो की, लग्नसंबंध पुरा होईपर्यंत त्यांचा चेहरा आपल्या दृष्टीस पडू नये व त्यांचे नांवही आपणाने कळू नये. आजपर्यंत आपण त्यांची जी परिक्षा केली आहे तिच्याच जोरावर विवाह व्हावा; व आपली कल्पनाही नाही इतकें त्यांचे सुंदर मुख लग्न झाल्यावर आपल्या दृष्टीस पडून आपणास मग अत्यानंद व्हावा अशी त्यांची इच्छा असेल अशी माझी कल्पना आहे. वाकी सरकार, आतां येतां येतां मी त्यांच्या खोलीकडून आलों; तेव्हां सहज दाराच्या फटीतून त्यांचा चेहरा माझ्या दृष्टीस पडला. तो फारच सुंदर आहे. इतकें उत्कृष्ट रूप आपण आजपर्यंत कधीही पाहिले नव्हते."

फ्लोरिडेल-राव, तूं म्हणतोस तसा खरोखरीच का प्रकार आहे ? खरीच का तो सुंदर आहे ? तशी ती असेल तर तूं मला फारच आनंदाची बातमी

सांगितलो ह्मणावयाची. मग माझ्या सुखास पारावार नाही—मग माझ्या इतका धन्य कोणी नाही! आणि लग्न लागण्यापूर्वी तोंड दिवू द्यावय चें नाही एवढ्याच हेतूने अंधेरांत कार्य व्हावें असे तिचे ह्मणणे असेल तर माझी हरकत नाही. तिची मर्जी सुप्रसन्न राखण्यासाठी तो ह्मणेल त्या त्या गोष्टी करण्यास तयार असलेला मी तिचा बंदा गुलामच आहे असे तू तिला बलाशक कळीव.

राव-जी सरकार, पण अंधेरांत कार्य व्हावें अशी आपलीही कबुली असेल तर बत्या मालविण्याची मला परवानगी असली पाहिजे.

असे ह्मणून त्याने तेथील दिवे मालवून तेथे अंधेर केला; व आपल्या यजमानाची परवानगी घेऊन उपाध्ये-बोवांना तेथे घेऊन यावयासाठी त्यांजकडे गेला.

उपाध्यायाकडे गेल्यावर राव त्याला ह्मणाला: “हं, उपाध्येबोवा, चला लार्ड फ्लोरिमेल बसले आहेत तिकडे. तेथील बत्या मालविल्या असून तेथे अगदी अंधेर आहे. लार्ड फ्लोरिमेल ह्यांनी तुझाला दाखल्याबद्दल विचारलें तर तो तुमच्या विशांत आहे ह्मणून सांगा; परंतु बघूचें नांवाबद्दल विचारलें तर उत्तर देऊ नका.”

उपाध्येबोवांकडून होकारार्थी उत्तर मिळाल्यानंतर रावाने त्यांना फ्लोरिमेल उत्कंठेने धाट पहात बसला होता त्या

खोलीत नेऊन पोहोचविले, व आपण मुख्य बघूच्या खोलीकडे गेला.

भाग २०७.

सवत.

लार्ड फ्लोरिमेलशी विवाह लावण्यासाठी आलेली बधू बसली होती त्या खोलीजवळ गेल्यावर रावाने दारावर थाप मारण्याचा क्रम सुरू केला. तेव्हां तिने दार धोडें किलविलें करून आपण आंतल्या बाजूस आड उभें राहून झटलें: “कोण? मुला, तू आहेस काय?”

“होय, मीच आहे” असे रावाने उत्तर देऊन झटलें: “बाईसाहेब, मला आपल्याशी धोडें बोलावयाचें आहे. कांहीं विशेष प्रकार घडून आला आहे असे नाही. परंतु माझे आणि तुमचें भाषण झालेंच पाहिजे. गोष्ट फारच महत्वाची आहे. सवत, मला आंत येण्याची परवानगी असावी.”

ह्याप्रमाणें त्याने सांगितल्यावर तिची परवानगी मिळाली; व राव आंत शिरून त्याने दार लावून घेतलें.

ह्या वेळीं तिचा पोषाख पुरा झाला असून तिने अंगावर शाल घेतली होती. तरी तिचे पीन उरोज अर्धे उघडेच असून त्यांचें मनोहर सौंदर्य स्पष्ट दिसत होतें.

तिजकडे थोडा वेळ टक लावून पाहून राव ह्मणाला: “बाईसाहेब, आपणांस बोलत बसावयास आतां फार-

सा अक्काश नाही. तसेच, एकमेकांवर चरफडावयास किंवा हातांपायां पडावयालाही वेळ नाही. ”

ह्या त्याच्या पाहण्याच्या तऱ्हेने त्रासल्यासारखी होऊन व त्याचे शब्द ऐकल्यामुळे आवाज कांपरा होऊन ती वाई हणाली: “ ह्या तुझ्या हणण्याचा अर्थ तरी काय मुला? ”

निश्चयाच्या स्वराने राव हणाला: “वाईसाहेब, माझ्या हणण्याचा अर्थ इतकाच आहे की, आज मी तुझाला कांहीं हुकूम करणार असून, तो हुकूम तुझाकडून पाळविण्याची माझ्यांत शक्ति आहे असे मी तुझाला दाखविणार आहे. ”

सर्वांग धरधर कांपत असतां त्याजकडे हात करून ती वाई हणाली: “काय ? कांहीं विश्वासघात करण्याचा का तुझा हेतु आहे?”

गंभीर स्वराने राव हणाला: “ वाईसाहेब, आज कित्येक दिवस मी आपल्या मनांत कांहीं हेतु धरले होते, ते मी आज शेवटास नेणार आहे. लार्ड फ्लोरिमेल ह्यांजशीं वागण्याचा तुझी जो क्रम सुरू ठेवला त्याजमुळे माझ्या मनांत मूळ ही कल्पना आली; व त्या तुमच्या वर्तनामुळेच तो हेतु शेवटास न्यावयाची मला सवडही मिळाली. वाईसाहेब, ज्याजवर तुमचे प्रेम वसून तुझी अगदीं वेड्या झालां आहांत व ज्याचे तुझाला रात्रंदिवस ध्यान लागले आहे, त्याजशीं लग्न लावावयाचा आपला हेतु तुझी सोडून द्या. ”

वाई खिन्न स्वराने हणाली: “काय? मला सुख लागण्याची एवढीच काय ती आशा; आणि ती मी सोडून देऊं? छिः, राव, तूं माझी धट्टा करीत आहेस नुसती. शिवाय, मजवर एवढी हुकूमत मिरविण्यास तुला काय अधिकार आहे? आणि मीं तरी तुझे काय हणून ऐकावे? कशाने तुला एवढा अधिकार आला आहे? ”

राव स्पष्ट स्वराने हणाला: “ वाईसाहेब, मला सुड उगवावयाचा आहे, ह्यामुळे मला सर्व अधिकार पोहोंचत असून, तुझी कोण आहांत, आणि आजपर्यंत तुझी कसे खेळ खेळत आलां आहांत हे मला पक्केपणीं माहित आहे; ह्यामुळे माझा तुझावर जोराचा लणार आहे. तुझीं मजशीं थोडी जरी गडबड केली तरी तुमच्या साऱ्या गोष्टी बाहेर काढून तुमच्या एकंदर सोवळेपणाचा डौल मी पार उतरवून टाकीन, अशी आज माझी लाकद आहे. ह्यासाठीं आपण ह्या खोलींत मुकाट्याने वसा; व लग्नाचा विधि आपोपला हणजे येथून निघून जा. ह्याप्रमाणे तुझाकडून होईल तर तुमच्या कृत्यावद्दलचे एक अक्षरही बाहेर फुटणार नाही इतकेच नाही, तर लार्ड फ्लोरिमेललाही कळणार नाही. ”

दुःखाचा अतोनात उमाळा येऊन ती वाई चट्कन उठून उभी राहिली आणि हणाली: “ लग्नाचा विधि हणजे? मी नसतां लग्न लागणार कसे? पालेन क्लारेंडनचा नाद पुनः लार्डसा-

हेवांनू लागला कीं काय? तिजशीं लग्न लागणार काय? ती मला सवत झाली काय? ”

राव-बाईसाहेब, तुम्हाला सवत तर उभी आहे खरी; पण ती सवत तुम्ही समजतां ती नाही, ती सवत मी आहे!

असें झणून रावानें अंगांतील वरचा अंगरखा काढून टाकून आपले शुभ्र व पीन उरोज तिला दाखविले.

हा प्रकार पाहतांच ती बाई आपलें सारें दुःख व सारा संताप विसरून जाऊन मोठ्या आश्चर्याच्या स्वरानें झणाली: “देवा ! हा काय चमत्कार आहे? तूं कोण आहेस ? आणि आजपर्यंत असें पुरुषाचें सोंग कां घेतलें होतें ? तोंडाला काळा रंग कां लावला होता ? आहे तरी काय ह्यांतील अर्थ ? ”

राव-बाईसाहेब, ती हकीकत फारच लांब आहे; आणि माझ्या मनांत असलें तरी ती सांगावयास मला अवकाश नाही. तथापि एवढें सांगितलें झणजे पुरे आहे कीं, माझा हेतु आहे त्याप्रमाणें माझा लार्ड फ्लोरिमेलशीं विवाह झाला—आणि तो एका तासाच्या आंत होणार हें खास आहे—म्हणजे आज फार दिवस जो सुड उगवावयाचा मीं हेतु धरला आहे तो उगविल्यासारखा होईल.

अगदीं निराशेच्या पण संतापाच्या स्वरानें ती बाई म्हणाली: “ छिः, हें नुसतें पाजापणाचें काम आहे—हें अगदीं भयंकर काम आहे; आणि हें मी कधींही होऊं देणार नाही. ”

“ बाईसाहेब, तसें नाही. तुमचें

नांव काय आहे हें तुम्हाला कळविलेच पाहिजे. ” असें रावानें झणून हळूच तिच्या कानांत तिचें नांव तिला सांगितलें.

ती बाई संतापानें लाल होऊन धर-धर कांपत झणाली: “ होय, आहे माझे नांव तुला ठाऊक. पण माझीं आजपर्यंतचीं कृत्ये तुला ठाऊक असण्याचा मुळींच संभव नाही ; आणि मी तुला भीतही नाही. जा, कर काय करणार असशील तें. होणार असशील तर हो माझी सवत. ”

राव-बाईसाहेब, उगीच वेड्यासारखी बडबड करूं नका. तुमचें रतिमंदिर मला ठाऊक आहे. तुम्ही प्रीतीनें अगदीं वेड्या होऊन लार्ड फ्लोरिमेलला उराशीं घट्ट आवळलें आणि त्याजशीं विलास केला त्या वेळीं मी तेथें होतें ; मला ठाऊक आहे ती गोष्ट; आणि हे पहा दोन तुकडे. हे त्या रतिमंदिरांतील पडद्याचे आहेत कीं नाहींत ते ओळखा.

“ हाय ! हाय ! ! माझा घात झाला—माझा नाश झाला ! मी सर्वस्वीं बुडालें ! देवा ! देवा ! ! माझी सारी गुप्त गोष्ट आतां बाहेर पडणार. पण नाही, तूं कांहीं माझा घात करणार नाहीस. मजबदलची टिमकी साऱ्या जगभर पिटवून तूं कांहीं माझा दुर्लोकिक करणार नाहीस. ” ती बाई शोकाकुल होऊन झणाली.

“ नाही, तसा माझा हेतु नाही. तुम्ही मात्र येथें राहिलें पाहिजे. येथून हालूं नका. ” असें झणून रावानें तिच्या संतापाकडे व दुःखाकडे लक्ष न देतां

बाहेर पडून दाराला कुलूप घातले, व किल्ली खिशांत घालून तो मोठ्या लगबगीने तेथून निघून गेला.

नंतर ही राव बनलेली तरुण स्त्री आपल्या खोलींत गेली ; व तेथे एका शिशींतून कांहीं औषध पाण्यांत घालून त्या पाण्याने तिने आपले तोंड, मान व हात स्वच्छ धुऊन लावलेला काळा रंग पार धुऊन टाकला. तेव्हां तिचा मूळचा युरोपीयन शुभ्र वर्ण स्पष्ट दिसू लागला. तिचे गाल पुनः लाल दिसू लागून ती फारच सुरेख दिसू लागली. नंतर तिने वधूचा पोषाख घालून केश नोटनेटके बांधले.

हे पोषाख करण्याचे काम तिने फारच ताबडतोबीने आटोपले, आणि लागलीच लग्न लावण्याच्या खोलींत गेली.

तेथे पूर्ण अंधेर होता. पण दार उघडून पुनः बंद झाले व कपडेही वाजले, ह्यामुळे आपली वधू खोलींत आली असे लार्ड फ्लोरिमेलने ओळखून तो तिला भेटावयास पुढे सरला. लागलीच दोघांची गांठ पडून दोघांनी एकमेकांचे हात धरले, व लार्ड फ्लोरिमेल हळूच झणाला: “ थोड्याच वेळांत तुम्ही माझ्या होणार.”

“ होय, होणार मी आतां तुमची.” ह्या नव्या स्त्रीने उत्तर दिले. पण ते इतके हळू दिले की, तो शब्द आपल्या नेहमीच्या प्रियकरणीचा नाही असे त्याला ओळखतां आले नाही.

नंतर लार्ड फ्लोरिमेल अंधेरांतच खुणेने उपाध्येबोवा उभे होते त्या भेजा-

जवळ गेला आणि झणाला: “ गुरुजी, मेहेरबानी करून ब्रेसवार्डना झटपट घेऊन या, झणजे त्या कन्यादानाचे श्रेय वेतील.”

लार्ड फ्लोरिमेलचे ते शब्द ऐकतांच उपाध्येबोवा झटकून निघून गेले, ते जातांच ह्या नव्या वधूचा लार्ड फ्लोरिमेल आपल्याला ओळखील कीं काय ही काळजी वाटू लागली. कारण, त्याची ठरलेली वधू उंच बांध्याची असून, अंगानेही चांगली भरलेली होती. पण रावाची तन्हा तशी नसून, ती ठेंगण्या बांध्याची व सडपातळ अशी होती. तेव्हां उपाध्येबोवा खोलींतून जाऊन परत येईपर्यंतच्या अवकाशांत लार्ड फ्लोरिमेलने ह्या नव्या स्त्रीला आलिंगन देऊन चुंबन घेण्याचा यत्न केला तर सर्व प्रकार त्याच्या लक्षांत यावयास अगदीच हरकत नव्हती. तसेच, त्याने तिला स्पर्श न करितां, नुसती तिजशी बोलण्यासही सुरुवात केली असती तरी ही शब्दांतील फरकामुळे तीच व्यवस्था झाली असती. ह्या सर्व अडचणी ह्या राववार्डच्या लक्षांत तेव्हांच आल्या; व लागलीच आपण कांहीं विसरल्याची सबब लार्ड फ्लोरिमेलला सांगून तिने त्या खोलींतून बाहेर जाण्याचे मित्र केले. पंतु खरोखर बाहेर न जातां उगीच तिने दरवाजा उघडून तो पुनः लावून घेतला. ती गेली असून खोलींत आपण एकटेच आहोंत असे लार्ड फ्लोरिमेलला वाटतांच तो आपल्याशीच बोलू लागला: “ माझ्या देवते, किती तरी

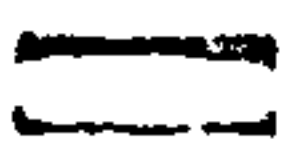

तू मला आवडत आहेस ! माझे प्राण तुजवर जडले आहेत. अहाहा ! तुझे सुंदर मुख माझ्या दृष्टीस केव्हा तरी पडेल ? रात्र हणतो तें फारच सुंदर आहे; आणि तें तसें नसलं अशी मला केव्हांही शंका नव्हती. परंतु तें माझ्या दृष्टीस पडून तुझी पदवी व तुझे वैभव हीं मला कळतील तेव्हां मला किती तरी आनंद होईल ! तुजशीं लग्न लावण्याबद्दल मला लाज वाटावयाचें कारण नाही असें तूं शेंकडों वेळां सांगितलेंच आहेस. पण तसा प्रत्यक्ष अनुभव पेईल तेव्हां किती तरी आनंद वाटेल मला ! माझ्या प्रतिपक्षाला मुकाब्यानें वसावयास लावून त्याजकडून फिर्याद काढाविण्याची शक्ति तुजमध्ये कशानें आली आहे बरे ? पण ह्या सर्व गोष्टींचा लवकरच उलगडा होईल. तरी तितका वेळमुद्धां मला दम निघत नाही. ”

• ह्याच सुमारास दार उघडून उपाध्येबोवा व ब्रेसवार्ड अशीं आंत आलीं. तेव्हां ह्या रात्रवार्डनेंही पुनः दार उघडून तें लावून घेतलें, व आपण बाहेरून आंत आल्याचें सोंग केलें.

लागलींच लार्ड फ्लोरिमेलनें तिचा हात धरला, व दोघेही लग्न लावावयाच्या मेजाजवळ जाऊन तेथें टेवलेल्या चौरंगावर बसलीं.

लागलींच विधीस सुरुवात झाली, व हें अत्यंत विलक्षण व चमत्कारिक लग्न होऊं लागलें.

भाग २०८.

रोगी.

फ्लोरिक छेकडे आपणांस आतां वळलें पाहिजे. रात्री हा झोपीं गेल्या तेव्हां ह्याची प्रकृति फारच विघडली होती हें वाचकांना आठवतच असेल. परंतु ह्याला झोप चांगली लागली होती व आपलें सारें दुखणें गेलें असेंही ह्याला सकाळीं तो बऱ्याच उशिरानें उठला तेव्हां वाटूं लागलें होतें तथापि खालीं न जातां वरच न्याहारी करावो असा ह्यानें विचार करून त्याप्रमाणें ब्रेसवार्डला कळविलें. तेव्हां तिनें चटकून सारी तयारी करून न्याहारीचें वर आणलें.

परंतु चहाचा पेला तोंडाला लावतांच ह्याला एकाएकीं उलटून येऊं लागून त्याचें डोकेंही फारच दुखू लागलें; व चहाचा हणून घोटही त्याच्यानें घेववेना किंवा इतर कशा-लाही हात लाववेना. तेव्हां त्यानें सर्व जिन्नस पलीकडे सारून ब्रेसवार्डनें आणलेलें औषध घेतलें व सारा दिवस स्वस्थ पडून घालाविण्याचा निश्चय केला.

ब्रेसवार्डनें आपल्या याराला रात्रीची सर्व हकीकत सांगितली. लिझी व क्यारोटी पोल वैगरे मंडळी आपणाकडे कशी आली व त्यांनीं धमकी देऊन आपणापासून हजार पौंड कसे घेतले ह्याजबद्दलची सर्व हकीकत तिनें त्याला कळविली. त्याचप्र-

माणें लार्ड फ्लोरिमेलचा हुजऱ्या आपणाकडे आला व त्यानें त्या सरदाराच्या गुप्त लग्नाची सर्व तयारी ठेवावयास सांगितलें वगैरेही गोष्टी कळविल्या. परंतु त्या हुजऱ्यानें जी कामगिरी आणली होती तिजबद्दलच्या मिळकतीनें रात्री झालेलें नुकसान भरून निघण्याचा संभव नसल्या कारणानें फ्रेडरिकचा संताप फारसा क्षमी झाला नाहीं, व सारा दिवस तो तरफडत होता. शेवटीं संध्याकाळच्या सुमारास त्याला झोप लागली, तेव्हां ब्रेसवाईला लार्ड फ्लोरिमेलच्या लग्नावद्दलची तयारी ठेवावयास वराच अवकाश सांपडला.

रात्री फ्रेडरिक जागा झाला त्या वेळीं जवळच्या मेजावर दिवा जळत असून खोलींत कोणाही नव्हतें. त्यानें शिंपिणीला पुष्कळ हाका मारल्या, परंतु तो ओ देईना. मळमळणें सारखें सुरू असून डोक्याला नुसती टाकी लागली होती, व त्याचे प्राण कासावीस होत होत. जवळच्या मेजावर पाणी ठेवले होतें, त्यांतून त्यानें एक पेला भरून तोंडाला लावला. परंतु तो तोंडाला लावतांच त्याला एकाएकी पाण्याचा अतोनात त्रास येऊन त्यानें तो पेला फेकून दिला.

आपल्याला काय होतें ह्याची खरी कल्पना न होतां तो अगदीं त्रासून गेला. आणि त्रासानें व रागानें धर धर कांपून तो म्हणाला: “ बहांचोद ! मला झालें आहे तरी काय ? ”

तहानेनें त्याचे प्राण कासावीस होत होतेच. परंतु पाण्याचा पेला पुनः तोंडाला लावण्याची त्याच्या मनांत कल्पनाही येईना. तेव्हां थोडा चहा घ्यावा, व सारा दिवस कांहींच खाल्लें नसल्यामुळे पित्त भटकून जीव घाबरण होत असेल, सबब कांहीं खावें, असें त्याच्या मनांत आल्यामुळे त्यानें पुनः ब्रेसवाईला हाक मारली; परंतु त्याला उत्तर मिळालें नाहीं. तेव्हां घांट वाजवावयासाठीं त्यानें दोरी धरली. परंतु त्याला विशेष घाई झाली होती, म्हणून त्यानें जो हिंसका दिला त्याजबरोबर तो तुटून घांट वाजविण्याचा त्याचा हेतु व्यर्थ गेला. आणि “ आग लागो ह्या वाड्याला ! मीं एखाद्या कुड्याप्रमाणें किडे पडून मरावें ” असें आपणाशींच पुटपुटण्याची त्याजवर पाळी आली.

लागलीच त्याचें मन भटकून जाऊन त्याला शेंकडों कल्पना सुचूं लागल्या. एखाद्या जंगली पशूप्रमाणें मोठ्यानें ओरडून तो म्हणाला: “ हां, समजली मी आतां. मी आजारी आहे असें पाहून ब्रेसवाई येथून पळून अमेरिकेला गेली—खास पळून गेली. रात्री तिजकडे लिझी वगैरे मंडळी आली ही तिनें केंवळ थाप मारून, लार्ड फ्लोरिमेलचा हुजऱ्या आला होता हीही गप्पच उघड विली. अशा गप्पा मारून मला निष्काळजी करावें, आणि आपल्याला पळून जावयाला सांधे सांपडून घ्यावी इतकाच तिचा वेत होता. समजली मीं कासाविलें त्या सटवीनें ! गेली ती पळून.

आणि तिनें माझा प्राण घेण्यासाठी मला विषही घातलें असावें. होय—खास घातलें असावें. नाही—घातलेंच तिनें विष. त्याशिवाय इतकें मळमळणार नाही, व इतकें डोकेंही दुखणार नाही. मला जी इतकी अस्वस्थता वाटत आहे तिचे कारण त्या मांगिणीनें मला विष घातलें हेंच असावें.”

ह्याप्रमाणें त्याची कल्पना होतांच त्याच्या मनाची अगदींच त्रेधा उडून गेली. बराच वेळ तो स्वस्थ पडला. आपल्या आवडतीनें आपल्याशीं दगावाजी केली, व आपण आतां वांचत नाहीं अशी त्याची खात्री झाली. पण लागलीच तो लगवणीनें पलंगावरून खाली उतरला. आणि सारा प्रकार समजावून घेण्याच्या हेतूनें त्यानें अंगावर थोडे कपडे घालून वर एक झगा चढविला, आणि हातीं दिवा घेऊन खोलीबाहेर पडला.

त्याचे पाय जड झाले होते ; पोटांत मळमळत होतें ; आणि डोक्याचा ठणका सुरूच होता. तरी तसाच लटपटत लटपटत तो जिना उतरून खाली आला.

खालीं आल्यावर तो ब्रेसवार्ड नेहमीं बसत असे त्या माजघरांत गेला. तेथे मेजावर मेणबत्ती जळत असून ब्रेसवार्डची काम करण्याची पेटी उघडी होती, व पेऱ्यांत थोडी दारूही होती. हा प्रकार पाहिला तेव्हां ब्रेसवार्ड अमेरिकेंत पळून गेल्याबद्दल ह्याला जी शंका आली होती ती नाहीशी झाली; तथापि तिनें आपल्याला विष घातलें असावें ही त्याची शंका कायमच होती.

तेथे त्यानें जोरानें घाट वाजविली व ती ऐकून जो नौकर आला त्याजजवळ त्यानें ब्रेसवार्ड कोठें आहे अशी चवकशी केली; व ती पलीकडील वाड्यांत आहे. असें त्याच्या तोंडून त्याला समजलें.

ही बातमी लागतांच त्यानें त्या नौकरास जावयास सांगितलें; आणि तो गेल्यावर हा आपणाशींच हणाला: “हं, आज आमच्या वाड्यांत मोठमोठाले लार्ड आले असोत कीं शेंकडों लयें सुरू असोत; मी तेथे जाणार, आणि मला विष घातल्याबद्दल ब्रेसवार्डची मी खोड मोडणार.”

असें हणून त्यानें हातीं पुनः दिवा घेतला, आणि पाय आपटीत आपटीत तो पलीकडल्या घरांत गेला; व तेथल्या सर्वांतील चांगल्या दिवाणखान्यांत लग्नाचें वन्हाड असेल अशी अटकळ बांधून, तिकडेच गेला.

मागील भागांत कळविल्याप्रमाणें ह्या दिवाणखान्यांत लग्न लावण्याच्या कामास उपाध्येवोवांनीं नुक्तीच सुरूवात केली होती. वधू आणि वर असें जोडपे त्यांसमोर बसले असून ते मंत्र हणायला लागले होते. तरी सर्व खोलीत अंधेर गुडुप्प होतें. इतक्यांत फ्रेडरिक जोरानें दार उघडून उंबऱ्यावर हातीं दिवा घेतलेला उभा राहिला.

हें प्रेतकळा चढलेलें फ्रेडरिकचें पिशाचतुल्य ध्यान पाहतांच ब्रेसवार्डला घडकी भरल्यासारखें होऊन ती त्याजकडे टकमकां पाहूं लागली ; व

बड्या तोंडून दुःखाचे आणि लार्ड फ्लोरिमेला तोंडून रागांचे ह्याप्रमाणे उद्गार निघाले. पण आंत पडलेल्या उजेडाने आपणाजवळ असलेली बड्या आपल्या दृष्टीस न पडलेल्या आवडती-प्रमाणे उंच बांध्याची नाही असे पाहून लार्ड फ्लोरिमेला जास्तच राग आला, व त्याने एकदम तिच्या तोंडावरचा बुरखा काढून टाकला. पण हा बुरखा काढताच क्यारोलाईन बुरखेचे चेहरा त्याच्या दृष्टीस पडून तो त्याने ओळखला; व त्याला पराकाष्ठेचे नवल वाटून, अतिशय रागही आला.

हा प्रकार घडताच फारच गोंधळ उडाला. क्यारोलाईनला ओळखताच ब्रेसवार्डलाही विलक्षण आश्चर्य वाटून तिच्या घडकी भरली, व तिजमुळे ती तेथील मंचावर बेशुद्ध पडली. लार्ड फ्लोरिमेला अगदी संतापून गेला आहे असे पाहून उपाध्येबोवांन आपणावर उगीच घोरपड येईल, असा धाक वाटून त्यांनी तेथून हळूच पळायन केले. फ्रेडरिक आंत आला, आणि रागाने ब्रेसवार्डकडे पहिल्याने पाहून, त्याच तऱ्हेने लार्ड फ्लोरिमेला व क्यारोलाईन हाजकडेही त्याने पाहिले.

रागाच्या मर्यात लार्ड फ्लोरिमेलने क्यारोलाईनचा हात जोराने धरून हटले: "हां, समजलो मी आतां. पण ही लडावी ह्यापूर्वीच साइपा लक्षांत येवपास पाहिजे होती. किती तरी मूर्ख मी!—किती तरी अंधळा मी!—किती

तरी गाढव मी! पण आतां साइपा मर्यात दुसरीही कल्पना आली. तूं माझे कागद व माझे दस्तऐवज चोरले आहेस. मजवर सूड उगविण्याचा तूं वेत केला आहेस—माझा तूं घात करण्याचा विचार केला आहेस."

क्यारोलाईन शांतपणे पण तिरस्काराच्या स्वरांने क्षणाची: "मग, तुमचे कागद मी लांबविजे हाणून काय झाले? यांत तुमचा तो काय फारसा घात झाला? तुम्ही जी माझी चोगी केले आहे तिच्या पार्शंगास तरी ही चोगी लागेल काय? तुम्ही जो माझा घात केला आहे त्याजपुढे हा तुमचा घात कांहींच नाही. माझे कौमार्य तुम्ही भ्रष्ट केले—माझे शुद्धत्व नाहीमें केले—माझी अब्रू खराब केली; आणि तो माझा घात काय व्हावयाचा राहिला आहे? मला तुम्ही आपणावर प्रेम करावयाला लावलेत, आणि मग मला झिडकारले. मी तुमच्यासाठी प्राण दिवा असतां; पण आतां मी ह्या साऱ्या गोष्टीबद्दल सूड घेणार. होय—अद्यापि मी भयंकर सूड घेईन!"

असे म्हणून ती झटकून वळली, आणि इतक्या सपाऱ्याने तेथून निघून गेली की, फ्लोरिमेला तिच्या पकडावयासही कुसद सांपडली न शी. तो तिच्या पाठोपाठ धावला; परंतु हा दाराजवळ यावयाच्या पूर्वीच तिने दाराला कुल्लू घालून त्याला आंतच कोडून टाकले.

आंत कोडून पडतांच लार्ड फ्लोरिमेलाच्या मर्यात अनेक कल्पना आल्या. क

मोठ्या रागाने त्याने आपले पाय आपटवून नंतर तो दारापासून आत गेला. पण फ्रेडरिक ब्रेसवार्डकडे अत्यंत तिरस्काराच्या व रागाच्या मुद्रेने पाहत आहे हे पाहून त्याला अचंबा वाटून धरूनही उत्पन्न झाली; आणि तो मोठ्याने ओरडला.

हा ओरडतांच फ्रेडरिक शुद्धीवर आला आणि त्या खोलीत तिसरे कोणी आहे असे त्याच्या लक्षांत आले. पण ही गोष्ट त्याच्या लक्षांत येतांच त्याच्या हातून दिवा खाली पडून पुनः पूर्ववत् सर्वत्र अंधेर झाला. आणि तो एखाद्या कुत्र्याप्रमाणे गुगगुळं व ओरडू लागला.

* * * *

इकडे क्यारोलाईन पूर्वी कळविल्याप्रमाणे दार बंद करून निघावी ती, जेथे फ्लोरिमेलच्या खऱ्या वधूचा तिने कोंडून ठेवले होते त्या खोलीत गेली; आणि ह्मणाली: “बाईबाहेर, तुम्ही कोण आहांत हे बाहेर फुटू नये अशी तुमची इच्छा असेल तर येथून झटपट चालण्या व्हा. माझा बेत शेवटाम जावयाचा ऐन रंग असता तो फगला पण ह्या सान्या गोष्टींबद्दलचा एकंदर खुदाता मी पुढे केवडां तर्फी करीन. आज वर तुम्हास तुमचे नांव बाहेर फुटू नये अशी इच्छा असेल तर येथून तबडतोब निघून जा कशा.”

“ठीक आहे. तुझ्या सूचनेबद्दल मी तुम्ही आभारी आहे.” असे उत्तर देऊन ही बाई तेथून धाईने चालती झाली. हिने पूर्वीच बसल्या बसल्या वधूचा

पोषाख उतरून पुनः पूर्वीचा पोषाख चढविला आल्यामुळे हिच्या निघून जाण्याला कांठीच पंचाईत पडली नाही.

ही तेथून निघून गेल्यावर क्यारोलाईने आपल्या खोलीत आली; आणि तिने आपल्या अंगावरील पोषाख काढून पुनः आपला हुजऱ्याचा पोषाख चढविला. परंतु ह्या वेळी तिला तोंडाळा काळा रंग लावण्यास अवकाश नांपडला नाही; आणि ती तशीच त्या घरांतून निघून गेली.

भाग २०९.

भयंकर मृत्यु.

इकडे ब्रेसवार्ड, लार्ड फ्लोरिमेल आणि फ्रेडरिक असे उभे होते त्या खोलीत फारच भयंकर प्रकार घडत होता. फ्रेडरिकच्या हातून मेणवत्ती खाली पडून ती विश्र्वांत एकाद्या रागावलेल्या कुत्र्याप्रमाणे फ्रेडरिक भोंकू लागला; आणि लागलीच आपले अंग खाली टाकून तो मोठमोठ्याने हात पाय आपटून त्यांना आळेपिळे देऊं लागला.

त्या अंधेरांत त्याची तशी स्थिति झाली आहे हे पाहून लार्ड फ्लोरिमेल बराच भ्राला. तथापि आपण भ्यालों ह्याची त्यालाच लाज वाटून तो ह्मणाला: “कोण हा मनुष्य? आणि तो असे कां करित आहे?”

त्याच्या प्रश्नाकडे लक्ष न देतां ब्रेसवार्ड मोठ्या दुःखाच्या स्वराने ह्मणाली: “देवा! ह्याला झाले तरी काय? वेड

लागले ह्याला! वेड लागून हा बडबडू लागला आहे.”

असे हणून अंधेरांत चांचपत चांचपत ती घांटेच्या दोरीजवळ गेली ; परंतु ती तिने इतक्या जोराने ओढली की, ती तटकून नुठली. पण जवळच दुसरी दोरी होती, ती जोराने ओढून ब्रेसवार्ड हणाली: “पण देवा ! ह्या फ्रेडरिकला झाले आहे तरी काय ? तो ह्या वेडाच्या भरांत साऱ्या गोष्टी बाहेर फोडून आपली सारी वातमी बडबडू लागेल.”

ह्या सुमारास फ्लोरिमेलचे मन बरेच स्थिर होऊन तो हणाला: “तो बडबडो ; पण मजबूत तो काय सांगणार ? मला त्याची काय भीति आहे ? पण बार्ड, आत्तां जी लवाडी मजशीं चाललेली होती तींत तुमचे अंग होतें असे दिसते.”

ब्रेस-नाही, सरदार साहेब, आपण मला नसता दोष लावू नका. पण देवा ! हा कसा घडपडत आहे-हा कसा हात-पाय आपटीत आहे ! फ्लोरिमेल, माझ्या हातून तुमच्याशीं मुळींमुद्दां लवाडी झाली नाही. आतां तुझाला फसविले, तसेच मलाही फसविले आहे.

फ्लोरि०-आजपर्यंतचा तुमचा आमचा जेह लक्षांत आणला हणजे तुमच्यावर विश्वास ठेवावा असेच मला वाटते. पण पुनः घांट वाजवा. नाही तर मी हें दार फोडून निघून जाईन.

ह्याच सुमारास दोघे नौकर धावत धर आले, व यांनीं लागलीच दिवे आपण खोलीतील अंधेर नाहीसा केला तेव्हां फ्रेडरिकची सारी स्थिति सर्वांच्या

नजरेस पडली. तो खाली पडला असून त्याच्या डोक्याच्या शिरा सपाटून फुगल्या होत्या ; आणि तो मोठमोठ्याने हात पाय आपटीत असून त्याची सारखी धडपड सुरू होती.

हा प्रकार पाहून फ्लोरिमेल हणाला: “छिः, आपल्याच्याने हें पाहवत नाही. आपण जाणार येवून आतांच.”

असे हणून तो दिवाणखान्यांतून बाहेर पडला व लागलीच तो वाडा सोडून निघून गेला.

पण फ्लोरिमेल गेला ही गोष्ट ब्रेसवार्डच्या लक्षांत सुद्धां आली नाही. तो आपल्याच कारणांनीं अगदीं भिऊन गेली होती. फ्रेडरिकचा गळा मवून मवून दुखावयाचा धांवे, त्या वेळीं तो वेडाच्या भरांत वाटेल तशी बडबड करी, आणि मलमळत्या गोष्टी सांगत सुटे. तेव्हां आपण केलेल्या खुनांच्याही गोष्टी तो ह्या भरांत सांगतो कीं काय अशी ब्रेसवार्डला फारच भीति होती. हणून त्याला एकदां पलंगावर नौकरांकडून ठेवावे व मग त्यांना लावून द्यावे अशी तिला फार घाई झाली होती.

जवळच्याच एका खोलींत त्याला अंधेरांत नेऊन निजविल्यावर ब्रेसवार्डने आपल्या नौकरांना जावयास सांगितले. पण त्यांतिलच एकाने मुचविल्यावरून डाक्टराला बोलावण्याविषयीं त्याला हुकूम करण्याचे तिला भाग पडले. हे नौकर गेल्यावर फ्रेडरिक थोडा शांत झाला. तेव्हां ब्रेसवार्डने त्याचे कपडे उतरले. पण इतक्यांत याला अतोनात तहान

लागली, ह्मणून तिने साध्या पाण्याचा पेला भरून त्याजपुढे केला. तो त्याच्या दृष्टीस पडतांच त्याला अतोनात त्रास होऊन तो पुनः ओरडू लागला; व जोराने तिच्या हातांतला तो पेला हिसकावून घेऊन त्याने दूर फेकून दिला.

नंतर पुनः त्याचे हातपाय आपटणे सुरू होऊन तो बडबडू लागला, व आपला खून करून आपले प्रेत दगडाखाली न पुरण्याबद्दल तो ब्रेसवार्डची आर्जे कसू लागला.

हे ऐकतांच ब्रेसवार्डचे धावे अगदी दणाणून गेले. काय करावे हे तिला सुचेना. एकदा तिच्या मनांत त्याला विष पाजून मारून टाकावे असे आले; परंतु व्याप्रमाणे केले असता डाक्टराच्या लक्षांत ती गोष्ट येऊन फार त्रास होईल, हाही विचार तिच्या मनांत आला; व ती व्यवस्था पूर्वीच न केल्याबद्दल ती आपणास शिब्या मोजू लागली. काय करावे हे तिला सुचेना. त्याला ठेवावे तरी पंचाईत, न ठेवावे तरी पंचाईत असे तिच्या झाले. ठेवले तर साऱ्या गोष्टी बाहेर फुटून फाशी जाण्याची पाळी येणार; मारावे तरीही तीच धास्ती. तेव्हां करावे काय? हा तिला विचार पडला. पण त्याचा तिला उलगडा होईना. केल्या कर्माची शिक्षा भोगण्याची वेळ जवळ आली असे तिला पक्के वाटून, धडग्याच्या भिंतीही तिला दिसू लागल्या.

पण ह्या वेळी तिला जे दुःख होत होते त्याचे योग्य वर्णन करता येणे

हे फारच मुष्कळीचे काम आहे. तिच्या यार पलीकडे पलंगावर पडला असून, याला असह्य वेदना होत होत्या, आणि ती त्याच्या शेजारी उभी असून आपणावरील संकटे कशी जमत चालली आहेत ह्याजबद्दलच्या विचारांनी ती गुग होऊन गेली होती. तिजवर शुद्ध प्रेतकळा चढली असून, गालांवरील लाली चिकटविलेल्या लाल गोळ्याप्रमाणे दिसत होती.

धोड्याच वेळाने फ्रेडरिक बराच शांत झाला. त्याची बडबड बंद झाली. तरी तो हळूहळू पुटपुटत होता. त्याचे डोळे चमकत होते व तो ब्रेसवार्डकडे रागाने व त्रासाने पहात असून त्याला तिची शंका आल्यासारखे दिसत होते. त्याची बडबड बंद झाली होती तरी, त्याचे वेड अगदीच गेले होते असे नाही. ब्रेसवार्डला तो अद्यापिही आंळखत नव्हता.

ह्याच वेळी दार हळूच उघडून डाक्टर आत आला. त्याने त्याचा हात धरून नाडी पाहण्यास सुरुवात केली. परंतु इतके त्याजकडून होतांच फ्रेडरिकच्या वेडाला पुनः भरती आली. एकादें कुत्रे चावकाच्या माराच्या भीतीने लटलट कांपते त्याप्रमाणे तो कांपू लागून सारा पलंग करकरां वाजू लागला. आणि फ्रेडरिकची चर्या थ्याल्यासारखी दिसत होती तरी ती क्रूर व रागीट दिसत होती.

नाडी पाहिल्यावर डाक्टर त्याजकडून उठून पलीकडे-त्याच्या दृष्टी-

आट-झाला, व ब्रेसवाईला त्याने जवळ बोलावून पुष्कळ प्रश्न विचारले. पण त्यांची उत्तरे त्याच्या शंका घालविण्यासारखी न मिळाल्यामुळे त्याने तिला पुनः विचारलें: "ह्या कधीं एकादें कुत्रें चालवले होतें का एवढें सांगा वरें."

ब्रेसवाईला एकदम आठवण होऊन ती अगदीं घाबरून झणाली: "होय, एकदां एक कुत्रें घरांत शिरलें होतें; आणि हा त्याला पकडून घरांतून बाहेर घालवित होता तेव्हां तें ह्याच्या हाताला दसलें."

डाक्टर-तर मग बाईसाहेब, ह्याची आतां आशा नाही. थोड्याच तांदांत ह्याला अतोनात वेदना होऊन हा मरणार. पिसाळलेलें कुत्रें चावले असतां येणाऱ्या मरणामारखे बाईट मरण नाही. आतां ह्याचे हाल होऊन हा मरेल हें पाहण्याचें तुझाला भाग पडणार ह्याला औषध नाही. ह्याचें प्रेत घालण्यासाठीं पेटो आणून ठेवून ह्याच्यासाठीं खुशाल खाच खणावी अशांतिल स्थिति आहे.

अगदीं भिऊन जाऊन आणि डाक्टराच्या खांद्यावर डोकें ठेवून ब्रेसवाई झणाली: "डाक्टर, डाक्टर, मी ह्याजवळ वसलें तर मला तर कांहीं भीति नाहीना? ह्याच्या तोंडाचा फेस माझ्या अंगाला लागला तर मला कांहीं होईल कीं काय?"

डाक्टर-नाहीं, तुझाला कांहीं भीती नाही. पण ह्याचे हाल पुनः

हाऊं लागले आहेत. ह्यासाठीं ह्याला थोडें औषध दिवें पाहिजे.

असें म्हणून डाक्टर निघून गेला, व फ्रेडरिक पुनः बडबडू लागला. आपला खून न करण्यावद्दल तो ब्रेसवाईच्या विनवण्या करूं लागला, व लागलीच तिला शिव्या देऊं लागून, देवानें तिला चांगलीच शिक्षा लावून अग्निकुंडात टाकावें असें ह्मणूं लागला. तरी तिला चावावयाची किंवा इतर रीतें तिला दांडगाई करण्याची त्यानें तयारी दाखविली नाही.

इतक्यांत डाक्टर परत आला व त्यानें त्याला धमकी वगैरे देऊन जवळचें कांहीं औषध पाजलें. तें पोहोचतांच तो वरिच शांत झाला, व लवकरच त्याला झोप लागली.

नंतर तो पुनः जागा होईल तेव्हा त्याला पुनः तेंच औषध देण्याविषयीं ब्रेसवाईला सांगून व त्या औषधानें त्याचे ताल कांहीं कमी होतील, ह्यापेक्षां जास्त कांहीं नाही असें बजावून डाक्टर साहेबानीं निरोप घेतला.

डाक्टर जातांच त्याला पुनः बोलवावयाचें नाही असा निश्चय करून फ्रेडरिक मरणार ह्याजवळ ब्रेसवाईला फारच समाधान वाटलें. तितसी हत्या करण्याची पाळी आपणावर न येतां तो मरत आहे हें चांगलेंच होत आहे, असें तिला वाटलें. नंतर ती लहानपणापासून घडलेल्या गोष्टींची आठवण करूं लागली. पहिल्यानें पाऊल वाकडें कसे पडलें. नंतर त्याच

गोष्ठीची आवड कशी लागली; आणि तो जास्त होता होता हातून दुसरी पातकें कशी घडूं लागलीं ह्या सर्वांची तिला आठवण झाली. तसेंच, हातून पातकें घडतां घडतां मन कसे दगडासारखें घट्ट होत चाललें, आणि शेवटीं कशाचीही त्याला भीति वाटेनाशी कशी झाली व हातून वाईट गोष्ठी घडतां घडतां प्रत्यक्ष गुन्हेही घडून शेवटीं कोणत्या धरावर गोष्ठी आल्या ह्याचें तिला स्मरण झालें; व आपण सदाचरणाचा मर्म सोडला नसता व दुराचरणाच्या वाटेत शिरलो नसतो तर आजला उच्चम सुखांत असून, आपली कीर्तिही चांगली झाली असती असें तिचें तिला वाटून ती अत्यंत दुःखी झाली.

ब्रेसवार्ड ह्याप्रमाणें विचारांत गढली असतां फ्रेडरिक जागा झाला. त्याच्या वेदना पुनः सुरू झाल्या, आणि तो पुनः बडबडूं लागला. ही बडबड सुरू असतां तो ह्मणाला: “अरे देवा! हे काय माझे हाल होत आहेत! हीं पहा मजभोंवतीं पिशाचें उभीं असून तीं मला फाडून टाकीत आहेत! ओहो! हे साप आपल्या फणा वर काढून माझ्या अंगावर धांवत आहेत! नको नको! त्यांना परत फिरवा—मला सोडवा—मीं नाहीं खून केले. त्या माळजला मीं नाहीं मारलें. या दुसऱ्याला मीं नाहीं विष दिलें. अहो, या शिंपिणीनें—ब्रेसवार्डनें तें सारें केलें. तिजवर माझे मन बसलें ह्मणून तिच्या सांगण्यावरून मीं या गोष्ठी केल्या. पण देवा!

आतां तिचा मला वोट आला आहे.”

ही त्याची बडबड ऐकून ब्रेसवार्डनें हळूच तोंड वर करून त्याजकडे पाहिलें. पण ह्याप्रमाणें वर पाहतांच शेजारीं डाक्टर उभा होता तो तिला दिसला.

त्याला पाहतांच ब्रेसवार्डचो अगदींच गालण उडून ती त्याजकडे टकमकां पाहूं लागली. तेव्हां डाक्टर ह्मणाला: “बाईसाहेब, ह्याला फारच वेदना होऊन ह्याचे हाल पाहवणारही नाहीत असें मीं तुझाला ह्मटलेंच होतें. पण त्याला उपाय नाही. तुम्ही अशा भिऊं नका, व खिन्नही होऊं नका. मनुष्यप्राणी अगदीं देवासारखा बनविला असतांही कांहींचें शेवटीं असे हाल होतात; व ते अगदीं पिशाचतुल्य बडबड करतात. अशा बडबडी ऐकण्याचे मला शेंकडों वेळां प्रसंग आले आहेत, ह्यामुळे मला त्यांचें कांहींही वाटत नाही. अशा बडबडीच्या वेळीं हे लोक भरभलत्या गुन्द्यांचे आरोप आपणांवरही करतात आणि दुसऱ्यावर करतात.”

इतक्यांत फ्रेडरिकच्या वेदना पुनः सुरू होऊन तो पुनः बडबडूं लागला. तो ह्मणाला: “नाहीं, मीं नाहीं दोघांना मारलें; तिनें मारलें. या शिंपिणीनें एकाला विष पाजून ठार मारलें; आणि दुसऱ्याच्या गळ्याला फास घालण्याच्या कामीं मीं मदत केली. मला कां फाशी देतां? माझ्या तोंडावर कां टोपी घालतां? अहो, तिनें—तिनेंच केलें; आणि प्रेतें मीं मागच्या वाड्यांतोळ सैपाकघराच्या फारशीवालीं पुरलीं. दोन्ही

प्रेत एकाच ठिकाणी पुरली; पण एकाच वेळीं नाही ”

ही बडवड ऐकून ब्रेसवाई अगदी पांढरी पडली, आणि डाक्टराकडे दीनमुद्रेने पाहून झणाली: “ डाक्टरसाहेब, ही बडवड बंद करा; नाही तर मलामुद्धां वेड लागेल. ”

पण ह्याप्रमाणे ती बोलत असतां फ्रेडरिकची बडवड पुनः सुरू होऊन पुनः तो पहिल्या गोष्टीचा पाढा वाचू लागला. पण ह्या वेळची ह्याची ही बडवड संपतांच त्याचा प्राण गेला, व तो प्रेत होऊन पडला.

त्याची बडवड सुरू असतां ब्रेसवाई पालीसारखी पांढरी पडली. पण फ्रेडरिक मला असे तिला डाक्टराने सांगितले तेव्हां एकदम तिची भीति जाऊन तिला धैर्य आले, आणि एकवार तिने त्या प्रेताकडे पाहिले.

त्या भयंकर प्रेताकडे एकवार पाहिल्यानंतर ब्रेसवाई डाक्टराला म्हणाली: “ डाक्टर, कसली ही भयंकर बडवड केली याने शेवटीं शेवटीं ! मला तर ती ऐकवेना ! ”

डाक्टर-वाईसाहेब, वेडे किंवा अशा दुखण्याचे लोक हाल होऊन मरतात तेव्हां ते काहीं तंगी कल्पना करून बडवडत असतात. पण त्यांच्या बडवडोंत काहीं अर्थ नसतो. आतां माझे येथे काम नाही, तेव्हां मला जाण्याची परवानगी असावी.

असे म्हणून डाक्टर निघून गेला. फ्रेडरिकने केलेल्या बडवडोंत खऱ्याचा

कांहीं लेज होता अशी त्याची कल्पना झाली नाही हे पाहून ब्रेसवाईला संतोष वाटला. व तो जातांच ती आपल्या माजघरांत येऊन थोडी दारू प्याली. व मध्यरात्र झाली होती तसे एकंदर गोष्टीबद्दल विचार करीत बसली.

भाग २१०.

गिडनसाहेबांचे दुकान.

ब्रेसवाईच्या वाड्यांतून लग्नगोने पळून गेल्यावर फ्यारोल्सईनने काय केले हे आपणांस पाहिले पाहिजे. तिने लग्नाच्या वेळच्या वधूचा पोषाख काढून टाकून पुनः हुजऱ्याचा पोषाख चढविला होता हे आमच्या वाचकांना आठवतच असेल. आणि तसे करणेही तिला भागच होते. तितक्या रात्री ती नवविवाहित वधूचा पोषाख घालून रस्त्याने हिंडतांना कोणी पाहिले असते तर याला विलक्षण शंका आली असती. नसेच, लिडलेवाईचा खून केल्याची तोहमतही तिजवर कायमच होती. ग्रम्लेच्या हातावर तुरी देऊन तिने नदींत उडी टाकली असावी असा लोकांचा समज झालेला असल्या कारणाने तिनेच तो खून केला अशी सर्वांची खात्री झाली होती; व हल्लीं जरी ग्रम्ले नाहीसा झाला होता तरी तेवढ्याने तिजवरील तोहमत उडाली होती असे नाही.

तसेच टैम्स नदींत तिने उडी टाकून जिवि दिला असा जरी सर्व लोकांचा ग्रह झालेला होता तरी वेष न

पालटतां तिनें हिंडणें सोयीचें नव्हतें—आठवण राहिली आहे. आज तु-
चवकशांच्या वेळीं व ब्रेसवार्च्या दु-ह्याला काय पाहिजे ? या आंत.

कानीं तिला शेंकडों लोकांनीं पाहिलें **क्यारो०**—वाई, तुझीं मला काळ्या
अमून त्यांतील कोणीही तिला ओळ-हुजऱ्याचा पोषाख केलेली पाहिलें ;
खलें असतें तसेंच, लार्ड फ्लोरिसेलशी आणि आतां गोऱ्या हुजऱ्याचा पो-
दगाबाजी करून त्याला तिनें फसविलें खाख केलेली पहात आहांत. पण
असल्यामुळें त्याचा तिजवर राग झाला आतां मला असा एकादा पोषाख द्या
होता ; व ती लंडनांत असल्याबद्दल कीं, तो मीं घातला असतां मला को-
त्याजकडून अधिकाऱ्यांस वर्दी मिळ-णीही ओळखणार नाही.

ण्याचा सभव होता. अशा रीतीनें
शेंकडों अरिष्टांच्या कचाट्यांत ती सां-
पडली होती, व वेगळा पोषाख करून
हिंडण्याशिवाय तिला गत्यंतर नव्हतें.

पण ह्या वेळीं तिजजवळ बराच पैसा
होता, व साऱ्या अडचणीतून आपण
पार पडूं असा तिला भरंवसा होता.
हणून लग्नाचे पोषाख वगैरे विकणाऱ्या
एका दुकानदारीच्या दुकानीं ती
गेली ; आणि तें दुकान त्या वेळीं उ-
घडें असल्यामुळें तिनें त्याच्या मालकि-
णीची गांठ घेऊन ह्मटलें: “ वाई,
थोड्या महिन्यांपूर्वी **कार्बेट** बागेत
बुरख्याचा नाच झाला त्या वेळीं जादु
गारणीचा पोषाख एका काळ्या हुज-
ऱ्यानें तुझाजवळून विकत घेतला त्याची
तुझाला आठवण आहे ? ”

दुकानदारीण—होय, आहे; आणि
तुझीच तो हुजऱ्या आहांत हें मीं
आळखलें तुझीच हुजऱ्याच्या पोषाखानें
आलां होतां व तो तुम्ही मागत होतां
हें मला ठाऊक आहे; आणि तुझीं
मला त्या वेळीं चांगले पैसे पोहों-
चाविले हणून तर तुमची मला पक्षांच

दुकानदारीण—तरुणताई, जहाजा-
वरील मधल्या अंमलदाराचा पोषाख
फारच छान शोभेल तुझाला. तो
पोषाख मजजवळ तयार आहे. या,
मी तुझाला तो घालतें.

हा विचार **क्यारोलाईन**ला पसंत
पडला, आणि थोड्याच अवकाशांत
सर्व तयारी होऊन **क्यारोलाईन बाल्डर**
एकवीस वर्षांच्या उमरीचा जहाजाव-
रील मधला कामदार बनली. हा वेष-
केला असतांही ती फारच सुरेख दि-
सत होती. आणि पराकाष्ठेच्या चा-
गाक्ष माणसानें तिजकडे कितीही वा-
रकाईनें पाहिलें असतें तरी त्यानें तिला
ओळखलें नसतें.

नंतर ती तेथून निघाली व एका
काफीवाल्याच्या दुकानीं गेली. तेथें
थोडा फराळ करून तिनें दोन पत्रें
लिहिलीं. ह्यांतील एक बेलंडनच्या
मार्चिआनेसला लिहिलें असून, दुसरे
बोस्ट्रीटमधील न्यायाधिशाला लिहिलें
होतें. हीं पत्रें पोस्टाच्या पेटांत टाक-
ल्यानंतर ती पुनः त्या काफीवाल्याच्या

दुकानीं आली, व तेथेच रात्री-
ची निजली.

दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं दहा वा-
जतां आपल्या ह्या नव्या पोषाखानें
ती रिडनच्या दुकानीं गेली, व तेथें
त्याची गांठ घेण्याची आपली इच्छा
आहे असें तिनें त्याच्या कारकुनाला
कळविलें.

ही तिची इच्छा लवकरच पूर्ण
झाली, व तिच्या रिडनच्या बसवया-
च्या खोलींत नेऊन उभें केलें. तेथें
रिडन तिजकडे पाहूं लागला; व तो
चेहरा आपण पूर्वी पाहिला असावा
असें जरी त्याला वाटत होतें तरी
कोठें व केव्हां पाहिला ह्याची त्याला
आठवण होईना.

तेव्हां ती किंचित् हासून ह्मणाली:
“ वकीलसाहेब, मला ओळखलें नाहीं
का तुम्ही ? एका महत्वाच्या ख-
टल्यासंबंधाचे विशेष उपयोगाचे का-
गदपत्र तुम्हाकडे एका तरुण मुलीनें
आणून दिले ह्याची तुम्हाला आठवण
आहेना ? तोच मी. हल्लीं मी पोषाख
पालटून नवें सांग घेतलें आहे. पण
त्याची कारणें माझी मद्या ठाऊक आ-
हेत. तुम्हाला आज इतकेंच कळवाव-
याचें आहे कीं, लॉर्ड फ्लोरिमेल्च्या
येथून कागद कोणी चोरून नेले हें
त्याला कळलें आहे. पण तो चोर
त्याला सांपडावयाचा नाहीं, अशी
तुम्ही खात्री ठेवा. मात्र हल्लीं तुम्ही जी
फिर्याद आरंभावयाच्या वेतांत आहांत
तो काढून घेण्याबद्दल तुमच्या पक्ष-

काराला कोणा विशेष वजनदार स्त्री-
कडून आग्रह होण्याचा संभव आहे.
तसा आग्रह होऊन त्यानें जर तीं
फिर्याद काढून घेण्याविषयीं तुम्हाला
पत्र लिहिलें तर तुम्हाला त्याप्रमाणें
करावें लागेलना ? ”

वकीलानें मान डोलवून “ हो ”
असा जवाब दिला आणि ह्मटलें: “ पण
ताई, तुम्ही ज्या बाईसाहेबांबद्दल ह्मणतों
त्या बेल्लनच्या मार्चिआनेस असून,
त्यांजसारखी शुद्ध, पवित्र व परोपकार
करणारी स्त्री सांपडणार नाहीं; आणि
बाईट अशी मोष्ट त्यांजकडून होणार
नाहीं; ”

क्यारोलॉर्डन हासून ह्मणाली: “ अ-
सतील त्या तशा; पण माझे मन
फार शंकेखोर आहे. असो. ह्या
बाईसाहेबांच्या येथें रोज फास्टर नां-
वाची एक तरुण मुलगी राहतेना ?
आणि तिजवर ह्या तुमच्या पक्षकाराचें
मनही फार बसलें आहे, नाहीं बरें ? ”

रिडन—आहेत तशा मोष्टी असें
मला वाटतें. पण त्याचा काय संबंध ?

क्यारो०—संबंध ह्मणून इतकाच कीं,
ह्या पोरीवर त्या बाईसाहेबांचे फार उ-
पकार असून, त्यांचें तिजवर चांगलेंच
वजन पडण्यासारखें आहे. आणि तिच्या
मार्फतीनें हें काम त्या बाईसाहेब करून
घेतोले, अशी माझी कल्पना आहे.
बरें, पण हल्लीं तुमचे पक्षकार, जार्ज
बुडफाल हे तुमच्याकडे पहिल्याप्रमाणें
येतात का ?

रिडन—आतां तुम्ही विचारतांच तर

मी मांगतां. आले कड बुडफाल हे पूर्वीप्रमाणे मजकडे येत नाहीत, व त्यांना पहिल्यासारखा ह्या कामाची काळजीही आहे असे वाटत नाही. पदवी तर त्यांना नकोच असे ते हणाले; आणि उत्पन्नच्या संवेधानेही आपसांत निकाल होईल तर बरे, असे त्यांचे हणणे आहे. पण मार्चिआनेसने ह्या कामी कां खटपट करावी? त्यांचा वादी लार्ड मान्ट गामरी ह्यांचा मी वकील आहे एवढ्या रागावर कदाचित् त्या ही खटपट करीत असतील. पण त्यांजसारख्या शुद्ध व सरळ वर्तनाच्या स्त्रीकडून असा वाकटेपणा धरण्यांत येणार नाही. शिवाय, त्या हल्लीं गांवींही गेल्या आहेत.

क्यारो०—कोण मनुष्य काय हेतूने कोणते काम करते हे पाहण्यांत अर्थ नाही. बेलंडनच्या बाईसाहेबांनीं आपले काम सुरू केले आहे एवढे मात्र स्पष्ट दिसते. आतां त्या गांवाला गेल्या आहेत; परंतु रोज फास्टर येथेच असून, तिला त्या बाईसाहेबांची वरचेवर पत्रे येत असतील, आणि त्या पत्रांतून ह्या संबंधाचा मजकूरही असेल. तेव्हां बुडफालपर्यंत हे प्रकरण पोहोचून त्यांचे मन चंचल व्हावे ह्यांत नवल तें कोणते? पण एवढ्यावरून तुझाला त्या बाईसाहेब कोणत्या प्रकारची बायको आहे हे कळलेच असेल. आणि कदाचित् ह्याजहूनही जास्त प्रकार तुझाला छवकारच कळतील. माझ्याकडून मी खटपट केली असून, ती साधली तर बेलंडनच्या बाईसाहेब रोज फास्टर-

जवळ आपले वर्जन खर्चण्याचे काम बंद करतील. तथापि तुझाला मी सावध करून ठेविले आहे. आणि जार्ज बुडफाल मार्गे पाऊल घेऊं लागले तर त्यांचे कारण काय असावे हे तुझाला कळून येणार आहे. पण तुझाला फार काम आहे असे दिसते.

गिडन—होय, मला फारच काम आहे. मान्ट गामरीची फिर्याद मजकडेच असून शिवाय ही बुडफालची आहे, व दुसरीही कामे आहेत; ह्यामुळे मला जेवावयाला सुद्धां फुरसद नाही.

क्यारोलाईन—पण ह्या मान्ट गामरीच्या फिर्यादीचा निकाल कोणासारखा होईल असे तुझाला वाटते?

गिडन—तें कांहीं सांगवत नाहीं आज निश्चयाने. पण लार्ड साहेबांचा धाकटा भाऊ रेमंड कोर्टापुढे येईल तर निकाल खात्रीने आमच्यासारखा होईल. मात्र त्याचा आलीकडे पत्ताच लागला नाही. मी त्याला किती पत्रे लिहिलीं; पण एकाचेंही उत्तर त्याजकडून आले नाही. त्याचे एकीवर प्रेम बसले असतां तिने त्याची निराशा केली, ह्यामुळे तो अगदीं खडू झाला आहे. तो कोठे तरी अगदीं एकीकडे जाऊन राहिला असेल; आणि त्याचा तपास लावण्यासाठीं मी स्वतःच त्या भागांत जाणार आहे.

क्यारो०—पण हे तुमच्यापुढे फ्लोरिमेल्च्या फिर्यादीचे कागद आहेत. ती ह्याप्रमाणे बोलत असतां वकि-

लाचा नोकर आल्फ्रेड कांही निरोप सांगण्यासाठीं आंत आला. त्याला पाहिलानें क्या गेलार्डिननें पाहिलें नाहीं; परंतु वकीलानें तिच्या इशारा केला तेव्हां चट्कन तिनें दाराकडे पाहिलें, व तिच्या त्या नोकराची चर्चा किंचित् अनंदित दिवून तिच्या मनाला एकदम रुखरुख वाटूं लागली. तो नोकर काय निरोप सांगायचा तो सांगून बाहेर गेला, तेव्हां क्या गेलार्डिन ज्ञानाची: " वकील साहेब, ह्या मुचाला नोकराचा ठेवून तुझाला किती दिवस झाले? "

वकील—थोडेच दिवस झाले आहेत. त्याचा ठेव तेव्हां त्याजजवळ कोणाची ओळखविळख मागितली नाहीं मला माणसाची फार जरूरी होती व त्यानेंही येऊन फारच अडचणींत असल्याचें सांगितलें, ह्मणून मी त्याला ठेवलें. पण तुम्हां इतकी चौकशी कां करतां?

क्यारो—कांहीं विशेष कारण नाहीं. पण त्याची चर्चा मला आवडत नाहीं. कदाचित् माझी चूक होत असेल, आणि तो मोठा विश्वासूकही पोर असेल. तरी पण मला कांहीं तो आवडत नाहीं. मात्र मला शंका येते ह्मणून त्याच्या अन्नावर मजमुळें पाणो पावें हे मला आवडत नाहीं. तुम्ही सावध रहा ह्मणजे झालें.

असें ह्मणून तिनें वकीलाचा निरोप घेतला.

भाग २११.

पुढ्याची जवणी.

इकडे बोस्ट्रीटमजल्या न्यायाधीश माहेबांची स्वारी कचेरींत आल्यावर त्यांच्या हातीं एक निनांवी पत्र देण्यांत आलें. ह्या पत्रांतिल विलक्षण मजकूर वाचून पाहिल्यावर त्यांना फारच अश्चर्य वाटलें, आणि काय करावें ह्याजविषयीं त्यांचा निर्णय ठरेना. शेवटीं स्वारी उठून आपल्या खोलींत गेली; व तेथे त्यांनीं मुख्य पोलिस कामगाराला बोलावून आणून त्याला तें पत्र वाचावयास दिलें; व तें त्यानें वाचल्यानंतर त्याला काय वाटतें ह्मणून प्रश्न केला.

काले (हें प्रसलेच्या जागेवर आलेल्या ह्या नवीन अंमलदाराचें नांव) ज्ञानाला: " सरकार, आपल्या प्रश्नाचें उत्तर काय द्यावें हेंच मला सुचत नाहीं. ह्या पत्रांत नांव घेतलेली वाई ह्मणजे शुद्ध आचरणाची वापकी आहे असें नाहीं. तिला सरदार मंडळीचा व धनवान् गृहस्थांचा मोठाच आश्रय आहे; व तो मोठ्या रंगेल स्वभावाची असून, फारशी विचारपूस करणारा नाहीं. तरी तिच्या हातून पत्रांत लिहिलेली गोष्ट होईल असें मला वाटत नाहीं. ह्यासाठीं आपलो परवानगो असेल तर मी जाऊन थोडी-बहुत चवकशी करतो "

न्याया—होय, तुम्ही थोडी तरी चवकशी करावी हेंच मला रास्त दिसतें. चवकशींत जर कांहीं निष्पत्ती

झालें तर ठीकच आहे; पण कांहींच निष्पन्न न झालें तर निरुपद्रवी लोकांना त्रास देण्यासाठी अशीं निनांवी पत्रें पाठविण्यांत येतात ही बातमी बाहेर फोडूं नका.

“ ठीक आहे. ” असें ह्मणून अंमलदार तेथून निघाला. समारें पाव तासानें तो पालमाल रस्त्यांत आला. तेथें त्याच्या मागोमाग एक कुत्रें येऊं लागलें; तेव्हां पाहिल्यानें त्याला हाकून द्यावें असें त्याच्या मनांत आलें. परंतु त्या कुत्र्याकडे नीट निरखून पाहिल्यावर तें माठजचें कुत्रें असावें असें त्याला वाटून त्यानें त्याला “ टावी, टावी ” ह्मणून हाक मारली.

ह्याप्रमाणें माठजच्या कुत्र्याची गांठ पडतांच कालेला फारच नवल वाटलें; व त्या कुत्र्याच्या योगानें आपणास काहीं तरी सुगावा लागणार अशी त्याची कल्पना होऊन तो ब्रेसवार्डच्या दुकानावरून पुढें गेला. मात्र, तेथून जातांना त्यानें त्या दुकानाकडे नीट लक्ष लावून पाहिलें. पुढें गेल्यावर त्यानें एका कसायाच्या दुकानां त्या कुत्र्याला खूप मांस खाऊं घातलें.

कसायाच्या दुकानांतून परत पुनः ब्रेसवार्डच्या दुकानाकडे चवकशी करण्यासाठीं येत असतां कालेचा रस्त्यानें जाणाऱ्या एक गृहस्थाला चांगलाच धक्का बसला, व त्याबद्दल तो त्याजबद्दल माफी मागूं लागला. तेव्हां तो रस्त्यानें जाणारा गृहस्थ ह्मणाला: “ कांहीं फिकीर नाही. लागला धक्का

तर लागला. पण ही अशीं कुत्र्यां पिसाळून चावलीं तर त्यांचें विष फार वाईट आहे. ह्या जालिम विषावर औषध ह्मणून नाही ! ”

पोलिस अंमलदार त्या कुत्र्याची पाठ धोपटून ह्मणाला: “ नाही, महाराज, मी अशा कुत्र्यांना भीत नाहीं. मला एकदां दोनदां कुत्र्यां चावलीं आहेत. तरी मला त्यांचें भय वाटत नाहीं. ”

गृहस्थ-ह्मिः, ह्या गोष्टीची तुम्ही अशी धट्टा करीत जाऊं नका. मी डाक्टर आहे, आणि मला फार काम असून तुम्हालाही तसेंच असेल. तथापि आपल्या खिरस्ती बंधना योग्य सल्ला देणें हें माझे कर्तव्य आहे. ह्यासाठीं मी तुम्हाला पुन बजावून सांगतां कीं, हा गोष्ट अशी हलकी समजूं नका. ह्या जालिम विषानें काल गत्र्यां मेलेल्या माणसाची एकंदर स्थिति पहावयास तुम्ही असतां तर ह्या कुत्र्याच्या विषाची योग्यता तुम्ही अशी हलकी समजलां नसतां. किती तरी तो बडबडत होता ! आणि कसल्या भयंकर यातना होत होत्या त्याला ! मराठ्याच्या वेळीं त्याला वाटलें कीं, आपल्या हातून दोन खून झाले असून, त्यांजबद्दल आपण फारशीच जात आहोंत. आणि ह्या खुनांचा सगळा दोष त्यानें आपल्याच एकट्याच्या मार्यां घेतला नाही; तर, त्या वाड्याच्या मालकिणीनेंही आपणास मदत केली असें तो बडबडत

होता. सारांश, माणसाला एकदां भ्रम झाला कीं, तो वाटेल तें बडबडतो.

अत्यंत आश्चर्य वाटून काले म्हणाला: " आं! डाक्टर, तुम्ही हें काय सांगतां? एका माणसाच्या हातून दोन खून झाले? व बाड्याची मालकीण त्याच्या मदतीस होती? "

डाक्टर—होय, असें तर तो झणाला; आणि तीं प्रेतें सैमाकघराच्या फरशीखालीं पुरलीं आहेत असाही त्याला भ्रम झाला होता. ही त्याची बडबड ऐकून ती वाई फारच झाली; व तिची सारी भीति गेली कीं नाहीं ह्याचा तपास करण्यासाठीं मी तिजकडे आतांच गेलों होतो.

काले—ओहो! दगडाखालीं प्रेतें पुरलीं आहेत असें झणाला तो? वा! हा फारच चमत्कार आहे! हा नवीनच पुरावा मिळत आहे मला.

डाक्टर—झणजे? काय झणतां तुम्ही? मी काय जें बोललों त्यांत कांहीं तथ्यांश आहे कीं काय?

काले—हें ध्या पत्र, आणि वाचा ह्यांत काय लिहिलें आहे तें.

असें झणून त्यानें खिशांतोळ निनांभी पत्र डाक्टराच्या हातीं देऊन त्यास तें वाचावयास सांगितलें. त्याप्रमाणें डाक्टरानें तें वाचलें. त्यांतोळ आशय येजेप्रमाणें होता:—

“ वीस्ट्रीटकडील मुख्य न्यायाधीश यांस—

“ब्रेसवार्डच्या बाड्यांतोळ मागील सैपाक घरांत फरशीखालीं झगले व

माजज ह्यांचीं प्रेतें पुरलीं आहेत. ह अंमलदार कवे मेले व त्यांचीं प्रेतें तेथें कशीं पुरलीं ह्याचा तपास आपणच करावा. ”

हें पत्र वाचतांच डाक्टराला अतोनात आश्चर्य वाटून तो तेथील एका घराच्या भितीला टेकून अंमलदाराकडे पाहूं लागला.

काले—डाक्टर, तुम्हाला फारच आश्चर्य वाटलें ना हें पत्र वाचून? पण त्यांत कांहीं नवल नाहीं. मलाही पहिल्यानें तसेंच आश्चर्य वाटलें. तथापि चवकशी करणें हें माझे काम असल्यामुळें मी ती करावयास निघालों आहे. आणि हल्लीं मला पुरावा कसा बेमालूम मिळत आहे. पण डाक्टर, मला तुमच्या नांवाची आणि पत्याची चिठ्ठी द्या. ह्या कामांत तुमची साक्ष घेण्याची जरूरी पडेल. वेळ आली झणजे मी तुम्हास सुचवीन.

अंमलदाराच्या झणण्याप्रमाणें डाक्टरानें त्याला आपली नामपत्रिका दिली; व ब्रेसवार्डच्या हातून घडलेल्या भयंकर गुन्ह्याबद्दल आश्चर्य करित तो तेथून निघून गेला. ती पवित्र बायको नव्हती, हें त्याला ठाऊक होतें; तरी तिच्या हातून इतके घोर अपराध झाले असतील असें त्याच्या मनांत कधींही आलें नव्हतें.

ह्याप्रमाणें डाक्टरानें अंमलदाराचा निरोप घेतला, व अंमलदारही न्यायाधिकाकडे परत आला. तेथें आल्यावर त्यानें त्याला सर्व हकीकत कळविली, व आजजवळून चालीप्रमाणें वारंट वगैरे मिळवून व

धरोवर तीन शिपाई घेऊन तो ब्रेसवाईच्या दुकानांनी परत आला.

ह्या वेळीं दुकानांत तिघी मुली काम करीत बसल्या होत्या. तींतील एकीस दुकानदारीगवाई कोठे आहेत ह्मणून फालेंने विचारलें. परंतु त्या तिघीही अगदीं भिऊन गेल्या होत्या, ह्यामुळे उत्तर ह्मणून कोणाच्याच तोंडून निघेना. तेव्हां अंमलदार तसाच आंत शिरला. ब्रेसवाई आपल्या नेहमींच्या माजघरांत बसली होती. फ्रेडरिकचा आपल्या भोंवतालचा त्रास चुकल्याबद्दल तिला फारच संतोष झाला असून, बारा तासांच्या थक्काशात घडलेल्या गोष्टींबद्दल ती विचार करीत बसली होती. इतक्यांत तिच्या कानांनी पावलांचा आवाज पडून, काय प्रकार आहे हें पाहण्यासाठी ती बाहेर आली.

बाहेर येतांच तिच्या दृष्टीस पोलीस अंमलदार व तीन शिपाई पडले; आणि तिचे मन तिला खातच होतें, ह्यामुळे ते येण्याचे खरे कारण काय असावे हें तिनें ताबडतोब ओळखून मोठ्यानें किंकाळी फोडली, व दुःखातिशयानें ती तेथच्या तेथेच बेशुद्ध पडली.

ब्रेसवाईला पाहतांच टाबी कुत्रा तिच्या अंगावर मोठमोठ्यानें भोंकून तिला चावण्यासाठीं धावूं लागला. परंतु कालेंने त्याला आवळून धरून ब्रेसवाईजवळ एका शिपायाला उभें केले, आणि आपण राहिलेले दोघे शिपाई व कुत्रा घेऊन खालीं सैपाकघराकडे चालला. तिकडे जात असतां त्यांना घरांतील दुसरे

नोकर भेटले. त्यांना त्यांनीं त्यांच्या यजमाननीला योग्य औपध दऊन शुद्धीवर आणण्यासाठीं वर पाठविलें; व त्यांनाही एकंदर प्रकार समजून घेण्याची फारच उत्कंठा असल्यामुळे ते ब्रेसवाई बेशुद्ध पडली होती तेथें गेले.

तेथें त्यांना पोलीसच्या शिपायानें सर्व हकीकत कळविली. ती समजतांच त्यांना विलक्षण आश्चर्य वाटून फार त्रासही झाला. पण तो सर्व गुंडाळून ठेवून ते आपल्या यजमाननीस शुद्धीवर आणण्याच्या कामास लागले.

तिकडे काले आपल्या मदतनिस्तांना व कुत्र्याला घेऊन सैपाकघरांत गेला. सैपाकघरांत शिरतांच कुत्र्याला जुन्या जागेची आठवण होऊन तो फरशीच्या मधल्या दगडाजवळ जाऊन हुंगूं लागला, व मोठमोठ्यानें रडून भोंकूं लागला. हें पाहतांच काले ह्मणाला: “हं, ह्या इमानी जनावराला आपला यजमान ह्या दगडाखालीं पुरला आहे हें ठाऊक आहे; एखां तो असा ह्या दगडाजवळ रडणार व भोंकणार नाही. तसेंच, ब्रेसवाई आपली शत्रु आहे हेंही त्याला ठाऊक आहे. नाही तर तो तिजवर तसा धावला नसता. हं, माझ्या मित्रांनो, उकरा तुम्ही ह्या दगडाखालीं—आणि माझा खात्री आहे कीं, आपल्याला शेवटचा पुरावा ह्याजखालीं सांपडेल.”

ह्याप्रमाणें त्यानें हुकूम करतांच त्या दोघांनीं दगड उखळला, व माती उकरण्यास प्रारंभ केला. दगड नवीनच बसवून मातीही थोड्या दिवसांपूर्वीच

दाबलेची असल्या कारणाने दगड उख-
ळण्याचे व माने उकरण्याचे काम फार
सोपे गेले; आणि अर्धा तासाच्या आंत
मांज व ग्रंथे ह्यांचीं प्रेते उकरून वर
कढलीं.

मांजचे प्रेत पुरव्याला फार दिवस
झाले नव्हते ह्मणून ते बहुतेक जसेच्या
तसेच होते; पण ग्रंथेचे मात्र सडू
लागले होते.

वर ब्रेसवार्डच्या नौकरांनीं तिच्या
औषवोपचार केल्यामुळे ती शुद्धीवर
आली. पाहिल्याने तिच्या आपण स्वप्नांतच
आहो असे वाटले; परंतु तिने जेव्हां
आपल्या नौकरांच्या चमत्कारिक मुद्रा
पाहिल्या, व आपल्या शेजारीं शिपाई
उभा आहे हेही पाहिले, तेव्हां आपण
स्वप्नांत नसून, आपणावर खरे खरेच अ-
रिष्ट कोसळले आहे असे तिच्या मनांत
आले. मागील सर्व कामांचा तिच्या
पश्चात्ताप होऊन पुढील परिणामानु-
सारी तिच्या डरांत धडकी भरली; आणि
आपणास आतां फाशी देणार अशी
तिची कल्पना होऊन फाशीचे खांबही
तिच्या दिमू लागले.

हाय हाय !! घोर गुन्हे करून संपन्न
होणे हे किती तरी मूर्खपणाचे काम
आहे ! अपराध करून संपत्ति मिळ-
विणारंना कधीं तगे सुख लागेल काय ?
आपले मन आपणाम, अमा अपराध
घडल्याबद्दल, निरंतर टोचिले; आणि
आपले मन आपल्या कधीही चैन पडू
देणार नाही. तेव्हां कोणी कितीही
गरीब असला आणि कशाही भ्रष्टवणीची

त्याची स्थिति असली तरी दुष्ट
गुन्हे करून तो सुधारेल ही कल्पना
खोटी आहे. कशाचीही धास्ती नसून
भाकरीचा कोरडा तुकडा घशाला टो-
चित असतां तो तसाच मिळणे वरें;
पण भंकर अकार्य करून मिळविलेल्या
संपत्तीच्या जोरावर तयार झालेले प-
कान्नाचे ताट सुख देणार नाही.
आपणास कोणी पकडील कीं काय
अशा भीतीने मन व्यग्र झाले असतां
सुग्रास भोजन किती सुख देणार?

वरें, असे घोर अपराध करण्यांत
शहाणपणा तरी कोणता? अपराध
करतांना गुन्हेगारांस आपण सांपडणार
नाहीं असे वाटत असते. पण तसे
घडते काय? बहुतेक गुन्हेगारांचे गुन्हे
उघडकीत येऊन त्यांना शिक्षा होते.
मग घोर अपराध करण्याचे पातक
पदसे घेण्यांत काय शहाणपणा? त्या-
पक्षां निढळल्या घामाने काय जी ओ-
ली कोरडी भाकरी मिळेल ती खाऊन
चित्ताची स्वस्थता कायम राखावी,
ह्यांतच खरे कल्याण आहे.

असो. ग्रंथे व मांज ह्यांचीं प्रेते
बाहेर काढून सर्व पुरावा पुरा जमा
केल्यानंतर फालेने ब्रेसवार्डला भा-
ड्याच्या गाडींत घालून तुरुंगांत नेले,
व दुसऱ्या दिवशीं न्यायाधीशापुढे हजर
केले. पुढ्याची इतकी खंत्रिरो होती
तगे वार्डला जगण्याची आशा मुटेना!
तिने रडून व पुष्कळ आक्रांत करून
आपण सर्व प्रकारे निर्दोष असल्याचा
आग्रह धरला.

पण पुढील सर्व प्रकार ओळखून आणि आपली पुरी फटफजोति होईल हे मनांत आणून ब्रेसवार्डने जरी गुन्हाच्या संबधाने नन्नाचा पाढा गायला तरी त्याचा कांहींच उपयोग झाला नाही. डाक्टराची साक्ष घेण्यांत आली. नंतर कालेने एकंदर कच्ची हकीकत सांगून प्रेत उकरण्याचा प्रकार श्रुत केला; व इतकी व्यवस्था झाल्यावर ग्रले व माळज कशाने मेले ह्याचा तपास डाक्टराकडून करवून त्याचा अभिप्राय मागविण्याविषयी व तो येईपर्यंत आरोपीला तुरुंगांत ठेवण्याविषयी हुकूम झाला.

इतक्यांत शिरस्तेदाराने न्यायाधिसास, बाहेर कोणी तरुण बाई आली असून ती कांहीं विशेष महत्वाची साक्ष देण्यास तयार आहे असे सांगितले. तेव्हां त्या बाईला आंत घेऊन येण्याचा हुकूम झाला. ही आलेली बाई दुसरी कोणी नसून, ब्रेसवार्डची जुनी नौकर हारियट होती. ही ह्या वेळीं अगदी पांढरी पडली असून तिच्याने चालवतही नव्हते. तरी तिला तशीच धरून आणून साक्षीच्या कठड्यांत खर्चावर बसविण्याची परवानगी मिळाली.

बराच वेळ हारियटच्या तोंडून एक शब्दही निघेना. शेवटी तिचे मन अंमळ स्थिर झाले, व तिला जी माहिती होती ती तिने सांगितली. ती ह्मणाली: " एके रात्री मी आपल्या यजमाननाकडे गेलें असतां त्यांच्या झान करण्याच्या खोलींत एक प्रेत

आहे असे त्यांनी मला सांगितले; तेव्हां ते पुरण्याच्या कामी त्यांना मदत करण्याविषयी मी फ्रेडरिकचे मन वळविलें, व त्याप्रमाणे ती व्यवस्था झाली. माळजच्या मरणाबद्दलची मला विलकूल माहिती नाही. एके दिवशी सकाळीं मी आपल्या यजमाननीला उठविण्यासाठीं गेलें असतां त्याच खोलींत फ्रेडरिकही असून, त्यानें एका कुत्र्याला धरलें होतें, व तो कुत्रा त्याला पुष्कळ ठिकाणीं दसला होता. "

ह्याप्रमाणे हकीकत कळवून हारियटने आपली असे सांगितले की; ही साक्ष ब्रेसवार्डचा सूड उगवावा अशा हेतूने आपण दिली नसून तसा खून झाला असतां तो छपविण्याच्या कामी आपण जें साहाय्य केले त्याबद्दल आपल्याला फारच पश्चात्ताप झाला; सबब, खरी हकीकत सांगितल्याखेरीज आपणास चैन पडणार नाही, ह्मणून मी ही साक्ष दिली.

ही तिची साक्ष झाल्यावर न्यायाधिशाने थोड्या ममतेच्या स्वराने हारियटला ह्मठले: "बाई, तुम्हीं आतां जी साक्ष दिली तिजवरून तुम्हीही दोषी आहांत असे उघड दिसत आहे. ह्यासाठीं तुमचीही चवकशी झाली पाहिजे. तरी, खरा इन्साफ व्हावा ह्मणून तुम्हीं पुढे येऊन साक्ष दिली व झाल्या गोष्टीबद्दल तुम्हाला विशेष पश्चात्तापही वाटत आहे; सबब तुम्हाला मेठीशी शिक्षण होणार नाही. एवढ्याबद्दलची तजवीज मी ठेवीन. "

ह्याप्रमाणे हारियटला सांगितल्यावर आपणावर काय प्रसंग येईल हें आपणास ठाऊक असतांहीं आपण साक्ष देण्याचा निश्चय केला व होईल ती शिक्षा भोगण्याची आपली तयारी आहे असें तिनें कळविलें.

हारियटची सर्व साक्ष झाल्यावर "एखादी निनांवी चिट्ठी आपणास तिनें धाडली कीं काय?" असें न्यायाधीशानें तिला विचारलें. परंतु तिनें चिट्ठीची गोष्ट आपणास मुळींच माहीत नाही असा जबाब दिला, तेव्हां न्यायाधीशास आलेली चिट्ठी तेथे जमलेल्या लोकांस वाचून दाखविण्यांत आली; व तो धाडणारी बाई तेथे असल्यास तिनें पुढें यावे असा कोर्टाचा हुकूम झाला. परंतु कोणीही पुढें आलें नाहीं.

नंतर त्यांना तुरुंगांत नेण्यासाठीं गाड्या येईपर्यंत त्यांना आंतल्या कोठडींत बसविण्याचा हुकूम झाला. पण ब्रेसवार्डला कोठडींत कांडण्यापूर्वी तिनें कालेगीं आपणास धोडे बोलावयाचे आहे असें शिपायांना कळविलें. त्यावरून काले तेथे आला. तेव्हां निनांवी चिट्ठी आपणास दाखविण्यास हरकत नसेल तर ती आपणान दाखवावी अशी ब्रेसवार्डनें त्याजजवरु विनंति केली.

ती चिट्ठी तिला दाखविण्यास कांहीं हरकत नव्हती, झणून त्या अंमलदारानें ती तिला दाखविची. ती पाहतांच ब्रेसवार्ड तशा संकटांत होती तरी तिला संताप आला, आणि आपल्या

शत्रूचा सूड उगविण्याची तिला उत्कट इच्छा असल्याचे तिच्या चर्येवरून व्यक्त झालें. ती दांत ओठ खार्ज लांगली व झणाली: "ही चिट्ठी क्यारोलाईन वॉल्डरनें लिहिली आहे. ह्या पोरीचे नांव तुमच्या आठवणींत असेलच. तिनें लिंडलेवार्डचा खून केला; व तिची चवकशी होत असतां तिनें हिकमत करून अंमलदारांना फसविलें व टॅम्स नदींत उडी टाकली. परंतु ती मेली नाही. ती जिवंत आहे, व कालच ती माझ्या येथे आली होती. आलीकडे काळ्या हुज्याचा पोषाख करून ती राजरोस फिरत होती. परंतु तो पोषाख तिनें हल्लीं टाकून दिला असावा. ह्यासाठीं तिचा शोध करून तिचीही चवकशी करावी; आणि त्या सटवीनें मजवर हें अरिष्ट आणलें आहे, ह्यासाठीं तिलाही पहिल्यानें फाशी चढवा."

काले-ठीक आहे. ती लंडनांत आहे ही गोष्ट ज्ञात आहे तर तिनें कसलाही जरी पोषाख केला असला तरी बारा तास लोटण्यापूर्वीच मी तिला शोधून काढीन, व तिलाही तुरुंगांत आडकावीन.

ह्याप्रमाणे तिला आश्वासन देऊन काले निघून गेला; व आपल्या स्थितीचा विचार करीत ब्रेसवार्ड आपल्या खोलींत स्वस्थ पडली. नंतर गाड्या आल्यावर ह्या दोघींना त्यांत घालून न्यूगेटच्या तुरुंगांत पोहोचविण्यांत आलें.

भाग २१२.

सरदारीण आणि गरीब पोर.

रिगडन वकिलाच्या येथून गेल्यावर क्यारोलाईनने काय केले हे आपणांस पाहिले पाहिजे.

वकिलाच्या दुकानांतून निघाल्यावर तो पुनः आपल्या काफीवाल्पाच्या दुकानांनी परत आली. तेथे एका खुर्चीवर स्वस्थ पडून एक पुस्तक वाचण्याचा तिने आव घातला.

परंतु ह्या पुस्तकाकडे तिचे लक्ष नव्हते. कोणी तरी लवकर यावे आणि कांहीं तरी नवीन हकीकत सांगावी अशी तिच्या फार उत्कंठा लागली होती; आणि तिला फार वेळ वाटते पहात बसावे लागले नाही.

दीड वाजण्याच्या सुमारास त्या दुकानांनी एक गृहस्थ आला आणि तेथे बसलेल्या दोघां तिघां गृहस्थांना तो हणाला: " मल्या गृहस्थांनो, हल्ली शहरांत कसली आग लागून राहिली आहे हे तुझास कळले आहे काय ? ग्रहले आणि माळज नाहीसे झाले होते त्यांचा हल्ली पत्ता लागला आहे. त्या दोघांचेही खून झाले आहेत, आणि ती झाकदार शिंपीण ब्रेसवाई आहेना? तिनेच ते खून केले आहेत. ह्या वेळीं बीस्ट्रीटमध्ये तिची चक्कशी सुरू आहे. पण तेथे फारच गर्दी झाली आहे, हणून मला आंत जातां आले नाही. "

पाहिला मंडळी—काय हो, ब्रेसवाईने खून केले हणतां ? पण ही बातमी पोलिसला कशी कळली ?

" ते कांहीं समजले नाही. पण उद्यांच्या पत्रांतून कच्ची हकीकत कळेल. मात्र, त्या तशा बार्डच्या हातून असे अपराध झाले ह्याचे सर्वांना अतोनात नवल वाटत आहे." नवा गृहस्थ हणाला.

ही सारी बातमी क्यारोलाईनने ऐकली व आपला डाव साधून आपला सूड उगवला ह्याचा तिला अतोनात आनंद झाला. ती आपल्याच मनांत हणाली: " अग चांडाळणी ब्रेसवाई ! मला विकून तूं माझा कसा घात केलास ! त्या उलट्या काळजाच्या, घुबड्या फ्लोरिमेलच्या हवालीं करून तूं मला भ्रष्ट केलेस ही फार बार्ड गोष्ट केलीस; आणि त्याजबद्दल तुझा सूड उगवून त्याचाही मूड उगविला हणजे मला बरे वाटेल. मग ह्या जगांत मी क्षणभरही राहणार नाही. मी खुशाल प्राण देईन. पण तो देण्यापूर्वी तूं फार्शी गेलेली आणि फ्लोरिमेलचे वाटोळे झालेले मात्रमाइया दष्टास पडून माझे डोळे निवाळे पाहिजेत!"

ह्याप्रमाणे विचारांत गडून गेली असतां ही तरुण स्त्री मेजावर कोपर ठेवून पुस्तकाकडे पहात स्वस्थ बसली. तिला त्या वेळीं बाहेरचे कांहींही दिसत नव्हते. तिचे सारे लक्ष आंतल्या विचाराकडे लागले होते. परंतु हळू हळू पुनः तिचे मन स्वस्थ झाले, व अशा विचारांत आपण वरचेवर गडून गेलीं तर लोकांचे लक्ष आपणाकडे लागून त्यांना कांहीं वेगळ्याच शंका येऊ लागतील. ह्यासाठीं आपण आपल्या घेतलेल्या सांगाची नोट बत्तावणी केली पाहिजे, असा तिने

आपणाशीच विचार केला; आणि चटकून तेथे बसलेल्या सर्व लोकांकडे पाहून, आपणाकडे कोणाचे लक्ष गेलं नाही अशी तिने आपली खात्री करून घेतली.

ह्या वेळीं दुपारचे तीन वाजले होते, सबब, तिने थोडा फराळ केला व आपणासाठी स्वतंत्र खोली घेऊन तेथे स्वस्थपणे रहावे; व आपण पेटवून दिलेल्या आगीचा भडका कसा होतो ह्याचा मुकाब्याने तपास ठेवावा असा तिने बेत करून ती भाड्याची जागा पाहण्याच्या हेतूने बाहेर पडली. ह्या वेळीं अमकेच भागांत जावयाचे व अमक्याच ठिकाणीं त्रिंहाड घ्यावयाचे असा तिचा विचार नव्हता. झणून ती वाट फुडेल ति कडे जात होती. ह्याप्रमाणे जातां जातां ती 'आक्सफर्ड' रस्त्याकडे वळली, व क्वाव्हेंडिश चौकांत आली. पलीकडोळ रस्त्यांत जाण्यासाठी तो झोकदार चौक ओलांडित असतां क्यारोलाईनची दृष्टि एका उत्तम पोषाख केलेल्या तरुण स्त्रीकडे गेली. ती स्त्री एका उत्तार वयाच्या गृहस्थाच्या हातावर भार टाकून चालत असून तेथीलच एका बाड्यांत गिरण्याच्या रंगांत होती. हिला पाहतांच क्यारोलाईनला विशेष आनंद होऊन ती तिजजवळ गेली आणि झणाली: "बाईसाहेब, मला माफी असावी. पण आपली पुनः गांठ पडली ह्याचा मला आनंद वाटतो. आपण मला कदाचित् ओळखणार नाही; परंतु लिंडले-बाईच्या येथे असतां एकमेकींशी खऱ्या

संज्ञाने वागावयाचे अशा आपल्या शपथा झाल्या आहेत."

ही क्यारोलाईनला भेटलेली स्त्री फर्नांडा होती हे आतां वाचकांच्या लक्षांत आलेच असेल. तिला क्यारो-लाईनची गांठ पडल्याचा फारसा आनंद वाटला नाही; व ती थोड्या कुन्याने झणाली: "ओळखू न-व्हते मी पहिल्याने तुझाला. पण तुझी वॉल्टरताई आहांत."

वॉल्टरताई हे नांव ऐकतांच एकदम दचकल्यासारखा होऊन क्लारेंडन जर्फ लार्ड होल्डर्नेस तिजकडे चमत्कारिक मुद्रेने पाहू लागला, आणि झणाला: "कोण? क्यारोलाईन वॉल्टर! लिंडलेबाईचा खून केल्या-बद्दल जिजवर आरोप आहे ती मुळगी?"

अगदीं न डगमगतां क्यारोलाईन झणाली: "होय, क्यारोलाईन वॉल्टर मी. विनाकारण मजवर तो आरोप आलेला आहे. पण बाईसाहेब, तुम्ही कोण आहात आणि तुमचे नांव काय आहे हे मला कांहींच ठाऊक नाही. आपण सुईणबाईच्या येथे होतो त्या वेळीं तुम्ही आपल्या-बद्दल मला कांहींमुद्दां माहिती लागू दिली नाहीं."

लार्ड होल्डर्नेस म्हणाला: "ताई, तुम्ही आम्हांस असं येथे ओळखू नका."

इतके बोलून लार्ड होल्डर्नेसने आपल्या बायकोला, दरवाजा उघडल

होता, त्यांत हळूच ढकलले, व आ-
पणही तिच्या मागोमाग आंत शिर-
ला. हा आंत शिरतांच नोकरांनै
क्यारोलाईन तेथे उभो असतांही
दरवाजा बंद केला.

आंत जाऊन माजघरांत बसतांच
फर्नादा म्हणाली: “ छिः, त्या पोरी-
ची गांठ पडली ही गोष्ट मला आ-
वडत नाही. ”

क्लारेंडन-आणि मलाही ती गोष्ट
आवडत नाही. आपणांवर कांहीं तरी
अरिष्ट येणार असेंच मला वाटूं लागलें
आहे.

फ०-पण आपल्याला भ्यावयाचें
कांहीं कारण आहे असें मला वाटत
नाहीं. त्या पोरीला कांहीं तत्ता सु-
गावा लागला नसेल.

कांपच्या स्वरानें क्लारेंडन म्हणाला:
“ कोणी सांगावें तें खात्रीनें? कदा-
चित् लागलीही असेल तिला ती
बातमी. आपलीं मनें आपल्याला खात
आहेत, आणि त्यामुळें आपण भि-
त्र्यांपेक्षांही भित्रे झालों आहोंत. ”

त्याजकडे तिरस्कारानें पाहून फ-
र्नादा ह्मणाली: “ मनें खात आहेत
आपल्याला ? नाही, तुमचें मन खात
आहे तुझाला असें ह्मणा पाहिजे तर.
मन ह्मणून कांहीं आहे आणि तें मा-
णसाला खातें ही गोष्ट मला कबूल
नाहीं. ”

थरथर कांपत लार्ड होल्डर्नेस ह्म-
णाला: “ ओहो ! आपल्या हातून अ-
नेक गुन्हे झाले असून त्यांचें पाप आ-

पल्या डोकीवर कांहीं थोडें नाही. पण
त्याच्या मदतीस हें धर्मलंडपणाचें पाप
घालूं नकोस, असें मीं आजपर्यंत किती
वेळां तुला सांगितलें आहे वरें ? हा
नास्तिकपणा चांगला नाही. हा आ-
पला घात करीत. ”

फर्नादा-होय, गुन्हे केले आहेत-
आणि आपण दोघांनींही केले आ-
हेत. पण वाल्टरला तुम्ही असे भिऊं
नका. ह्या क्यारोलाईनची व आपली
गांठ पडली ही गोष्ट मलाही पहिल्यानें
आवडली नाही. मलाही त्या गोष्टी-
चा राग आला. परंतु ती आपलें काय
करणार ? ती आपल्या वाटेनें गेली
असेल; आणि पुनः आपणांस भेटणारही
नाहीं. वरें, ती मजबदल काय वडवड
करीत होती ? आम्ही दोघाजणी अ-
मुक ठिकाणीं होतो असें जर ती सां-
गेल तर तिजबदलही लोकांना शंका
येऊं लागतील; आणि मग तिनें जें
हल्लीं सोंग घेतलें आहे तें सारें बाहेर
फुटेल. तेव्हां मजबदल तिनें नालस्ती
करावयाची ह्मणजे आपणास अडच-
णींत आणावयाचें. छि छि, होणार
नाहीं तिजकडून तसें. आपणांला ति-
जमुळें त्रास पोहोचेल ही भीति नको.

पण हे शब्द तिच्या तोंडून निघतात
तोंच बाहेरील दरवाजावर कोणी मो-
ठ्यानें धाप मारली व थोड्याच अव-
काशांत देवडीवाल्यानें जहाजावरील म-
धल्या अंमलदाराचा पोषाख केलेल्या
क्यारोलाईनचा आंत आपल्या यज-
मानाकडे आणलें. ह्याला ती क्यारोलाईन

जहाजावरील अंमलदारच आहे असे वाटत होते.

क्यारोलाईनचा आंत पोहोचवून दे-
वडीचाला परत जातांच विस्तारारखे
लाल डोळे करून तिजकडे पाहून
फर्नादा म्हणाली: " काय ह्या दांडगे
पणाचा अर्थ ? ही अशी आंगतुकी का?
लंडलेवाईचा खून केल्याचा तुजवर
आरोप आहे हे तुला ठाऊक आहेना ? "

अत्यंत शांतपणे क्यारोलाईन म्ह-
णाली: " होय बाईसाईव, मजवर त्या
मुडणीला मारल्याचा आरोप आहे, हे
मला ठाऊक आहे. पण मी सर्वस्वी
निरपराधी आहे. तुम्ही मात्र आज मा-
झ्याशी नोट वागत नाही. आपण एक-
मेकींनी एकमेकींशी स्नेहाने वागावयाचे
असून, आपल्या आणा शपथा ब्राल्या
होत्या; आणि त्यांचे स्मरण ठेवून दर-
वाजाबाहेर आपली गांठ पडली त्या
वेळी मजशी जर तुम्ही एक गोड शब्द
बोलला असता तर मला फारच समाधान
वाटले असते; व मग अशी दांडगाई
करण्याचे मला कारण राहिले नसते.
तसेच, मग तुमच्या ह्या पतिराजांसमक्ष
तुम्हाला जुन्या आठवणी देण्याची मला
गरजही उरली नसती. पण तुम्ही मला
तोडून टाकावयाचा यत्न करू लागला,
ह्यामुळे तुम्ही कोण आहांत ह्याचा तपास
करण्याचे मला माग पडले; आणि
आतां तुमच्याबद्दल मला सारी हकीकत
कळली आहे. तुम्ही होल्डर्नसच्या बाई-
साहेब असून, हे गृहस्थ तुमचे यजमान
आहेत. "

मनांत बरीच घाबरून गेली असताही
बाहेरून निर्भयतेचा मोठा आव दाखवून
फर्नादा म्हणाली: " बरे, मी गोड बोलले
नाही ह्याबद्दल माफी मागू का तुम्ही ? "

अतोनात तिरस्कार दाखवून क्यारो-
लाईन म्हणाली: " माझी-माझी ग-
रीबाची माफी कशाला मागावयाला पा-
हिजे तुम्ही श्रीमंत बाईसाहेबांनी ? या
माफी मागण्यांत खरेपणाचा लेशही
अमणार नाही, आणि ती तुम्ही मा-
गावयासही नको. पण मी दाराशी
उभी असतां तुमच्या कठोर वर्तनामुळे
ते तुमच्या नौकरांनी बंद केले, ह्याचा
मला राग येऊन, या गोष्टीबद्दल चां-
गलाच सुड उगवावा अशी मला इच्छा
आली. लागलीच मी शेजारच्या एका दु-
कांनी गेले आणि कांहीं किरकोळ जि-
नमा खरेदी करित असतां ह्या वाड्यांत
कोण राहते ह्याजबद्दल बातमी काढली;
तेव्हां मला सर्व हकीकत कळली. तुम्ही
होल्डर्नसच्या बाईसाहेब असून, ह्या
तुमच्या पतिराजांना पहिल्या दोन मुली
आहेत; पण या दोघीही तुमच्याजवळ
रहात नाहीत, असा मला तपास ला-
गला. तसेच, तुमचे मुल्ले नांव फर्नादा
असून, तुम्ही डेसबरोच्या अर्लसाहेबांची
भाची आहांत असेही मला कळले आहे.

आपले तिच्या हातून कांहींही वा-
कडे होणार नाही अशी खात्री वाटून
फर्नादा म्हणाली: " हे, इतकेचना काय
ते तुला कळले आहे ? "

क्यारो- -नाही, आणखीही पुष्कळ
गोष्टी मला कळल्या आहेत. अर्लसाहेबांच्या

ह्या भाचीचें हणजे तुमचें आ जाडले आहेत. पण तो गुन्हा खास लार्ड मार्चमंड ह्यांचे चिरजीव आर्थर यांच्या हातून झाला नाहीं. ईटन ह्यांचे लग्न व्हावयाचें होतें. पण अगदीं संतापून जाऊन फर्नांदा म्ह- तो वेत पुढें मोडला; आणि आर्थर गालो: “कोण हणतें तसें? इन्साफ ईटन हे एकाएकीं आजारी पडून अ- व्हावयाच्या आधींच असे उद्गार काढ- गदीं मरणोन्मुख झाले, व फर्नांदात ये- याची कोणाची छाती होत आहे?” युरोप खंडांत फिरावयास गेल्या अर्चे क्यारोलाईन मोठ्या जोरानें हणाली: लोकांत वातमी उठली. पण त्या त- कोणाची आहे छाती? माझी छाती तिकडे न जातां इकडेच लिंडलेवाईच्चा आहे तसें हणण्याची. मला थोडा सु- गुप्त व भयंकर व्यवस्थेच्या बिन्हाडीं जा- गावा लागला कीं, कोणत्याही गोष्टीची ऊन राहिल्या हें मला ठाऊक असून केतीही गुंतागुंत झालेली असली तरी तेथेंच त्यांची क माझी ओळख पडली तेचा उलगडा करण्यास मला कांहींच तेथें त्यांची व माझी जीं बोलणीं झाले त्रास पडत नाहीं. मी सारी गोष्ट ते- त्यांचा अर्थ सा वेळीं मला स्पष्ट कळत- हांच ओळखून काढतें. आणि बाईसा- नव्हता; परंतु आतां तो मला कळूं ला- वेव, दुसरें असें आहे कीं, तुमच्या हातून गला आहे. आर्थर ईटन एका- बाहिजे तें घोर काम होण्यास बिल्कुल एकीं आजारी पडून अगदीं मर- चाईत पडणार नाहीं. तुम्ही वाटेल तें णाच्या वाटेस लागले; तरी त्यांच्या कराल. त्या रात्री केवढें तुफान सुटलें आजाराचें खरें कारण कोणासही होतें, वारा सोसाळ्यानें वाहत होता, बिजा कळलें नाहीं. डाक्टरांनीं हात टेकले. त्रमकत होत्या, आणि पाऊसही पडत पण डाक्टरांना जरी ती गोष्ट कळली होता. ह्याप्रमाणें पाऊस, बिजा आणि नाहीं तरी मला ती आतां कळून आली तारा ह्याजमुळें ती रात्र आधींच भयंकर आहे. आर्थर ईटन आजारी पडले ते झाली असतां सुईणवाईच्या येथें फारघ तुमच्याकडून कांहीं तरी त्यांना औषध यंकर कृत्य घडलें. त्यांच्या माडीच्या पोहोचलें म्हणून आजारी पडले; पण वडकींतून एक नुक्तेंच जन्मास आलेलें तुमच्या व्यवस्थेंत कांहीं तरी चूक झाली, तीव व निरपराध मूल खालीं नदींत ह्यामुळें त्यांचा शेवट न होतां ते वांचले कुन देण्यांत आले. बिचाऱ्याचा खून व पुनः चांगले बरेही झाले. तरी त्यांचा माला! त्या गरीबानें सा वेळीं फोडलेली छळ करण्याची तुमची इच्छा तृप्त झाली कंकाळी अद्यापि मला ऐकूं येत आहे! नाहीं. त्यांचा पिच्छा पुरविण्याचा क्रम आणि बाईसाहेब, तें मूल तुमचें असून तुम्हीं तसाच चालविला; आणि हल्लीं ते तुमच्या सांगण्यावरून त्या दुष्ट सुईणानें न्यूगेटच्या तुहंगांत खुनाच्या भयंकर तें नदींत फेंकून दिलें हें मला ठाऊक गुन्हाच्या आरोपावरून कच्च्या देवेंत आहे. पण हा जो भयंकर गुन्हा

तुमच्या हातून झाला त्यांत माझेही अंग आहे असे आतां मला वाटूं लागलें आहे. त्या घोर अपराधाबद्दलची बातमी साचवेळीं मी सरकारी अंमलदारांना कळवित्री नाहीं हा मजकडून मोठाच गुन्हा घडला आहे.

आपल्या बायकोला जोरानें एकदम एकीकडे ओढून झारेंडन हळूच झणाला: "फर्नादा, फर्नादा, आतां कातें करावर्षाचें? हिला कांहीं तरी सांगून येयून लावून दे. ही येवें नको. दे लावून हिला बाहेर."

आपल्या नवऱ्याला फर्नादा हळूच म्हणाली: "होय, मी तेंच करण्याच्या वेतांत आहे. पण आपण तिला भित्तों असे दाखवून उपयोग नाहीं. ह्यासाठीं तुम्ही थोडे स्वस्थ वसा."

ह्याप्रमाणें नवऱ्याशीं बोलल्यावर क्यारोलाईनकडे बघून ती म्हणाली: "क्यारोलाईन, तूं मला पहिल्यानें भेटलीस त्या वेळीं स्नेहभावानें मी तुजशीं बोललें नाहीं ह्मणून तूं मजवर इतकी रागावली आहेसना? किती तूं कल्पना काढीत आहेस? कसल्या कसल्या दोषांचा मजवर आरोप करीत आहेस? पण हें पहा, तूं माझ्या पदरीं दोष बांधूं लागलीस तर मलाही तुझ्या पदरीं ते बांधतां येणार नाहीत काय? माझ्या हातून गुन्हे घडले आहेत असें तूं म्हणूं लागलीस तर मलाही तसें म्हणतां येईल. पण जर आपण एकमेकांच्या उखाळ्यापाखाळ्या काढूं लागून भांडूं लागलों तर त्याजपासून

उपयोग तो काय होणार? माझ्या हातून जें घडलें आहे असें तुला ठाऊक आहे अथवा तुला वाटत आहे तें बाहेर कोणाजवळ सांगण्याची तुला छाती होणार नाही. तसेंच आपल्या नौकराला बाहेर पोलिसकडे पाठवून एकादा शिपाई आणावा व जहाजावरील मधल्या अंमलदाराचा पोषाख केलेल्या तुला त्याच्या हवालीं करून तूं क्यारोलाईन वॉल्टर आहेस असे सांगवें असें माझ्या मनांत नाही. मग आपलें भांडण सोडवें ह्यांत शहाणपणा नाही काय? सांग तर तुला काय पाहिजे तें. पैसे पाहिजे असतील तर ते मी देतें. कांहीं सल्लामसलत विचारावयाची असेल तर तीही मी सांगतें."

फर्नादा बोलतांना आपणास थोडें खोंचून बोलली ह्याचा क्यारोलाईनला फारच राग येऊन ती म्हणाली: "ही तुझी मला धमकी देत आहांत. पण मला तुमचे पैसेही नकोत आणि मसलतही नको. मात्र, ही जी आपली गांठ पडली आहे हिजमुळें आजपर्यंत अगदीं गूढ असलेल्या कित्येक गोष्टींचा मला चांगला उलगडा होत आहे. बाईसाहेब, लिडलेबाईचा खून केल्याचा मजवर आरोप आहे तरी त्या कामांत मी अगदीं निरपराव आहे ही जशी माझी खात्री आहे, तशीच डडलेचा खून केल्याची आर्थर ईटनवर तोहमत आहे तरी तो, गुन्हा त्याच्या हातून खास घडला नाही, अशी आतां माझी खात्री झाली आहे."

इतकें बोलून क्यारोलाईन उठली व तेथून निघून जाण्यासाठी दाराकडे गेली. परंतु ती दाराजवळ जातांच फर्नादाही चटकून उठली, आणि तिनें एकदम उडी मारून क्यारोलाईनचा हात धरला व म्हटलें: “ तरुण पोरी, इतक्या लवकर मी तुला जाऊं देणार नाही. आपण एकमेकींशीं बोलून सारा उलगडा केला पाहिजे. ”

फर्नादानें तिचा हात घट्ट धरला होता तरी क्यारोलाईन तिला हिसका देऊन निघून गेली असती. परंतु झतारा क्लॉरेडन पलीकडे मंचावर पडून थरथर कांपू लागून मोठमोठ्यानें स्फुंदत होता, व तें त्याचें स्फुंदणें क्यारोलाईनच्या कानीं पडल्यामुळें ती थवकून उभी राहून त्याजकडे पाहूं लागली, आणि म्हणाली: “ बाईसाहेब, आपल्याला मजजवळून काय पाहिजे ? आपण मला कां धरून ठेवतां ? ”

मनाची व्यग्रता झाकून ठेवण्याच्या भानगडेंत न पडतां फर्नादा हणाली: “ क्यारोलाईन, आपण पुनः एकमेकींच्या मैत्रिणी होऊं. सुइणोच्या येथें असतां आपला जसा स्नेह जडला होता, तसाच आपला स्नेह पुनःही जडला पाहिजे. ”

गंभीर पण रोषाच्या स्वरानें क्यारोलाईन हणाली: “ बाईसाहेब, ही आपली सूचना फार उशीरानें होत आहे. आपल्या बड्या पदवीच्या डौलाखालीं आपण मला तुडवून टाकण्याची

इच्छा करित होतां; पण आपल्याला जो क्षुद्र किडा वाटला त्याचाच आतां तुझाला धाक वाटूं लागला आहे. संभाळा, ह्या किड्याचा साप होऊन तो तुझाला दसेल एखादा ! ”

हें बोलत असतां क्यारोलाईन मोठ्या तिरस्कारानें व क्रूरपणानें फर्नादाकडे पहात होती; आणि सर्व प्रकारें निराश होऊन ती आपणाशीं अशा त्रासानें वागत आहे हें फर्नादाच्या लक्षांत येतांच ती अगदीं भिऊन जाऊन मार्गे सरली. ही संधि सांपडतांच क्यारोलाईन झटकन दार उघडून बाहेर पडली, व लागलीच बाड्यांतून निघून गेली.

एका तासाच्या अवधींत घडून आलेल्या गोष्टींमुळें क्यारोलाईनच्या अंतःकरणांत एकदम नवीन उजेड पडल्यासारखा झाला. पुष्कळ गोष्टींच्या संबन्धानें तिला अतोनात गूढ पडलें होतें, परंतु त्यांचा खरा अर्थ करण्यास तिला नवीन मार्ग झाला; आणि तिला नवीन आशा उत्पन्न होऊन आपणावरील दोषांतून आपण मुक्त होऊं असें तिला वाटूं लागलें. लागलीच कोठें तरी एखादी खोली पाहून तीत एकटें बसावें व आपणास कळून आलेल्या सर्व गोष्टींविद्दल निटपणें विचार करावा असें तिच्या मनांत आलें. आणि ही एकटें बसण्याची इच्छा इतकी बळावली कीं, नवीन विन्हाड पाहण्यालाही तिला अवकाश उरला नाही. हणून ती परत फिरली, आणि पुनः पूर्वीच्या काफो-

वाल्याच्या दुकानी गेली. तेथे ह्या वेळीं गिन्हाइकांची चांगलीच दाटी झाली असून, ब्रेसवार्डच्या जवानीवद्दल त्यांचे बोलणे चालले होते.

क्यारोलाईन थोडा वेळ त्यांचे बोलणे ऐकत उभी राहिली. हे बोलणे ऐकल्यावरून हारियटलाही तुरुंगांत पोहोचविल्याची बातमी तिच्या कळली. तसेच, निनांवा पत्रावद्दलही न्यायाधीशानी थोडी चवकशी केल्याचे तिला समजले; परंतु ह्या संवाचाची पक्की बातमी तेथे असलेल्या मंडळीला लागली नव्हती, ह्यामुळे त्या वावतीतली नटिशी हककित तिला कळली नाही. ही हकीकत न कळल्यामुळे आपण पाठविलेल्या पत्राच्या योगाने आपल्याच गळ्याला तात लागण्याचा रंग आहे हे तिला समजून आले नाही; व आपण जी खटपट केली तिला चांगले यश येऊन ब्रेसवार्ड फाशी चढणार असे तिला पक्के वाटून तिला मोठा आनंद झाला, व ती आपल्या खोलीत गेली.

ती मंडळीतून निघून खोलीत गेल्यावर एकजण बाकीच्यांना हणाला: "तो आतां येवून गेलेला चलाख पोर, त्यानें जहाजावरील अंमलदाराचा पोषाख केला आहे, तरी तो पोरगी आहे, असें मला वाटते. त्याच्या चालण्याची ढव काहीं विचक्षण आहे; आणि पोरगी असतांही याने पोरचे सोंग घेतले आहे अशा माझी समज आहे."

ह्याच सुमारास पोलिस अंमलदार काले ह्या दुकानी मंडळीत आला. त्यानें हे

शेवटले शब्द ऐकले हणून तो हणाला: "पोराचे सोंग घेतले आहे का पोरनें? कोण सांगतो ही गोष्ट?"

पहिल्यानें बोललेला गृहस्थ हणाला: "ह्याताच्या, पाहिजे का तुला असली पोरगी?"

काले—भल्या गृहस्था, मी कोण आहे तें तुला ठाऊकच आहे. ब्रेसवार्डचे प्रकरण मी शेवटास पोहोचवून तिला तुरुंगांत अडकाविले. आतां त्या कामांतली काहीं बाकी उरली नाही. पण आज एक नवीनच कामगिरी निघाली आहे. हल्लीं एका पोरिला पकडावयाचे असून, ह्या पोरनें वेष पालटला असावा असा फार संभव आहे. हणून तुझी काय सांगत होतां तें पुनः सांगा बरे. सांगा पाहूं तो पोरगा किंवा पोरगी कशी दिसली ती.

पहिल्यानें बोललेला गृहस्थ हणाला: "तो खरोखर पोरगा असेल तर त्याचे वय एकवीस वर्षांचे असावे; पण पोरगी असेल तर तिचे वय सतराहून जास्त नसावे. त्याला चांगले कले आहेत; पण हे लावलेले असतील तर त्यांची काहींच किंमत नाही. वर्ण निमगोरा, डोळे सुरेख, दांत फारच चांगले, ओठ लाल—"

काले हणाला: "तर मग तीच ही पोरगी आहे. कोठे आहे ती?"

आणि ह्या प्रश्नाचे उत्तर मिळतांच हा अंमलदार क्यारोलाईन बसली होती त्या खोलीत गेला.

ह्याला पाहतांच त्याच्या पोषाखा-
वरून तो कोण असावा ह्याचा
क्यारोलाईनने वरोवर तर्क केला; व
आपल्याकडे पोलिस कामगार आला
आहे, तेव्हां आपण खरोखरी कोण
आहोत हे त्याला समजले असावे असे
तिने ओळखून तिचे तोंड उतरून गेले
व ती गोंधळली. पण लागलीच तिने
धीर धरून त्या अंमलदाराला “ काय
काम आहे ? ” ह्मणून प्रश्न केला. ह्या
प्रश्नाचे उत्तर काय येईल ह्याची तिला
अटकळ होतीच व तेच उत्तर त्याजकडून
तिला मिळाले; आणि आपणावरोवर
न्यायाधिकाच्या कचेरीत येण्याबद्दल त्याने
तिला आग्रह केला.

त्याला नाही ह्मणून उपयोग नाही
असे समजून क्यारोलाईन उठली व
त्याजवरोवर जाऊ लागली. काफोवा-
ल्याच्या दुकानांतून ती जात असतां सर्व
गिऱ्हाइके तिजकडे टकमका पाहू ला-
गली; ह्यामुळे ती फारच लाजून तिचे
गाल व तोंड हीं लाल झालीं.

हा प्रकार पाहतांच सर्व मंडळीची
पूर्ण खात्री होऊन ती पोरगीच आहे
असे सर्वांनीं ताडले.

कचेरीत गेल्यावर तिला खरी हकी-
कत सांगण्याबद्दल सूचना झाली व
आपण खरी हकीकत न सांगितली तर
आपणास उघड करण्यांत येईल हे
मनांत आणून तिने चटकन खरा प्रकार
कबूल केला.

तिजकडून कबूल जबाब मिळतांच
तिला न्यायाधिकापुढे उभे केले, आणि

तोच क्यारोलाईन वाल्टर आहे असा
पुरावा करण्यांत आला. नंतर थोडीशी
चक्कशी होऊन तिजवर लिडलेवाईचा
खून केल्याचा आरोप ठेवण्यांत आला; व
पक्की चक्कशी होईपर्यंत तिला न्यूगेट-
च्या तुरुंगांत कच्चया कैदेत ठेवण्याचा
हुकूम झाला.

भाग २१३.

आलफ्रेड.

आपणांस पुनः रिग्डनच्या दुका-
नाकडे वळले पाहिजे. क्यारोलाईन
त्याचा निरोप घेऊन परत गेल्यावर ति-
जबद्दलही त्याजकडे वर्दी देणारा नौकर
आलफ्रेड ह्याने संधि साधून एका
चिठ्ठीवर “ साधले अखेरिंत माझे काम.
आज रात्री तुझी माझी वाट पहा. ”
असे शब्द लिहिले; आणि मुख्य का-
रकुनाची त्याजवर सारखी नजर होती
तरी त्याला कळू न देतां त्या चिठ्ठीची
नोट घडी करून कांहीं काम काढून तो
बाहेर गेला व तिजवर त्याने पत्ता लिहिला,
आणि जवळच्याच पत्रे टाकण्याच्या पेटीत
त्याने ती चिठ्ठी टाकली.

इकडे रिग्डन आपल्या खोलींत स्व-
स्थ वसून कित्येक दस्तऐवज लक्ष ला-
वून वाचत होता. ह्याप्रमाणे त्याचे
काम चालले असतां आचा सरदार
पक्षकार लार्ड मॉन्टगामरी हा त्याजकडे
आला तेव्हां वकिलाने तपकारीची
चिमूट घेऊन कपड्यावर एका कणशी न

पडू देतां त्यानें ती ओढली आणि हट-
लें: "सरदारसाहेब, तुम्ही आलांत हें फार
चांगलें झालें. मी तुमची वाटच पहात
होतो. पण रेमन्ड मान्टगामरीचे कांहीं
पत्र आलें का तुम्हाला? आपल्या
फिर्यादीचा निकाल होण्याची तारीख
तर अगदीं जवळ येत चालली आहे,
आणि ते अद्यापि इकडे येत नाहींत;
ह्यामुळे माझा अगदीं गोंधळ उडून गेला
आहे. ह्यासाठीं आपणां दोघांतून कोणी
तरी त्यांजकडे जाऊन त्यांना घेऊन
आलें पाहिजे. जातां तुम्ही वार बुइक
शायरमध्ये? कां मी जाऊं, आणि आ-
पल्या असल्या महत्वाच्या फिर्यादीकडे
थोडे तरी लक्ष देण्याविषयी त्यांना विनांति
करूं? तुम्हाला त्यांजकडून कांहीं पत्रें
आलीं असतील तर ठीक आहे."

मान्ट०—नाहीं, मला अद्यापि त्याज-
कडून कांहींही पत्रें आलीं नाहींत.

रिग्डन—लार्डसाहेब, दोन महिन्यां-
पूर्वीच कोर्टातील अंमलदार बेलंडनच्या
बाईसाहेबांविरुद्ध असलेल्या आपल्या दो-
नही फिर्यादीबद्दल मुख्य न्यायाधीशांना
लिहून पाठविणार होता हें तुम्हाला ठाऊक
आहेच. पण त्या वेळीं लार्ड रेमन्ड
मान्टगामरीकडून आपल्याला कांहींच
पत्र आलें नाहीं, ह्यामुळे मी थोडी खटपट
करून दोन महिन्यांची तहकुबी घेतली.
पण ती मुदत देखील आतां भरत आली
आहे. आतां काय ते त्या तारखेला पांच
दिवस राहिले आहेत.

मान्ट०—पाठवा तर तुम्ही आपल्या
मुख्य कारकुनाला वार बुइकशायरमध्ये

त्यानें त्याजबद्दलचा तपास मालंडनच्या
शेतांत करावा. तेथें त्याचा पत्ता न ला-
गला तर मात्र तो कोठें सांपडेल हें मला
ठाऊक नाहीं.

रिग्डन—पण त्यांचा पत्ता तर लागलाच
पाहिजे. तुमच्या पूर्वजांच्या मृत्युपत्रांतील
तें चमत्कारिक कलम तुम्हास ठाऊकच
आहे. त्या कलमाप्रमाणें पाहिलें तर त्यां-
तील शर्ती तुमच्या बंधूनीं त्यांना एकवि-
सावें वर्ष लागण्यापूर्वीं अमलांत आणल्या
पाहिजेत. आतां त्यांच्या टिपणावरून
पाहिलें तर येथे तिसावीला त्यांचें
विसावें वर्ष पुरें होतें; आणि त्याच ति-
साव्या तारखेला कोर्टाकडील अंमलदा-
रांकडून मुख्य न्यायाधीशांना लिहून
जाणार आहे. त्यांचा अभिप्राय आप-
ल्याला प्रतिकूल पडेल असें माझे मनच
घेत नाहीं. आणि माझ्या मताप्रमाणेंच
त्यांजकडून लिहून गेलें तर त्या कलमां-
तील शर्ती लार्ड रेमन्ड ह्यांनीं पाळल्या
आहेत असें मला न्यायाधिशाला दाख-
विलें पाहिजे. तसें दाखवितां न येईल तर
लार्ड रेमन्ड ह्यांना प्रतिवादीच्या मिळक-
तीवर कांहींच हक्कसंबंध सांगतां येणार
नाहीं. मग त्या उत्पन्नांतील दोन भाग
लेडी होल्डर्नेस ह्यांना मिळून एक भाग
तुमच्या वाटणीस येईल. मात्र हा प्रकार
आपल्या वतीनें निकाल झाला तरच
घडणार आहे.

मान्ट०—पण हजार हिरशांनीं नि-
काल आपल्याच वतीनें होईल अशी
तुमची खात्री आहेना ?

रिग्डन—तीन महिन्यांपूर्वी तुम्ही

वार बुद्धकशायरमध्ये गेलां होतां त्या वेळीं तुम्ही कांहीं नवीन दाखले आणिलेले तुम्हाला आठवतच असतील.

वराच त्रास येऊन मान्टगामरी हणाला: “ होय होय, आठवत आहेत मला ते. मग ? ”

त्याला असा त्रास आला ह्याचें आश्चर्य वाटून रिग्डन हणाला: “ त्या दाखल्यांच्या जोरावर आपल्या फिर्यादींचा निकाल आपल्या वतीनें झालाच पाहिजे अशी माझी खात्री आहे. बेल्डनच्या वार्डसाहेबांना प्रत्येक मुद्द्यावर आपण जिंकू ह्यांत संशय नाही.

आनंदाच्या स्वरानें मान्ट गामरी हणाला: “ काय ? प्रत्येक मुद्द्यावर आपण तिला जिंकू ? ”

रिग्डन—होय, पण इतक्या खात्रीनें आपलें मत मी आज पहिल्यानेंच देत आहे. मी आजपर्यंत कधीं कोणा पक्षकाराशीं पैजा मारल्या नाहीत; पण तुम्हाला मात्र मी सांगतो कीं; तुमच्या, लार्ड रेमन्डच्या व लेडी होल्डनेसच्या अशा तीनही फिर्यादींचा निकाल आपल्या वतीनें न झाला तर ह्यापुढे मी वकिली करणार नाहीं.

मान्ट गामरी आला त्या वेळीं त्याची चर्चा खिन्न दिसत होती तरी हे शब्द ऐकतांच ती आनंदी दिसू लागली, व तो म्हणाला: “ वकिलसाहेब, तुम्ही अशा खात्रीनें मजशीं बोलत आहांत, ह्यामुळे मला फारच समाधान होत आहे. पण रेमन्डच्या तपासा-

ला पाठवितां ना तुम्ही आपल्या कारकुनाला ? ”

रिग्डन—होय, आज दुपारींच मी त्याला पाठवितों—एका तासाच्या आंत मी त्याला पाठवीन, तेथें गेल्यावर त्यांची आणि ह्याची गांठ पडली तर ठीकच आहे. नाहीच पडली तर ते कोठें आहेत ह्याचा निदान पत्ता तरो लागेल. आणि तोही न लागला तर नशीब त्यांचें. मग त्यांचें सर्वस्वी नुकसान होईल; आणि त्याला माझा उपाय नाही. अशा महत्वाची फिर्याद मुरू असतां ते असे वकिली राहतिल तर आपल्या पायावर धोंडा मारून घेण्यास त्यांनीं तयार राहिलेच पाहिजे. पण मी त्यांचा वकिल आहे, तेव्हां मजकडून होईल तेवढी खटपट करणें हें माझें काम आहे; आणि तें केल्याशिवाय मी राहणार नाहीं.

मान्ट०—होय, आहे तें तुमचें काम; व तें तुम्ही केल्याशिवाय राहणारही नाहीत. मीही आपल्या भावाला पत्र लिहून तें तुमच्या कारकुनाजवळ देतो.

असें हणून त्यानें तेथेंच बसून पत्र लिहिलें. त्यांत त्यानें ताबडतोब लंडनला येण्याबद्दल त्याला आग्रह करून, तीन महिन्यांत कोणालाच पत्र न लिहिल्याबद्दल फार दोष दिला; व आईला किती काळजी वाटत आहे ह्याविषयीं खुलासा करून, फर्नादानें त्याचें हणणें नाकारल्याबद्दल इतकें दुःखी न होण्याचा त्याला उपदेश

केला. पत्र लिहिणें झाल्यावर त्यानें तें आपल्या वकिळाच्या अंगावर टाकून “ इतकें पुरे ना? ” असें विचारलें.

रिग्डन-अगदीं पुरें. फारच उत्तम पत्र लिहिलें आहे तुम्हीं हें. ह्या पत्रानें माझ्या मनांतील सारे संशय फिटले. कारण मधून मधून मला वाटूं लागलें होतें कीं, तुमच्या भावानें इकडे येऊं नये, व त्याचा हिस्ता तुम्हाला आणि फर्नांदाला मिळावा अशीच तुमची इच्छा असेल. पण तुमच्या संबधानें मीं भडतोच शंका घेतली असें आतां मला वाटत आहे.

पहिल्यानें अगदीं लाल पण लागलीच पांढराफटक पडून **मन्ट गामरी** म्हणाला: “ रिग्डन, तुम्हाला मज-विषयीं अशी शंका आली काय? अहो, माझ्या भावाचें हनुकसान करून माझ्या भावाचें हित व्हावें असें माझ्या मनांत यावयास कांहीं कारण आहे काय ? ”

रिग्डन-पण माझ्या मनांत तशा शंका येऊं लागल्या होत्या खऱ्या. आतां मला माफी करा त्याजबद्दल. द्यावें तुमचें पत्र बंद करून. माझा कारकून घेऊन जाईल तें. पण मला शंका आल्याबद्दलचा राग मात्र धरूं नका.

मारा राग सोडण्याचें **मन्ट गामरीनें** कबूल करून पत्र बंद केलें व तें रिग्डनच्या हवालीं करून त्याचा निरोप घेतला.

तो गेल्यावर रिग्डन आपल्याशीव

म्हणाला: “ हा माझा पक्षकार रागावला खरा. पण त्याजबद्दल माझ्या मनांत अमलेली शंका कांहीं जात नाही-हें त्याचें पत्र वाचूनही ती जात नाही. त्याच्या वागणुकींत तर मला फारच काळें-वेरें दिसतें. त्याचें आणि त्याच्या भावाचें फारच जमलें आहे. वाजवीहूनही जास्त जमलें आहे, असें सुद्धां मला आतां वाटूं लागलें आहे. पण जाऊं द्या. आपल्याला त्याजकडून मिळकत फार चांगली होत आहे, आणि तिजवरच आपल्याला सारी नजर ठेवली पाहिजे. ”

ह्याप्रमाणें आपल्या मनाचें समाधान करून रिग्डननें आपल्या मुख्य कारकुनाला बोलाविलें; आणि त्याला काय सांगावयाचें तें सांगून व पत्रें वगैरे देऊन वारचुडकशापरमध्यें जाण्याची तयारी करावयास सांगितलें. आणि ह्याप्रमाणें त्यानें सर्व तयारी करून तो तिकडे खाना झाला.

कारकून गेल्यावर रिग्डन पुनः कागदपत्र वाचीत बसला. सायंकाळचे पांच वाजतांचे सारी कारकून मंडळी आपापलीं कामें आटोपून निघून गेली. तरी रिग्डन कागद वाचीत बसलाच होता. रात्रीच्या नऊ वाजतां त्याचें काम आटोपलें, व तो अगदीं दमून गेला. नंतर तोही निघून गेला व सर्व दारें बंद करून दुकान लावण्यासाठीं एकटा आल्फ्रेड मार्गे राहिला.

ह्या वेळीं त्याला अनोनात आनंद झाला. पण तो तमाच दावून अर्धा तास तो आपल्या जागीं बसला.

नंतर रिग्डन परत येणार नाही अशी आच त्या त्याला कडकडून भटल्या व त्याचे खात्री होऊन तो "हं, आत्ता वेळ आहे." त्यांनी शेकडो मुके घेतले. लिझीला असे आपल्याशीच झणून आपल्या तर ह्या वेळी तिच्या नेहमीच्या तऱ्हेपेक्षा जागेवरून उठला. जास्त आनंद झाला असे स्पष्ट दिसून

रिग्डन आपल्या खोलीला कुलूप घालून किल्ल्या आपल्याबरोबर घेऊन उत्तम रीतीने पार पाडले. लॉर्ड फ्लोरिमेल गेला होता; परंतु त्याच्या त्या करण्यामुळे आपणास खूबच बक्षिस देईल."

आलफ्रेडला अगदीसुद्धा अडचण झाली नंतर दारूचा पेला त्याला प्यावयास नाही. त्याजबळ चोरीकिल्ल्या होत्याच. देऊन लिझी झणाली: "पोरा, ही त्यांतील एकीने त्याने त्याच्या खोलीचे घे दारू आणि सांग तू हे काम कसे कुलूप उघडले व तो आंत शिरला. परंतु केलेस ते."

आंत टेबलावर एकही कागद नव्हता. आलफ्रेड-तुझांला माझे पत्र पोहोचले ना?

रिग्डन आपल्याबरोबर घेऊन गेला की काय अशी त्याला काळजी वाटू लागली. लिझी-होय, पोहोचले. पण तू येईपर्यंत आहोता, काय होतं आणि काय नाही, अशी शंका वाटत होती.

त्या दोघींच्या गळ्यांत एकेक हात घालून आलफ्रेड झणाला: "नाही, अशी शंका येण्याचे कारण नाही. इतके दिवस वाट पाहतां पाहतां आज ते कागद कोठे आहेत हे मला कळले. तो ह्यातारा मात्र फार वस्ताद असत आहे; पण माझ्याबद्दल त्याला काही शंका आली नाही. आज मात्र त्याने मजकडे विलक्षण मुद्रेने एकदोनदां पाहिले. पण तें असो. आज त्याजकडे एक पोरगा आला होता. त्याचा पोषाख जहाजावरील मधल्या अंमलदारसारखा होता. हा पोरगा आला त्या वेळी तो ह्यातार्याला झणाला: "हं, फ्लोरिमेलचे कागद तुमच्यापुढेच आहेत आज!" हे त्याच्या तोंडचे

ते कागद हातीं लागतांच आलफ्रेडने बाहेरच्या दवाजाला कुलूप घालून किल्ली तशीच कुट्यांत ठेवली; आणि हास्लेबाऊन गळींतील चोखाड्याची वाट धरली.

तेथे क्यारोटोपोल व लिझी ह्यांनी त्याचे फारच आनंदाने स्वागत केले.

शब्द मीं ऐकले तेव्हां मला सर्व सुगावा लागून फार आनंद झाला. ”

पोल-छान काम केलेंस तूं. अशीं तुजसारखीं शिकलेलीं मुलें आमच्याजवळ आहेत ह्मणूनच हीं कामे शेवटास जातात आमचीं. हं, हें घे आतां बक्षिस.

असें ह्मणून तिनें त्याला बीस गिनो दिल्या. नंतर दुसऱ्या दिवशीं लार्ड फ्लोरिमेलकडे जावयाचा वेत ठरवून लिझी व पोल आपल्या कामास लागल्या.

भाग २१४.

समजा.

पालिन आणि आक्टेव्हिया ह्यांची पुनः भेट होऊन त्या एकत्र राहूं लागल्या होत्या. चोरट्या पोगांच्या नायकांनें पालिनला जी सूचना केली होती ती लक्षांत धरून ही तरुण पोर वेड्याच्या दवाखान्यांत गेली, व त्याच्या मालकाशीं आपणास कांहीं काम आहे असें सांगून तिनें त्याची गांठ घेतली; व आपली बहीण त्यानें एका क्षणाचाही विलंब न लावतां आपल्या ताब्यांत न दिली तर न्यायाधीशाकडे जाऊन दाद मागण्याचा आपला पूर्ण निश्चय ठरल्याचें तिनें अगदीं न भितां त्याला कळविलें. तिच्या बहिणीला आपल्या ताब्यांत घेण्यासाठीं कसकसा दगाबाजा झाल्या आहेत हें तिच्या कळलें असून, सर्व गोष्ट तिच्या कानावर गेली आहे; व तिच्या ह्मणण्याप्रमाणें आप-

णाकडून वरून न झालें तर आपल्या लबाड्या बाहेर फुटून आपणावर फारच घोरपड येईल. असें पाहून डाक्टर अगदीं घाबरून गेला; व त्यानें पालिनच्या ह्मणण्याप्रमाणें लागलीच व्यवस्था केली. आणि आपणाविषयीं बाहेर एक चकार शब्दही न बोलण्याविषयीं त्यानें तिची नानाप्रकारें आज्ञे केली. आपल्या बहिणीची सुटका झाली हें पाहून पालिनला अत्यानंद झाला; व डाक्टराच्या पायां पडण्याकडे लक्ष देऊन तिनें त्याचें ह्मणणें कबूल केलें. शिवाय, सर्व गोष्टींबद्दल आपणच बाहेर बभ्रा करून आपल्या बहिणीची झालेली फजिती लोकांस सांगावी हेंही तिला आवडत नव्हतें; ह्यामुळे तर डाक्टराच्या ह्मणण्यास तिनें तेव्हांच रुकार दिला.

अहो. सुमारे सवा महिना दोघी बहिणींची ताटातूट झाल्यानंतर त्यांची पुनः गांठ पडली; आणि आपल्या घरीं परत येऊन शांतपणें थोडे दिवस घालविल्यावर आक्टेव्हियाचें वेड जाऊन तिचें चित्त पुनः स्थिर झालें. तगांतून पालिननें तिची फारच काळजी घेऊन तिला अतिशय ममतेनें वागाविलें, ह्यामुळे तर हा चित्त स्थिर होण्याचा प्रकार फारच लवकर घडून आला. तरी तिची चर्या नेहमीं खिन्न दिसे. आणि मधून मधून तिची सर्व आठवण नाहींशी होऊन ती वेड्यासारखी दिसू लागे; व कांहीं कल्पना मनांत आणून तिजबद्दलच ती विचार करीत बसत असे.

गेल्या चार भागांत सांगितलेल्या गोष्टी घडल्याच्या दुसऱ्या दिवशीं दोन प्रहरच्या सुमारास ह्या बहिणी आपल्या माजपरांत स्वस्थ बसल्या होत्या. आकटेठिह्या आपल्या मंचावर पडली असून, पालिन खिडकीशेजारी खुर्चीवर बसून कशिदा काढीत होती. आणि थोड्या दिवसांपूर्वी डोढर येथे तिने आपल्या प्रियकराला पत्र पाठविले असता त्याजकडून त्याचे उत्तर आले नाही ह्याजबद्दल तिच्या मनांत विचार चालले होते.

इतक्यांत पुढील बाजूच्या रस्त्याकडील दरवाजा उघडला; आणि पालिनने तिकडे पाहतांच तिची व लार्ड फ्लोरिमेलची दृष्टादृष्ट झाली. आनंद, आशा आणि साशंकता ह्या वृत्तीनीं लार्ड फ्लोरिमेलचे मन व्यग्र करून सोडले. परंतु ज्याची भेट घेण्याची इच्छा ती करीत होती तीच भेटण्याची वेळ येतांच पालिनचा अगदीं गोंधळ उटून जाऊन तिची चर्या उतरून गेली, व तिला घेरी आल्यासारखे झाले. बुरख्यांतील नाचाच्या वेळच्या सर्व गोष्टींची तिला पुनः आठवण होऊन तेथील प्रकार जणू तिच्या पुढे उभा राहिला. त्याने आपणाशीं दगाबाजी केली असे तिच्या मनाने घेतले, तरी आपण त्याला क्षमा केलीच पाहिजे असे तिला वाटू लागले.

दारावरील धाप ऐकतांच आकटेठिह्या दचकली; आणि “अहाहा! राजपुत्र जर मजजवळ क्षमा मागण्या-

साठीं येत असेल तर किती तरी बहार होईल! मी त्याला खास क्षमा करीन.” असे हणाली.

आकटेठिह्याचे हे शब्द ऐकतांच पालिनच्या सर्व गोंधळाचा एकदम उलगडा झाला. राजपुत्राने तिजशीं एवढी लबाडी केली असताही व तिचा सर्वस्वी गळा कापला असताही आकटेठिह्या त्याचे सर्व अपराध विसरून जाण्यास तयार होती; तेव्हां लार्ड फ्लोरिमेलच्या लबाडीमुळे आपण आपल्या मनाचा इतका संताप करणें रास्त नाही, असे तिच्या द्वारे देवानेच आपणास सुचविले असे तिला वाटले.

बीज चमकते इतक्या जलदीने हे सर्व विचार तिच्या मनांत आले, व त्याच वेळीं ग्याब्रियल आंत आला. आणि तो आंत येतांच चटकन तिने त्याजजवळ जाऊन त्याच्या गळ्यांत मिठी मारली, व त्यानेही तिला गाढालिंगन दिले.

तिच्या गालाचे, अधराचे व मुखकमलाचे वरचेवर चुंबन घेत फ्लोरिमेल हणाला: “जिवन्मो, शेवटी आपण पुनः एकमेकांस भेटत आहोंत.”

त्याच्या प्रत्येक चुंबनाची सव्याज फेद करीत पालिन हणाली: “होय प्रियकरा, आणि साऱ्या गोष्टी मी विसरून गेले आहे.”

आपल्या बहिणांचा तो अत्यानंद पहाून आकटेठिह्यालाही आनंद झाला, व तिच्या डोळ्यांतून अश्रु वाहू लागले. पण हे अश्रु आनंदाचे होते.

व राजपुत्रानें तिचा गळा कापल्याचो सर्व गोष्ट तिच्या इत्यंभूत कळल्या दिवसापासून असा आनंद तिच्या शाल्याचा हा पहिलाच दिवस होता.

पालिनच्या भेटानें आलेली आनंदाची उकळी थोडी कमी झाल्यावर फ्लोरिमेलेला आकडेवियेला प्रेमपुरःसर मलाम केला व आवडत्या पण कष्टी बहिणीला भाऊ भेटतो त्याप्रमाणें तो तिच्या भेटला. नंतर पालिनला एका खुर्चीवर बसवून आपण तिजशेजारी बसला व अत्यंत प्रेमदृष्टीनें त्यानें तिच्या सुंदर चेहऱ्याकडे सारखी टक लावली; आणि तिचा हात आपल्या हातांत घेऊन त्याचे पुनःपुनः चुंबन केलें. नंतर हळूच तिच्या कानांत तो झणाला: " आवडते, एकमेकांवद्दल आपले विनाकारण गैरसमज झाले आहेत. पण ते आपण परस्परांस सांगू. आणि त्यांचा एकवार खुलासा करून मग ते पार विसरून जाऊं. मला कांहीं लोकांनीं सांगितलें कीं, तुझे लग्न झालें; आणि त्याजवद्दलची सर्व हकीकत वर्तमानपत्रांतून प्रसिद्ध झाली. पण मला फसवून माझा छळच करावा ह्यांतच ज्याला संतोष वाटत होता अशा प्राण्याकडून ही गोष्ट माझ्या कानावर येऊन मी सर्वस्वां फसलों. "

हें बोलत असतां आपण अशा निर्नळ व गुणसंपन्न स्त्रीला सोडून त्या चौचाल स्त्रीशीं विवाह लावण्यास सिद्ध झालों हातो ह्याची त्याची त्यालाच लाज वाटून त्यानें आपली पुष्कळ निर्गुणी

केली नंतर तो पुनः झणाला: " पण प्रियतने, तूं अता मजवर एकदम राग कां केलास? आणि मजशीं सर्व संबंध तोडून टाकण्यास कां तयार झालीस?"

निषेध करण्याच्या मंद स्वरानें पालिन झणाली: " ग्यात्रियल, तुमचें मनच तुझाला टोंचीत नाहीं काय? तुमच्या लबाड्या विसरून जावयाचें मीं तुझाला वचन दिलें आहे. पण खरा पश्चात्ताप दाखविण्याचें सोडून देऊन असें आपणास कांहींच माहित नसल्याचें सोंग घेणें तुझास शोभत नाहीं."

खरें बोलणाऱ्या मनुष्याच्या स्वरानें फ्लोरिमेलेला झणाला: " पालिन, ह्या तुझ्या शब्दांनीं माझा गोंधळ अधिक वाढत आहे. आपणांतील सर्व संबंध तुटला अशा आशयाचें तुझे पत्र आल्यानंतर मजकडून खोटेपणे झाले असले तरी त्याजवद्दल तूं मला क्षमा करणें योग्य आहे. कारण, माझ्यां सर्व आशांची निराशा होऊन माझे मन दुःखांत बुडालें असतां मजकडून वाकडें पाऊल पडलें तर त्याचा दोष मजकडे नाही. पण तें तुझे पत्र येईपर्यंत मजकडून कायें किंवा वाचें तुजशीं खोटेपणाचें एकही कृत्य झालें नाही, अशावद्दल मी देवाची शपथ वाहण्यास भिणार नाहीं."

पालिन जोरानें झणाली: " हं, ग्यात्रियल, अशा खोड्या शपथा वाडून आपल्या पहिल्या दोषांत नवी भर घालून नका. तुला तसें कराक तर आपलें वचन माझा मोहाचें लागेल, आणि माझी समजूत झणून मी होऊंच देणार नाहीं."

फ्लोरिमेल्लो जोरानें पण प्रेमाच्या स्वरांनं म्हणाला: " तर मग तुझ्या म्हणण्याचा स्पष्ट अर्थ मला सांगव तं आवडते. तुला अगदीं देवाची शपथ आहे. तुझ्या तोंडून तो मला कळला म्हणजे माझे काय म्हणणें आहे तें मी तुला सांगेन. "

खिन्न स्वरानें पालिन म्हणाली: "एकच शब्द उच्चारला म्हणजे सर्व गोष्ट तुमच्या लक्षांत येईल अशी माझी समजूत आहे. बुरख्याच्या पोषाखांतला नाच झाला त्या दिवशीं माळणीच्या पोरीचा पोषाख करून कोण आली होती हें तुम्हीं ओळखलें नसेल असें मला वाटत नाही. "

अगदीं गोंधळून जाऊन फ्लोरिमेल्लो म्हणाला: " देवा ! हें काय गोंधळ-बंगाल आहे? मला द्यांतील अर्थ मुळींच समजत नाही पण हो, आठवतें मला आतां. काव्हेंट वागेकडोळ नाटकगृहांत बुरख्याच्या पोषाखांतला नाच झाला होता खरा थोड्या दिवसांपूर्वी; आणि मलाही तेथलें आमंत्रण आलें होतें. परंतु मी देवाची शपथ वाहून सांगतों कीं, मी त्या दिवशीं तेथें मुळींच गेलों नाही. "

त्याचा तो खरेपणाचा स्वर ऐकून पालिनचा गोंधळ झाला, आणि ती म्हणाली: " तर मग मजशीं कोणों तरी फारच लबाडी केली असें झटचें पाहिजे. पण तुमच्याशीं खरेंच बोललें पाहिजे मला. निळा पोषाख घालून आलेल्या गृहस्थ तुमच्याहून थोडा तरी उंच

होता असें यादिसी मुद्दां मला वाटले. "

तिचे ते शब्द ऐकून फ्लोरिमेल्लो फारच आश्चर्य वाटले. परंतु थोडा वेळ विचार केल्यावर रात्राचें सोंग घेतलेल्या क्यारोलाईन वॉल्टरनें आपला सूड उगविण्यासाठीं कांहीं तरी हिकमत योजली असावी असें त्याच्या लक्षांत येऊन तो म्हणाला: " निळा पोषाख ? होय, आला होता मजकडे निळा पोषाख; पण तो जाळून टाकण्याचा मीं आपल्या हुज्याला हुकूम केला होता. बहुधा तो हुकूम अमलांत आला नसेल, व दुसरें कोणी तरी तो पोषाख घालून तेथें गेलें असें दिसतें. "

पालिनला फारच दुःख होऊन ती म्हणाली: "तुम्ही म्हणतां तसेंच असेल तर मजकडून तुमचा मोठाच अपराध झाला आहे. तुमच्याबद्दल मीं विनाकारण भलमलत्या शंका घेतल्या असें झटलें पाहिजे; आणि तुमच्याशीं पुनः संबंध न ठेवण्याविषयींचा निश्चय करण्याच्या कार्यां मजकडून फारच घाई झाली; व ह्या माझ्या करण्याबद्दल तुमच्याजवळ क्षमा मागण्यासही मला तोंड नाही, असें मला वाटतें. "

" क्षमा मागण्यास तोंड नाही ! छिः, माझ्या आवडते, मी तुला क्षमा करूं नये असें तुजकडून कांहींही होणार नाही. कारण, तुजजवळ मीच क्षमा मागितली पाहिजे अशा मजकडून पुष्कळच गोष्टी झाल्या आहेत. " फ्लोरिमेल्लो म्हणाला; आणि पटकन् आपल्या जागेवरून उठून तिज-पुढें गुडघे टेकून तो बसला.

अःपंत उद्विग्न होऊन पालिन आपल्या खुर्चीवरून उठून झणाली: "उठा, प्रियकरा उठा. मी अगदीच वाई केली त्या कामी; आणि नाहक आपल्या व तुमच्या सुखांत माती कालविण्यास मी तयार झाले होते. पण मला क्षमा करा तुझी ग्यात्रियल."

फ्लोरिमेल चटकून उठून उभा राहिला व तिला आपल्या उराशी घट्ट अडवळून धरून झणाला: "जिवळगे, आपण आता एकमेकांस क्षमा करूंगे."

आकडेविह्या आपल्या मंचावरून उठून ह्या परस्परांवर प्रेम करणाऱ्या जोडप्याजवळ येऊन झणाली: "हं, तुमच्या हातून एकमेकांचे जे अपराध झाले आहेत त्यांजवळ तुझी एकमेकांस क्षमा करा आतां. आणि देवा! राजपुत्रही माझी अशी क्षमा मागेल काय?"

आकडेविह्याला दुःखाचा अगदी उमाळा आला असे पाहून ह्या दोघांनीही तिला तिच्या जागी नेऊन बसवून तिच्या मनाचे सांत्वन करण्यासाठी ज्या ज्या झणून समाधानाच्या गोष्टी त्यांना सांगण्यासारख्या होत्या त्या त्या तिच्या सांगितल्या. नंतर तिचे बरेच समाधान झाले असे पाहून ते पुनः आपापल्या जागी येऊन बसले.

तेथे येऊन बसल्यावर फ्लोरिमेल झणाला: "आवडते, ह्या निळ्या पोषाखाच्या संबंधाने सांगच मला साऱ्या गोष्टी. मला जे गूढ पडले आहे त्याचा सलगडा परवी होणार नाही."

पालिनने जवळच मेजावर एक पेटो

हातो, तेतून एक पत्र काढून ते आपल्या प्रियकामपुढे टाकले, आणि झणाली: "हं, वाचा हें; झणजे मला काय वाटले ह्याची तुझाला अटकळ बांधतां येईल."

फ्लोरिमेलने ते पत्र घेऊन झटकून साजवरून डोळा फिरविला, आणि झणाला: "हं माझा तर्कच खरा ठरला."

हे पत्र क्यारोलाने लिहिले होते हें त्याने तेव्हांच तिच्या अक्षरावरून ओळखले. पण ह्या पत्रातील आशय पूर्वीच कळविला आहे; तेव्हां तो येथे पुनः देण्याची आत्मास गरज दिसत नाही. ह्या पत्रातील शेवटच्या कलमांत पालिनने निळा पोषाख घातलेल्या गृहस्थाशी एक शब्दही बोलू नये, कीं नाटकगृहांत असतां आपल्या प्रियकराला आपण रागावल्याचे किंकिचित्ही चिन्ह दाखवू नये, इत्यादि सूचना केल्या होत्या, त्याची मात्र वाचकांना आठवण दिली पाहिजे.

पत्र वाचल्यावर अगदी तिरस्काराच्या स्वराने फ्लोरिमेल झणाला: "हं, ह्या शेवटच्या कलमावरून निळा पोषाख घातलेला गृहस्थ मी नव्हतो अशी तुझी खात्री झालीच पाहिजे. त्या गृहस्थास उत्तर देण्याचे भाग पडेल अशा रीतीने त्याजशी बोलण्याची तुला का बरे मनाई केली होती? तूं त्याजशीं तेथे बोलली असतीस आणि त्याने तुला उत्तर द्यावे असे त्याला भाग पडले असते तर बुरखा घेतलेला गृहस्थ मी नसून, तुला विना-

कारण फसाविलें आहे असं तुला ते
व्हांच्या तेव्हांच कळून आलें असतें.
पण तों न व्हावें ह्मणून तुला इतकी
ताकीद दिली होती, असें तुझ्या ल-
क्षांत येत नाहीं काय ? ”

त्याजकडे प्रेमानें पाहून पालिन
ह्मणाली: “ होय, आतां वाटतें तसें
मला. आणि लबाड लोकांनीं माझा
मनांत भरावलेल्या गोष्टींवर विश्वास
ठेवून मीं तुमच्यावद्दल शंका घेतल्या
व तुझावर रागावले ह्याजवद्दल मला क्षमा
करा. आणि आतां मला आठवतें कीं,
त्या नाचाच्या दिवशीं जादुगारणी-
चा पोषाख केलेली एक तरुण मुलगी
तेथें आली असून, तिनेंच हें पत्र मला
पाठविलें असें तो मला ह्मणाली. नि-
ळ्या पोषाखांतोळ गृहस्थाशीं मीं एक
शब्दही बोलूं नये असा तिचा कां
आग्रह होता हें मीं तिला विचारलें.
परंतु “ त्याचीं कारणें माझीं मला
माहीत. ” असें फारच रागाच्या स-
रानें ती मला ह्मणाली. नंतर तुमच्या-
शीं सर्व संबंध तोडावा असा तिनें
मला उपदेश करून, त्याजवद्दलचें पत्र
कसें ल्याहावें हेंही तिनेंच मला सांगे
तलें; आणि त्याचप्रमाणें मीं तें पत्र
लिहिलें. ”

दांत खाऊन फ्लोरिभेल ह्मणाली:
“ हाडळ कोठली ! पण आवडते, तूं
तिला पाहिलेंस ? ती कशी होती हें
तुला थोडें तरी सांगतां येईल ? ”

पालिन—तिचे डोळे काळे होते,
पण रागानें ते विस्तारासारखे लाल

गळे होते. तचा दंत-क सुरख अ-
पून तच केस काळे होते. तिचा
बांधा ठेंगणा होता, आणि ती वयानें
तरुणच असावी असा माझा तर्क आहे.

“ हं, तीच ती. माझा तर्क बरो-
बर आहे; आणि तिनें मजवर इतकें
रागवावें हेंही नास्त आहे. पण आ-
वडतें, आजपर्यंतचीं माझीं सारीं काळीं
कृत्यें तूं ऐकून घेऊन मला क्षमा क-
रोपर्यंत हा मीं तुजपुढें गुडघे टेकून
बसणार. तूं क्षमा करीपर्यंत मीं नाहींच
उठणार. ” असें ह्मणून फ्लोरिभेल
तिजपुढें गुडघे टेकून बसला.

पालिन उदारपणानें ह्मणाली:
“ नका, जिवलगा, तुझी आपल्या
पूर्व दोषांचा पाढा मजपुढे वाचूं नका.
तुझी आपल्या तोंडानें आपणास नि-
दून घ्यावें हें मला आवडत नाहीं. मी
त्यांतोळ एक शब्दही ऐकणार नाहीं.
उठा तर उठा. शिवाय, मी विनाकारण
उतावळी करून तुझाला अतोनात
दुःख दिलें आहे; पण माझ्या कर-
ण्यावद्दल तुझीं मला क्षमा केली आहे.
मग तुमच्याशीं वागतांना अधिक वि-
चार करीत जावा हें माझें कर्तव्य नाहीं
काय ? तसेंच, ही जो मुलगी तुझावर
इतकी रागावली आहे ती अशी कां
रागावली आहे ह्याचें कारण मला
ओळखतां येत नाहीं असें नाही.
तुझीं तिला पहिल्यानें वचन देऊन
तें पुढें मोडलें असेल. पण ती हल्लीं
कोठें आहे हें आपण शोधून काढूं;
आणि तिची समजूत घालून ती

गरीबीत असेल तर ह्यापुढे तिच्या कशा-
चीही ददात पडणार नाही असें कळूं.”

फ्लोरिमेल—छिः तुला माहीत नाही
कोणाची समजूत घालण्याचा तुझा हेतु
आहे तें. ह्यांवेथ रस्त्यावर दोन तीन
महिण्यांपूर्वी सुडणांचा खून झाला हें
तुला आठवतच असेल. तो खून जिनें
केला त्याच क्यारोलाइन वार्ल्टरची म
मजूत घालण्याचा तुझा हेतु आहे.
तिला पोलिसानें काल पकडलें आहे

पालिन—अरे! गरीब विचारी पेर!
पण पालमाल रस्त्यावरील तो दुष्ट शि-
पीण, तिलाही पकडलें आहे लणतात;
'आणि तिजवर तर अगदीं विश्वास न
ठवण्यासारख्या गुन्ह्याचा आरोप आहे.

फ्लोरिमेल—तरी पण त्यांजबद्दलचा
पुरावा फारच भक्कम आहे असें दिसतें.
पण जाऊं दे ह्या गोष्टी. ह्या गोष्टींशीं
आपणांस काय करावयाचें आहे? आ-
पण आपल्याच संबंधाच्या गोष्टींबद्दल
बोलूं. आणि तुझा तर्क आहे त्याप्रमा-
णेंच क्यारोलाईन वार्ल्टरला मीं फस-
वित्रें असून, त्या गोष्टीचा सूड उगविण्या-
साठीच मजवरचें तुझें प्रेम पार उडवून
टाकण्याची तिनें हो हिकमत योजली
होती. तुझी माझी नुसती ओळखही
झाली नव्हती, तेव्हां मजकडून हा दोष
घडला हें खरें. पण माझ्या हातून असा
दुष्ट गुन्हा झाला अतःतांही तूं मला
पतकरशील काय?

पालिन—ग्याब्रियल, तुमचा हा मो-
कळेपणा पाहिल्यावर तुझाला काय
उत्तर द्यावें ह्याची मला मुळींच पंचाईत

पत्त नाही. म गाल गोष्टींबद्दल नुसल
फारच पश्चात्ताप वाटत आहे हें अगदीं
स्पष्ट आहे.

फ्लोरिमेल—त्यांजबद्दल मला किती
पश्चात्ताप वाटत आहे हें एका परमे-
श्वरालाच माहीत! पण पालिन, यापुढे
दुर्मार्गापासून मला दूर ठेवून माझें रक्षण
करणे आणि मला सन्मार्गास लावणे
हें तुझें काम आहे. तूं हो माझी संरक्षण
करणारी देवता—तूं हो माझा गुरु—तूं
हो माझी कल्याणकर्त्री!

त्याच्या बळेंच उठवून आपल्या शे-
जारी बसवीत असतां पालिन लणालीः
“हं, उठा माझ्या ग्याब्रियल, आणि
ह्यापुढे निरंतर सुखांत रहा. झाल्या
गोष्टी होऊन गेल्या, आणि त्या आतां
कांहीं परत येत नाहींत. पण त्यांजब-
द्दल प्रायश्चित्त करतां येत नाहीं असें
नाहीं. पश्चात्ताप हा सर्व शुद्धीचा पाया
आहे.”

तिला उराशीं घट्ट आवळून फ्लोरिमेल
लणालीः “आवडते, तूं केवळ गंधर्व-
कन्या आहेस. पण आपली शेवटची गांठ
पडल्यानंतर मजवर कसकसे प्रसंग आले
हें तुला कोठ्ठा माहीत असणार? माझा
नाश करण्याचा हेतु धरून क्यारोलाईन
वार्ल्टरनें शिंद्याचें सोंग घेतलें आणि
माझ्या येथें हुजव्या राहिली. संधि
सांपडेल तेव्हां माझें नुकसान करण्याचा
तिचा हेतु होता; आणि तिनें तशीं
वेळ गांठून माझे दस्तऐवज चोरून नेले.
ह्या कागदांची चोरी झाल्यामुळे माझें
उत्पन्न माझ्या हातचें जाण्याची वेळ

आली होती. परंतु हे कागद आज स-
काळीं माझ्या हातीं पुनः लागले ; आणि
आतां तुझ्या मस्तकीं माझ्या पदवीचा
मुकुट घालून तुला माझ्या संपत्तीची
वांटेकरीण करण्याची मला शक्ति आली
आहे. ज्यांच्या साहाय्यानें माझे कागद
मला मिळाले त्यांनींच तुला त्या अवम
राजपुत्राच्या ताबडींतून सोडविलें हेंही मला
कळलें. तुझे शेजारी पेज, ह्यांच्या येथें
तुजवर काय प्रसंग आला होता हें त्यांनींच
मला सांगितलें ; आणि आपली पहिली
गांठ पडली त्याच घरीं तूं रहात आहेस
हें ऐकून मला किती आश्चर्य वाटलें
आणि आनंद झाला ह्याची कल्पना तु-
लाही करतां येणार आहे. तुझ्या वि-
व्हाडाची मला पत्ता लागतांच मी इकडे
आलों, आणि माझ्या सर्व आशा परिपूर्ण
झाल्या आहेत. देवाच्या दयेनें आपली
समजी झाली आहे, आणि ह्यावद्दल पर-
मेश्वराची स्तुतिच केली पाहिजे. ”

आपल्या प्रियकराकडे प्रेमभावानें प-
हात पालिन हणाली: “ आणि आतां
पुनः मला कधीं तुमचा राग आला
तर त्याचा दोष तुझ्याकडेच राहिल.
खात्री करून न घेतां उगीच भलभलया
कल्पना करून ह्यापुढें मी तुमच्यावर
कधींही रागावणार नाही अशाविषयी
तुझ्यास वचन देतें. ”

फ्लोरिमेल—आवडते, ज्यांचें अति-
प्रेम असते त्यांनाच असा राग येत असतो.
तुझे मजवर इतकें प्रेम नसतें तर तूं
अशी मजवर रागावली नसतीस.

पालिन—मी नीट चक्कशी न क-

रितां अशी तुझावर रागावले तरी तुम्हां
ती गोष्ट मनांत न घेतां वेगळेंच कारण
माझ्या रागाला लावीत आहांत हे तुमचे
मजवर उपकारच आहेत. पण निळा
पोषाख घालून ज्यांनीं तुमची जागा
पटकावली, ते कोण गृहस्थ होते बरे ?

फ्लोरिमेल—क्यारोलाईन वाल्टर-
चा कोणी तरी साथीदार असावा.
पण आतां आपण मागल्या गोष्टींविषयी-
चा विचार सोडून देऊं; आणि हल्लींच्या
स्थितीविषयीं आणि पुढील सुखाविषयींच
बोलूं. तर मग माझ्या आवडते, सांग
मला तूं, आपला आनंददायक कर
मला देऊन मला पूर्ण सुख केव्हां दे-
शील तें. तुझे पाणिग्रहण मजकडून
झालें ह्मणजे आपण एक होऊं व पुनः
आपला वियोग केव्हांही होणार नाही.
मग तुजजवळ राहून तुझे रक्षण कर-
ण्याचा मला अधिकार येईल; आणि
तुझ्या बहिणीशीं माझे मेहुण्याचें नातें
जडून तिच्या दुःखावद्दल तिचें सांत्वन
करण्याचा मला हक्क पोहोचेल.

त्याजकडे प्रेमार्द्र दृष्टीनें पाहून ला-
जत लाजत पालिननें त्याच्या कानांत
कांहीं उत्तर दिलें. ह्या उत्तरानें त्याचें
पूर्ण समाधान झालें असें स्पष्ट दिसत
होतें. कारण, त्यानें तिला पुनः गा-
ढालिंगन देऊन तिचें अनेक वेळां
चुंबन घेतलें.

भाग २१५.

धर्मोपदेशकांची फडफडिता.
मागील भागांत वर्णिलेला प्रकार

पालिन क्लारेन्डनच्या विन्हाडीं घडत असतां त्याच्याच शेजारच्या दोन टाकून तिसऱ्या विन्हाडांतील मंडळीवर, बोस्ट्रीटमधील न्यायाधिकाच्या कचेरींत कैद्यांच्या पिंजऱ्यांत उभें राहण्याचा प्रसंग आला होता.

पालिन क्लारेन्डनच्या घराच्या शेजारच्या घरांत पेजचें जोडपें रहात होते त्या वेळीं, त्याच्याच पलीकडे परमपूज्य गुरुजी नाथानियल स्निक्स्बी हे रहात होते, हें वाचकांच्या स्मरणांत असेलच. आपल्या पंधांतील मंडळीच्या परम आदराचे विषय बनलेले हे पूज्य गुरुजी आपले दुय्यम पाक्स वाक्स ह्यांसहवर्तमान ह्या गोड विन्हाडांत रहावयास आले असून, जर्मन रस्त्यावरील पिगल्सबेरीवाईच्या घराची त्यांनीं रजा घेतली होती. ह्या नव्या विन्हाडीं त्यांना रहावयास जागा मिळण्यापूर्वी त्या इमारतीच्या मालकानें ह्यांच्या चालचलणुकीबद्दल पहिल्या बाईकडे तपास केला होता; व तिनें त्यांसबद्दल फारच उत्तम शिफारस केल्यावरून त्यांना ह्या विन्हाडांत जागा मिळाली होती, ही गोष्ट येथें कळविली पाहिजे पण ही शिफारस घावयाच्या वेळीं त्या ह्यातारीच्या भाचीशीं ह्या गुरुद्वयानें संधान जुळवून आपल्या येथें घरकाम करण्यासाठीं तिला टेवले होते, ही गोष्ट तिला समजली नव्हती. पण हे धर्मोपाध्याय नव्या विन्हाडीं रहावयास गेल्यानंतर थोड्याच दिवसांनीं ती पोर आपल्या घरांतून नाहीशी

झाली व त्यामुळें तिच्या आईबापांना अतोनात दुःख होऊन त्यांचा अगदीं गोंधळ उडाला होता.

ही पोर नाहीशी झाली त्या वेळीं ती आपल्या आत्याबाईच्या येथें रहावयास गेली असून आत्याबाईनें शेजारपाजारच्या लोकांच्या असलेल्या कर्जाची फेड करण्यासाठीं तिजजवळ दहा पौंड दिलेले होते; ह्यामुळें तिला कांहीं तरी दगा झाला असावा अशी धास्ती बाळगण्यास जागा होती. परंतु ती परत आली नाही; व तिजविषयीं तपास केला तेव्हां, ज्यांचें देणें होतें त्यांस कडे तो मुळींच गेली नाही असा शोध लागला. तसेंच, आत्याबाईच्या येथून ही आपल्या बापाच्या घरी थोडा वेळ आली होती, आणि तेथून आपले कपडे व बापाची छत्री घेऊन गेली; व त्यानंतर तिचा पत्ता नाहीसा झाला, इत्यादि गोष्टी वाहेर पडल्या. ह्यामुळें तिच्या आईबापांना व आत्याबाईला फारच धास्ती वाटून पुष्कळच काळजी वाटू लागली होती. ह्या त्रिवर्गांनीं पुष्कळ शोध केला, परंतु कोठेंच तिचा धांग लागेना. शेजारीपाजारी नानाप्रकारच्या थड्या करूं लागले, व सुइणीची तिला जरूर लागेल तेव्हां ती घरीं परत येईल असें हो कांहीं झणाले. परंतु ह्या थड्यांकडे तिच्या नातलगानीं मुळींच लक्ष दिलें नाही. न्यूलाइट्स पंधाची दीक्षा घेतल्यावर आपल्या पोरीचें पाऊल वाकडें पडेल असें त्यांच्या मनांतच

येईना. नाथानियल स्निक्स्वी व
पाक्सवाक्स ह्यांच्या कीर्तिगंधास मु-
लून ती त्यांजकडेच गेली असेल ही
कल्पनाही त्यांच्या मनास शिवेना.

ह्याप्रमाणे ती तरुण व सुख कु-
मारी ह्या गुरुवर्षाच्या येथे येऊन आ-
नंदाने बरेच आठवडे राहिली. परंतु
ज्या दिवशीं फ्लोरिमेल व पालिन
ह्यांची समजी झाली त्याच दिवशीं स-
काळीं ह्या पोरिचा बाप सहज त्या
रस्त्यानें जात असतां त्यानें आपली मु-
लगी गरम खाना घेऊन स्निक्स्वीच्या
बिन्हाडांत शिरतांना पाहिली व साला
अतिशय आश्चर्य वाटले.

ह्या आश्चर्याच्या भरांत त्याच्या तों-
डून कांहीं उद्गार निघाले. पण ते
तिच्या कानीं पडतांच तिनें मागे वळून
आपल्या बापाकडे पाहिले. साला पाह
तांच तिची अगदीं गाळण उडून ति-
च्या हातचा खाना खाली पडला; व
मागून भटारी येत होता तरी तिनें
लगबगीनें दार लावून घेतले. ही तिची
तन्हा पाहून त्या भटार्याला नवल वाटले.

परंतु तिच्या बापाच्या लक्षांत त्या
धर्मशील गुरुवर्षाची सर्व लबाडी तेव्हांच
आली; आणि आपली पोर पुनः आ-
पल्या ताळ्यांत घेण्याचा त्यानें निश्चय
करून, स्निक्स्वीच्या पुढच्या दाराशीं
जोराने ठोठावण्याचा क्रम सुरू
केला. ह्या त्याच्या ठोठावण्याकडे आं-
तल्या मंडळीनें बराच वेळ दुर्लक्ष केले;
सर्व, जोन्स ह्याला आपला दाराशीं
ठोठावण्याचा क्रम सारखा सुरूच ठेवून,

वेळ पडल्यान दार फोडण्याची व शे-
जारपाजारच्या मंडळीस गोळा करण्याची
आपली तयारी आहे असे दाखवावे
लागले. पण हे दोनही प्रकार घडणे
चांगले नाही असे आंतील मंडळीनें
ओळखून त्यास शरण जाण्याचा वेत
केला. लागलीच पाक्सवाक्सनें दार
उघडून जोन्स ह्याला आंत येण्यास
मांगितले, व सर्व तंटा आपणांत मिट-
विण्याविषयीं त्याची विनवणी केली. परंतु
जोन्स ह्याचा स्वभाव फारच तापट
होता, म्हणून ह्या विनवणीकडे तो लक्ष
देईना. तो दारांतच उभा राहिला
आणि ते लोक चोर आहेत असे ओरडूं
लागून, आपल्या पोरिस बाहेर यावयास
सांगूं लागला. हा प्रकार पाहून पाक्स-
वाक्स अगदींच घाबरून गेला; आणि
जोन्स ह्याची समजूत घालण्याचा त्यानें
होता तेवढा यत्न केला, परंतु त्याची
समजूत पडेना. आपली पोरगी बाहेर
आली पाहिजे असा त्यानें एकच आ-
ग्रह धरला; आणि ती गोष्ट लवकर
घडून येण्याचा रंग नाही असे पाहून
तो पहिल्यापेक्षांही मोठ्यानें ओरडूं ला-
गला. शेवटीं स्निक्स्वीबाहेर
आले, आणि ते त्याची समजूत घालूं
लागले. जोन्स ह्याची मुलगी आपल्या
येथे मुळींच नाही अशा ते शपथा वाहूं
लागले. तिच्याचसारख्या तोंडावळ्याची
आपल्या येथे एक मुलगी आहे; पण
तिचे नांव मेरी स्मिथ आहे असा
त्यांनीं बहाणा केला. ही बतावणी ऐ-
कून पहिल्यानें जोन्सचा थोडा गोंधळ

झाला, व आपली चूक झाली असेल असेही त्याला वाटू लागले. परंतु इतक्यांत त्याच्या पोरीने नेलेली त्याची छत्री तेथेच त्याच्या दृष्टीस पडली. ती पाहतांच त्याने चित्यासारखी उडी मारून ती घेतली, आणि त्या छत्रीखाली त्याने त्या ह्याताच्या धर्मगुरूला इतके बहविले की, त्याच्या सर्वांगावर मोठमोठे वळ उठले. "खून! खून!!" म्हणून पाक्स-वाक्स ओरडू लागला, आणि "आग! आग!!" असा स्निक्स्वीने पुकारा केला.

ही मारामारी जुंपली असतां जेन-जोन्सही पुढे आली आणि तीही मोठमोठ्याने रडूओरडू लागली. तेव्हां शेजारपाजारचे सर्व लोक जमा होऊन त्यांनीं पोस्टिसच्या बोलावणे पाठविले. पोलिस येतांच त्यांनीं बाप, मुलगी, व दोघे धर्मगुरू ह्या सर्वांना गाडींत घालून, सर्व मंडळी बोस्ट्रीटमधील न्यायाधिकाऱ्या कचेरींत नेली. व मंडळीवरोबर छत्रीही इन्साफाच्या कचेरींत दाखल करण्यांत आली.

कचेरींत येतांच जोन्स ह्याने पिग-रुसबेरीवाडकडे मनुष्य पाठवून तिला सर्व प्रकार कळविला, व साक्ष देण्यासाठीं कचेरींत येण्याविषयी तिच्या सूचना केली. त्याप्रमाणे थोड्याच वेळाने ती आली; आणि ती येतांच सर्व मंडळीला न्यायाधिकाऱ्यापुढे उभे केले.

ह्या वेळीं ह्या मंडळीच्या चर्या फारच विलक्षण दिसत होत्या. गुरुवर्य स्निक्स्वीनींनीं आपले तोंड खूपच लांबावले

असून जीभही पुढे आणली होती. व प्युरोटन पंधांतल्या गुरुजींच्याप्रमाणे त्यांचे तोंड रडवे दिसत असून धर्मशीलतेचा त्यांनीं मोठाच आव घातला होता. त्यांचे धर्मबंध पाक्सवाक्स ह्यांच्या चर्येवरून त्यांनीं देवावर हवाला टाकल्याचा भास होत असून, आपण निरपराध असतां आपणावर विनाकारण तोहमत आली असे ते दाखवीत होते. त्यांची मद्याविषयींची अत्यासक्ति त्यांच्या मदेवरून व्यक्त होत नसती तर त्या वेळची त्यांची चर्या पाहून लोक खास फसले असते.

जोन्सची मुद्रा खूप रागावलेली दिसत होती, व कोणीही त्याला चिडविले असते तर तो त्याचे डोके फोडता अशी त्याची तयारी होती. धर्मगुरूंकडे व आपल्या मुलीकडे तो पाळीपाळीनें क्रोधदृष्टीनें पहात होता; आणि त्याची मुलगी लटलटां कांपत असून अगदीं शरमून गेली होती. पिगरुसबेरीवाड तर दुःखांत बुडून गेल्यासारखी दिसत असून, आपला उजवा डोळा रुमालाने पुसपुसून तो मूजवूच घेते की काय असे वाटत होते. दोघे धर्मगुरू, जोन्स व त्याची मुलगी ह्या चवघांवर मारामारी करून लोकांची स्वस्थता मोडल्याबद्दलच्या गुन्ह्याचा आरोप पहिल्यानें ठेवला होता. परंतु थोडीशी चवकशी करतांच ही मारामारी होण्याचे कारण न्यायाधिकाऱ्या लक्षांत येऊन त्यानें एकंदर चवकशीस वेगळेच स्वरूप दिले.

तो म्हणाला: " हं, जोन्स, तुमची मुलगी स्निक्स्वी व पाक्सवाक्स ह्यांनी फुसलावून पळविली असें तुमचें ह्मणणें आहेना ? "

जोन्स-होय सरकार, आणि सरकार, ह्यांचीं डोकीं फोडण्याला हें कारण पुरेसें नाही काय ?

न्यायाधीश-हं, डोकीं फोडण्याची गोष्ट येथें काढूं नका. पण तुमच्या मुलीचें वय किती आहे ?

जोन्स-तिला विसावें वर्ष संपून ए-विसावें वर्ष लागलें आहे; आणि ह्या कार्टीला वरें वार्ड कळूं नये काय?

न्याया०-चीप चीप ! असें वेज-बाब बोलत जाऊं नका. नाही तर तुम्हाला दंड करण्याची पाळी येईल. तुमचें ह्या लोकांनीं फारच नुकसान केलें आहे; पण तुम्ही आपला राग आवरला पाहिजे. तुमचा खरा इन्साफ करावा अशी आमची इच्छा आहे.

स्निक्स्वी-अरेरे! येथें केवळ सैतानाचें राज्य आहे!

पाक्स-हे सारे धर्मभ्रष्ट लोक आहेत!

शिरस्तेदार-हं, चीप रहा; नाही तर तुम्हाला दंड होईल.

पिगल्सबेरीवाईला ही वेळ आपणास बोलण्यास चांगली आहे असें वाटून ती ह्मणाली: " सरकार, ह्या दोघां दोंगी बोवांनीं ह्या पोरीचा अगदीं गळा कांपला आहे-त्यांनीं तिचा घात केला आहे. "

मुलगी रडत रडत ह्मणाली: " आ त्यावाई, ह्या उंच बोवानें मला फा-

विलें. त्यानेंच मला तुमच्याशीं आणि बावांशीं असें कपट कगवयास लावलें. "

आपणाकडे हात दाखवीत आहे असें पाहून स्निक्स्वी ह्मणाला: " ताई, हें काय? मी तुजशीं भावाप्रमाणें वागलों नाहीं काय? "

पाक्स-होय, भावाप्रमाणेंच तर काय; पण नवऱ्याप्रमाणेंही वागलां आहांत.

न्याया०-त्याजबद्दल मला शंका नाही. पण ही मुलगी वीस वर्षांची आहे, तेव्हां फुसलावून पळविण्याचा गुन्हा ह्या कामीं लागू पडणार नाही. सबब, तुमची कांहीं मालमत्ता ह्यांनीं नेली व ती ह्यांच्या घरी आहे असें तुम्हीं दाखविलें पाहिजे.

जोन्स-ठीक आहे. ह्यांनीं माझी छत्री नेली सरकार.

पिगल्स-आणि माझी दहा पौडांची नोट नेली.

न्याया०-हं, सांगा ह्या दहा पौडांच्या नोटीबद्दल.

ह्यानंतर स्निक्स्वी व पाक्सवाक्स ह्यांची वडबड पुनः सुरू होऊन ते सर्व मंडळीस धर्मपुस्तकांतिल अपशब्द बोलूं लागले.

शिरस्तेदारानें त्यांना गप्प राहण्याबद्दल ताकीद दिल्यावर ह्यातारीवाई ह्मणाली: " सरकार, मी भाड्याने घरें देऊन आपला निर्वाह करीत आहें. आणि हे दोघे दोंगी धर्मगुरू माझ्या घरीं विन्हाडानें रहात होते. पण मला त्या वेळीं ह्यांची खरी योग्यता कळली नाही. असो, मी आपल्या भाचीला

दहा पौडांची नोट दिली आणि दु-
कानदारांचे हिगोव चुकते करावयास
सांगितले, आणि ती होय झणाली. ”

मुलगी—आणि मी तसे करणारही
होते. पण मी आपल्या बापाच्या घ-
रून निघून ह्या लुच्चा धर्मगुरूंकडे जावे
असे ठरले होते; म्हणून ही नोट माझ्या
हाती पत्तांत मी तडक त्यांकडे गेली.
ती नोट मी आपल्याजवळच ठेवणार होते;
परंतु ह्या म्हाताऱ्याभाशीं पैसे नव्हते,
म्हणून त्यांनी मजजवळून ती घेतली;
आणि त्याच रात्री हे खूप दारू
प्याले. अशी दारू ते वरचेवर पीत; आणि
मग मत्त मारहाण करीत. पण मला
पळून जावयाला जागा नव्हती म्हणून
मी त्यांजवळच राहिले. आणि आतां
जर बावा मला घरी घेऊन जातील तर
मी नोट राहोन, आणि पुनः अशी
पळून जाणार नाही.

न्याया०—ते असो. पण ह्या दहा
पौडांच्या नोटीबद्दल सांग वर सारी
हकीकत. ती नोट तुझ्या हाती कशी
आली हे ह्या स्निक्स्वीला ठाऊक
होते काय? आणि त्याने तुला त्यांतील
काहीं पैसे परत दिले काय?

जेम—नाहीं सरकार, त्यांनी मला
एक पैही परत दिली नाही; आणि
त्यांच्या हाती एवढेच पैसे आले तरी
त्यांनी माझी रक्कम मला परत केली
नाहीं. पण ही नोट माझ्या हाती
कशी आली हे त्यांना ठाऊक होतें.
मी त्यांना मारी हकीकत सांगितली
होती. परंतु ते झणाले: ‘ मला पैशाची

फार जरूर आहे; ’ तेव्हां मी त्यांना ती
नोट दिली. आणि त्या वेळीं त्यांचा
मजवर फारच जोर होता. पण बावा
मत्त क्षमा करतील तर मी घरी जा-
ण्यास तयार आहे, आणि पुनः असे
करणार नाहीं.

जोन्स—ठीक आहे पोरी. मी तुला
क्षमा करतो, आणि तुझी आईही तुला
क्षमा करील.

न्याया०—पण पोरी, ह्या पाक्स-
वाक्सला ह्या दहा पौडांच्या नोटीची
हकीकत ठाऊक आहे ?

पोर—होय सरकार, आहे त्यांना
ठाऊक. मजजवळून स्निक्स्वीनीं नोट
घेतल्यावर ह्यांनी ती बाजारांत नेऊन
मोडली.

न्याया०—ठीक आहे. पुरे आहे
एवढे. आतां छत्रीबद्दल विचार कर-
ण्याची गरज नाही. हं, स्निक्स्वी,
तुमचे झणणे काय आहे ?

स्निक्स्वी—हे कायद्यांतील पंडिता,
ह्या पोरीने सांगितलेली सर्व गोष्ट
खोटी आहे माझ्या घरी काम करा-
वयास मी हिला तीन महिन्यांचे तीन
पौंड देण्याचा करार करून ठेवले.
परंतु अद्यापि तीन महिने झाले
नाहींत, म्हणून हिचा रोजमुरा हिला
मिळाला नाही. मी हिचे दहा पौंड
घेतले नाहीत, आणि ते मला ठाऊक-
ही नाहीत. पण ह्या म्हाताऱ्याव ईची
मर्जा असेल तर मी ते दहा पौंड
हिला देवावितां. आतां हिचे तीन म-
हिने झाले नाहीत तरी हिला मी ठर-

लेली रक्कम देववितों, हिचे कौमार्य-
ही मीं भ्रष्ट केले नाही. हिचे आणि
शेजारच्या दारूच्या दुकानातील पो-
रांचे चावटपणे होत होते, हणून
मी हिळा रागें भरत असं, हणून ही
मजवर रागावली होती. परंतु त्या
सर्व गोष्टी मी विसरून जाईन, आणि
ह्यांचे पैसेही देईन. ह्यासाठी ठरवा
ह्याप्रमाणें आणि जाऊं द्या मला.

पाकसवाकस—हं, करा तसेंच.

न्याया०—**पाकसवाकस**; तुमचें काय
उत्तर आहे ?

पाकस०—माझे दुसरें कांहीं उत्तर
नाहीं. होऊं द्या आमचा निकाल.

न्याया०—ठीक आहे. एका कैदी
लोकांनो. तुम्ही कोणत्याही पंथाचे
असां. मला त्याची पर्वा नाही. पण
तुमच्यासारख्या ढोंगी लोकांच्या वा-
ईट आचरणामुळे धर्माची फारच वि-
टंबना झाली आहे. शुद्ध आचरणाचे
धर्मगुरू हे नेहमीं लोकांच्या आदरास
पात्र होत असतात. आणि अशा प्र-
कारची मंडळी जरी आमच्या धर्मगुरूंत
सांपडण्यासारखी आहे तरी धार्मिक-
तेचा बाहेरून आव घालून दुष्ट आच-
रणें करणारे लोक थोडे आहेत असं
नाहीं. तुमच्यासारखे लोक हणजे में-
ढरांच्या कळपांत बांधलेले लांडगेच
आहेत ! आणि अशा दांभिक धर्मगु-
रूमुळे धर्माची फारच धडा होऊन
समाजाचें अतोनात नुकसान होतें.
ह्यासाठी तुम्हांला चांगलीच शिक्षा
दिली पाहिजे. सबब मी तुम्हास एके-

कांना तीन तीन महिन्यांची शिक्षा
देतो. हं, चला घेऊन घांना.

न्यायाधिकाऱ्या तोंडचा हा हुकूम
ऐकतांच **स्निक्स्वीनें** वर आकाशा-
कडे डोळे लावले; आणि **पाकसवाकस**
एकाद्या पोराप्रमाणें मटकून खाली व-
सला, व न्यायाधिकाऱ्यां आर्जवें करूं
लागला. परंतु एकदां केलेला हुकूम न्या-
याधीश फिरवीना; व त्यांना पिंजऱ्यांतून
काढून शेजारच्या खोलींत नेलें; व
सायंकाळीं इतर खटल्यांची चक्कशी हो-
ऊन कचेरी बंद झाली त्या वेळीं आंना
तुरुंगांत पोहोचवून दिलें.

हा भाग संपविण्यापूर्वी वाचकांना
एक गोष्ट अवश्य कळविची पाहिजे कीं,
स्निक्स्वी व **पाकसवाकस** ह्यांच्या न-
मुन्याचे धर्मगुरू त्यांच्या पंथांत फार
आहेत असं नाही बहुतेक भ्रष्टाच-
गल्या धर्मशील गुरूंचाच आहे; तरी
असे ढोंगी गुरू नाहींत असं मात्र नाहीं.
आणि अशा गुरूंची खरी स्थिति क-
ळावी ह्याच हेतूने ह्या मूर्तिद्वयाची ही
हकीकत आम्हास ह्या पुस्तकांत कळ-
विणें भाग झालें. ह्याशिवाय हें प्रकरण
घालण्याचा अन्य कांहींही हेतु नव्हता.

भाग २१६.

न्यूगेटमध्ये भेट.

नामदार आर्थर ईटन ह्यांजवर
यांचा जामदार बुद्धयुक्त उडले ह्याचा
खून केल्याची तोहमत घेऊन त्यांना
तुरुंगांत ठेवल्याला दोन अडीच महिने

झाले होते. बोस्ट्रीटमधील न्यायाधि-
शापुढे ह्यांजबद्दल चक्कशी होत असतां
आपण निरपराध असल्याचे ह्यांनी न्या-
याधिशस कळविले होते ही गोष्ट वा-
चकांस आठवतच असेल. तसेच, आ-
पल्याच हातून खून झाला असे मान-
ण्यास भरपूर जागा आहे ही गोष्ट त्यांनी
कबूल केली असतांही, एकंदर प्रक-
रणाचा योग्य उलगडा होऊन आपली
निर्दोषता स्पष्ट व्यक्त करण्याचा एक
मार्ग आहे तरी त्याजबद्दलचा खुलासा
द्याच वेळीं तेथे न करतां योग्य प्रसंगीं
वरिष्ठ न्यायाधिशापुढे कळून आपल्या-
विषयी लोकांस वाटत असलेला तिरस्कार
आणि संताप आपण नाहीसा करू
असे त्यांनी बोलून दाखविले होते.

न्यायाधिशजवळ ह्याप्रमाणे खात्रेने
बोलत असतां फर्नादाने चालविलेल्या
आपल्या छळाचा प्रकार ईटनच्या लक्षांत
आला होता हे ह्यणजे आह्मी सांगि-
तले पाहिजे असे नाही. तो सर्व प्रकार
वरच्या कचेरींतल न्यायाधिशाना कळ-
वून आपला इन्सार्क करण्याची त्यांना
विनंति करावी असा त्यांचा हेतु होता.

आह्मी ज्या वेळची हकीकत लिहित
आहोंत त्या वेळचीं वर्तमानपत्रे लहान
असून, त्यांत खटल्यांच्या सभ्य हकी-
कती येत नसत; ह्यामुळे पहिल्या चक्क-
शीच्या वेळीं आर्थर ईटन काय
बोलला हे मुळांच छापून आले नव्हते;
व त्याजवर आलेल्या तोहमतींतून मुटून
जाण्यास त्याला एकच मार्ग असून,
आपल्या पक्षाच्या चक्कशीच्या वेळीं तो

कांहीं विलक्षण प्रकार कळविणार ही
गोष्ट कोणांसही कळची नव्हती. परंतु
त्याचे बोलणे जरी वर्तमानपत्रांतून छापून
प्रसिद्ध झाले नव्हते, तरी त्याला क-
चेरींतून नेत असतां लोकांना त्याजवि-
षयींची दया येऊं लागली; व रक्तपात
करण्याचे वेडे त्याला लागले असावे असे
सर्वांचे उद्गार निघत होते ही गोष्ट वर्त-
मानपत्रांतून छापली होती.

कचेरींत हजर असून ईटनचे बोलणे
ऐकलेल्या लोकांचे जर ह्याप्रमाणे ग्रह
झाले होते तर वर्तमानपत्रांतल अपूर्या
हकीकती वाचलेल्या लोकांचे तसेच ग्रह
झाल्यास त्यांत नवल ते कोणते ? सारांश,
त्याला वेड लागले असून, त्या वेडाच्या
भरांत त्याने ते भयंकर कृत्य केले; व
आपली निर्दोषता व्यक्त करण्यासारखा
पुरावा त्याजजवळ कांहींच नाही असा
सर्व लोकांचा ग्रह झाला होता. तरी
ज्यांना तसे वाटत नव्हते व ज्यांचे ग्रह
वेगळे झाले होते असेही कांहीं लोके होते.
ह्या वर्गांतल पहिला गृहस्थ ह्यटला ह्यणजे
ईटनचा बाप लार्ड मार्चमंड, हा होता.
आपल्या मुलावर असला गहजब गुजर-
ल्याची बातमी ऐकून त्या ह्याताऱ्याच्या
मनाला अतोनात धक्का बसला, व तो
अतिशय आजारी पडला हे खरे; तरी
त्याच्या हातून असा भयंकर गुन्हा घड-
णार नाही अशी त्याची पक्की खात्री
होती. त्याचप्रमाणे पालिन क्लारेन्डनहि-
लाही आपल्या भावाच्या निर्दोषतेबद्दल
पक्की खात्री वाटत होती. तो शुद्धा-
चरणाचा पुरुष असून त्याला भळतेसलते

बेहती लागले नाहीं हें ती पक्कें ओळखत होती. लार्ड आणि लेडी होल्डनेस ह्यांची- ही ह्याच्या निर्दोषतेविषयीं तशीच खात्री होती. तरी जहाजावरील अंमलदागचा पोषाख केलेल्या क्यारोलाईन वाल्टरची आणि त्यांची गांठ पडेपर्यंत कचेरींत झालेल्या पुराव्यावरून त्याला फाशीचीच शिक्षा झाली पाहिजे असे त्यांना वाटत होतें.

असो. आर्थर ईटनला तुरुंगांत पडल्याला दोन अडोच महिने झाले होते हें आम्हीं कळविलेंच आहे. ह्या दोन अडोच महिन्यांत वरच्या कचेरींतलें काम चाललें नव्हतें असें नाहीं. परंतु पहिल्या न्यायाविशापुढें ह्याची बातावेताची चवकशी झाल्यानंतर थोड्याच दिवसांनीं ही कचेरी भरली होती, ह्यामुळें त्या वेळीं पक्की चवकशी झाली नाही; व पुनः कचेरी भरेपर्यंत त्याला तुरुंगांत आडकून रहावें लागलें. तरी ह्याप्रमाणें अवकाश मिळाल्यामुळें त्याला पहिल्यानें बसलेल्या धक्याचा परिणाम कमी झाला; आणि आलीकडे दोन तीन आठवडे तो आपल्या वाकिलांची तुरुंगांत वरचेवर गांठ घेऊन त्यांजशीं पुष्कळ वेळ बोलत असे.

असो. मनाची व शरीराची ह्याप्रमाणें स्थिति असतां एके दिवशीं सकाळीं ईटनला पाहण्यावरील शिपायानें, त्याची गांठ घेण्यासाठीं कोणी एक तरुण पोर आली आहे, असें कळविलें. ती कोण, काय, वगैरे ईटननें विचारल्यावरून “ती त्याच तुरुंगांत पूर्व दिवशीं आली असून, तिजवर लिंडलेवाई सुइणीचा खून केल्याचा आरोप होता ” असें त्यानें कळविलें.

ही बातमी ऐकतांच ती क्यारोलाईन वाल्टर असून, आपणावरील आरोपाच्याच संबधानें आपणाशीं बोलण्याकरितां ती आली असावी, असें ईटनला वाटून, तिजला आपल्या कोठडींत आणण्याविषयीं त्यानें पहारेकऱ्याला सांगितलें.

पूर्वीच्या काळीं तुरुंगांतलें नियम व कायदे इतक्या कसोशीचे नव्हते; व क्यारोलाईननें शिपायाची मूठ चांगलीच दाबली होती, ह्यामुळें तिचा निरोप आर्थर ईटनला कळवून त्याचा स्कार मिळतांच तिजला त्याच्या कोठडींत पोहोचविण्यास त्यानें कांकूं केलो नाही.

क्यारोलाईनचा पोषाख ह्या वेळीं तिच्या स्थितीस योग्य असाच होता; आणि तिजला पाहतांच तिजसारख्या स्वरूप व तरुण मुलीकडून लिंडलेवाईचा खून करण्याचें भयंकर काम झालें नासावें असें ईटनला पहिल्यानें वाटलें. पण तिजकडे अंमळ निरखून पाहिल्यावर, ती दृढ निश्चयाची पोर आहे, अशी त्याची परिक्षा झाली. आणि ती वयानें लहान व रूपानें सुंदर होती तरी प्रौढ स्त्रीच्या अतःकरणांतलें वृत्ति तिजपध्दें वसत असाव्या असा त्याचा चटकन तर्क झाला.

“ मी एका तासानें परत येईन ” असें सांगून पहारेवाला तेथून निघून गेला, व जातांना त्यानें दाराला कुलूप लावून आडसर ओढून घेतला. शिपाई गेल्यावर आर्थरनें उठून क्यारोलाईनला बसावयास खुर्ची दिली, व पुनः आ-

पल्या जागेवर बसून ती आपल्याकडे कां आली ह्याजबदलचा तिजकडून खु-
लासा होण्याची वाट पाहू लागला.

दळ-पण निश्चयाच्या व गंभीर स्वराने-
क्यारोलाईन ह्याणाली: "ईटन-
साहेब, तुमची व माझी स्थिति आजच्या
तारखेला सारखीच आहे. आपण दो-
घेही निरपराधी असून, आपणांवर भ-
यंकर गुन्हांचे आरोप आहेत; आणि
ह्याच कारणामुळे तुमची भेट घेण्यास
मी आले असून, आपण एकमेकांस मदत
करून एकमेकांचे निरपराधितेबद्दल शा-
बिती करावी व स्वऱ्या अपराध्यांना
शिक्षा करविण्याचा यत्न करावा, अशी
माझी तुम्हास विनंति आहे. तुम्हावर
आणि मजवर आरोप असलेले गुन्हे ए-
काच व्यक्तीकडून झाले असावेत अशी
माझी खात्री आहे; आणि ह्या बाबतींत
तुम्हाला अगदीसुद्धा शंका नको."

किंचित् आश्चर्याच्या स्वराने **आर्थर**
ह्याणाला: "आं, तुम्हासही असेच वाटते
काय? तसा प्रकार असावा अशी माझी-
ही कल्पना होती. तरी मला ती केवळ
शंका होती; परंतु तुम्हीही तसाच प्रकार
अमल्याचें खात्रीने सांगतां ह्याजबदल मला
आश्चर्य वाटते."

क्यारो—तर मग ज्या हाताने
बुद्ध्याम डडलेचा खून झाला त्याच
हाताने लिडलेवाईचाही खून झाला अ-
सावा अशी मधून मधून तुम्हालाही
शंका वाटत होती एकूण? पण तसाच
प्रकार आहे अशी तुमची खात्री नव्ह-
ती. तरी पण फर्नादानेच हे दोनही

खून केले ह्याजबदल मला शंका नाही.
त्याजबदलचा पुरावा कसा भक्कम आहे.
कारण, त्या घातकी पोरीची मला पक्की
माहिती आहे. तुमचें आणि तिचें पूर्वीचें
काय नातें होतें हें, ती आणि मी
लिडलेवाईच्या येथें एकाच वेळीं होतो
ह्यामुळे, मला ठाऊक झाले आहे. तुम-
च्यापासून तिला झालेलें मूल आपली
फजिती टाळण्यासाठीं तिने टेम्स न-
दींत टाकून ठार मारलें.

आर्थर—काय? मूल ठार मारलें?
काय? माझे मूल ठार केले? हाय हाय!!
क्रिती तरी दुष्ट ती! देवा! मजपासून
ती गरोदर राहून तिला मूल झाले!
तें मूल झाल्यामुळे तिच्या तोंडाला
काळोखी आली असती हें खरें; पण
आमचें एकमेकांवर अत्यंत प्रेम वसलें
असतां मजपासून ती गरोदर राहिली
आणि तिने तें मूल टाकून दिलें असतें
तरी मी त्याला प्रेमाने वाढविलें असतें.
पण तिने तें मारलें काय? झाला तर
आतां माझा निश्चय. आतां मी सारी
गोष्ट प्रसिद्ध करणार. आजपर्यंत तसें
करावें कीं न करावें ह्याजबदल माझा
निश्चय झाला नव्हता. मी तिचें पाऊल
वाकडे पाडलें होतें, ह्यामुळे तिला
माझा राग यावा आणि तिने माझा,
छळ करण्यास प्रवृत्त व्हावें हें वाजवीच
आहे असें मला वाटे; व तिच्या
तोंडाला काळोखी लागावी त्यापेक्षां
आपल्या हातून घडलेली गोष्ट आपण
मनांत आणून फाशी जाण्यास अथवा
वेड्यांच्या इस्पितळांत पडण्यास तयार

कावे हेंच योग्य आहे असें माझ्या मनांत येई. पण वृत्तींतिल हा अनि-
श्वय आतां मी सोडून देणार; आणि
तिनें माझा घात करण्यासाठीं काय
काय यत्न केले ते मी भरकचेरींत
सांगणार. पण तुम्ही सांगा कीं, ही
गोष्ट खरी आहे का ?

कथारो०—मी अगदीं देवाची शप-
थ घेऊन सांगतें कीं, ही गोष्ट अक्षरशः
खरी आहे. लिंडलेवाईच्या येथें अ-
सतां माझी खोली तिच्या खोलीच्या
शेजारीच होती, ह्यामुळे तिच्या खो-
लींत घडलेला सर्व प्रकार माझ्या कानां
पडला; आणि पोर हेतांच त्याला नदींत
फेकून दिलें त्या वेळीं तें ओरडलें तें
मी आपल्या कानांनीं ऐकलें.

आपल्या खुर्चीवर मागे पडून ईश्वर
ज्ञणाला: “ देवा ! त्या दिवशीं तूं
झोपेंत होतास काय ? फर्नादा स्वभा-
वानें अगदीं निर्दय, क्रूर व दुराग्रही
आहे हें माझ्या प्रत्ययास पुरें येऊन
चुकलें आहे. पण ती केवळ लास
आहे हें मात्र आजपर्यंत मला समजून
आलें नव्हतें. ”

कथारोलाईन—आणि महाराज, आ-
पल्या पोटाच्या पोराचाही खून कर-
ण्यास जिनें रुकार भरला ती आप-
णास आड येणारांचा सड उगविण्या
शिवाय राहणार नाही असें तुम्हास
वाटत नाही काय ? ज्यांजपासून तिला
त्रास पोहोचला असेल अथवा ज्यांना
तिची गुप्त गोष्ट माहित असेल त्यांना
ती ठार मारण्यास चुकणार नाही

आणि ज्या खुनशी प्राण्यानें बुद्दल्यम
हडलेचा खून केला, त्यानें लिंडलेवा-
ईचाही खून केला; व ते खून आप-
ण करून त्यांचें कड्याळ मात्र अत्यंत
निरपराध अशा मनुष्यांच्या गळ्यांत
आडकावून दिलें. ह्या निरपराध जो-
डींतील पहिले तुम्ही असून दुसरी मी
आहें. लिंडलेवाईच्या येथें असतां
फर्नादाची आणि माझी पहिल्यानें
गांठ पडली परंतु ती कोणाची कोण
व तिचें नांव काय ह्या गोष्टी मला
तेथें कळल्या नव्हत्या पण लिंडले-
वाईच्या येथें असतां तिनें मला मोघम
अशा पुष्कळ गोष्टी सांगितल्या,
ज्यानें तिचें कौमार्य हिरावून घेतलें
त्याजवर सड उगविण्याचा तिचा क्रम
सुरू असून, ती गोष्ट त्याच्या लक्षांतही
नाहीं, असें ती हणाली. माझेही
पाऊल एकानें वाकडें पाडून माझा
गळा कापला होता; ह्यामुळे त्याचा
सड उगविण्यासाठीं मीही तरमळत
होतें; व लिंडलेवाईच्या येथें असतांही
जमा तिनें सड उगविण्याचा क्रम सुरू
केला होता तसाच मज्हाही करतां
यावा झणून ती मला युक्ति सांगणार
होती. पण ती एकाएकी सुईणवाईच्या
येथून निघून गेली, आणि कालपर्यंत
ती माझ्या दृष्टीस पडली नाही. काल
मी तिला फिरून क्यार्लोडिश चौकांत
पहिलें आणि तिला सलाम केला. पण
तिनें इतक्या तिरस्काराच्या मुद्रेनें मजकडे
पाहिलें कीं, मला तिचा मनापासून
संताप आला. मी तिच्या वाड्याच्या

दरवाजाशी उभी असतांही तिनें तो शिपायांकडून लावविला; आणि अस तिनें माझा अपमान केला हें पाहून मला अतोनात सताप आला, व तिज-बद्दलची सर्व माहिती मिळविण्याचा मी निश्चय करून लागलीच ती मिळविलीही हल्लीं तिनें लॉर्ड होरडनेस-शी लग्न केले आहे, तरी पहिल्यानें तिचा तुमच्याशीं विवाह व्हावयाचा होता. पण काय कारणें झाली अस-ताल तीं असोत, तो वेत पुढें रहित झाला; व तुम्हा एकाएकीं आजारी पडून झिजू लागलां. तुमच्या वरें होण्याची सर्वांनीं आशा सोडली. पण पुढें एकाएकीं हा तुमचा आजार बरा झाला, व तुम्ही पुनः पहिल्यासारखे बरे झालां. नंतर बुडब्यम डडलेचा खून होऊन त्याजबद्दलची तोहमत तुम्हावर आली, व तुम्ही तुरुंगांत पडलां. ह्याप्रमाणें कांहीं नव्या गोष्टी मला कळल्या, आणि कांहीं पूर्वीच ठाऊक होत्या. तेव्हां ज्यांजवर सड उगवि-ण्यासाठीं फर्नांडा लिंडलेवाईच्या येथें तरफडत होती ते तुम्हीच असाल असें मी अनुमान केले; व तुम्ही मध्यें आजारी पडलां होतां तें, तिनें तुम्हास कांहीं तरी विष घातल्यामुळे पडलां असाल असें माझ्या लक्षांत आले. पण हें विष तुम्हास घाल-ण्याच्या कामीं तिच्या कोणाची मदत असावी हें पहिल्यानें माझ्या लक्षांत येईना. तथापि डडलेचा खून झाला ही गोष्ट माझ्या लक्षांत येतांच त्या-

च्याच मार्फतांनें तें विष तिनें तुम्हास घातलें असावें, असें माझ्या लक्षांत येऊन, त्याच्या तोंडून ती गोष्ट बा-हेर फुटण्याचा संभव होता, ह्यासाठीं त्याला ठार मारून तिनें तो संभव नाहीसा केला असावा हें मी ओळखलें. आणि ज्या रात्री डडलेचा खून झाला त्याच रात्री लिंडलेवाईचा ही खून झाला, तेव्हां तोही तिनेंच केला असावा, व आपली गुप्त गोष्ट माहित असणारी तीं दोन माणसें तिनेंच जगांतून नाहीशीं केलीं असावीं असा माझा तर्क आहे. तात्पर्य, कोणते हेतु तिनें मनांत धरले आणि काय काय केले, कोणते वेत मनांत योजले आणि ते कसे शेवटास नेले, ह्या सर्व गोष्टी मी चटकून ओळखल्या. त्या पोरनेचे सर्व डाव मी जाणले. बुडब्यम डडलेचा खून करण्यांत तिचे दोन हेतू असावेत. एक, तिच्या गुप्त गो-ष्टींचा सांठा ज्याजबद्दल आहे त्याचें तोंड कायमचें बंद करावें; व दुसरा, त्या खुनाचा तुम्हावर आरोप येईल असें करून तुम्हाला फार्सीची शिक्षा देवून आपला सड उगवावा. ह्याप्रमाणें त्या राक्षसीच्या मनांतील कल्पना असल्या पाहिजेत; आणि ह्याच कल्पना मनांत येऊन तिनें हीं कामें केलीं असलीं पाहिजेत. पण माझ्या वोलण्याचा तुम्हाला कंटाळा येऊं लागला आहे असें दिसतें. ह्या-साठीं माझे चव्हाट मी फार लांब-वात नाही. तें थोडक्यांतच आटोपतें.

ईटन—नाहीं, तुमच्या बोलण्याचा मला कंटाळा आला नाही. पण त्या सटवाला वांचवावे असा पहिल्याने माझा हेतु असून, तेवढ्यासाठी मी फार्शीही जाण्यास तयार झालो होतो, ह्याचा आतां मला पश्चात्ताप वाटू लागला आहे इतकेंच काय तें झालें आहे. तुम्ही आपली हकीकत खुशाल सांगा.

क्यारो०—आतां कांहीं फारसें सांगायचे राहिलें नाही. श्रीमंतीच्या डौलानें फुगून गेलेल्या त्या फर्नांदेनें आणि तिच्या गर्विष्ठ नवऱ्यानें माझा तसा अपमान केल्यामुळे मला संताप येऊन, मी त्यांजविषयींची सर्व माहिती काढली. मग मी पुनः त्यांच्या वाड्यांत गेलें, आणि त्या जोडप्याची गांठ घेऊन पहिल्या गोष्टीची फर्नांदाला आठवण दिली व तिजवर संदिग्ध शब्दांनीं नव्या गुन्ह्यांचे आरोप करूं लागलें. त्याचरोबर ती आणि तिचा नवरा ह्या दोघांचीही तोंडे खरकन् उतरून जाऊन दोघांनींही उडवाउडवी करण्यास प्रारंभ केला. ह्यावरून फर्नांदेनेंच उडले व लिंडलेवाई ह्या दोघांचेही खून केले ह्याबद्दल मला अगदींसुद्धां शंका उरली नाही.

ईटन मंद स्वरानें हणाला: “ होय. तिनेच ते खून केले ह्याजबद्दल आतां मला शंका वाटत नाही; आणि आपल्या गुन्ह्यांबद्दल तिनें शिक्षा भोगावी हें रास्तच आहे. तिजबरोबर तिच्या नवऱ्याला—या रूपसंपन्न कन्याद्वयाच्या बापालाही—थोडी बहुत शिक्षा होईल. पण माला उपाय नाही. ”

क्यारो०—हं, मग ईटनसाहेब, आहे का तुमची तयारी आपली निर्दोषता व्यक्त करण्यासाठी यत्न करण्याची ? आणि आपल्याला आज जे सर्वांकडून शिष्याशाप मिळत आहेत त्यांतून आपली मुक्तता करून घ्यावयाची आहे तुमची इच्छा ?

आर्थर—होय, ताई, आहे तुम्ही हणतां त्याप्रमाणें करण्यास मी कबूल. आणि माझा तुमच्यावर विश्वास बसत आहे, ह्याविषयीं तुमची खात्री करण्याकरितां, फर्नांदेनें माझा कसकसा छळ केला ह्याची सर्व हकीकत मी तुम्हाला सांगतो.

असें हणून आर्थरनें तिला आपली सर्व हकीकत सांगितली. लिंडलेवाईच्या येथें आपण गेलों असतां आपल्या हातीं विषाची आणि त्याच्या उताऱ्याची यादी कशी लागली व तो आपण औषधवाल्यास दाखविल्यावर त्यानें आपणास त्यांचे खरे गुण कसे सांगितले; पुढें उताऱ्याचें औषध आपण घेतल्यामुळे आपली प्रकृति कशी सुधारली, इत्यादि सर्व गोष्टी त्यानें तिला सांगितल्यानंतर आपली प्रकृति सुधारल्यावर आपणास जालिम विष घालण्यासाठीं आपल्या खोलींत फर्नांदा व उडले कसे आले, आणि त्यांचा सर्व बेत आपण फसविल्यानंतर फर्नांदा पळून गेली व उडलेनें आपला गुन्हा कबूल केला व त्याला अतोनात पश्चात्ताप झाला, इत्यादिही हकीकत त्यानें तिला सांगितली.

ही सर्व हकीकत क्यारोलाईनने लक्ष लावून ऐकली आणि तिला फर्नांडोच्या दुष्ट स्वभावाची खरी अटकळ होऊन तिला तिजबद्दल अतोनात त्रास वाटू लागला.

इतक्यांत नेमलेली वेळ भरली, ह्मणून पहारवाला क्यारोलाईनला तिच्या कोठडींत नेण्यासाठी आला. परंतु त्याला पैसे देण्याचे वचन देऊन त्याने पुनः आपणास दुसऱ्या दिवशी ईटनकडे घेऊन यावे असे ठरविले.

भाग २१७.

घरगुती स्मशान.

चारबुइकशायरच्या अत्यंत रमणीय भागांत बेलडनचे जुनाट खेडे आहे. ह्या खेड्याभोवती ओक वगैरे विशाल वृक्षांचे दाट जंगल असून त्याजमुळे ह्या उंच टेकाडावर असलेल्या खेड्यास फारच शोभा आली आहे ह्या खेड्यांतोळ देवालय इतर खेड्यांतोळ देवालयापेक्षा मोठे असून त्याचा मनोरा दाट वेलींनी आच्छादला होता.

देवालयाशेजारोळ स्मशानांत धरण्याची अगदी गर्दी उडून गेली होती. ह्यांतोळ कांहीं शेकडो वर्षांची जुनी असून त्यांजवरोळ लेख पुसून गेले होते व हे देवालय आणि स्मशान सर्व गड्यांतोळ अतिप्राचीन देवालयांतोळ व स्मशानांतोळ एक होतें, असा शेजारपजारच्या लोकांचा ग्रह होता.

दोन प्रहरच्या दोन वाजण्याच्या सुमारास ह्या खेड्यांतोळ खाणावळीच्या

दाराशी एक गाडी उभी राहिली. ह्या गाडीवर कोणाही सरदारान्या निशाणांची चिन्हे काढली नसून ती साधी रंगविचेली होती. तरी ती कोणाची गाडी आहे हे ओळखण्याची खाणावळवाल्यास व त्याच्या पत्नीस विलकळ पंचाईत पडली नाही. आलेल्या पाहुण्याचे स्वागत करण्यासाठी ते जोडपे लगवगीने बाहेर आले. आणि त्यांच्या नोकरांनी तोच किता उचलून बेलडनच्या बाईसाहेवांचे सर्वांनीच मोठ्या आनंदाने आदरातिथ्य केले.

ह्या बाईसाहेव ह्या गांवीं फार वर्षांनी आल्या होत्या; व त्यांच्या येण्याची पूर्वी कोणामही सूचना नव्हती. त्यांजवरोवर एक हुजऱ्या असून एकच दासी होती, त्यांच्या पदरची ही दोन्ही माणसे त्यांजवळ फार वर्षे असून त्यांच्या पूर्ण विश्वासांतोळ होती.

खाणावळींतोळ मंडळीच्या सत्काराचा योग्य स्वीकार केल्यानंतर बाईसाहेव गाडीतून उतरल्या व तेथील माजघरांत गेल्यावर त्यांनी तेथील धर्मोपाध्यायाकडे निरोप पाठवून त्याला आपणास भेटण्याविषयी सूचना केली. ही सूचना पोहोचतांच तो चटकन त्यांजकडे आला.

पहिले कुशल प्रश्न झाल्यावर बाईसाहेव ह्मणाल्या: “ राबर्ट्स, कांहीं विशेष कामाकरितां आज मला देवालयांत यावयाचे असून, त्यांतोळ आमच्या कुटुंबांतोळ प्रेते पुण्याच्या भुयारांतही उतरावयाचे आहे. ह्यासाठीं

मेहेरवानी करून आपण त्याजवरचा त्यांचे स्मरण ठेवून तुमच्या उपयोगी दगड काढवा व दिव्याचीही तयारी पडावे हे माझे कर्तव्यच आहे. पण ठेववा. तसेच, त्या भुयारांत जो मला तसा प्रकार नसता तरी देखील खऱ्या तपास करावयाचा आहे तो करीत न्यायाला स्मरून मी तुम्हाला सारी असतां कोणी साक्षीदारही मजबरोबर हकीकत सांगावी हे माझे कामच आहे. घाल तर बरे होईल. ”

तिजवर लावलेल्या फिर्यादींत कांहीं घेण्यासाठी त्या सरदारसाहेबांनी पुरावा दाखल करण्याच्या उद्देशाने आणि त्यांच्या भाचीने लवाडीची ख- तिने आपणास ही विनांति केली असेल टपट चालविची आहे असा इकडील असे ओळखून धर्मोपदेशक हणाला: सर्व लोकांचा ग्रह झालेला आहे; व “ठीक आहे वाईसाहेब, आपल्या हुक- ही खटपट चालू देऊ नये हे आम्हां माप्रमाणे सर्व तजवीज मी ताबडतोब सर्वांचे काम आहे. ठेवतो. पण लार्ड मॉंट गामरी व बार्डो-पण तुमच्याप्रमाणे ज्यांचा लेडी होल्डनेस ह्यांजकडिल कांहीं अभिप्राय नाही असे कांहीं गृहस्थ येथे मुखत्यार थोड्या दिवसांपूर्वी येथे आले असतीलच. असले तर कोणत्या योग्य- असून त्यांनी त्या भुयारांतील कागदपत्र नेचे ते लोक आहेत तेबढे सांगा बरे. चालून पाहिले आहेत, ही गोष्ट उ३०-वाईसाहेब, आपला तर्क आपल्या कानावर आलीच असेल. ”

बार्डोसाहेब-होय, आहे ठाऊक मला ती गोष्ट. पण ही मंडळी इकडे येण्यापूर्वी खुद्द मॉंट गामरीसाहेबही तोन महिन्यांपूर्वी आले होतेना? आणि येथे आल्यावर आमच्या घराण्याच्या जुन्या कागदांबद्दल त्यांनी येथील ह्यातान्या मंडळीजवळ चवकशी केली ना? तुमच्या जवळही त्यांनी कांहीं विचारपूस केली असेल; आणि त्यांनी तुम्हाला काय काय विचारले ह्याचा शब्दन् शब्द मला सांगा. तुम्ही मला इत्थंभूत माहिती घाल तर माझा फार उपयोग होणार आहे.

उपदेशक-बार्डोसाहेब, तुमचे मजबूर फारच उपकार झाले आहेत. आणि

बार्डो-पण तुमच्याप्रमाणे ज्यांचा अभिप्राय नाही असे कांहीं गृहस्थ येथे असतीलच. असले तर कोणत्या योग्य- नेचे ते लोक आहेत तेबढे सांगा बरे. उ३०-वाईसाहेब, आपला तर्क जरोबर आहे. ह्या खेड्यांत व शेजारी- प्याजारी कांहीं लोक लार्डसाहेबांच्या पक्षाचे असून, हल्लींच्या फिर्यादी ते ब्रिजकणार, असे ते नेहमी हणत अस- नात. ह्या लोकांना लार्डसाहेबांकडून चांगलेच पैसे मिळाले असावेत अशी माझी समजूत आहे पण त्यांजबद्दल बार्डो शब्द उच्चारणे हे मजसारख्या धर्मोपदेशकाला नीट नाही. तरी ते लोक विश्वास टाकण्यासारखे प्रामाणिक नाहीत असे हणावयास कांहीं हरकत नाही.

बार्डो-पण ह्या गैरभरंवशाच्या लोकांची नावे तर सांगा. तीं मला टपून घेतलीं पाहिजेत.

उ३०-आपणास नावेच पाहिजेत तर

एका पहिल्याने येथला पाथरवट चाप मन हा त्यांच्या वतीचा आहे. भुयाराचा दगड काढावयाचें काम लार्डसाहेबांच्या गुमास्तींनी त्याजकडून करवून घेतलें ह्या कारणामुळे येथला धरणीकऱ्या नाविच ह्याला फार वाईट वाटलें. पण त्याचा कांहींच इलाज नव्हता. असो. ह्या चापमन-शिवाय आस्टनचें जोडपेंही लार्डसाहेबांच्या पक्षाचें आहे हें जोडपें मारुडन फार्माच्या वाटेवर राहेंत, व त्याची झोपडी येथून सुमारे दोन मैल आहे हें जोडपें अगदीं एकीकडे राहेंत खरें, परंतु तें कांहीं सभ्यांच्या वर्गांत घालतां येत नाहीं. तसेंच, ह्या आस्टनची एक बहीण बुशमन नांवाची आहे, तीही लार्डसाहेबांच्या पक्षाची आहे. ही बुशमन फारच ह्यातारी आहे, तरी पण ती फार खटपटी असून मोठी चलाख आहे. ही वाई येथून पंचवीस कोसांवर हल्लीं राहते. तरी वर्ष दीड वर्षांपूर्वी ती ह्याच गांवीं रहात होती; ह्यामुळे तिची खरी किंमत येथल्या लोकांना सहज ओळखतां आली आहे. ह्यांच्याखेरीज लार्डसाहेबांच्या पक्षाचें ह्या गांवांत कोणा नाहीं.

वाई०-ठीक आहे. ही याद पुरी झाली असेल तर तीन महिन्यांपूर्वी लार्डसाहेब येथें आले होते तेव्हां ते तुझाला काय झणाले तें सांगा. मात्र, ही हकीकत सावकाश सांगा, झणजे मला टिपून घेण्यास त्रास पडणार नाहीं.

उप०-ठीक आहे. वाईसाहेबांची

मर्जी आहे तर सारी हकीकत मी सावकाश सांगेन. लार्डसाहेब, इकडे आले होते तेव्हां येथून परत जावयाच्या दिवशीं ते देवाल्यांत माझ्या बसावयाच्या ठिकाणीं आले, आणि मजशी बोलूं लागले. 'माझी नेमणूक वाईसाहेबांनी केली आहे तेव्हां त्यांचा पक्ष मी धरणार' असें मी लार्डसाहेबांना सांगून मजजवळ विश्वासानें न बोलण्याविषयीं विनंति केली. परंतु ते झणाले: "कांहीं हरकत नाहीं." ह्याप्रमाणें मला सांगून ते पुढें बोलले कीं, "मला येथें दान तीन ह्यातारे भेटले. ह्यांतलि एकाचें वय ८० असून दुसरा सत्तराच्या पुढें व तिसरा सत्तराच्या जवळ आहे. ह्या तिघांनीही मला कांहीं चमत्कारिक माहिती सांगितली आहे; आणि ती खरी आहे कीं खोटी आहे ह्याचा प्रत्यय पाहण्यासाठीं भुयारांतलें प्रेतांच्या पंथ्यां-वरील लेख व आंतोल वारनिशीच्या बह्या तपासून पाहिल्या पाहिजेत." ह्याप्रमाणें आपला हेतु त्यांनीं मला कळविल्यावर कोणा तरी योग्य अधिकाऱ्याचा हुकूम आणल्याशिवाय भुयारावरील दगड उखळण्यास मी परवानगी देणार नाहीं असें मी त्यांना कळविलें. तेव्हां त्यांनीं मला "ठीक आहे" असें झणून योग्य न्यायाधिशाचा हुकूम आणून मजवर लावण्याचें कबूल केलें. नंतर ते झणाले: "उपदेशकबोवा, तुमच्या वाईसाहेबांनीं न्यायाधिशाकडे हल्लीं एक कागद हजर केला आहे. हा कागद त्यांच्या पूर्वीच्या मार्किसन १७४९ सालीं लिहिला असें

त्यांचें ह्मणणें आहे. परंतु हे मार्किंसाहेब त्या सालाच्या पूर्वी दोन वर्षे वारले होते अशी मला खबर असून, ज्यांनी मला ही खबर दिली त्यांना तो गोष्ट पक्की आठवते असे त्यांचें ह्मणणें आहे. आतां ह्या लोकांचें ह्मणणें खरें असेल तर न्यायाधिशापुढें लार्डसाहेबांचा ह्मणून आलेला कागद बनावट आहे असे स्पष्ट ठरते. ”

वाई०-वाः ! राबर्ट्स, लार्डसा-
साहेबांनी तुमच्याजवळ खूपच मन मोकळे केलें ! तुमच्यावर त्यांनी फारच मेहेरवानी केली ह्मणावयाची !

उप०-होय वाईसाहेब, ते मजजवळ मन मोकळे करून बोलले खरे; आणि त्याजबद्दल ते ह्मणाले कीं, “ उपदेशकबोवा, मी अगदीं मन मोकळे करून तुमच्या जवळ बोलत आहे, ह्याचें तुम्हाला कदाचित् आश्चर्य वाटेल. पण तसें आश्चर्य वाटूं देऊं नका. मी आपल्या फिर्यादीचें काम अतिशय सरळ रीतीनें व शुद्ध अंतःकरणानें चालवीत आहे; तेव्हां कोणत्या वेळेस माझा काय पुरावा येणार ही गोष्ट साऱ्या जगाला कळली तरी माझी हरकत नाही. ” ह्याप्रमाणें ते मजशीं बोलले. पण त्यांनीं मजजवळ ज्या ज्या गोष्टी सांगितल्या त्या त्या मीं तुम्हास सांगितल्या आहेत सबब, मला दिवा वगैरेंची तयारी पाहण्यास जाण्याची परवानगी असावी.

इतकें बोलून उपदेशकबोवांनीं वाईसाहेबांचा थोडा वेळ निरोप

घेतला तो गेल्यावर त्या सरदारणांची चर्चा चांगलीच प्रफुल्लित झाली; आणि ती आपणाशींच ह्मणालीः ‘ माझा वादी माझ्या तावडींत पुरा सांपडला आहे, आणि मी आपला डाव चांगलाच साधून घेईन. युजिन म्ग्रन्ट गामरीला असा धाक बनेल कीं, माझ्या पायां पडतां पडतां तो बेजारच होऊन जाईल. ’

इतकें बोलल्यावर तिनें आपल्या विश्वासूक नोकरांना आपल्याजवळ बोलाविलें. ह्यांतील दासी होती ती वयानें पन्नास वर्षांची होती. तरी तिच्या पूर्वीच्या उत्कृष्ट सौंदर्याची चिन्हे अद्यापि अवशिष्ट राहिलीं होती. हिची मुद्रा फारच गंभीर अमून, ती मोठी मर्यादशील व धर्मनिष्ठ बायको असावी असें सहज दिसून येई.

हुजच्या वयानें चाळिशीच्या सुमारांत होता; तरी त्याची मुद्रा फारच गंभीर असल्या कारणानें तो चांगलाच पोक्त दिसे. ह्याचा वर्ण काळसर होता, आणि शरीरानें हा खासा धडाकडा होता, तरी सुरेख दिसत होता. ह्याच्या वर्गातील नोकरांच्यापेक्षां ह्याची वागणूक जास्त भारदस्तपणाची असे; आणि ह्याला पहिल्यानें पाहिल्याबरोबर हा इश्रतदार असावा असेंच सर्वांना वाटे.

तात्पर्य ह्मणून इतकेंच कीं, बेल्टनच्या मार्चिआनेससारख्या शुद्धत्वाबद्दल वाखाणलेल्या विधवेजवळ ज्या नमुन्याची नोकरमाणसें असावीं असें कोणालाही वाटलें असतें, तशाच प्रकारची

हल्लींची जोडी होती असे त्यांना पाहिल्यावर कोणालाही वाटले असते.

पण यजमाननीने वाजविलेली घांट ऐकून तिच्या खोलीत पाऊल घालून दार बंद करतांच, ह्या उभयही नोकरच्या चर्चेवरिल गंभारता पार नाहीशी होऊन, त्यांना धनिनीच्या जखडबंदीचा अतोनात कंटाळा वाटतो असेच त्यांनी आपल्या वर्तनावरून वक्त केले.

यजमाननीच्या हुकमाची वाट न पाहतां दासीने चटकन एक खुर्ची तिच्या खुर्चीजवळ आपणासाठी वसावयास ओढून घेऊन तिजवर ठाणे दिले; आणि मोठ्या सलगीच्या स्वराने विचारले: "हं, काय वातमी माझ्या आवडत्या वाईसाहेब ?"

हुज्या मोठ्या चैनीने तेथील मंचावर बसला आणि हणाला: "हं, काय खबर ? उपदेशकवोवांनी दिली कां कांहीं खबर ? आहे का कांहीं उपयोग ?"

मार्चिआनेस—होय, लागली आहे वातमी; आणि आहे पुष्कळ उपयोग. लार्ड मॉट गामरी आणि त्याचे भाडोत्री हस्तक हे मार्गाल दोन खेपेस आले होते त्या वेळी ते कोठे उतरले ह्याची वातमी मला लागली आहे; आणि रिचर्ड, आतांच्या आतां तूं कामगिरीवर निघाले पाहिजे. तुझी पहिली कामगिरी येथून, दोन अर्डीच मैलांवर मारुडनच्या वाटेवर आस्टनच्या जोह्याची झोपडी आहे, तीत आहे तसेच, येथून पन्नास मैलांवर कागल्टन

नांवाचे खेडे आहे, त्यांत आस्टनचा बहीण राहते, तिला तं गांठले पाहिजे. ह्या दोन्ही ठिकाणी जाण्यासाठीं तूं आतांच्या आतां निघ. पहा एकादी गाडी आणि सारे काम चोख रीतीने करून ये.

दासी—पण माझ्या बेटा, त्या पाथरवटाचे नांव काय ? त्याची काय व्यवस्था करावयाची ? त्याला कसे वळवावयाचे ?

रिचर्ड—खरेच माझ्या जिवा, त्या पाथरवटाविषयी काय विचार करावयाचा ? त्यांना रागे भरण्यासाठीं मार्चिआनेस हणाली: "मार्गारेट, अशी उतावळी होऊं नकोस तूं; आणि तूं सुद्धां रिचर्ड, असा वावरा होऊं नकोस. सारी व्यवस्था दमादमानेच केली पाहिजे. त्या पाथरवटाची कामगिरी मार्गारेट, तुजकडे मी सोंपविणार. आज आपण देवळांत जाऊं त्या वेळीं मी दाखवीन तो तुला. त्याचे नांव चापमन. तूं त्याला गांठ, आणि त्याला यथास्थित सोनेनाणे देऊन त्याला आपलासा करून घे. अगदीं सुद्धां कसर करूं नकोस. त्याची साक्ष आपल्याला फारच उपयोगी पडेल त्याच्या तोंडून फार महत्वाची वातमी निघेल. ह्यासाठीं त्याला वळविलेच पाहिजे."

मार्गा—बेटा, तुझे काम साधून घ्यावयाचे असतां मजकडून काडीचीही कसर व्हावयाची नाही ही आपली खात्री असूंदे.

रिचर्ड—माझ्या आवडत्या जिवाचे

काम करीत असतां मी आपल्या जि-
वाकडेही पाहणार नाहीं हें कांहीं मीं
सांगितलें पाहिजे असें नाहीं. मी आतां
च निघालें पाहिजे ना ? ही पहा
झाली माझी तयारी.

इतकें बोलून तो हुजऱ्या आपल्या
मंचकावरून उठला, आणि त्यानें तिला
घट्ट आलिंगन दिलें व तिचे अनेक-
वार चुंबन घेतलें. ह्याप्रमाणें त्याजक-
डून होतांच तिचे एखां शांत असणारे
डोळे कामानलानें लाल होऊन तिचे
उरोज धडधड उडूं लागले; व अंतःक-
रणांतील वृत्ति अनावर होऊन तिची उ-
त्कंठा तिच्या चर्येवर स्पष्ट दिसूं लागली.

“हं, चुप चुप ! कोणी तरी येत
आहे इकडे !” असें हणून मार्गारेट
आपल्या जागेवरून लगबगीनें उठली;
आणि एक अंगरखा टाकून दुसरा
घालावा, त्याप्रमाणें पुनः मर्यादशीलतेचे
पांघरून ती पांघरली. हुजऱ्याही
चटकून आपल्या यजमाननीच्या ग-
ळ्यांतील हात काढून घेऊन पलीकडे
सरला व मोठ्या आदबीनें उभा राहि-
ला. यजमाननीनेंही आपले केस नीट
नेटके करून अस्ताव्यस्त झालेले कप-
डे नीट सावरले; आणि पुनः चर्येवर
स्पष्ट उमटलेले विषयातुरतेचे ठसे दा-
बून वृत्ति अगदींच शांत करून टाकि-
ल्या आणि त्या वेळीं तिजकडे को-
णीही पाहिलें असें तर क्षणापूर्वी ती
इतकी उत्कंठित झाली होती असें त्या-
च्या लक्षांतही आलें नसतें. सारांश,
धर्मोपदेशकबोवा परत ह्या सरदारणी-

कडे आले त्या वेळीं तिच्या नौकरींतील
ही जोडी तिजसमोर योग्य मर्यादेनें उ-
भी असून, ती आपल्या धोर शीलास व
दयार्द्र अंतःकरणास योग्य अशाच रि-
तीनें त्यांना हुकूम देत आहे असें
त्यांच्या दृष्टीस पडलें.

“रिचर्ड, जा तूं आतांच्या आतांच
मी सांगितलें आहे त्या ठिकाणीं,
आणि सारें काम नीट हुशारीनें बजाव.
आणि मार्गारेट, तूंही आतांच जाऊन मीं
सांगितलेली चवकशी नीट सावधगिरीनें
कर.” सरदारीण हणाली.

उभयही सेवकांनीं “ठीक आहे.
आह्मी आपलें काम विनचूक करितों”
असें हणून व लवून मुजरे करून खो-
लीबाहेर पाऊल टाकलें. ते गेल्यावर
धर्मोपदेशक हणाला: “बाईसाहेब,
चलावें आपण देवाल्यांत. मीं सर्व
तयारी केली आहे.”

त्याचे आभार मानून सरदारीण आ-
पल्या खर्चावरून उठली आणि आपली
टोपी घालून व शाल अंगावर घेऊन तीं
देवाल्याकडे जावयास निघाली. तिजकडे
जात असतां तिला सलाम करण्याकरितां
व तिला पाहण्याकरितां खेड्यांतील सर्व
मंडळी आपल्या दारांतून उभी राहिली.
त्यांचे सलाम मोठ्या प्रेमानें घेत घेत
ती देवाल्याच्या दरवाजाजवळ आली.
तेथें देवाल्यांतील इतर नोकर तिचा
सत्कार करण्यासाठीं उभे असून, भुया-
राच्या तोंडावरील दगड काढण्याचीं
व आंत उजेद करण्याचीं साधनें त्यांज-
वळ तयार होती.

सरदारीण देवालयत गेली त्या वेळीं सूर्याची किरणें तावदानांवर पडलीं असून त्यांजमुळें त्यांचें परावर्तन होत होतें. आंत गेल्यावर वाईसाहेब व उपदेशक वगैरे मंडळी भुशारांत उतरली. त्या भुशारांत बेळंडनच्या घराण्यांतील मंडळीचीं प्रेतें ठेवलीं असून, त्यांच्या नांवांच्या स्मरणार्थ ठेवलेल्या दगडांवर लेख कोरलेले होते.

“ हाच तो दगड वाईसाहेब ” देवालयांतील एक नोकर झणाला.

“ ठीक आहे. उकरा तर तो. आणि ह्या कामाला वेळ फार लागणार असेल तर ह्या नोंदणीच्या पुस्तकांतील एक नांद मी पाहून काढते. ” सरदारीण झणाली.

तो नोकर झणाऱ्याः “ नाही वाईसाहेब, हा दगड काढावयास फार वेळ लागणार नाही. चापमनने हा नुक्ताच लार्डसाहेबांच्या कामासाठी उकरला होता व त्या वेळीं त्याने तो नीट वसविला नाही; ह्यामुळें आम्हाला फारसा वेळ लागणार नाही तो काढावयाला. हा पहा आम्ही हा वर काढलाच. ”

प्रेतें ठेवण्याच्या भुशारावरील दगड लवकरच उखळण्यांत आला व योग्य वेळ जाऊं दिल्यावर सर्व मंडळी आंत उतरली. ह्या भुशारांत बेळंडनच्या घराण्यांतील पुरुषांचीं प्रेतें पेच्यांत घालून ठेवलीं होती, हें आम्ही पूर्वी कळविलेंच आहे. पण आंत गेल्यावर देवालयांतील कामगार एकदम ओरडला व झणालाः “ ती पहा ती पेटी. ”

ह्याप्रमाणें त्यानें झणतांच व हातांतील दिव्यानें ती पेटी दाखवितांच सर्व मंडळी त्या पेटीकडे पाहूं लागली. तों ती मोकळी असून तींतील सडलेलें प्रेत सर्वांच्या दृष्टीस पडलें.

“ कोणाचें हें प्रेत ? आणि इतकें चांगलें कमें राहिलें ? ” सरदारीण झणाली.

देवालयांतील थडगीं उकरणारा कामगार झणालाः “ वाईसाहेब, मेल्यानंतर प्रेतांत जो मसाला भरतात त्याजमुळें चाळीस चाळीस वर्षे लोटलीं तरी प्रेतें फारशीं नासत नाहीत. पण हें पेटींतलें प्रेत येथें आल्यालां वीस वर्षे झालीं असावीं. हें ह्याचें तोंड, मान व उजवी वाजू इतके भाग मला दिसत आहेत, त्यांजवरून ह्या प्रेताला वीस वर्षांहून जास्त मुदत झाली नाही. ह्याचे सर्व अवयव जसेच्या तसेच शाबून आहेत. आणि ही पहा, ह्याच्या बोटांतील अंगठीची खूणही स्पष्ट दिसत आहे. ही खूण अद्यापि जशीच्या तशीच आहे. ह्यावरून अगदीं आलीकडेपर्यंत अंगठी बोटांत कायम असून नुक्ताच ती काढून घेतली असावी असें स्पष्ट दिसतें; आणि ती काढून घेतांना बोटाला घासल्याची खूणही अद्यापि दिसत आहे. पण देवा, हें प्रेत किती तरी कुजलें आहे आणि किती तरी निस्तेज दिसत आहे ! आजपर्यंत मी शेंकडों प्रेतें पाहिलीं; पण इतकें कुजलेलें व निस्तेज झालेलें प्रेत आपण कधीही पाहिलें नव्हतें. ह्यावरून

ज्याचें हें प्रेत आहे त्याला विषप्रयोग होऊन तो मेला असावा असें उघट दिसतें. पण हें असावें तरी कोणाचें प्रेत ? हं, पाहूं द्या वरील नांव वाचून. हं, हें सन १७७९ मध्ये येथें ठेवलेलें आहे. ह्यावरून ह्या घराण्यांतिल शेवटच्याच पुरुषाचें ह्मणजे बाईसाहेबांच्या यजमानाचेंच हें प्रेत आहे. ”

धर्मोपदेशक—हं, झाक तें प्रेत कशानें तरी; नाही तर मी वरून कापड आणतो.

खोल स्वरानें सरदारीण ह्मणाली: “ नका तुझी इतका त्रास घेऊं, नका येथून जाऊं ”

तिचा स्वर इतका खोल झालेला पाहून धर्मोपदेशकानें तिच्याकडे दृष्टि फिरावली व ती अगदी पांढरी पडली आहे असें पाहून तो ह्मणाला: “ बाईसाहेब, तुमची तब्वेत एकदम बिघडली असें वाटतें. येथील घाण, त्या प्रेताचें दर्शन व ह्या कामगाराचे शब्द, हांजमुळें तुमच्या मनाला असा धक्का बसल्यासारखें व्हावें हें साहजिकच आहे. चला आपण येथून जाऊं ”

आपली सर्व चंचलता दबून टाकून व धैर्य धरून सरदारीण ह्मणाली: “ नको नको, आतां मला बरें वाटत. पण आतां प्रेतउकरे कामगार व तुझी योग्य विचार करून बोलत जा. ह्यापुढें उगीच मनांत एकादी कल्पना आली कों, लागलीच ती तोंडावाटे बाहेर काढीत जाऊं नका. मनांत आलेली कल्पना तुझी कांहीं एक विचार न

करितां बाहेर बडबडू लागला कों, लोकांच्या मनांत नसत्या शंका येतील कदाचित्. ”

तिच्या बोलण्याचा खरा अर्थ ओळखून तो प्रेतेंउकऱ्या ह्मणाला: “ बाईसाहेब, आपल्याला माझ्या बोलण्याचा राग आला ह्याचें मला वाईट वाटतें. पण ह्या साहेबांना विषप्रयोग होऊन ते मेले आहेत असें मीं ह्मटले त्या वेळीं हें प्रेत कोणाचें आहे हें मीं पाहिलें नव्हतें. पण ती माझी कल्पना खोटी आहे अशी आतां माझी खात्री आहे. ”

सरदारीण—हं, जाऊं द्या ह्या गोष्टी. तुझी फारमा विचार न करितां ते शब्द बोललां हें मला ठाऊक आहे, ह्यासाठीं मी तुझाला क्षमा करितें पण येथल्या प्रेतांची स्थिति कधीं कधीं फारच विलक्षण असते. माझ्या पतिरायांचें हें प्रेत इतकें कुजलेलें व निस्तेज आहे ही तरी पृथक्करणाच्या व्यापारांतिल एक मजा आहे. आहे ना असें धर्मोपदेशकबोवा ?

त्या लोकांत हांजी हांजीपणाचे गुण भरपूर भरलेले होते, ह्मणून ते ह्मणाले: “ होय बाईसाहेब, असाच प्रकार आहे. ”

सरदारीण—आणि गुरुजी, मला खोटे बोलणें कसें तें आवडत नाही. माझ्या पतीवर माझी प्रीति नव्हती हें मी तुझाला मोकळ्या मनानें सांगितें; तरी त्याजविषयीं माझ्या मनांत आदरभाव मात्र अतोनात होता. मला सुख लागवें ह्मणून ते फार झटत, आणि त्यां-

नीं मला एवढें संपन्न केले, ह्यामुळे मी त्यांना फारच मान देत होते. मात्र खरें प्रेम ह्मणून ज्याला ह्मणतात ते माझे त्यांच्यावर जडले नव्हते, ह्याला माझा उपाय नाही. शेवटीं ती संपत्ति त्यांनीं मला दिली आणि हे ढोंगी व खोटे वारस मजजवळून ती हिसकावून घ्यावयास पहात आहेत.

प्रेतेउकऱ्या मध्येच ह्मणाला: “ वाईसाहेब, आपण इतक्या मोकळ्या मनानें बोललां ह्याचा मला फारच आनंद वाटतो. तो पाजी चापमन ह्मणत होता कीं, तुझाला तुमच्या नवऱ्याचा राग वाटत होता; आणि तुमचें मन दुमऱ्यावरच बसलें होतें. पण तो लुच्चा आहे हें आतां खास ठरलें. ”

धर्मोपदेशकबोवा त्या कामगाराकडे पाहून ओरडून ह्मणाले “ हं, नार्थवुइच, जीभ आटोप. पुरे कर. उगीच बडबड करूं नकोस. ”

देवावर हवाला टाकणाऱ्या मनुष्याच्या स्वरानें सरदारीण ह्मणाली. “ गुरुजी, निदकांच्या तोंडून कसलें जरी विष निघालें तरी मला तें बाधावयाचें नाही. आणि नार्थवुइचनें ऐकलेली गोष्ट मला मांगितली, ह्याबद्दल त्यांची मी फारच आभारी आहे. पण आतां ह्या गोष्टी बोलत बसावयास हो जागा चांगली नाही. माझे सारें अंग गार पडत चाललें आहे. ह्यासाठीं आपण आतां येथून जाऊं अहो, प्रेतें उकरणार कामगार, माझ्या सामऱ्याचें प्रेत टेवलेली पेटो कोटें आहे ती पहा

वरें. तिजवर मरणकाळचा सन १७४९ किंवा १७४३ असेल. ती पेटो सांपडली ह्मणजे मोठ्या वेतानें तिचें झांकण काढा व त्याचे स्क्रू जपून ठेवा ” नार्थवुइचनें ती पेटो चट्कन हुडकून काढली व सरदारणीच्या सांगण्याप्रमाणें तिजवरलि झांकण व त्याचे स्क्रू काढले.

सरदारीण—गुरुजी, तुझाला माझ्या वतीनें साक्ष घ्यावयास यावें लागेल. ह्यासाठीं हें झांकण व हे स्क्रू नीट पाहून ठेवा. पुनः तुझाला हें झांकण येथून काढलें कीं नाही हें सांगावें लागेल. “ ठीक आहे वाईसाहेब; ठेवतो मी त्याजवद्दुची सारी तजवीज. हें झांकण आणि हे खिळे मी कागदांत गुंडाळून ठेवून त्याजवर आपली मोहोर करतो ह्मणजे झालें. ” धर्मोपदेशक ह्मणाला.

नंतर सरदारणीनें नार्थवुइचला व त्याच्या मदतगाराला चांगले बक्षिस देऊन, आपल्या नवऱ्याच्या प्रेताची पेटो नीट दुरुस्त करावयास सांगितलें; व आपण धर्मोपदेशकाला घेऊन तेथून निघून वर दुसऱ्या खोलींत आली.

तेथें गेल्यावर तिनें प्रेतें पुरल्याच्या तारखा टिपून ठेवण्याची वही काढून आपणाकडे आणावयास त्या धर्मोपदेशकास सांगितलें; व जी नोंद तिला पाहिजे होती ती हुडकून काढल्यावर तिजकडे नीट पाहण्याविषयी व ती नीट लक्षांत ठेवण्याविषयी तिनें त्याला सूचना केली.

हैं सब काम झाल्यावर सरदारणि पुनः खाणावळवाल्याच्या येथे आली; आणि आपली दासी मार्गारेट हिला घेऊन ती आपल्या गाडीत वसून त्या गांवांतून निघून गेली.

भाग २१८.

मालडनचे शेत.

सायंकाळचे पांच वाजण्याचा सुमार होता. मे महिना असल्या कारणाने दोन प्रहरीं चांगलेच उकडत होते. परंतु ते उकडणे आतां बंद झाले असून सुगंध वायूची मंद झुळूक सुटली होती; आणि तिजमुळे चित्तास आल्हाद होता होता. अशा वेळीं एक गाडी, टेंकडीवरील, हिरव्या चार झाडीने आवळादलेल्या रस्त्याने फारच झपाट्याने चालली असून, तेथील एका झोपडीशेजारून ती झपाट्याने निघून गेली.

गाडी झोपडजिवळून जात असतां बेलडनची मार्चिआनेस, तिजशेजारी मार्गारेट बसली होती, तिला ह्मणाली: “ हीच ती आस्टनची झोपडी. येथले काम रिचर्डने कसे काय बजावले न कळे.

मार्गारेट—चापमनच्या संवधांत मला जे यश आले त्याजपेक्षां त्याला चांगले येवा अशी माझी मनापासून इच्छा आहे. पण तो अद्यापि झोपडीत असावा असे मला वाटते. तरी खाणावळवाल्याकडून त्याने भाड्याने केलेली

गाडी येथे कोठे दिसत नाही; आणि तो कोठे ठेवला असेल ह्मणवें तर येथे तबेलाविवेला कांहींच दिसत नाही.

मार्चि०—तर मग तो ह्या बाईला भेटून पुढे त्याच्या बहिणीकडील काम करावयाला गेला असेल असे मला वाटते. पण चापमनची गांठ घेण्याच्या कामांत तुला यश आले नाही ह्याचे वाईट वाटू देऊ नकोस तू. तो आपल्या बाजूला न मिळाला तरी फिकीर नाही. ह्याच्या शिवायही आपणाजवळ पुष्कळ पुरावा आहे. पण मार्गारेट, इतका पुरावा मिळवून आपण तो सारी मिळकत आपल्या हानची न जाऊ दिली तरी मला कांहीं त्या गोष्टीचा आनंद वाटणार नाही. ज्याजवर माझे मन बसले आहे—ज्याच्या प्रेमाने मी अगदी वेडी झाले आहे—आणि ज्याचा मला ध्यास लागला आहे, तो कांहीं मला बश होत नाही. आणि त्याजवर आपला प्रीतिपाश टाकण्याचा फिरून यत्न करूनही उपयोग नाही.

मार्गा०—नाहीं माझ्या प्यारी, असा धीर सोडणे नीट नाही.

पण मार्चिआनेसने कांहींच उत्तर दिले नाही. तिने सुस्कारा टाकला, आणि विचारांत गर्क झाल्यासारखी ती बसली.

सुमारे एक तास जाईपर्यंत गाडी त्या गल्लीच्या रस्त्यानेच चालत होती. नंतर लंडनच्या रस्त्याला लागली.

गाडी भरधांव चालली असतां नव्वद—शंभर फूट रुंदीच्या कोरड्या

ओढ्यावर पूल बांधण्याचें काम चाललें होतें, तें मार्चिआनेसच्या दृष्टीस पवतांच डोळ्यांनीं खूण करून ती आपल्या दासाला ह्मणाली: 'हं, तेथें-त्या ठिकाणीं-त्या पुढावर-'

इतकें ती बोलत असतां गाडी पूल मार्गे टाकून पुढें गेली; व जवळच पाव मैलावर मांची एक झोपडी होती, तिच्या पांढऱ्या भिंती गाडीतील मंडळींच्या दृष्टीस पडूं लागून एकंदर देखावा जास्तच शोभित्त दिसू लागला.

ती झोपडी पाहतांच मार्चिआनेस ह्मणाली: 'हं, तें पहा आपलें माहड-नचें शेत आणि त्यांतली झोपडी. दहा बारा वर्षांपूर्वी मीं ती पाहिली त्याच स्थितींत ही झोपडी आहे. तिच्या खिडक्या, तावदानें, वेल हीं जशींच्या तशींच आहेत. आणि ती पहा, दूर कोसावर आपली वेल्डनची बाग. ह्याजसारखी सुरेख इमारत साऱ्या वार-वडकशायरमध्ये नाही. ही सांगी आमची मिळकत मॉन्ट गामरीचा अर्ल मजजवळून हिंसकावून घेण्यास पहात होता. पण परमेश्वराच्या रूपेण तो माझी मजकडेच राहिल. आज आपण ह्या शेतांतच राहणार मला इकडे वार-वडकशायरमध्ये फार दिवस राहण्यास स-वड नाही. आपली फिर्याद चालू आहे, तेव्हां मला लंडनला तावडतोव परत गेलें पाहिजे. ह्यासाठीं जितक्या लवकर आपलें काम आपल्यास करि-तां येईल तितक्या लवकर तें करून

प्रवाम जितका धोडा करवेल तितका केला पाहिजे. शेत पुलाजवळ असून बाग येथून एक कोसभर लांब आहे. लॉर्ड रेमंड मॉन्ट गामरीवद्दलची सारी चवकशी आपल्याला ह्या पुलाच्या आसपासच केली पाहिजे. आणि त्याजवद्दलचा कांहीं त-पास आपल्याला ह्या झोपडींत लागेल."

मार्गारेट-पण प्यारी, त्या तरुण सरदारवद्दल आतां चवकशी कर-ण्याची, ती जरूरी काय उरली आहे? त्याचें काय झालें आहे हें तुमच्या कानांनीं पकेंच आलें आहे; मग उगीच विचारपूस कां करावी?

मार्चिआनेस-आतां तशी चवकशी आपण केली ह्मणजे आपल्याला त्या-जवद्दलची पक्की बातमी लागली आहे अशी कोणालाही शंका येणार नाही. आपण सहज चवकशी करित आहोंत असें मी दाखविणार मला सारी हकीकत पूर्वीच कळली आहे असें मी आजच बाहेर दिसूं देणार नाही. नसेंच माझ्या दावेदारावद्दल मला जी जी बातमी लागेल तीही मी बाहेर फोडणार नाही. साऱ्या गोष्टी बाहेर फोडण्याचें त्यांनींच मला भाग पाडलें तर मात्र माझा उपाय नाही.

मार्गारेट-समजलें मी तुझा सारा वेत, आणि तो मला पसंतही आहे.

हें बोलणें होत आहे तोंच गाडी हिरव्याचार वेलीच्या कंपणाजवळ येऊन फाटकावाटे आंत शिरली. फाटकाचीं दारें एका मध्यम उमरीच्या पण आनंदी

मुद्रेंच्या नोकरानें उघडलीं व तो तेथेंच उभा होता. ह्याचें नांव **ब्रुकस** असून हा मार्चिआनेसचा खंडकरी होता. त्यानें ही गाडी दखून येतांना पाहिली होता; व ती पाहतांच आपल्या बायकोला आंतील सर्व वेतवात नीट ठेवण्यास सांगून आपण फाटक उघडण्यासाठीं तिकडे धांवत गेला.

ब्रुकसचाई वयानें चवरेचाळीस वर्षांची वायको होती. तरी ती बरीच भोळी व खरी होती. शहरांतील छक्क्यापंजांचा नेहमींचा ज्यांना सहवास असतो त्यांच्यांत इतक्या उमराच्या बाया अशा भोळ्या सापडणें कठीण. परंतु खेड्यापाड्यांतील लोकांतून त्यांचा बराच भरणा असतो.

मार्चिआनेस संध्याकाळीं त्यांच्या येथें येऊन कदाचित् रात्रीं तेथेंच राहिल, असें सकाळींच समजलें असल्या कारणानें ह्या प्रामाणिक बाईच्या जिवाची अगदीं गडबड उडून गेली होती. तिचा सारा दिवस तयारीं करण्यांत गेला होता. त्या कामीं तिला तिच्या बावीस वर्षांच्या मुलीनें व अठरा एकुणीस वर्षांच्या मुलानें चांगली मदत केली होती. तीं दोन्ही मुलें शरीरप्रकृतीनें चांगलीं सशक्त असून उन्हांत काम करावें लागत असल्या कारणानें त्यांच्या आईवापांच्याप्रमाणें त्यांचीही तोंडें थोडीं काळीं पडलीं होती. तरी एकंदर कुटुंबातील मंडळी बरीच देखणी असून, श्रीमंत लोकांच्या घरांतूनही न आढळ-

णारें खरें प्रेम ह्या झोपडींत पूर्णपणें वसत होतें.

मार्चिआनेस येतांच सर्वांनीं मोठ्या प्रेमानें तिचें आगतस्वागत केलें. आपली व्यवस्था नीट राखण्यासाठीं त्यांनीं किती श्रम घेतले हें तेथील तयारीवरून तिच्या नजरेस पडतांच, आपण लागलींच फराळ न केला तर त्यांना वाईट वाटेल असें तिच्या मनांत येऊन, गांवाकडे जाण्याचा आपला हेतु पुरा करण्याचें काम दुसऱ्या दिवसावर ढकलून ती फराळास बसली. व **मार्गारेट** आणि **ब्रुकस**च्या कुटुंबांतिल सर्व मंडळी ह्यांसही आपल्या पंक्तीस घेऊन, एकालाही वाढण्यासाठीं मार्गें राहूं दिलें नाहीं.

फराळ चालला असतां खंडकरी **ब्रुकस** हणाली: “ बाईसाहेब, आपण आपल्या वाड्यांत उतरावयास न जातां मज गरिबाच्या येथेंच रुपा करून उतरलां हे तुमचे मजवर मोठेच उपकार आहेत; आणि बाईसाहेब, लॉर्ड **रेमंड** मांड गामरी आमच्या येथें बरेच दिवसां मार्गें रहात होते. व आमच्यावर जरी त्यांचा फारच लोभ होता व आह्मांस तें मोठमोठ्या देणग्याही देत, तरी तुमच्या आणि त्यांच्या व **फर्नादा**बाईसाहेबांच्या फियार्दींत तुझालाच यश येऊन तुम्हीच आमची धनीन रहावें अशी आमची मनापासून इच्छा आहे. पण बाईसाहेब, लॉर्ड **रेमंड** ह्यांना आमच्या येथें आह्मी राहूं दिलें ह्याचा आपणास राग आला नाहींना ? ”

मार्चिआनेस-तसा मला राग आला असता तर माझा स्वतःचा वाडा इतका शेजारी आहे, तो टाकून मी येथे उतराव-यास कां आले असते ? शिवाय, येथे येऊन कांहीं दिवस रहावे अशी लार्ड रेमंडने तुम्हाजवळ गोष्ट काढिली तेव्हां तुम्हीं मला मोकळ्या मनाने पत्र लिहून माझी परवानगी घेतलीच होती; व माझे आणि त्याचे वांकडे नसल्या कारणाने मीही तुम्हाला ती दिली होती. माझ्या पत्रांत तर मी तुम्हाला ह्याहूनही जास्त लिहिले होते. माझ्या भाच्यार्शीं आली-कडे बऱ्याच वर्षांत मी बोलले नाही, तरी आजवर माझे चांगलेच प्रेम असून, मला त्याजबद्दल नेहमी काळजी वाटते असेही मी आपल्या पत्रांत तुम्हास कळविले होते. त्याचे फर्नांदावर मन बसून तो तिच्या अगदीं भजनीं लागला होता; व पहिल्या-ने तिने त्याला आपल्या नादीं लावून मग झिडकारून टाकिले व नामदार आर्थर ईटन ह्यांच्या नादीं ती लागली. पण शेवटीं यांजशींही लग्न लावले नाही. ह्या सर्व गोष्टी मी ऐकल्या होय, आणि त्यांजमुळे मला रेमंड मांड गामरोबद्दल फार काळजी वाटत होती.

ब्रुकस-होय बाईसाहेब, आले होते तुमचे पत्र पत्रांत तुम्हीं त्यांजबद्दल अशी काळजी दाखविली म्हणूनच मी आणि माझ्या बायकोने लार्ड रेमंडसाहे-बांच्या म्हणण्याला रुकार दिला.

मार्चिआनेस-त्याचे मन बसलेलीने त्याचा असा अब्हेर केल्यामुळे त्याची निराशा झाली असावी आणि तो असा

उदास झाला असावा व म्हणूनच अशा एकांतांत आयुष्याचे दिवस घालीवण्याचा त्याचा बेत ठरला असावा अशी माझी कल्पना आहे. तो मनाचा फार धोर असून, गरिबांवर नेहमी उपकार करित असतो असे मी ऐकले आहे, व त्यामुळे मला तो फार आवडतो अगदीं लहान असतां त्याला मी पाहिले, त्यावर पुनः पाहिलेच नाही; व एकदां त्याला येथे पहावे असाही माझ्या येथे येण्यांतो एक हेतु आहे. पण तो आहे का आज घरी ?

अत्यंत आश्चर्याच्या स्वराने ब्रुकस म्हणाला: “ घरी ? येथे ? छिः, नाही. येथे ते कोठून असणार ? पण हो. बाईसाहेब, तुम्हाला काय झाले तें कोठून ठाऊक असणार ? आज तीन महिने झाले, लार्ड रेमंड आमचे विन्हाड सोडून एकदम कोणाला न कळवितां पळून गेले. आणि बाईसाहेब, त्यांच्या मनाला पुनः हुशारी वाटावी आणि त्यांची वृत्ति आनंदित व्हावी म्हणून आम्ही इतकी काळजी घेत असतां ते असे आम्हांला सोडून गेले हे कांहीं त्यांनीं चांगले केले नाही. कांहीं अंशीं आमच्याशीं त्यांनीं कृतघ्नपणाच केला.

मार्चिआनेस-लार्ड रेमंड तुमच्या येथून पळून गेला ? कितो तरी चमत्कारिक गोष्ट ही कीं, त्यानें तुमच्याशीं अशा रीतीनें वागावे !

अगदीं तिन्हाईतपणाच्या स्वराने मार्गारेट म्हणाली: “ बाईसाहेब, लार्ड रेमंड असें वागले ह्याजबद्दलचा दोष त्यांना लावणे कदाचित् रास्त होणार

नाहीं. आपण काय करतो हे नीट ओ-
लखण्याची शक्तिही त्यांच्यांत कदाचित्
राहिली नसेल त्यांच्या मनांत कांहीं तरी
कल्पना आली असेल, आणि तिच्या भ-
रांत ते येथून निघून गेले असतील. ”

ब्रुकस—बाईसाहेब, माझी आणि मा-
झ्या बायकोचीही अशीच समजूत आहे. ते
येथे होते तरी देखील वरचेवर त्यांना विल-
क्षण लहरी येत, आणि ते अगदीं वेड्या-
वेड्यासारखे करून, मग अगदीं खिन्न
होत. ते मला वरचेवर ह्मणत कीं, “ मल्या
गृहस्था, एकादे वेळीं माझ्या मनांत क-
ल्पना येऊन इंग्लंडच्या उत्तरेकडील भा-
गांत मी पायांनींच प्रवास करावयास
निघालों तर त्याचे तुला आश्चर्य वाटूं
देऊं नकोस. आपल्या पायांना चांगली
मेहनत देऊन रोजरोज नवे प्रदेश पाह-
ण्याची व्यवस्था मी न केली तर मला वेड
लागेल असें मला मधून मधून वाटते. ”
पण बाईसाहेब, ह्याप्रमाणे ते ह्मणाले होते
तरी ते एकाएकीं नाहीसे झाले ह्यामुळे
मला भीति मुद्दां वाटली. परंतु ते गेल्या-
नंतरही त्यांच्या आप्ताची व इष्टनित्रांचीं
पत्रे नेहमीं प्रमाणे येथे आलीं तेव्हां ते खु-
शाल आहेत अशी मझी खात्री होऊन
माझी काळजी नाहीशी झाली.

मार्चिआनेस—नाहीं तरी त्याच्या दुसरे
काय होण्याचा संभव आहे ? जर त्याचा
कोणीं घातपात केला असता तर तो
गुन्हा उमगला असता. बरे, वेडाच्या किंवा
दुःखाच्या भरांत त्यानेंच आत्महत्या क-
रून घेतली असती तर त्याचे प्रेत सांपडले
असतें. पण ह्यांतिल एकही ज्ञाने नाही.

ह्यावरून तो खुशाल असून कोठें तरी
प्रवास करित असेल हेंच खरें.

ब्रुकस—बाईसाहेब, ते आपले पैसे व
कागदपत्र घेऊन गेले, ह्यावरून आमचाही
तसाच तर्क झाला आहे. रात्रभर ते आ-
पल्या विच्छान्यावरच होते, ह्यावरून ते स-
काळीं लवकर उठले व निघून गेले अ-
सें वाटते. ते फेब्रुआरी महिन्यांतच गेले
येथून.

धाकटा ब्रुकस—बाबा, ते फेब्रुआरी
महिन्याच्या सव्विसाव्या तारखेस पहाटेस
येथून निघून गेले. पुढ्याच्या पहिल्या ध-
क्याखाली त्या दिवशीं नाणीं पुरण्याचा
समारंभ होता; आणि तो समारंभ कर-
ण्यासाठीं मी आणि माझ्या जोडीदार पा-
थरवटांनीं चोविसाव्या तारखेस ह्मणजे
शनिवारीं संध्याकाळीं जागेवरचा दगड
नीट घडून तयार करून वर दोरीनें बां-
धून ठेवला होता. पण सोमवारीं सकाळीं
आम्ही कामावर आलों त्या वेळीं आम्हीं
पाहिलें तों, दगड बांधलेली दोरी तुटून तो
दगड नेमका त्या जागेच्या तोंडावर बस-
ला होता; ह्यामुळे नाणीं वगैरे पुरण्याचा
समारंभ झाला नाही. बाईसाहेबांचे को-
ठवळे ह्या समारंभासाठीं पुढ्यावर आले
होते. परंतु दगड तोंडावर बसलेला पाहून
दुसऱ्या धक्यांत नाणीं वगैरे पुरावीं अ-
सा त्यांनीं हुकून केला, व तो दगड त-
साच राहिला.

किंचित् प्रासाच्या स्वरानें मार्चिआनेस
ह्मणाली: “ काय ? तो समारंभ अद्या-
पि झाला नाही ? योग्य वेळीं तो समारंभ
व्हावा ह्मणून मी नाणीं मुद्दाम पाठवून

दिलीं होती. असें असतां पहिल्या धक्या-
च्या भितींत तीं पुरलीं नाहीत हें नीट
झालें नाहीं. पहिल्याच धक्याच्या भि-
तींत नाणीं आणि दाख्या शिसा पुरला
पाहिजे असा खेड्यापाड्यांतील लोकां-
चा समज असतो; आणि ह्या समजास
धक्या बसला ही गोष्ट मला पसंत नाहीं.
ह्यासाठीं सर्व लोकांचा संतोष रहावा ह्म-
णून ती चूक मी उद्यां दुरुस्त करविणार.
धाडा तर तुम्ही आपल्या मुलाला आम-
च्या बाड्यांत आणि मी येथें आलें असून
आज रात्री येथेंच राहणार; व उद्यां हा
समारंभ करविणार हें कोठवळ्याला कळ-
वून सर्व तयारी ठेवण्याबद्दल त्याला माझा
निरोप सांगवा.

धाकटा ब्रुकस आपल्या खुर्चीवरून
चट्कून उठून ह्मणाला: “ बाईसाहेब,
हा मी निघालों तुमचा निरोप कोठवळ्या-
ला कळविण्याला. आणि सारे पाथरवटही
सकाळाबरोबर हजर ठेवण्याबद्दल मुख्य
देखरेख ठेवणाऱ्या कामगाराला कळवितों.
कोठवळेदादांना मजबरोबर घेऊन येऊं
काय ?

मार्चि०—नको, आतां रात्र बरीच
झाली आहे, आणि मोठ्या पहाटेस
उठावयाचा माझा वेत आहे. ह्यासाठीं
मी लवकरच निजणार आहे. कोठवळ्या-
ला मी सकाळींच भेटेन आणि साऱ्या
कामांचा निकाल लावीन. आज तुम्ही
माझा चांगला बंदोबस्त ठेविला ह्याबद्दल
मला फारच संतोष झाला आहे.

ब्रुकस—बाईसाहेब, पण एक गोष्ट
तुम्हाला कळवावयाची राहिली आहे.

रिग्डन नांवाचे कोणी वकील आहेत त्याचा
कारकून लार्ड रेमंडवद्दल चवकशी करण्या-
स काल आला होता. काय त्याची धांदल
आणि गर्दी ! माझ्या पोरीला तर त्यानें
प्रश्न विचारून घाबरें करून सोडलें. पण
आमच्याकडून कांहींच बातमी लागेना,
तेव्हां तर तो फारच चरफडं लागला;
आणि ह्यांत कांहीं तरी काळीबेरें आहे
असें ह्मणूं लागला. तो असें बोलला
तेव्हां माझ्या पोरीनें त्याला येथून निघून
जाण्यास सांगितलें. मग तो नीट बोलूं
लागला. पण तो कालच्या काल येथून
परत गेला नाहीं. लार्डसाहेबांबद्दल शे-
जारपजारच्या खेड्यांतून कसेल तितकी
चवकशी करण्याचा त्याचा हेतु आहे;
तरी त्याला तिसावीच्या मध्यरात्रीपर्यंतच
इकडे राहण्यास सवड आहे; ह्यामुळे
त्याच्या तपासापासून कांहीं उपयोग होईल
असें मला वाटत नाहीं.

मार्चि०—तो जर एकतिसावीला हजर
झाला नाहीं तर ह्या आमच्या उत्पन्नावद्दल
त्याचा सर्व हक्क बुडणार आहे. आज तर
एकतिसावी तारीख आहे; आणि उद्यां-
च्या दिवसाचा काय तो अवकाश आहे.

ब्रुकस—ह्मणालाच तो कारकून असें.
आणि त्या सरदारसाहेबांचा आपण शोध
लावणार, व ते जीवंत आहेत कीं. मेलें
आहेत हें पाहणारच, अशी त्याची प्रतिज्ञा
आहे.

मार्चि०—करो विचारा तो लागतील
तशा प्रतिज्ञा. पण विचारा लार्ड रेमंड
खुशाल असो अशी माझी मनापासून
इच्छा आहे. त्याची आई आणि त्याचा

भाऊ युजिन ह्यांनीं ह्या फिर्यादीच्या कामांत मला फार छळले आहे हे खरे; पण ह्या कामांत रेमंडचे त्यांना साहाय्य नसावे अशी माझी समजूत आहे.

ब्रुकस—बाईसाहेब, ते येथे होते त्या वेळीं तुमच्याबद्दल मोठ्या आदबीने बोलत असत; चालू असलेल्या फिर्यादीबद्दल त्यांना फार वाईट वाटत होते; व लग्न होण्यापूर्वी तुम्हाी त्यांच्या घराण्यांतिल होतां ही गोष्ट त्यांच्या आठवणीत होती.

मार्चिआनेस आपल्या खुर्चीवरून उठून झणाली: “ गरीब विचारा रेमंड. देव करो आणि तो खुशाल असल्याची बातमी आपल्याला लवकरच कळो. ”

ती आपल्या जागेवरून उठली ह्यावरून शोप घेण्यास जावयाचा तिचा हेतु आहे हे ब्रुकसने ओळखले.

भाग २१९.

दगड काढला.

दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं सात वाजण्याच्या सुमारास मार्चिआनेस पुलाचे काम चालले होते तेथे आली. तिजबरोबर तिची विश्वासू **मागारिट** असून **ब्रुकस**चे जोडपे व त्याची मुलगी इतकी मंडळीही आली. सरदारणीने विधवेचा काळा पोषाख केला असतांही तो तिला फारच शोभत होता. ती सर्व मंडळीच्या किंचित पुढे होती, तरी वरचेवर मार्गे वळून ती त्यांजशीं मोठमोठ्याने बोलून, लीनतेचा गुण आपल्या प्रकृतीला अगदीं सिळून गेला होता असे दाखवी.

नाण्यांचें मडकें जागच्या जागी ठेवण्याकरितां पोक्रळीच्या तोंडावरील दगड काढण्याची सर्व तयारी पाथरवटांनीं केली असून, ते, दिवस उजेडला नाही तोंच तेथे आले असावे असे पुलाच्याजवळ ती मंडळी गेली तेव्हां त्यांना दिसून आले. सरदारीणबाईचा कोठवळ्याही तेथे हजर असून, जुन्या व नव्या नाण्यांनीं भरलेले मडके त्यानें आणले होते. तसेंच, सरदारणीच्या वाड्यांतिल दुसऱ्या नोकरानें दाखवा शिसा आणला असून, मुख्य दगडावर तो आपटून फोडण्याचा विधि सरदारीणबाईकडून व्हावयाचा होता. पण हा समारंभ पहावयास गांवांतिल दुसरे कोणीही आले नव्हते. कारण पूर्व रात्रीं सरदारीणबाई शेतांत आली असून हा विधि करण्याचा तिचा हेतु आहे ही गोष्ट कोणालाही कळली नव्हती.

पण सरदारीणबाई आणि तिजबरोबरची मंडळी ओढ्याजवळ येऊन पोचतात न पोहोचतात तीं पलीकडील मधल्या वाटेनें एक गाडी पुलाकडे येत असल्याचे त्यांच्या दृष्टीस पडले. लागलीच ही गाडी पुलाजवळ येऊन पोहोचली; व तिजमधून एक मध्यम उमरीचा व पातळ अंगाचा मनुष्य खाली उतरला. ह्याच्या बाह्य स्वरूपावरून हा कोण असावा ह्याचे सहज अनुमान होण्यासारखे असून, तो रिगडनचा कारकून होता हे ब्रुकसने तर तेव्हांच ओळखले.

हा कारकून ह्या मंडळीजवळ येतांच झणाला: “ हं, आज कांहीं विशेष काम होत आहे असे वाटते. ” नंतर

त्या मंडळींत बेलंडनची मार्चिआनेस आहे हें पाहून मोठ्या आदवीने आपली टोपी काढून व तिळा मुजरा करून तो झणाला: "आज बेलंडनच्या बाईसाहेवांपुढें उभें राहण्याचा सुदैवानें मला योग आला आहे. बाईसाहेबांचे भाचे लार्ड रेमंड मांड गामरी ह्यांचा तपास करण्यासाठीं मी इकडे आलों असून, मी शेजारींपाजारीं फार चौकशी केली, व कालची रात्र मी बेलंडनच्या खेड्यांत घालविली.

मार्चि०—आणि मोही काल दुपारीं त्याच गावांत होतें.

कारकून—होय, ती बातमी मला लागली तेंच. हल्लीं मी लंडनला परत जाण्यास निघालों आहे; व लार्ड रेमंड कदाचित् शेतांत परत गेले असतील झणून मीं मुद्दाम वाकडी वाट केली. ते जर मला भेटले व आज रात्रीं बारा वाजण्याचे आंत त्यांनीं कांहीं गोष्टी न केल्या तर तज्यांतल मिळकतीवर त्यांचा कांहींही हक्क चालणार नाही हें मी त्यांना कळविणार आहे. पण बाईसाहेब, ह्यापुढें लार्ड रेमंड हे कोणाच्या दृष्टीस पडले तर प्रेतावस्थेत पडतील. चालते, बोलते, व ऐनज्वानींतल तरुण गृहस्थ असे दिसणार नाहीत असें आतां मला वाटूं लागलें आहे. मात्र, मी असें बोलतो ह्याबद्दल बाईसाहेबांनीं मला क्षमा करावी.

ब्रुकस—देवा ! पण हें असें तुम्हाला कां वाटतें ?

कारकून—कारण, माणसें जेव्हां अशीं

एकाएकीं नाहींशीं होतात तेव्हां त्यांना कांहीं तगी दगा झालेला असतो. दगा झाल्याशिवाय माणसें अशीं नाहींशीं होत नाहीत. पण आज तुम्ही सारी मंडळी इतक्या पहाटे कां जमलां हें तुम्हांला विचारण्याची परवानगी मी घेऊं काय ?

ब्रुकस—त्या धक्क्यावरील पोकळींत नाणीं पुरण्याचा विधि बाईसाहेब करणार असून, ते पहा—ते पाथरवट धोंड्याजवळ जाण्याच्या वेतांत आहेत.

कारकून—मग बाईसाहेबांची परवानगी असेल तर हा समारंभ पाहण्यास मी—ही येथें राहतों.

मार्चि—रहा तुम्ही येथें. माझी अगदीं सुद्धां हरकत नाही.

इतकें बोलल्यावर सरदारिण, पाथरवट काम करीत होते तेथें गेली. कोठवळ्या वगैरे मंडळी सरदारिणीच्या मागल्या बाजूला धोंड्या अंतरावर उभी राहिली, आणि कारकून एकंदर प्रकार लक्ष लावून पाहण्यासाठीं समोरच्या बाजूला उभा राहिला. ह्याचें सर्व आयुष्य लंडनांत खर्च घासण्यांत गेलें असला कारकूनानें ह्याला प्रत्येक गोष्टीची मौज वाटत होती.

असो. सर्व मंडळी आपापल्या जागीं उभी राहिल्यावर दगड उचलण्याचें काम सुरू झालें; व दहावारा मिनिटांच्या आंत पाहिजे होता तितक्या उंचीपर्यंत दगड उचलण्यांत आला.

पण तोंडावर बसलेला दगड उचलतांच आंतून घाणांचा एकदम भयका आला. तेव्हां ती कशाची घाण आहे

हे पाहण्यासाठी धाकटा ब्रुकस खाली बांकला. त्याने नीट निरखून पाहिल्यावर आंत कोणाचे तरी प्रेत आहे असे तो मोठ्याने ओरडला. ते त्याचे शब्द ऐकतांच सर्व मंडळी चपापून गेली; व दगड जास्त उचलून आंतील प्रेत वर काढण्यासाठी दोरी व आकडा आणण्याचा कामगाराने मंडळीला हुकूम केला.

लागलीच दोरी व आंकडा ह्यांची तयारी होऊन दगड वर उचलण्याचे काम सुरू झाले. बेताच्या उंचीपर्यंत तो उचलतांच धाकट्या ब्रुकसने दोरीला आकडा बांधून तो आंत सोडला आणि आंतील प्रेत वर उचलण्यास सुरुवात केली. सर्व मंडळी माना पुढे करून सारखी टक लावून पाहू लागली; आणि मार्चिआनेसने हळूच मार्गारेटकडे पाहून तिला डोळ्याने खूण केली.

धोड्याच मिनिटांच्या अवकाशांत आंतील प्रेत बाहेर काढून जमिनीवर टाकले, व ते त्रेंच सडले होते तरी ते लार्ड रेमंडचेच आहे हे ओळखण्यास विलकुळ पंचाईत पडली नाही. त्याच्या अंगातील कपडे कुजू लागले होते, तरी त्याच्या खिशांत पैशांची पिशवी जशीच्या तशीच असून, बोटांतील बहुमोल अंगठी व खिशातील घड्याळ ह्यांनाही धक्का नसला नव्हता. तेव्हां जरी कोणी त्याचा खून केला असला तरी द्रव्याच्या लालचीने तो केला नाही असे उघड दिसत होते.

नंतर त्याने आणण होऊन जीव दिला, की त्याचा कोणी खून केला, ह्याजबद्दल

तर्क सुरू झाले. पण रिगडनच्या कारकुनाच्या डोळ्यापुढे प्रेत पडले होते तरी याचा विलकुळ गोंधळ झाला नसल्या कारणाने “खूनच झाला आहे सरदारसाहेबांचा. हा पहा ह्यांच्या तोंडांत स्पंजाचा बोट्या दिला आहे.” असे तो म्हणाला.

त्याच्या म्हणण्यास कामदाराचेही अनुमोदन मिळाले, आणि तो म्हणाला: “ज्या दिवशी हा खून झाला व टांगून ठेवलेला दगड खाली तोंडावर पडलेला आम्ही पाहिला त्याच दिवशी आमचा एक मजूर पलीकडलि टेकडीवरून इकडे येत असतां एक गाडी इकडून भरधाव परत जातांना त्याने पाहिल्याचे आम्हाला सांगितले. पण त्या वेळी त्या बातमीकडे कोणांच लक्ष दिले नाही.”

मार्चिआनेस—पण आतां त्या गोष्टीला फार किंमत आहे. कारण, ह्या भागांतील कोणाकडूनही हा भयंकर गुन्हा झाला असावा अशी कल्पनासुद्धां करणे वाजवी नाही. येथील कोणाविषयीही ह्याबद्दलची शंका घेणे रास्त नाही. ह्यासाठी त्या गाडीच्या गोष्टीलाच हल्ली फार किंमत आहे. आणि धोड्या किंवा फार दिवसांच्या अवधीतच खऱ्या गुन्हेगाराला देव शिक्षा करविल्याशिवाय राहणार नाही.

कारकून—योग्य पुरावा मिळाला म्हणजे खऱ्या गुन्हेगाराला वाजवी शिक्षा खास होईल; आणि तो पुरावा मिळण्यास, ह्या गाडीचा पत्ता लागेल तर

मोठंच साहाय्य होईल. बाकी, बाईसाहेब म्हणतात त्याप्रमाणेच येथील गरीब लोकांकडून हा गुन्हा झाला नाही अशी माझीही खात्री आहे.

कोठऱ्या—बाईसाहेब, प्रेताची कायदेशीर तपासणी झालीच पाहिजे. ह्यासाठी तूत आपण कोणतेच मत देणे रास्त होणार नाही.

मार्चिआनेस—तुझे म्हणणे बरोबर आहे. नेवीव तर हे प्रेत वाड्यांत आणि दाखीव योग्य अधिकाऱ्यांना. मला आज परत गेलेंच पाहिजे; पण जर कोणत्याही कारणाने माझी येथे गरज लागली तर मला कळवा हणजे मी पुनः इकडे येईन.

“आणि मलाही पण आज परत गेलेंच पाहिजे.” असे म्हणून रिगडनच्या कारकुनाने सरदारणीला लवून मुजरा केला व तो निघून गेला.

मार्चिआनेस मार्गारेट व ब्रुकस यांसह घरी आली आणि ब्रुकसचे तोंड काळजीने अगदी उतरून गेले असून तो रडावयाच्या वेतांत आहे असे पाहून त्याला म्हणाली: “भल्या गृहस्था, तू मिऊं नकोस. तू अगदी निरपराधी आहेस अशी माझी पक्की खात्री आहे. आणि तुजवर कांहीं घोरपड आली तर मी तुझा बचाव करीन.”

तेतिचे शब्द ऐकतांच ब्रुकसला मोठा आनंद होऊन त्याने तिजपुढे दंडवत घातले आणि आपल्या बायकोला व मुलीला ती गोष्ट कळविण्याकरितां तो निघून गेला.

तो गेल्यावर माजवरांत सरदारीण व **मार्गारेट** अशा दोघीजणीच राहिल्या; तेव्हां धनीन **मार्गारेटला** हणाली: “हं, रिचर्ड आतां येथे परत येईल. पण याने तावडतोव लंडनला आले पाहिजे; ह्यासाठीं आपण पत्र लिहून ठेवूं; व तो येतांच तें व्याजवळ देण्यासाठीं ब्रुकसला सांगून आपण येथून निघून जाऊं. उद्यां लंडनांत आपल्याला फारच काम आहे.”

मार्गारेट—पण आपण येथून गेल्यावर ह्या गरीब लोकांचा वहीम धरून त्यांच्या गळ्याला रसायन लांगले तर ?

मार्चिआनेस—तसे झाले तर आपण सारी हकीकत प्रसिद्ध करूं. मग काय होईल तें होवो.

मार्गारेट—ह्याप्रमाणे तुमचा निश्चय ठरला आहे ही गोष्ट फार चांगली आहे. ही ध्या दैत, लेखणी व कागद, आणि ल्याहा रिचर्डला पत्र.

नंतर मार्चिआनेसने पत्र लिहून तें ब्रुकसच्या हवालीं केले व रिचर्ड येतांच त्याला तें देण्याची ताकीद दिली. आणि न भिण्याविषयी व पाठीवर आपण असल्याविषयी त्याला पुनः सांगून ती सर्वांची परवानगी घेऊन गाडींत बसली आणि लंडनकडे खाना झाली.

भाग २२०.

जुन्या ओळखीतल्याची पुनः भेट.

मागील भागांत कळविलेल्या गोष्टी घडल्या त्याच दिवशीं लंडनशहरांत घडलेली एक गोष्ट कळविण्याकरितां

आमच्या वाचकास तेथपर्यंतचा हेलपाटा देण्याचें अ. न्नास भाग पडत आहे.

दोन प्रहरच्या सुमारास **टिम मोग्लस** घोड्यावर बसून **एजवेअर** रस्त्यानें सहल करीत असतां एक सडपातळ पण सुरूप व तरुण मुलगी त्याच्या दृष्टीस पडली. तिनें सुतक्याचा काळा पोषाख केला असून ती जलदीनें चालली होती. तिनें तोंडावर नेहमीं प्रमाणें बुरखा घेतला होता; तरी तिचे उत्कृष्ट सौंदर्य, तिच्या चालण्याची मोहक तन्हा आणि तिचा पोषाख ह्यांजमुळे आपली व जिची पुनः एकवार तरी गांठ पडावी असें आपण शिच्छितो तोच ही रोज फास्टर आहे असें त्यानें तेव्हांच ओळखलें. लागलीच त्यानें आपला घोडा पायवाटेकडे वळवून, मद पण खऱ्या स्नेहाच्या स्वरानें "फास्टरताई" अशी हाक मारली.

त्या कुमारिकेनें त्याजकडे पाहतांच तिला फार आश्चर्य वाटून आनंदही झाला; आणि त्याचा हात योग्य आदरानें धरून तिनें तो प्रेमानें हालविला. नंतर मोकळ्या व कृतज्ञतेच्या स्वरानें ती ह्मणाली: "तुम्ही खुशाल असून स्वतंत्र आहांत हे तरी देवाचे उपकारच आहेत."

खऱ्या कळकळीच्या स्वरानें **टिमनें** विचारलें: "आणि **फास्टरताई**, तुम्ही चांगल्या सुखी आहांत ना?"

तोंडावरलि बुरखा एकीकडे करून व तशा रीतीनें आपण त्याचे उपकार स्मरत असल्याची साक्ष पटवून **रोज** ह्मणाली: "आहें मी हल्लीं नीट सुखांत. आणि मजवर दया करणाऱ्या

बाईसाहेब आज जरी वाहेरगांवीं गेल्या आहेत, तरी तुमच्यासारख्या निरपेक्ष बुद्धीनें स्नेह करणाऱ्या मित्रास मीं त्यांच्या वाड्यांत घटकाभर बोलावलेवर त्या मला रागें भरतील असें नाहीं. चला तर त्या वाड्यांत. तो येथून जवळच आहे."

मोग्लस-ह्या तुमच्या बोलावण्याचा रुकार दिला असतां तुमची सारी हकीकत मला कळणार आहे; ह्यासाठीं मी तुम्हाला मोठ्या आनंदानें हो ह्मणतो.

ह्याप्रमाणें त्याचा रुकार मिळतांच तिनें त्याला **बेल्डन**च्या वाड्याकडे नेलें. आणि देवडीवाल्याला त्याचा घोडा धरण्यास सांगून ती त्याला आंत माजवरांत घेऊन गेली, व त्यास तेथें बसवून आपण आपली शाल व टोपी काढून परत आली. नंतर फराळाचीं ताटें मांडून बहीण भावाशेजारीं बसते त्याप्रमाणें मोकळ्या व कृतज्ञतेच्या भावानें तीही त्याजजवळ बसली.

ती तेथें बसल्यानंतर ह्मणाली: "**मोग्लस**, निरपेक्ष बुद्धीनें तुम्ही मजवर जे उपकार केले आहेत त्यांजबद्दल तुमचे मनापासून आभार मानण्याची तुम्हां मला परवानगी दिली पाहिजे. पण तुम्हां माझी सुटका केल्यावर मजवर कसल्या भयंकर आरोपांची तोहमत आली होती ती तुम्हां वाचली किंवा ऐकलीच असेल."

मोग्लस-होय, मी देशीं परत आल्यावर त्या गोष्टी वर्तमानपत्रांत वाचल्या; आणि त्या आरोपांतून तुमची

सुटका झाल्यानंतर तुम्ही बेलंडनच्या बाईसाहेबांच्या वागणूत येऊन राहिलां असें वाटतें.

रोज-होय, माझी चवकशी होऊन मी निरपराधी ठरल्यानंतर न्याया-विशानें मला सोडून दिल्यावर ह्या वागणूत मला आणून पोहोचविलें; आणि येथील बाईसाहेबांनींही मोठ्या प्रेमानें माझा संभाळ केला, व हल्लीं मी सुखांत आहे. तरी तुमची व त्या कामकरी जेम्स मेलमाथची मला बरचेवर आठवण होऊन, तुम्हांवद्दल मला काळजी वाटत होती. मी ह्या बाईसाहेबांच्या वागणूत येऊन राहिले त्याच्या दुसऱ्या दिवशीं तुम्हीं व त्या उदार अंतःकरणाच्या मेलमाथनें मजवर केवढे उपकार केले हे मी त्यांना कळविलें; आणि तुम्हां दोघांचा तपास करविण्यावद्दल त्यांना विनंति केली. त्यावरून त्यांनीं आपला विश्वासू नौकर रिचर्ड ह्याला पाठवून तुमचा व मेलमाथचा तपास करविला. परंतु, त्रेसवाईच्या येथे तुम्हीं दोघांनीं मला राजपुत्राच्या तावडींतून सोडविलें त्याच दिवशीं तुम्हां दोघांनाही राजद्रोहाचे आरोपी ठरवून काळ्या पाण्यावर अमेरिकेंत पाठविलें अशी त्यानें खबर आणली. व मेलमाथच्या बायकांपो. रांशीं त्यांच्या विन्हाडाची मालकीण फारच निर्दयपणानें वागली व तिनें त्यांना घरावाहेर काढलें अशीही त्यानें वातमी कळविली. ह्यावरून मजमुळेच तुम्हांवर अशीं संकटे आलीं हे

मी ओळखिलें; व राजपुत्राचा सारा दुष्टपणा माझ्या लक्षांत येऊन मी त्यास एक पत्र लिहिलें. त्यांत मी त्याची फारच निर्भर्त्सना केली, व त्याच्या गैरशिस्त वागण्यामुळे ज्याला आपला जीव द्यावा लागला त्याची मी मुलगी असल्याची त्याला आठवण देऊन एकवार तरी त्यानें शहाणपणा करावा असें त्याला सुचविलें. पण माझ्या पत्रांत मी कोठें राहें ह्याचा खुलासा केला नव्हता; ह्यामुळे त्या पत्राचा कांहीं उपयोग झाला कीं नाहीं हे मला कळलें नाहीं. तरी मी बरचेवर तुमच्याही विन्हाडी मनुष्य पाठवून शोध आणवीत होतें. पण शोध झणून कांहींच लागेना. आणि आज तुमची अकल्पित हुमांठ पडली नसती तर उद्यां किंवा परवां पुनः मी तुमच्या शोधाला मनुष्य पाठविला असता. मी त्याजबरोबर तुम्हाला पत्रही पाठविलें होतें. परंतु तुमच्याशिवाय इतर कोणाजवळही तें पत्र देऊं नये अशी माझी त्याला ताकीद होती; ह्यामुळे बाईसाहेबांचा नोकर तुमच्या शोधासाठीं तुमच्या विन्हाडीं येत होता ही गोष्ट तुम्हाला कळली नसेल. तुम्हाला हद्दपार केल्यानंतर राजपुत्राच्या माणसांनीं येऊन तुमचे कागदपत्र नेले ही गोष्ट मला कळली होती, म्हणून माझे पत्र तुमच्या येथे राहिल्यास तेंही कदाचित् राजपुत्राचीं माणसें घेऊन जातील व मग माझा पत्ता माझ्या वैन्याला आयताच कळेल अशी मला

धास्ती असल्यामुळे इतकी खबरदारी मला घेणे जरूर पडले, हे तुम्हाला सहज ओळखतां येणार आहे.

मोगरस—तुम्ही फार शहाणपणाने वागलांत **फास्टरताई**. राजपुत्राच्या मी इतका उपयोगी पडलो असतांही तो मजशीं फारच कृतत्रपणाने वागला आणि सरकाराकडूनही मजशीं दुष्टपणाचे वर्तन झाले. पण जेव्हे म्हणून राजांच्या हातीं सर्व सत्ता असते. तेथे राजे म्हणजे काळपुरुषच असावयाचे ! व त्यांच्या अंमलदारांकडून जुलूमच चालावयाचे. आमच्यावर खोटेच आरोप ठेवले आणि मी व **मेलमाथ** ह्या दोघांनाही दोषी ठरवून आम्हांला काळ्या पाण्यावर पाठविण्याचा हुकूम झाला, व त्याप्रमाणे मला **डायना** नांवाच्या जहाजावर चढविले. पण रात्रीच्या अंधेरांत **मेलमाथ**ने समद्रांत उडी टाकून आपली मुटूक्या तंगी करून घेतली असावी किंवा त्याला जलसमाधि तरी मिळाली असावी. दोहोंतून कोणता प्रकार झाला हे मला ठाऊक नाही. दुसरे दिवशीं तें जहाज **अमेरिकेकडे** रवाना झाले; आणि आम्हांला **अमेरिकेचा** किनारा दिसूंदी लागला. इतक्यांत दुसरे एक जहाज आमच्या पाठोपाठ रवाना करण्यांत आलेले आम्हांस येऊन भेटले. मला माफी केली असल्याविषयीं ह्या जहाजावरोंवर आमच्या जहाजाच्या नाखुद्याला पत्र आले असून मला परत पाठवावे अशी त्यास ताकीद होती, त्याप्रमाणे

त्यानें मला पुनः इकडे परत आणले. मला आल्याला एक पंधरवडा झाला असून, दुसऱ्यांचा छल करण्याच्या कामीं पटाईत असचेत्या ह्या राजकुटुंबाला छळण्याचा मी निश्चय केला आहे.

रोज—तर मग **मेलमाथ**चे आणि त्याच्या मुलांवाळांचे काय झाले हे तुम्हाला कांहींच माहित नाही

मोगरस—मीही त्यांजवद्दल पुष्कळ तपास केला; परंतु मलाही त्यांघा कांहींच पत्ता लागला नाही. पण **रोजताई**, तुम्ही मजवद्दल इतकी काळजी करीत होतां ह्यावद्दल मी तुमचा फारच आभारी आहे. आणि ताई, मला जहाजांत घालून **अमेरिकेत** नेत असतां मलाही रात्रंदिवस तुमच्यावद्दल एकसारखी काळजी वाटत होती. त्या राजकुलीन नीच धटिंगणाच्या हातांत तुम्ही असतां मला तुम्हाला सोडून जावे लागेल; व तो मनाचा फारच दुष्ट असून अतोनात घातकी आहे हे मला ठाऊक होते, ह्यामुळे तर मला तुमच्यावद्दल फारच धास्ती वाटत होती.

मेलमाथची वायकोमुळे अज्ञान करीत रस्त्यानें भटकत असतील अशी कल्पना मनांत आल्यामुळे दुःखाचा सुस्कारा टाकून **रोज** ह्मणाली: “आणि **मेलमाथ**च्या वायकोमुळांचा तुम्हाला कोठेही पत्ता लागला नाहीना **मोगरस** ? ”

मोगरस—नाहीं, मला मुळांचे पत्ता लागला नाही. पण मजवद्दल इतकी

काळजी तुझाला वाटत होती ह्याजव-
इल मी तुमचा फारच आभारी आहे,
आणि फास्टरताई, अटलांटिक महा-
सागरांत प्रवास करीत अगतां मलाही
तुमची सारखी आठवण होत असून,
तुमची त्या धटिंगणापासून कशी
सुटका होईल ह्याची काळजी वाटत
होती, एवढे सांगावयाची मला पर-
वानगी असू द्या. ज्या चांडाळाच्या
हातीं तुम्ही सांपडलां होतां तो फार
दुष्ट व उलढ्या काळजाचा होता, ही
गोष्ट माझ्या अंत करणांत वाणून गेली
होती; आणि माझे काळीज धरधर
कांपत होतें. पण मघां रस्त्यांत तुमचा
सुंदर चेहरा मी पाहिला त्याच वेळीं देवानें
तुमचें पूर्ण रक्षण केलें असावें अशी माझी
खात्री झाली. कारण, तुमच्या चर्येवर
निर्दोषता व पवित्रता ह्यांचा पूर्ण ठसा
उमटलेला असून, मी तुझाला पाहिल्यानें
पाहिलें त्या वेळच्याप्रमाणेंच ह्याही
वेळेस तो मला शुद्ध व सरळ दिसला.

पण ह्या वेळेस त्याच्या बोलण्या-
चा स्वर पालटला हें पाहून रोज घा-
वरली; व कांहीं व्यग्रतेनें व कांहीं
छेडण्याच्या हेतूनें त्याजकडे पाहूं ला-
गली. तेव्हां मीगल्सचा अगदीं गों-
धळ उडून जाऊन तो हणाला: "रो-
जताई, माझ्या हणण्याचा अर्थ तुझाला
समजला नाहीं काय? माझ्या मनांतोळ
हेतु व्यक्त करण्यासारखे शब्द जर मला
ह्या वेळीं सुचते तर किती तरी बहार
झाली असती! पण ते तुझाला ओळ-
खतां येणार नाहींत काय?"

रोज कृतज्ञतेच्या स्वरानें झटकन् ह-
णाली: "होय मीगल्स, मी तुझाला
माझे खरे हितकर्ते समजत अमून मा-
झे अगदीं भाऊ मानते."

मीगल्स तिला मध्येच थांबवून एक-
दम हणाला: "ठीक आहे, मला तुम्ही
आपला भाऊ मानतांना? पण रोजताई,
भावावरच्याही पेक्षां अधिक असें तुमचें
कोणावर प्रेम वसलें आहे काय?"

हा प्रश्न ऐकतांच रोज अगदीं लाल
झाली; पण तिला राग आला नव्हता
—अथवा आलेला राग फार वेळ टिकला
नाहीं. आपणासाठीं त्यानें किती सं-
कटें सोसलीं, आणि तीं सोशीत अस-
तां त्यानें एकाही शब्दानें कुरकुर के-
ली नाहीं ही गोष्ट तिच्या लक्षांत ते-
व्हांच आली, आणि तिचा सर्व राग
गेल्या; व आपणावर त्याचें खरें प्रेम
वसलें असतां आपल्याच्यानें त्याजवर
तसें प्रेम ठेवत नाहीं ह्याचें तिला वा-
ईट वाटूं लागलें.

पण लज्जेनें तिचें तोंड लाल झालें
हें पाहून मीगल्स झटकन् आपल्या
खुर्चीवरून उठला आणि तिचा हात
धरून हणाला: "रोजताई, ही तु-
मची सलज्ज चर्याच सर्व प्रकार स्पष्ट
कळवीत आहे. आणि ताई, देव तु-
मचें कल्याण करो—ह्या जगांत तुम्हीं
पुष्कळच संकटें काढलीं आहेत; आणि
तुझाला सुख लागण्यासाठीं कोणीं आ-
पला उजवा हात तोडून ठेवला पा-
हिजे, असें जर असेल तर त्याप्रमाणें
करण्यास हा मीगल्स तयार आहे."

त्याचे डोळे धुंद झाले असून त्याचे ओठ व सर्वांग धर धर कांपत आहे हे पाहून, आपल्यावर त्याचे प्रेम जडले आहे हे रोजला सहज ओळखतां आले; व त्याप्रमाणे आपणावर त्याचे मन वसले असतांही केवळ आपल्या सुखासाठीं मनोविकार आवरून धरण्यास तो तयार होत आहे हेही तिच्या लक्षांत येऊन तिच्या डोळ्यांतून अश्रु वाहू लागले.

हा प्रकार पाहून मीगल्स अत्यंत आनंदाच्या स्वराने ह्मणाला: “गोड मुली, तू माझी व्हावसि ही कल्पनाही माझ्या मनांत येणे रास्त नव्हते. मला तसे वाटावे हा माझा वेडेपणा होता. तुजसारखे रत्न खऱ्या सुवर्णाच्या मुकुटांतच शोभणार आहे. आणि ज्याजवर तुझे प्रेम जडून ज्याजशीं तूं विवाह करशील त्याजबरोबर तुला अत्यंत सुखाचा उपभोग मिळो. पण जोंपर्यंत तुझा मजसारख्या आडदांडावर विश्वास आहे तोंपर्यंत तुजशीं मी खऱ्या स्नेहभावाने वागण्यास कधीही कमी करणार नाही एवढे मात्र तुझ्या लक्षांत असू दे. ”

असे ह्मणून भाऊ बहिणीचा मुका घेतो त्याचप्रमाणे त्याने तिचा घेतला; व त्याच्या ह्या करण्याचा तिलाही त्रास वाटला नाही. आणि जार्ज बुडफालच्या समक्ष त्याने ह्याप्रमाणे तिचा मुका घेतला असता तरी तिला त्याची लाज वाटली नसती.

नंतर मीगल्स आपल्या खर्चीवरून

उठून ह्मणाला: “ताई, मी आतां जातो. पण लवकरच मी पुनः तुझ्या भेटेन. ”

तिने मोठ्या प्रेमाने त्याला निरोप दिला. आणि तेथून निघून तो बाहेरील दरवाजाजवळ येत असतां आपल्याशींच ह्मणाला: “तिची व माझी गांठ पडली हे फार चांगले झाले असून, तिने माझे ह्मणणे नाकारले हे तर फारच चांगले झाले आहे. तिने मला होय हटले असते तर विचाऱ्या लेटिशिया लेडशीं मजकडून खोटेपणा झाला असता. पण आतां तसे होणार नाही. होणार तो माझी बायको. आणि मजमुळे तिच्या मस्तकीं मार्चिआनेसचा मुकुट चढणार. राजेसाहेब कितोही खोटे व कितोही दुष्ट असोत; मजशीं ह्मणून त्यांच्याने लवाडी करवणार नाही. मला दिलेले वचन त्यांनीं मोडले तर मी त्यांना रडावयास लावीन. ”

ह्याप्रमाणे आपल्या मनाचा निश्चय ठरवून मीगल्स बाहेरच्या दरवाजाजवळ येऊन घोड्यावर बसणार तो त्याच्या दृष्टीस त्याच्या जुन्या ओळखीचा एक गृहस्थ पडला. त्याचा चेहरा आपण फार वेळ पाहिला आहे हे त्याच्या लक्षांत आले. पण तो कोण आहे हे त्याला ओळखतां न आल्यामुळे तो घोड्यावर न बसतां लागलीच त्याच्या मार्गे धांवत गेला.

जवळ जाऊन त्याला पाहतांच त्याचा हात धरून मीगल्स ह्मणाला: “जेम्स मेल्माथ ! कितो तरी सतो-

षाची गोष्ट ही कीं, ह्या वेळीं तुमची आणि माझी गांठ पडली ! तशांतून मी फास्टरताईला भेटून आलों असून दहा मिनिटे सुद्धां झालीं नसतील, आम्ही तुम्हाबद्दल बोलत होतो. तुम्ही त्या ताईला भेटलांत तर तिला फार सतोष होईल; आणि त्या ह्या जवळच्याच वाड्यांत रहात आहेत. चला तर आपण त्यांजकडे जाऊं. ”

मोगल्स भेटल्याचा मेलमाथलाही फार आनंद झाला. पण वाड्यांत जाण्याच्या सूचनेवर तो हणाला. “नाहीं, त्यांची भेट माझ्यानें घेवत नाहीं. मी त्यांजकडे येणार नाहीं. ”

हे त्याचे शब्द ऐकतांच मोगल्सला मोठें आश्चर्य वाटून तो त्याजकडे निरखून पाहूं लागला. तेव्हां त्याची चर्या व डोळे ह्यांजवर कांहीं चमत्कारिक झांक आहे असें त्याच्या लक्षांत येऊन तो हणाला: “कां येणार नाहीं तुम्ही त्यांजकडे ? तुम्ही त्यांचें अगदीं सुद्धां वाईट केलें नाहीं. आणि त्या तुमचे उपकार आठवीत असून तुम्हाबद्दल फारच काळजी वहात आहेत. तुम्हाबद्दल आणि तुमच्या कुटुंबाबद्दल त्यांचा साखा शोध सुरू आहे. ”

आपल्याच हेका धरून मेलमाथ हणाला: “कांहींही असो. मी त्यांजकडे येणार नाहीं—मी त्यांना आपलें तोंड दाखविणार नाहीं. त्यांजसारख्या शुद्ध आचरणाच्या व अकपटवृत्तीच्या सुंदर मुलीपुढें मजसारख्या पातक्यानें—घातक्यानें—राक्षसानें—पिशाचानें—उभें रहाणें

नीट नाहीं. मी आपलीं पातकें त्यांना सांगूं लागलों तर त्यांच्या अंतःकरणास धक्का वसणार आहे. छिः, मी नाहीं त्यांजकडे येणार. मी आपलें तोंड त्यांना दाखविणार नाहीं. ”

मोगल्स—देवा ! हें तुम्ही हणतां तरी काय ? मेलमाथ काय झालें आहे तुमच्या हातून ? हा पहा येथें गुत्ता आहे. आपण ह्यांत जाऊं, आणि ए-कटेच वसण्यासाठीं एक वेगळी खोली घेऊं. मग सांगा तुम्ही आपली हकीकत मला.

मेलमाथ—ठीक आहे. ती गोष्ट मला पूर्णपणें कबूल आहे.

भाग २२१.

राक्षसी पुरुषाची कृत्ये.

गुत्यांतील माजघरांत एकांतीं वसल्यावर मोगल्सनें मेलमाथकडे नीट न्याहाळून पाहिलें. रस्त्यांत ह्या दोघांची गांठ पडली होती तेव्हांच्याप्रमाणें सध्यां सहजावृत्त्या पाहण्याची फारशी जरूरी नसल्यामुळें ह्या वेळीं त्यानें सावकाश व नीट निरखून पाहिलें, आणि तसें त्याजकडे पाहिल्यामुळें त्याची चर्या फारच क्रूर दिसत असून ती आतिशयच भयंकर झाली होती, हें त्याच्या लक्षांत आलें. एकादा वाघ आपल्या हातीं न येणाऱ्या शिकारीकडे रागानें टवकारून पहात असतो त्याप्रमाणें मेलमाथच्या पाहण्याची तऱ्हा असून त्याचे डोळे लाल झालेले

होते व भौवया चढलेल्या होत्या. पण त्यांची पाहण्याची तऱ्हा अशी होती तरी गाल खोल गेलेले असून काळजीने तो अगदीं वाळल्यासारखा दिसत होता व त्याचा चेहरा पांढरा पडला होता. त्याच्या अंगावरिल पोषाख नीटनेटका केलेला होता, ह्यामुळे तो अगदीं दरिद्री असावा अशी कल्पना होत नव्हती.

त्याला नीटपणे पाहिल्यावर मीगहस म्हणाला: “ हं, माझ्या गरीब मित्रा, बुलबुइच येवें मला सोडून तूं निघाल्यापासून काय काय केलेंस तें सांग पाहूं. तुझ्या एकंदर चर्चेवरून कांहीं तरी भयंकर गोष्टी घडल्या आहेत हे मला स्पष्टपणे दिसत आहे. तूं पार पालटून गेला आहेस असें तुझे डोळेच सांगत आहेत. तेव्हां सारी हकीकत नीट सांग. ”

मोठ्या जोरानें पुढील मेजावर हाताची मूठ आपटून मेलमाथ संतापानें म्हणाला: “ बहुतेक असेंच आहे. मी पार बदलून गेलों आहे. मी पूर्वी माणूस होतो; पण आतां राक्षस बनलों आहे ! आणि असें झालें आहे ह्यांत नवल तें कोणतें ? आपल्या समाजाची स्थिति कशी आहे ? बड्या किमतीचे पोषाख घालणारे भामटे, पदवीवाले चोर, धोर कुळांत जन्मलेले दरवडेखोर, आणि माकडे, आपल्या देशांत सुधारणा झाली असून न्याय आणि दया व परोपकार आणि प्रेम ह्यांच्या धोरणावर सर्व व्यवस्था चालली आहे असें म्हणोत व मोठ्या डौलानें

टाळ्या पिटोत. परंतु वास्तविक प्रकार कसा आहे ? गरीब लोकांस तुडावण्यांत येत नाहीं काय ? निराश्रितांवर जुलूम होत नाहीत काय ? खरी मेहनत करणारांस पक्कडून मजूरखान्यांत घालण्यांत येतें. कसब करणाऱ्या स्त्रिया आणि भिकारी ह्यांनीं रस्ते भरून गेले आहेत. धर्माचें नांव करून अनाथांचे गळे कापण्याचा तडाका सुरू आहे ! न्यायाचें सांग करून निरपराध्यांना तुरुंगांत टाकण्याचा झपाटा चालू आहे ! परोपकाराचें सांग दाखवून गरीबांना बुचाडण्यांत येत आहे ! आणि ह्याच मासल्याचे शेंकडों जुलूम प्रत्यहीं होत असून लोकांचे हाल हाल होत आहेत. असा प्रकार सुरू असतां, ज्याला खरा धर्म काय हें कळतें, धर्मानें उपदेशिलेल्या प्रेमानें ज्याचें मन भरून गेलें आहे, न्यायावर ज्याची प्रीति आहे, त्याच्या अंगाचा तिळपापड व्हावा ह्यांत आश्चर्य तें कोणतें ? असा मनुष्य संतापानें वेडा झाला तर आश्चर्य नाही. आणि त्याची वृत्ति पालटून तो निव्वळ राक्षस बनावा हें अगदींच स्वाभाविक आहे. पण मीगहस, माझी सारी हकीकत ऐकण्याची तुमची इच्छा आहे काय ? तशी तुमची इच्छा असेल तर अत्यंत भयंकर गोष्टी ऐकण्यास तुम्ही तयार झालें पाहिजे. ”

मीगहस—होय, तुमची हकीकत ऐकण्याची माझी तयारी आहे. आणि कितीही भयंकर गोष्टी असल्या तरी त्या ऐकण्यास मी सिद्ध आहे.

विचार्या प्राण्या, तुझ्या हातून खून घडला असला तरी त्याजबद्दलची हकीकत तूं मला विनिदिक्त सांग. मी तो बाहेर फोडणार नाही, कीं तुजविरुद्ध चकार शब्दही बोलणार नाही. तुजबद्दलची मला कींवाच वाटेल. मी तुला कधीही दोष लावणार नाही. कारण, सारा दोष हल्लींच्या समाजाच्या व्यवस्थेकडे आहे हे मी ओळखून आहे. तुझ्या हातून अपराध घडले असले तरी त्यांचे खरे पातक समाजाच्या व्यवस्थेकडेच आहे. तुजकडे त्याचा कांहींही दोष नाही.

मेलमाथ—पण माझी हकीकत ऐकावयाची असेल तर अतिशयच घोर गोष्टी ऐकण्याची तुमची तयारी पाहिजे. माझी हकीगत ऐकून तुमच्या काळजाचे पाणी होईल. तुमच्या अंगावर रोमांच उभे राहतील आणि तुमच्या शरीरांतले रक्त थंडगार पडेल. आहे का तुमची तयारी ? पण तुम्हीं केव्हां आलां लंडनला ?

मीगल्स—झाले मला आल्याला पंधरा दिवस. मी कांहीं गुन्हा केला नव्हता तरी मला माफी देण्याचे सांग केले आणि परत आणविले.

मेल०—पंधरा दिवस झाले का तुम्हाला परत आल्याला ? वर, तुम्ही परत आलां त्या वेळीं वर्तमानपत्रांतून कोणी स्मशानांतिल प्रेते उकरीत असल्याच्या बातम्या प्रसिद्ध होत होत्या त्या तुम्हीं वाचल्या आहेत काय ? अथवा ऐकल्या आहेत तरी काय त्या गोष्टी ?

मीगल्सचे सर्वांग धराखून गेले व तो ह्मणाला: “ होय; वाचल्या आहेत त्या गोष्टी. पण कांहींएक कारण नसतां स्मशानांतिल प्रेते उकळून त्यांचा असा चेंदामेंदा करणाऱ्या त्या राक्षसाच्या करण्यापेक्षां तर तुम्हीं कृत्ये घोर नाहींत ना ? ”

मेलमाथ—हं, ह्या गोष्टींचा नुसता उल्लेख ऐकतांच जर तुमच्या अंगाचा असा धरकांप होतो, तर माझी गोष्ट ऐकण्याची तुमची योग्यताच नाही. कारण तो हकीकत ऐकावयाचे जर तुमच्या मनांत असेल तर तुम्हीं आपले मन कसे घट्ट केले पाहिजे. तसें तुमचे मन घट्ट होत असेल तर सांगा, ह्मणजे सांगतो मग तुम्हाला मी आपली हकीकत. कारण ज्या पिशाचाने—ज्या राक्षसाने—प्रेते उकळून त्यांचा चेंदामेंदा करण्याचा धडाका सुरू केल्या होता त्याचे नांव मला ठाऊक असून, तुमची मर्जा असेल तर मी ते तुम्हांला सांगेन. मीच आहे तो राक्षस—ते पिशाच !

हे त्याचे शब्द ऐकतांच **मीगल्स** इतक्या घट्ट मनाचा होता तरी लटलटां कांपू लागला, व तट्कन आपल्या खुर्चीवरून उठला.

ही त्याची तऱ्हा पाहतांच **मेलमाथ** तिरस्काराच्या स्वराने ह्मणाला: “ माझी गोष्ट ऐकण्याची तुमची योग्यताच नाही हे भाकीत मी पूर्वीच केले होते. ठीक आहे, जातो तर मी आतां. ”

असें ह्मणून तो उठला आणि जाऊ लागला, परंतु **मीगल्स**ने दारूचे

दोन सपाटे पेल्ले ढांसून ह्मटलें: “ हं, जाऊं नकोस माझ्या मित्रा. हें पहा मीं आतां आपलें मन घट्ट केलें आहे. सांग तर तूं आतां. असा जाऊं नकोस. ”

मेलमाथ पुनः आपल्या जागेवर वसून ह्मणाला: “ तुम्ही किती थोर आहांत ह्याची परीक्षा तुमची तुम्हाच करा. आतां सांगतो मी तुम्हाला माझी हकीगत. बुलबुलच येथें आपल्याला होडीवरून जहाजावर नेऊं लागले हें तुम्हाला ठाऊकच आहे. माझ्या विड्या मीं पहिल्यानेच काढल्या होत्या; आणि मला जहाजावर चढवीत असतां मीं संवि साधून समुद्रांत उडी टाकिली, लागलीच मीं खालीं गेलों व लागलीच वर आलों तों जहाजाच्या बुडाशेजारी वर आलों. त्या वेळीं माझे डोकें नीट ताळ्यावर होतें. मला साऱ्या गोष्टींची पर्का आठवण होती. मी वर येतांच माझा तपास करण्याची खटपट होईल हें मला ठाऊक असून, त्याप्रमाणें तपासाची गडबडही सुरू होती, म्हणून मीं विशेष सावधगिरी ठेविली होती बहुतेक वेळ मी पाण्यांतच बुडून होतो; आणि वर आलोंच तर फक्त डोकें मात्र बाहेर काढीं. अशा सावधगिरींत कांहीं वेळ काढल्यावर मी पोहत पोहत बराच दूर गेलों; आणि वर किनाऱ्याला लागलों. वर गेल्यानंतर मी पायीं बराच लांब गेलों. पण त्या वेळीं फारच अंधेर पडला होता; ह्यामुळें रस्ता नीट दिसत नव्हता, तेव्हां

वाटेंत एक खडा होता त्यांत मी पडून चिखलानें माझे सारें अंग भरून गेलें. त्यामुळें मला तो चिखल धुऊन काढण्यासाठीं पुनः पाण्यांत शिरावें लागलें. पण मी खड्यांत पडलों त्या वेळीं माझ्या डोक्याला कांहीं तरी लागलें होतें असें वाटतें. कारण मी पाण्यांत शिरतांच वेशुद्ध झालों. पण पुनः शुद्धीवर आलों तों दूरच्या एका खेड्यांत एका झोपडींत मी निजलों आहे असें मला आढळून आलें. मी वेशुद्ध झालों असतां वहात चाललों होतो, हें एका होडीवाल्यानें पाहिलें. व तो गरीब असतांही मोठा दयाळू होता, ह्मणून त्यानें मला वर काढून आपल्या होडींत घेतलें व घरीं नेलें. तेथें त्यानें व त्याच्या बायकोनें माझी फार काळजी घेतली. पाहिल्यानें मला अगदीसुद्धां शक्ति नव्हती; ह्यामुळें मला विठ्ठान्यावरच पडून रहावें लागलें. पण मला चांगली शक्ति येतांच मी त्याच्या येथून निघण्याचा बेत ठरविला. पण मजबदलची सारी हकीकत प्रसिद्ध झाली असून जाहिरनामो लागले होते, व जहाजावरून पळून गेलेला इसम मीच असल्यावद्दलची मला जीवदान देणाऱ्याला शंका वाटत होती. तेव्हां त्यानें मला खरो हकीकत विचारली, व मी त्याजवर विश्वास ठेवून ती त्याला सांगितली. ती ऐकतांच त्यानें मला थोडे पैसे देऊन खलाशाचा पोषाखही दिला. तो मीं चढवून लंडनला आलों. येथें आपल्या

वायकोला आणि लाडक्या मुलांना भेटावे अशी मला अतोनात उत्कंठा उत्पन्न झाली. मी कांहीं भीति न धरितां आपल्या विन्हाडीं गेलों. विन्हाडाची मालकीण, मी परत आपल्याची वर्दी सरकारी कामगारांना देईल, ह्याची धास्ती न धरितां मीं दारावर थाप मारली. आणि आपली वायको व मुलें आपल्यास भेटतील व आपण त्यांना घट्ट आलिंगन देऊं असें मला वाटू लागलें. दार केव्हां उघडतें असें मला झालें. शेवटीं तें उघडलें; आणि मालकीण मजपुढें उभी राहिली. मला पाहून ती थोडी भयली; माझी वायको व मुलें ह्यांना तिनें घराबाहेर घालवून दिल्याचे शब्द मीं तिच्या तोंडचे ऐकतांच माझी अतोनात निराशा झाली. मज फार राग आला. पण मीं तो आवरून धरिला, आणि तिला कांहीं प्रश्न विचारले. त्यांचीं उत्तरें मला मिळतांच मला जास्तच शंका आली; परंतु आपण तेथें गडबड केली तर आपणाम पुनः पकडतील अशी मला धास्ती होती, ह्यामुळे मी गप्प बसलों. पण शेवटीं मला रडें कोसळलें; आणि आमच्या विन्हाडाची मालकीण दुष्ट होती तरी तिलाही वाईट वाटलें. व माझा तपास करण्यासाठीं तेथें कोणी आलें तरी खरी हकीकत आपण कोणास सांगणार नाहीं असें तिनें मला वचन दिलें. तरी माझ्या वायकोमुलांची हकीकत तिला कांहींच ठाऊक नव्हती, ह्यामुळे मी तेथून निघालों. पण त्या

वेळीं माझ्या मनाची स्थिति कशी होती ह्याचें अनुमान, फाशीं देण्यासाठीं चालविलेल्या गुन्हेगारालाही होणार नाहीं.”

ही हकीकत ऐकून मीगल्सलाही फार वाईट वाटलें व तो ह्मणाला: “तुझ्या विन्हाडाच्या मालकीणिनें तुला दिलेलें वचन पाळलें आहे. कारण, रोजताईनें तुजबद्दल चवकशी करण्यासाठीं त्या विन्हाडीं बरेच वेळां माणसें पाठविलीं; पण त्यांनासुद्धां तिनें कांहींच सांगितलें नाहीं.”

मेलमाथ—असें आहे काय ? तर मग तिची गणना मी आपल्या शत्रूंत करणार नाहीं, व माझा हात तिजवर चालविणार नाहीं. पण मीगल्स, मला तुम्ही असे धांववीत जाऊं नका. माझी हकीकत ऐकावयाची असेल तर तुम्ही लवकरच भयंकर गोष्टी ऐकावयास तयार झालें पाहिजे असें मीं तुम्हाला सांगितलेंच आहे. असो. मी जुनें विन्हाड सोडून निघालों त्या वेळीं माझ्या मनाची स्थिति कशी होती हें मीं तुम्हाला सांगितलेंच आहे. वाटेनें मीं जात असतां नानाप्रकारच्या कल्पना माझ्या मनांत येऊन मी भगदीं वेडावून गेलों. सर्व जगाचा मला अतोनात संताप आला. आणि सर्व जगावर मी मनांतल्या मनांत चरफडूं लागलों. हें जग केवळ नरककुंडच आहे असा माझा समज झाला. आणि एखाद्या पिशाचाप्रमाणेंच ह्यांत आपण आपली वागणूक ठेविली पाहिजे असा मीं आपल्या मनांत संकेत ठरविला. सर्व लोक केवळ

भुते आहेत, आणि तीं तशीं नसलीं तरी त्यांना भुतांप्रमाणेच वागवावयाचें अशी मीं शपथ घेतली. देवा, माझी आवडती वायको आणि माझीं लाडकीं मुलें ह्यांची व माझी त्या वेळीं गांठ कां पडली नाही ? तीं मला भेटलीं असतीं आणि आज्ञां सर्वास एका ठिकाणीं बसून रडतां आले असतें तर माझा संताप कमी झाला नसता काय ? पण हें असेंच व्हावयाचें होतें. असो. माझ्या विचारांत मी गर्क होऊन रस्त्यानें भटकत असतां स्मशानाकडे चालविलेले एक प्रेत माझ्या दृष्टीस पडले. सहजावृत्त्या मी त्याजवरोवरच्या मंडळींत मिसळलों, आणि त्याला स्मशानांत पोचविलें. वाटेनें जात असतां प्रेतावरोवरची कांहीं मंडळी आपले डोळे पुशित होती हें मीं पाहिलें व कांहीं रडत होती हेंही मीं ऐकिलें. त्यावरून त्यांना खरोखरच दुःख होत होतें असें मीं ताडलें. पुढें प्रेत स्मशानांत पोहोचलें आणि तें थडग्यांत पुरून त्याजवर माती ढकलण्यांत आली. त्या वेळीं ह्या प्रेतावरोवर असलेल्या मंडळींतील मुख्य संबंध्यानें आपल्या तोंडावरिल रुमाल काढला; तेव्हां ज्या अंमलदाराजवळ मीं आपल्या वायकोकडे पोहोचविण्यासाठीं बुलबुडच येथें कांहीं रक्कम दली असतां ज्यानें ती तिला न देतां, मधल्यामध्येच आपल्या खिशांत टाकून तिला अन्नान्न करावयास लावले, तोच तो चांदाळ होता, हें मीं चटकन ओळखले; आणि माझ्या

अंगाचा संताप होऊन मीं भयंकर सूड उगविण्याचा निश्चय केला. हा अंमलदार त्या वेळीं आपल्या दुःखांत अगदीं चूर झाला होता, ह्यामुळे त्यानें मजकडे पाहिलें नाही. आणि तें फारच बरें झालें. नाही तर त्यानें मला पकडून तुरुंगांत आडकाविलें असतें असो. मंडळी निघाली त्या वेळीं मीही तेथून निघालों. पण माझ्या मनांत जे विचार चालले होते ते कांहीं केल्या धांवनात. माझे डोकें ठणकूं लागलें, माझ्या अंगाचा दाह होऊं लागला, माझी चित्तवृत्ति भडकून गेली; आणि मनांतील राक्षसी विचार शेवटास नेल्याशिवाय राहूंच नये असें मला वाटूं लागलें. एकादें गिधाड एकाद्या मेलेल्या जनावराभोंवतीं घिरम्या घालतें त्याप्रमाणें मी त्या स्मशानाभोंवतीं प्रदक्षिणा करूं लागलों. ह्याप्रमाणें चार दिवस क्रम मुरू राहिल्यानंतर मी वेळ साधून त्या स्मशानांत शिरलों, आणि त्या अंमलदाराच्या वापाचें प्रेत उकरून काढून मी त्याची पेटा फेडली; आणि तें प्रेत फावड्यानें ठेंचठेंचून त्याचा चेदामेदा करून टाकला ! व तेव्हांपासून एकंदर समाजाचा सूड उगविण्याच्या माझ्या निश्चयाचा अंमल होण्यास सुरुवात झाली. पणहें भयंकर कृत्य करण्याच्या वेळीं जरी मला अतोनात आवेश आला होता आणि तें काम जरी मी मोठ्या जोरानें केले, तरी तें पुरें होतांच माझी सर्व शक्ति नष्ट झाली, माझा आवेश नाहीसा झाला, माझ्या शरीरांतिल धमक गेली,

माझा संताप उतरला, आणि मी एकाएकीं वेशुद्ध होऊन पडलों. अशा स्थितींत सुमारें एक तास गेला. मग मी पुनः शुद्धीवर आल्यानंतर केल्या कर्माचा मला पश्चात्ताप होऊन पराकाष्ठेचे दुःख झालें. तेव्हां मी तेथून निघाऊं सारी रात्र मी घेड्यासारखा भटकत होतो. आणि पहाट होतांच त्या भागांतिल एका भिकार गल्लींतिल खाणावळींत जाऊन मी सध्याकाळपर्यंत तेथेच राहिलों. सायंकाळच्या सुमारास तेथे जी मंडळी आली ती माझ्या अघोर कृत्याचे वर्णन करूं लागली; आणि सर्व लोक कसे भिऊन गेले, व सर्वांना कसा त्रास वाटूं लागला ह्याजबदल ते लोक हकीकत सांगूं लागले. ही हकीकत ऐकतांच तेथे जमलेल्या मंडळीलाही विलक्षण त्रास वाटून ते चकित झाले. हा प्रकार पाहतांच मला अत्यानंद झाला. सर्व जगांत अधमपणा भरला असून, त्याला शिक्षा लावल्याशिवाय रहावयाचे नाही; आणि सर्व जगाचा निःपात करण्याचा यत्न चालवावयाचा, हा माझा निश्चय शेवटास न्यावयाची माझी युक्ति किती सोपी आहे हे माझ्या तेव्हांच लक्षांत आलें. अशा रीतीने पुरलेलीं प्रेतें उकरून त्यांचा चेंदामेंदा करणें, वाटेनें एकादा वाटसरू चालला असतां त्याच्या डोक्यांत सोटा घालून त्याला ठार करणें, आगी लावणें, इत्यादि उपायांनीं सर्व लोकांची पांचावर धारण वसावितां येऊन त्यांच्या तोंडचे पाणी पळवितां येईल

असें मला वाटूं लागलें. सर्व लोक एकाकडे आणि आपण एकटे एकीकडे असत ही आपणास त्यांची खोड मोडतां येईल असा माझा अजमास ठरला, आणि मला फारच हर्ष झाला. रात्र होतांच आपली पिशाचवृत्ति पुरी करण्यासाठीं लंडनच्या पूर्वभागांत मी गेलों. ह्या भागांतिल लोकांनीं पूर्वी रात्रीच्या माझ्या कृत्याचे वर्णन ऐकिले होते; परंतु त्यांचा त्याजवर विश्वास वसेना. तो हकीकत सांगणारांची ते थट्टा करित होते. परंतु त्या रात्री मी त्यांच्याच शेजारच्या स्मशानांत शिरून तेथील एक प्रेत उकरून काढून त्याचा केवळ मलिदा वनवून सोडल्याचे त्यांनीं तेव्हां दुसऱ्या दिवशीं प्रत्यक्ष आपल्या डोळ्यांनीं पाहिले, तेव्हां सर्व लोकांचीं तोंडे उतरून भीतीनें सर्वांची गाळण उडाली. जिकडे तिकडे नानाप्रकारच्या कल्पना निघूं लागल्या. कोणी भुतांचे तें कृत्य आहे असें ह्मणूं लागले. कोणी पिशाचरूपी किडे उठले आहेत असे तर्क काढूं लागले. हा सर्व प्रकार पाहून व माझ्या एकट्याच्या करण्यानें सर्वांची अगदीं बोवडी वळत आहे असें जाणून मला विलक्षण समाधान वाटलें. मला एकाद्या किड्याप्रमाणें चिरडून टाकण्याना यत्न होत असतां कोणालाही त्याजबदल वाईट वाटलें नाही; तरी असा यःकश्चित् किडा इतका प्रबळ झाला आहे, व सर्वांनाच शोक करावयास लावण्याची त्याजमध्ये शक्ति आली आहे असें माझ्या मनांत येऊन

मी आंतल्या आंत हातूंत लागली; आणि आपले पैसाचिक कृत्य करण्याची मज्जा जास्तच उमेद घेऊन तिसऱ्या रात्री मी वेगळ्याच एका स्मशानांतोळ दोन प्रेत उकरून काढून त्यांना माझी शिक्षा लाविली. हा प्रकार दिवसां सर्वांच्या दृष्टीस पडतांच त्या भागांतोळ लोकांनाही अतिशय भय वाटू लागले; व चवथ्या रात्रीही मी पुनः आपले काम करणार होतो. पंतु संध्याकाळी मी बाहेर हिंडत असतां थडग्यांचा बंदोबस्त ठेवण्यासाठी त्यांजभोंवतीं तारा गुंडाळून त्यांना कमानीच्या बंदुका जोडून ठेवण्याचा वेत ठरला असून, ठिकठिकाणी कुत्रे ठेवावयाचे आहेत व प्रेत उकरणारास पकडण्याच्या दुसऱ्या तजविजी करावयाच्या आहेत असें मी ऐकले. हे ऐकतांच माझे सर्व धैर्य नष्ट होऊन मी भिऊन गेलों, आणि काम करण्याची धमक माझ्या अंगांत राहिली नाही. मी कोठें तरी एकीकडे जाऊन पडत असें आणि मला लोक वेडा समजत. ह्याप्रमाणें वरेच दिवस गेले; पण माझ्यानें स्वस्थ बसवेना. तेव्हां मी बाहेर हिंडू लागलों, व एका स्मशानांत गेलों. तेथें मी रस्ता सोडून थडग्यांच्या मधून चालू लागलों. ह्याप्रमाणें मी करीत असतां जवळ आलेल्या एका पहारेकऱ्यानें मला जपून चालण्यास सांगितलें व ठिकठिकाणीं कमानीच्या बंदुका असून माणसांना पकडण्याचे सांपळे लावले आहेत असा इशारा दिला,

ह्याप्रमाणें त्याजकडून वर्दी मिळतांच पुनः मला पहिल्याप्रमाणें भीति वाटू लागली. तरी तो आवरून धरून मी त्याजजवळ गेलों, आणि त्याला माझी शंका न वाटावी अशा वेतानें त्याजशीं बोलू लागलों. ह्याप्रमाणें त्याजशीं बोलत असतां, सांपळे गवतातून लपवून ठेवणे असून, बंदुकांना तारा लावून ठेवल्या आहेत वगैरे बातमी मज्जा समजली. त्या रात्री कशी व्यवस्था करावयाची ह्याजविषयींचा माझा वेत ठरला. मजजवळ शिल्क राहिले होते ते पैसे खर्च करून मी एक कात्री विकत घेतली; व रात्र होतांच ती कात्री व आपले फावडे घेऊन आपल्या कामगिरीवर निघालों—आणि माझा उपायही नव्हता. काहीं अदृष्ट शक्ति मला गचांडी देऊनच ह्या कामास नेत होती असें मला वाटले. मला वेडाचें जणू भरतेंच आलें होतें. पण ही माझी भयंकर हकीकत फार वेळ लांबवून उपयोग नाही. ह्यासाठीं ती आतां लवकरच आटोपली पाहिजे. माझी हत्यारें घेऊन मी स्मशानांत गेलों. पण माझी गोष्ट आतां फार लांबवून उपयोग नाही. तुम्हाला तर तिचा कंटाळा आलाच असेल; आणि मलाही कंटाळा येऊ लागला आहे. भयंकर वेडाचा मजवर जोर होऊन त्याजमुळे मी स्मशानांत गेलों खरा; परंतु आपले दुष्कर्म करण्यास माझे मन धजेना, तेथून परत फिरावें असें मला वाटू लागले. लागलीच हा विचार

बदलून आपला पूर्व क्रम सुरू करावा असे माझ्या मनाने घेतले. त्या दिवशी मला जणू दोन मने होती; आणि त्यां जमवून उत्फन्न होणाऱ्या विचारांच्या तुमुल युद्धापुढे समुद्रांतोल तुफान लाटांचीही लढाई कांहींच नव्हती. आपला प्राण गेला तरी बेहेत्तर आहे; पण आपण तेथून परतावे असा एकदां मनांत विचार येई; तोंच कशाची परवान करितां पुनः नवे प्रेम उकरून ते छिन्नविछिन्न करावे असेही मनांत येई. पण काय करूं ? शेवटीं माझ्या पिशाचवृत्तीचाच पगडा बसला—त्यांचाच जोर झाला—आणि मी आपल्या कामास लागलों. ह्या दुष्ट वृत्तींनीं माझ्या अंगांत जसा आवेश भरवून सोडला त्याप्रमाणें त्यांनीं मला वस्तादगिरीही शिकविली. कामाचीच्या बंदुकांना जोडलेल्या तारांवर आपला पाय पडला असतां चटकून बंदूक आपणाकडे वळून तिच्यांतोल वार उडेल व आपणावर ठार मरण्याची अथवा जवरदस्त दुखापत होण्याची पाळी येईल, तो चुकावी ह्मणून हातानें हळूच तार चांचपून तो कात्रीनें तोडली, आणि बंदुकीच्या धोक्यांतून पार पडलों. तोंड उघडून बसलेल्या सर्पाप्रमाणें गुन्हेगारास जणू चावण्यासाठीं च ठिकठिकाणीं चाप ठेवले होते ते चुकाविण्यासाठीं ह्या वेळीं थडग्यांवरून चालण्याची मीं खबरदारी घेतली; आणि ह्याप्रमाणें चालतां चालतां मी एका नव्या थड-

ग्याजवळ आलों. तेथें येतांच, वाघाला शिकार सांपडतांच आनंद होतो त्याप्रमाणें मला आनंद होऊन खूफ स्फुरण चढलें; आणि कामाचीच्या बंदुकीपासून आपणास इजा न व्हावी ह्मणून तिला जोडलेली तार हळूच हातानें चांचपून मीं तो कात्रीनें तोडली, व आपल्या कामास लागलों. माझे एकंदर गोष्ट जरी अत्यंत खेद देणारी व भयंकर आहे तरी त्या वेळचा प्रकार सर्वांच्या वर कमाल करणारा होता. मीं थडग्यांतलि माती उकरली, पेटी बाहेर काढली, तिचें झांकण फोडलें, प्रेतास गुंडाळलेली चादर फाडली, प्रेत उघडें केलें; आणि पाहूं लागलों तों—हाय हाय ! तें प्रेत माझ्या बायकोचें होतें ! तें तिचें प्रेत पाहतांच दुःखानें माझे काळीज करपून गेलें ! अतोनांत विपत्ति भोगून निव्वळ उपोषणें पडल्यामुळे ती मेली हें मीं त्या प्रेताच्या स्थितोवरून ओळखलें; व अनाथ प्रेतांना मूठमाती देण्याची सरकारांतून व्यवस्था करण्यांत येते तशाच रीतीनें तिच्या प्रेताला मूठमाती मिळावी होती हेंही मला दिसून आलें. ह्या गोष्टी स्पष्टपणें दिसून येतांच माझ्या अंगाचा तिलवापड झाला. आपल्या समाजाच्या भयंकर निर्बंधांनीं प्रथम माझे हाल मांडून माझ्या बायकोचा केवळ खून केला असा माझ्या मनाचा पूर्ण ग्रह झाला; व आपले असे हाल मांडल्याबद्दल समाजाला चांगलीच

शिक्षा लावावयाची अशी पुनः प्रतिज्ञा करून सूड उगविण्याचा मी निश्चय केला. माझ्या बायकोचे प्रेत मी पुनः थडग्यांत पुरले; आणि नवीन गुन्हे करण्यास सुरुवात करण्याचा निश्चय ठरवून मी स्मशानावाहेर पडलो. मजजवळ पैसे नव्हते म्हणून पहिल्याने भेटेल त्याजवर हल्ला करून आपली पिशवी भरण्याचा मी संकल्प केला; आणि तो शेवटास नेण्यासाठी रस्त्या-शेजारी लपून उभा राहिलो. तेथे थोडा वेळ उभा राहिलो तो अतोनात दारू पिऊन पूर्णपणे झिगलेला असा एक मनुष्य मजशेजारून जाऊ लागला. तेव्हा मी त्याजजवळ जाऊन त्याच्या खिशांत होते नव्हते ते पैसे काढून घेतले. हा अगदी झिगलेला होता, ह्यामुळे त्याने मला कांहीही अडथळा केला नाही. हे पैसे घेतल्यावर मी तेथून निघून गेलो पुढे ह्या नवीन अपराधा-वद्दल मला थोड्याच वेळांत विलक्षण पश्चात्ताप होऊन माझे मन मला खाऊ लागले. पण मागाहून असा खेद होऊन काय उपयोग होता ? ही अशी लूट केल्यावर मी कांहीं दिवस सुखांत होतो. पण बड्या पिशाचाने मला घेरले होते. त्याने पुनः आपला अंमल मजवर सुरू केला. स्मशानांत जाऊन पुनः प्रेत उकरावे असे माझ्या मनांत आले; आणि हा विचार दावण्यासाठी मी पराकाष्ठेचा यत्न केला तरी माझा नाइलाज झाला. माझे वेड जाईना. मी स्मशानांत गेलो. चाप चुकवावे म्हणून

थडग्यांवरून उड्या मारीत मारीत एका नव्या थडग्याजवळ जाऊन पोहोचलो. बंदुकीचा बार उडुं नये म्हणून तिची तार काप्रीने कापली. नंतर थडगे उ-करून त्यांतोळ प्रेत वाहेर काढले; व फावड्याने ते ठेचून त्याचा छोटागोळा वनविला. मग माघारी फिरलो. पण परत जात असतां माझा पाय एका तारेला अडखळला. लागलीच बंदुकीचा बार उडून तिजमधले छेरे माझ्या अंगांत शिरले. हा प्रकार घडतांच मी घाबरून गेलो. आतां आपण सरकारी कामगारांच्या हातीं सांपडणार, ते आपणास कैदी करणार, व आपली चवकशी करवून आपणास शिक्षा देवविणार; व ती भोगण्यासाठीं आपणास फाशी जावे लागणार, असे माझ्या मनांत येऊन मला परमावधीचे दुःख झाले. पण नुसते दुःख करण्याची तो वेळ नव्हती. बंदुकीचा बार झाल्या कारणाने लोक जागे होऊन स्मशानाकडे यावयास निघाले होते. सवव मीं तेथून पळून जाण्याचा निश्चय केला; आणि मला लागलेल्या जखमा बेताच्याच असल्यामुळे तो अमलांत आणण्यासही पंचाईत पडली नाही. काय ती एक जखम मोठी झाली होती व तींतून वरेंच रक्त वहात होते. ती मीं कपडे फाडून बांधली आणि त्या स्मशानांतून पळून गेलो सुमारे तीन तास मी त्या दिवशी पळत होतो; आणि लंडनच्या वायव्येकडील भागांत गुन्हा करून पूर्वेच्या भागांत पळत पळत गेलो.

पण तेथे आल्यावर श्रमांमुळे व वेदनांमुळे मी अगदी थकून गेलों व माझे प्राण जाणार असे मला वाटले. सवत्र तेथल्या एका इमारतीच्या पायऱ्यांवर बसून राहिलों. सकाळीं इमारतीचे दरवाजे उघडले तेव्हां ती त्या भागातील मजूरखान्याची इमारत होती असे मला कळून आले; व तिजमध्ये मला आश्रय मिळावा अशी मीं तेथील अंमलदाराजवळ विनंति केली. आणि मला जखमा लागल्यामुळे माझी विनंति त्याने मान्य करून, मला जखमा कशाने लागल्या ह्याचा तपास केला. तेव्हां मीं खोटेंच कारण सांगून त्याचे समाधान केले व आंत राहिलों. पण त्या ठिकाणीं माझी व माझ्या मुलांची गांठ पडावी असा ईश्वरी संकेतच होता ह्याणावयाचा. कारण, तेथे माझी व त्यांची गांठ पडली. पण त्या मजूरखान्यांत त्यांची व माझी भेट झाली तरी मला तिजबद्दल आनंदच झाला. त्यांची गांठ पडल्यावर माझी बायको एका वड्या वाड्याच्या पायऱ्यांवर थकून पडून मेली असे माझ्या मुलांनीं मला सांगितले; तेव्हां तिजवर कांहींही दया न केल्याच्या अपराधाबद्दल त्या वाड्याच्या मालकाला घोर शिक्षा लावावयाची अशी मीं शपथ घेतली. माझे तान्हे मूल माझ्या बायकोच्या दुसऱ्या दिवशीं मेलें. पण त्याला मठमाती न देतां एका डाक्टराने तें नेले असेही माझ्या मुलांनीं मला सांगितले. तेव्हां त्या डाक्टरालाही चांगलेच

शासन लावावयाचें असा माझा पण ठरला. ह्यानंतर कांहीं दिवस मी त्या मजूरखान्यांत असतां ज्या डाक्टराने माझ्या तान्हुल्याचे प्रेत नेले होते त्यालाच मला दाखविण्यासाठीं मजूरखान्यांतील डाक्टराने मजकडे आणले. हा येतांच मला जखमा कोणत्या कारणाने लागल्या हे बाहेर पडून, मी पराकाष्ठेचे भयंकर वेड लागलेला मनुष्य आहे असे ठरविण्यांत येऊन त्याप्रमाणे मला वागविण्यांत येऊं लागले. पण माझ्या जोडीदार वेड्यांनीं एके दिवशीं दंगा केल्यामुळे माझी सुटका होऊन मी आपल्या मुलांसह सुखरूप बाहेर पडलों. त्या गोष्टीला आज सहा आठवडे झाले.

मांगलस—अरे, ह्या सहा आठवड्यांत आपलीं भयंकर कृत्ये तूं पुनः केलीं नाहींसना ?

मेल०—नाहीं, ह्या सहा आठवड्यांत माझ्या विलक्षण वेडाने पुनः उचल घेतली नाहीं; व मीं प्रेतें उकरून तीं छिन्नविछिन्नही केलीं नाहींत. तरी पण ह्या काळांत मी चोऱ्या करण्याचा सपाटा लावला असून, आपल्या पेरानाही तेच काम शिकवीत आहे. ह्या देशांत प्रामाणिकपणाने वागणारांना उपाशी मरावे लागणार आहे अशी माझी खात्री झाली असून, प्रामाणिकपणाने वागण्याचा निश्चय करण्यांत अर्थ नाहीं असा मला अनुभव आला आहे; सवत्र मीं त्याला सोडून दिलें आहे. आणि त्याप्रमाणे वावस्था ठेवल्यामुळे आतां

मला खाण्यापिण्याची व कपड्यांच्या पंचाईत पडत नाही. आणि मीगल्स तुमची आमची ओळख नव्हती तेव्हा मी तुमची चोरी केली होती, ती तुम्हास आठवते ना? त्या वेळीं मी त्या कामांत नवीनच शिरलो होतो. मीगल्स तुम्ही फार चांगले गृहस्थ आहात, ह्या मुळें तिजवद्दल मला फार वाईट वाटलें. पण आतां मला काहींच वाईट वाटत नाही; आणि आतां मला कोणीं काहीं सांगितलें तरी मी कोणाचें ऐकणार नाहीं. हल्लीं मला तीन गोष्टी करावयाच्या आहेत. ज्या डाक्टरानें माझ्या मुलाचें प्रेत चोरून ठेविलें आहे, माझी बायको ज्या सरदाराच्या वाड्याच्या पायऱ्यांवर मरत असतां ज्यानें दुर्लक्ष केलें; व ज्या राजपुत्राच्या दुष्टपणामुळें माझ्या हालाना प्रारंभ झाला आहे, त्या सर्वांचा सूड उगाविल्याखेरीज मी राहणार नाहीं. तेवढा सूड उगाविल्यावर मी मेलों तरी हरकत नाहीं.

इतकें बोलून मेलमाथ आपल्या खुर्चीवरून उठला व मीगल्स त्याला थांबवित होता तरी तो तेथून निघून गेला.

भाग २२२.

अर्लची अखेरची फेड.

मागील भागांत वर्णिलेला प्रकार घडत होता त्याच वेळीं आर्लसवरी गेजारील स्टॉफर्डवाड्यांत फारच भयंकर गोष्ट घडून आली.

ह्या दिवशीं हवा फारच निर्मळ असून स्टॉफर्डवाड्याभोंवतालचा प्रदेश

फारच रमणीय दिवत होता. सर्व मैदानांत जिकडे तिकडे हिरवें गार झालें असून निरनिराळ्या रंगांचीं फुलें फुललीं होती; मधून रूपाच्या पत्र्याप्रमाणें ओल्यावें झुळझुळ वाहणारें पाणी चमकत होतें; पक्षिवर्ग मंजुल गायन करित होता; व एकदंर सजीव आणि निर्जीव वस्तुमात्र आल्हादित दिसत होतें.

स्टॉफर्डवाड्यांतही विलक्षण शोभा दिसत होती. ह्या वाड्याच्या बागेत ह्या वेळीं अर्ल व कौटेंस ह्यांचे जोडपें फिरत होतें. तरी त्यांनीं एकमेकांच्या हातांत हात घातले नसून, फक्त एकमेकांच्या शेजारून तीं चालत होती. दोघांचीही दृष्ट खालीं लागलेली असून, मधून मधून मुद्धां तीं एकमेकांकडे पहात नव्हतीं. तरी त्यांचें भांडण झालें होतें किंवा एकमेकांवर रागवावयास त्यांस कारण झालें होतें असें नाहीं. तसेंच, आलीकडे कौटेंसच्या अंतःकरणांत कामोत्कंठाही प्रबल झाली नव्हती; आणि अर्ललाही आपल्या व्यंगावद्दल खेद मानण्यास कारण झालें नव्हतें.

त्यांचे एकमेकांशीं भांडण झालें नव्हतें तरी त्यांना परस्परांविषयीं विलक्षण तिरस्कार वाटत होता. अर्लचें आपल्या बायकोवर पाडिल्याप्रमाणें प्रेम असून तो तिची एकाच्या देवतेप्रमाणें पूजा करित होता. तिचा स्पर्श होताच आनंदातिशयानें त्याचें सर्वांग रोमांचित होई. तीं आजकडे सप्रेम दृष्टीनें पाहूं लागली कीं, तो हर्षमरित होई. पण ह्याप्रमाणें जरी पूर्वींचा प्रकार होता, तरी हल्लीं, तिच्या हातून

प्रयत्न खून झाल्या दिवसापासून, एकाद्या सुंदर फुलावर किंवा हिग्या पालवीवर रोग पडून तीं करपून जावीत त्याप्रमाणे धाचें तिजविषयीचें प्रेम नष्ट होऊन गेलें होतें. सुंदर स्त्रीचें रूप घेऊन भयंकर विषारी सर्पच आपल्या शेजारीं चालत आहे असें त्याला वाटे; आणि तिला पाहतांच तो मनांतल्या मनांत भीतीनें विव्हल होई.

इकडे एलिअनारचें आपल्या नव-व्यावर विशेष प्रेम होतें असें नाही. तरी त्याची वर्तणूक अत्यंत शुद्ध असून त्याचे विचार फार थोर असल्या कारणाने तिच्या त्याजबद्दल फारच आदर वाटत होता. परंतु आपल्या हातून खून झाला असतां त्यानें आपणास मदन केली हें तिला ठाऊक झाल्या दिवसापासून तिचा त्या-जविषयीचा सर्व आदर नाहीना झाला. आपणावर त्याचें विलक्षण प्रेम असल्यामुळे त्याजकडून आपणास त्या भयंकर कामी साहाय्य झालें हाही विचार तिच्या मनांत येईना; व तो तिच्या भयंकर दुष्कर्मा वाटे.

सारांश, ह्या जोडप्याला एकमेकांचा अतीनात कंटाळा वाटूं लागला असून, दोघानाही परस्परांचा राग येऊं लागला होता. ह्या वेळीं वागेत दोघे चालत होती तीं एकमेकांची गांठ पडल्यामुळे चालत होती. वाड्यांतून दोघे वागेवर ब.हेर प.हळीं होती असें नाही. पण दोघांचाही गांठ पडतांच दोघानाही मुतेंच भेटल्या सारखें वाटून दोघेही चपापलीं. पण लागलींच त्यांनीं आपलीं भीति आवरून धरून तीं एकमेकांवर चालूं लागलीं.

बराच वेळ गेल्यावर अर्ल लणालाः “ हं, एलिअनार, ही हल्लींची स्थिति ठीक नाही. अशा रीतीनें आपण एकत्र राहणें दोघानाही अतिशय त्रासदायक आहे. ह्यासाठीं आपण आतां विभक्त झालें पाहिजे. आपल्या अंतःकरणांतून काय वसन आहे हें लपवून ठेवून काही उपयोग नाही. ह्यासाठीं आपली ताटातूट व्हावी हेंच रास्त आहे. ”

कौटेम-सरदारसाहेब, हें काय लणतां तुम्ही ? आपण असें वेगळें राहूं लागलों तर लोक काय लणतील ? यांना भलभल्या शंका येणार नाहीत कय ?

अर्ल-होय, लोक नानाप्रकारचे तर्क काढतील हें खरें आहे. तेव्हां आपणांस वेगळें राहून उपयोग नाही. पण आपल्याच्यानें एकत्रही राहवत नाही.

इतकें बोलत बोलत हें जोडपें वाड्याजवळ आलें. तेथें येतांच अर्ल एकदम लणालाः “ एलिअनार, आजची ह्या कित्ती तरी बहारदार आहे! चोहोंकडील देखावा कित्ती तरी रमणीय दिमत आहे! जीवांना संतोष वाटावा लणून जगन्नियं-त्यानें आज त्याजसाठीं ही मेजगनीच दिनी आहे असें मला वाटतें; आणि आपण आपल्या गच्चीवर चढून तेथून सर्व देखावा पाहूं लागलों तर फारच मौज दिसेच नाही बरें ? भोंवतालचा देखावा पाहिला लणजे आपल्या मनांतिल वेगवेगळे विचार नीट कसे जुळवावे व त्यांचें उत्तम रीतीनें कसें संमेलन करावें हें आपणांस कळूं लागेल. ”

कौटेसला अर्लच्या ह्या बोलण्याचा

पाहिल्याने नोटसा अर्थच कळला नाही. त्याचा कांहीं तरी गूढ अर्थ आहे. असे तिच्या मनांत येऊन ती मोठ्या संशयांत पडली पण पुनः तिच्या असेंही वाटले कीं, बाहेरील रमणीय देखावा पाहून अर्लला खरोखरच आनंद झाला असेल. आणि ती हणाली: " सरदार-साहेब, मग तुमच्या मनांत खरोखरच का गच्चीवर यावयाचे आहे ? "

अर्ल-होय, तूं येत असशील तर आपण गच्चीवर जावें असे माझ्या मनांत आहे.

" ठीक आहे " असे कौंटेसने उत्तर दिले व ती गच्चीचा जिना चढू लागली. ती जिना चढत असतां अर्लने मोठ्या आनंदाने भाषण चालू ठेवले होते; व तें ऐकून कौंटेसच्या मनांत वेगवेगळे संशय येऊन तिच्या भितीही वाटू लागली.

वर-गच्चावर-हें जोडपें गेले. ह्या गच्चीला एक भिंत होती; पण ती फारच ठेंगणी होती, ह्यामुळे ज्याला घेरी येण्याचा विकार असेल त्याने तिजजवळ जाणें फारच धोव्याचे काम होते. असो. गच्चीवर गेल्यावर अर्ल हणाला:-

" एलिअनार, पहा पहा, एकंदर देखावा किती तरी रमणीय दिसत आहे तो! आपण खालीं होतो त्या वेळीं आपल्याला इतकी बहार दिसत नव्हती. पण हे आपण वर आल्यामुळे आपल्याला किती दूरचा प्रदेश दिसत आहे! येथील हवा तरी किती मेकळी आहे! मन कितीही उदास झाले असले

नरी असा देखावा पाहिला व अशी हवा घेतली हणजे फारच संतोष होतो. पण ह्या येथून तर फारच मौज दिसते "

ह्याप्रमाणें बोलत बोलत ती भिंती-जवळ गेली. तेव्हां कौंटेसला एका-एकी भिंती वाटून ती हणाली: " हं, फ्रान्सिस, संभाळा, भिंतीच्या इतके जवळ जाऊं नका. "

अर्ल तिजकडे टक लावून पाहून हणाली: " काय ? एलिअनार, तुला मजबूतची काळजी वाटते अद्यापि ? "

एलिअनार अगदीच घाबरून जाऊन हणाली: " फ्रान्सिस, हें काय ? माझी परीक्षा करण्यासाठीं का तुझी मला वर आणिले ? अगवाई, तुझी आज पाहतां तरी कसे ? नका-रागावू नका. "

अर्ल-कोणाला राग ?-छिः, माझ्या मनांत ती गोष्ट केव्हांही येणार नाही. मी तुझ्या केसालाही धक्का लावणार नाही. मी तुला दुःख देऊन जिवंत रहावें ह्यापेक्षां तुला सुखी करण्याकरितां आपण मरावें हें मला आवडेल.

त्याजकडे सारखी टक लावून एलिअनार हणाली: " हें काय हणतां तुझी आज ? तुमचा वेत तरी काय आहे ? "

अर्ल-एलिअनार, ह्यापुढें एका ठिकाणीं आपण राहणें हणजे एक-मेकांना अधिकच दुःख देणें आहे, ही गोष्ट तुला कळतच आहे. आपण वेगवेगळे राहूं लागलों तर लोकांना भल-भल्या शंका येतील असें तुम्हें हणणें

असून मलाही ते कबूल आहे. पण हल्लींच्या अडचणीतून सुटण्यास एकादा उपाय नाही काय ? त्या रामसेचा खून झाल्यापासून आपणांस एकमेकांचा अतोनात कंटाळा येऊं लागला आहे. एकमेकांस स्पर्श करण्याचें किंवा एकमेकांकडे पाहण्याचें सुद्धां आपणांस आवडत नाहीं. आज आपल्या मनांत कांहीं विलक्षण कल्पना आल्या कारणानें आपण एकमेकांकडे पहात आहों हें खरें; परंतु ह्या कल्पना नाहीशा झाल्या कीं, पुनः आपणांस एकमेकांचा त्रास वाटूं लागेल. ह्यासाठीं योग्य उपाय योजावयास पाहिजे. आपणांतील एकांनै दुसऱ्यास सुख देण्यासाठीं नाहीसैं झालेंच पाहिजे. आणि तुझ्याशीं लग्न लावून मीं तुझ्या जन्माचें मोतरे केलें आहे, ह्यासाठीं मींच आपला नाश करून घेण्यास तयार आहे. गच्चीवरून आपण फिरत असतां माझा झोक जाऊन मी खालीं पडलों असा लोकांचा समज होईल एवढी तजवीज ठेव हणजे झालें.

असें हणून तिनें उत्तर देण्याची वाट न पाहतां एकवार तिच्या हाताचा मुका येऊन अर्लनें घाड्कून खालीं उडी टाकली. हा प्रकार पाहतांच कौंटेसनें एकदम किंकाळी फोडली. पण लागलींच ती तशीच उभी राहिली. तिचे गाल पांढरे पडले, तोंड उघडलें आणि डोळे वासले.

अर्ल खालीं पडलेला पाहतांच बागेंत माळी काम करीत होते ते धांवत आले. परंतु त्याचें डोकें फुटून त्याचा प्राण गेला होता.

नौकर मंडळी आपल्या धानिनीला सांगण्याकृतिं वर धांवत गेली. तिला वायु होऊन ती बडबडत होती; व तशा स्थितींत त्यांनीं तिला धरून खालीं आणलें.

भाग २२३.

न्यूगेट तुहंगांतिल प्रकार.

स्टॉर्क वाडा सोडून आतां आपणांस न्यूगेटच्या भयंकर तुहंगांत घडलेले प्रकार पाहण्यासाठीं तेथें गेलें पाहिजे. पण ह्याप्रमाणें स्थळ जरी पाळटत आहे तरी दिवस तोच कायम आहे.

दोन प्रहर टळून गेले असून क्यारो-लाईन वारटर आपल्या खोल्याच्या पुढील दगडी दिवाणखान्यांत स्वस्थपणें इकडून तिकडे फेऱ्या करीत होती. गेल्या शतकांत त्या तुहंगांतिल व्यवस्था विशेष सक्तीच्या नियमांच्या अनुरोधानें रहात नव्हती, हें आझीं पूर्वी कळविलेंच आहे; ह्यामुळे “ दाम करी काम ” चा प्रकार सुरू असून तिला तशा फेऱ्या करण्याची कोणी हरकतही करीत नव्हतें.

ही वेळ जेवणाची होती, आणि तुहंगांतूनच ज्यांना ताटें मिळत होती ते जेवावयास बसले असून, ज्यांचीं ताटें बाहेरून येत असत त्यांना तीं पोहोचविण्यासाठीं मंडळीची गर्दी उडून गेली होती.

हा सर्व प्रकार पाहण्यासाठीं क्यारो-लाईन वारटर आपल्या खोलीपुढें मुकाच्यानें उभी राहिली होती, हणून निरनिराळ्या कोठ्यांतिल कैदी व त्यांना

ताटे पोहोचविणारे त्यांच स्नेहा क्रिया नौकर ह्यांची तोंडे तिच्या सद्गज दिमत. ह्या वेळीं तिच्या दृष्टीस पडलेल्या सर्व मुद्रा अत्यंत क्रूर व घातकी अशाच असून, त्याच्या मालकांकडून घोर अपराध घडले अन्नावे असे स्पष्ट दिमत होते. तरी ह्या सर्व मुद्रांमध्ये दोन तर फारच मयंकर असून, त्या ज्यांच्या होत्या त्यांच्या तोडीचे क्रूर अपराधी साऱ्या न्युगंतीन नव्हते असे उघड दिसून येत होते. त्यांच्या चर्येवरून त्यांचो स्वर्गी परीक्षा करारोल्डाईन वाल्टरचा होतांच त्यांचो नावें समजून घेण्याची तिच्या इच्छा झाली; आणि ज्या पाहरेकऱ्याला पैसे भरून तिने आपला मा करून घेतला होता तो तें जवळच असल्यामुळे तिने त्याजवळ जाऊन आपली जिज्ञासा तृप्त करून घेण्याचा यत्न केला. तिच्या प्रश्न ऐकतांच अत्यंत आश्चर्याच्या स्वराने तो पाहरेकरी ह्मणाला: " ते कोण आहेत? वा: ! तो सर्वांत क्रूर दिसत आहे कीं नाहीं, त्याला म्याग्जमन ह्मणतात; पण त्याचें खरे नांव जोसेफ वारन आहे. आणि दुसरा आहे तो त्याचा जोडीदार असून, त्याचें टोपण नांव बिग बेगर्मन आहे; पण त्याचें खरे नांव स्टिफन व्राइस आहे. म्याग्जमन पूर्वी ह्या तुरुंगात अटकेत होता; पण त्या वेळीं तो फारच विलक्षण रीतीने तुरुंगांतून पळून गेला. हल्लीं त्याजवर जहाजे लुटल्याचा व खून केल्याचा आरोप असून त्याजवद्दल त्याची लवकरच चौकशी होणार आहे. इतर सर्व कैद्यांची

ताटे आली अन्नाता त्यांचीच आर्ते नाहींत म्हणून पहा ते कसे कावरेवावरे झाले आहेत; आणि आज असा उशीर लावल्यावद्दल क्यारोटी पोलला चांगलेच प्रायश्चित्त मिळेल ह्यांत संशय नाहीं. ती पोग ह्या बेगर्मनची मुळगी असून, हास्लेडोनमध्ये तिचें दारूचें दुकान आहे. पण ती इतक्या दूर राहते तरी आपल्या वपाला भेटण्यासाठीं ती रोज ह्या वेळीं इकडे येते; आणि येतांना चांगल्या चांगल्या पदार्थांनीं भरलेली ताटेही ह्यांजसाठीं आणते. पण ती पहा, ती आलीच त्या दारानें. ”

क्यारोटीने त्या दरवाजावरील शिपायाजवळून जातांना त्याला सलाम केला व आपल्या बापाजवळ जाऊन आणलेलीं ताटे कठड्यावाहेर ठेवलीं. ती त्याप्रमाणें कऱीत असतां पाहरेकऱ्याने क्यारोल्डाईनला ह्मटले: " ताई, बापाचें आणि मुलीचें बोलणें ऐकावयाची तुमची मर्जी असेल तर त्या खांब्याच्या आड तुम्ही उभ्या रहा. आणि माझी खात्री आहे कीं, तुम्ही तसें कराल तर मोठी मौज तुमच्या कार्नी येईल. ”

हें त्याचें सांगणें ऐकून क्यारोल्डाईनला तसेंच करावें असें वाटलें, व ती त्या पाहरेकऱ्याने दाखविलेल्या खांब्याच्या आड उभी राहिली

इकडे बाप मुलीवर गुग्गुरून ह्मणाला: " कायगे काटे ! इतका उशीर कां झाला आज तुला ? आणि तुला काल सांगितलेल्या कामाचें काय केलेस तूं ! ”

मुलगी कर्कश स्वराने झणाली: 'तु-
ह्नीं काल सांगितलेल्या नांवाची चक्करी
करण्यासाठीं मी आज गेले होते लणूनच
मला इतका उगीर झाला मीं आपल्या
बरोबर आलफ्रेडला नेले होते. हा
आलफ्रेड कोण हे तुमच्या लक्षांत आ-
लेच असेल. रिडनच्या येथून लार्ड
फ्लोरिमेलचे कागद घानेच आपल्याला
आणून दिले; आणि त्या कामगिरीबद्दल
आम्हांला पांचशें गिनी त्या सरदाराक-
डून मिळाल्या असून, पालिन क्लॉरेडन-
ला राजपुत्राच्या तावडींतून सोडविऊं ल-
णून वेगळ्या दोनशें गिनी मिळाल्या."

म्याग्जमन—म्हणजे सातशें गिनी
झाल्या ह्या बरीच रक्कम आहे !
ही आणि आपल्या जवळ असलेली
पहिली रक्कम मिळून आपणांस अमेरिकेंत
खुजाल राहतां येईल. माझी आवडती
बायको मला सोडून गेली असून,
आपणांस ब्रेसवर्ड म्हणविते, तिजकडून-
ही आपण हजार पौंड मिळविलेच आहेत.
त्या दिवशीं तिजजवळून ती रक्कम घेण्या-
ची तुम्हांला बुद्धि झाली हेंच ठीक झालें.
करण, त्याच्या दुसऱ्याच दिवशीं ती ह्या-
च तुहंगांत आली. म्हणजे आज तार-
खेस आमचा जोडाचा जोडाच येथें तुहं-
गांत आहे ! पण तिच्या हातून खून
होतील असे कोणाला तरी वाटलें असतें
काय ?

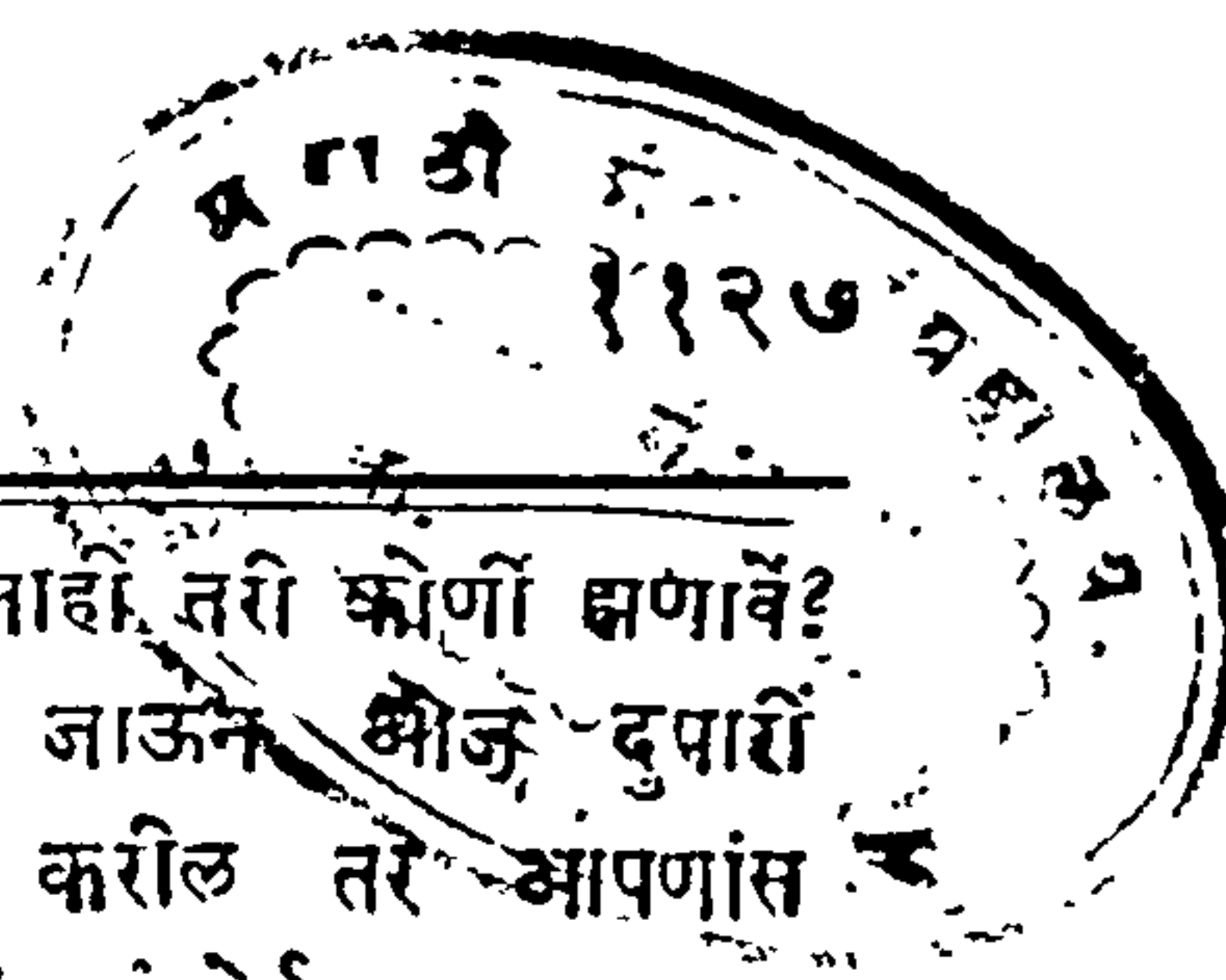
किंचित् प्राप्त क्यारोटी झणाली:
"पण तुमच्या बायकोबद्दल विचारावयास
आज मी येथें आले नाहीं म्याग्जमन.
बावानें मला काळ जें नांव सांगितलें

त्याजबद्दली मीं चक्करी केली असून,
मला काय बातमी लागली हें कळविण्या-
साठीं मी आज येथें आले आहे. आल-
फ्रेडला घेऊन मी एका पुस्तकें विकणा-
राच्या दुकानीं गेलें, आणि तेथें आम्हांला
एक पुस्तक विकत घ्यावयाचें आहे असें
सांगून सरदार मडळीच्या नांवाचें पुस्तक
पहावयास मागितलें. त्यांत आम्हांला
"फर्नादा" हें नांव काढून पाहिलें.
त्यावरून आम्हांला असें कळलें कीं, ह्या
मुलीचें आडनांव इथमर असें असून ती
लार्ड डेसबरो, लेडी बेलंडन, वगैरे धोर
सरदारांची व सरदारणींची आप्त आहे.
हल्लीं तिचें लार्ड होल्डर्नेस ह्यांजशीं लग्न
झालें आहे. मीं तिजबद्दल तोंडी चक्क-
री केली, तिजवरून मला असें कळून
आले आहे की, ती वयानें तरुण असून
तिचा रंग फारच गोरा आहे व डोळे
घोर आहेत.

म्याग्जमन—तर मग आम्हांला काम-
गिरी दणाऱ्या सरदाराने बरोबर होतो तीच
ही फर्नादा. आतां आपल्याला हजारों पौं-
ड सहज मिळवितां येतील. मला वाटतें,
क्यारोटीनें आजच्या आज लेडी हो-
ल्डर्नेसची गांठ घेऊन पुलावरचा खून
करण्याच्या कामांत तिचें साहाय्य होतें
असें वेळीसक तिच्या सांगावें. आपण त्या
पुलावरील धक्क्याच्या पोकळींत टक्कळून
दिलेल्या तरुण गृहस्थास तिनें घरांतून
बाहेर काढलें हें तिच्या सांगून त्यानें तिचें
नांव घेतल्याचीही खून तिच्या घावी.

वेगर्मन—नाहीं, मला असें वाटत ना-
हीं. अशा अर्थवट वातव्यांवरून माझ्या

पोरीने त्या बाईसाहेबांकडे जावे असे मला वाटत नाही. ह्यासाठी आपण उद्यांपर्यंत ह्या गोष्टीचा नीट विचार करू; आणि मग काय ते ठरवू. आपण त्या दिवशी त्या देवाल्यांत गेलो आणि तेथील नोंदणीच्या वहीत त्या सरदाराने फिखाफिख केली वगैरे गोष्टी आपणांस ठाऊक आहेत. फर्नादा, ही लेडी बेलंडनची नातलग असून, प्रेताच्या बोटांतून काढलेली अंगठी पाहून ती कोणाची आहे हे ह्या पोरीस कोणीही सांगणार आहे.

क्यारोटी—होय, त्या गोष्टीचाही मी तपास केला त्या अंगठीवरील निशाणी बेलंडनच्या घराण्याची आहे.

बेगमन—पुष्कळ झाली ही माहिती आपल्याला. एवढीवरूनच आपल्याला सारी अटकळ बांधता येणार आहे. सवन्न, आपण उद्यांपर्यंत दम धरू.

क्यारोटी—मला आज सकाळीं अशीही बातमी लागली आहे की, ही लेडी होल्डर्नेस व तिचा आस लार्ड मॉंटगामरी ह्यांनी लेडी बेलंडनवर तिच्या उत्पन्नाबद्दल फिर्याद लावली आहे.

बेगमन—तर मग त्या सरदाराने त्या वहीत जी खोडाखोड केली तिचा संबंध ह्या फिर्यादीशीच असावा असे मला वाटते. तसेच, त्या पोरीला लोटले त्याचेही कारण ही फिर्यादच असली पाहिजे. आपणांस ज्याने पहिल्याने कामगिरी देऊन मग आपणांस फसवून अमेरिकेत रवाना केले तो मॉंटगामरीच असावा अशी माझी कल्पना आहे.

बेगमन—नाही, तरी कोणी झणावे? पण क्यारोटी जाऊन ओज दुपारी जास्त चवकशी करील तर आपणांस पक्की अटकळ बांधता येईल.

असो क्यारोटिपोल आणि तिचा बाप व बेगमन ह्यांजमध्ये सुरू असलेल्या वरील भाषणाशी आपणांस कांहीं कर्तव्य नाही असे वाटून क्यारोटिपोल आपली जागा सोडून आपल्या खोलेकडे वळली. हुज्याचा पोषाख करून ती लार्ड फ्लोरिमेल्च्या येथे नौकरीस होती त्या वेळी ती एकदा लार्ड मॉंटगामरीच्या वाड्यांत गेली होती, हे आमच्या वाचकांच्या स्मरणांत असेलच. तेथे ती असता लार्ड साहेबांच्या भेटोस त्यांचे वकील रिडन हे आले; व त्यांजशीं बोलत असतां हिला पलीकडील दिवाणखान्यांत जावे लागले; पण तिने पक्षकार व वकील ह्यांजमधील सर्व भाषण ऐकले होते; आणि त्यामुळे लार्ड मॉंटगामरी व लेडी बेलंडन ह्यांजमध्ये फिर्याद सुरू असून, फर्नादा व लार्ड रेमंड अशीं नावे तेथे निघाली होती ह्या गोष्टी वाचकांच्या स्मरणांत असतीलच. तिने त्या वेळीं ऐकलेले सर्व भाषण तिला पक्के आठवत होते, ह्या कारणाने क्यारोटिने सांगितलेली माहिती ऐकून तिचाही बेगमन व फर्नादा कितो दुष्ट बापको आहे हे तिला समजून आले; आणि आपला सूड उगवून ईटनला दोषमुक्त कर-

ण्यासाठी ही माहिता विशेष उपयोग ची आहे असे तिच्या वाटले.

पण क्यारोलाचे भाषण ऐकल्यावर तिच्या ह्याप्रमाणे जग एका प्रकाराने संतोष झाला, तरी आल्फ्रेडने रिडनच्या येथून फ्लोरिमेल्चे कागद चोरून नेले, व ते पुनः लार्ड फ्लोरिमेल्च्या हाती पडले ही गोष्ट समजल्यापासून तिच्या अंगाचा संताप झाला.

दगडी दिवाणखान्यांत क्यारोलाइन आपले मन स्वस्थ करण्याकरिता बराच वेळ इकडून तिकडे फिरली. नंतर आपल्या खोलींत जाऊन तिने रिडनच्या पुढील मजकुराचे पत्र लिहिले:--

“ आल्फ्रेड ह्या पोराने तुमच्या येथील कागद चोरून नेले. ह्या पोराला ह्या कामगिरीवर “ ब्राईस ताई ” ह्या नांवाच्या पोराने पाठविले अमून तिची आप्त मंडळी ह्या वेळी तुरुंगांत आहेत ह्या पोराने हार्ले दैनमध्ये दारूचे दुकान आहे. तुमच्यापाशी केलेल्या दगाबाजीबद्दल ह्या पोराने खोड मोडावी असे तुमच्या मनांत असेल तर ही माहिती तुम्हाला उपयोगी पडेल. ”

ह्याप्रमाणे पत्र लिहून व ते बंद करून त्याजवर तिने पत्ता खरडला, व आपल्या मेळांतील पहारेकऱ्याकडून ते तिने टपालांत टाकविले. नंतर आपणास नामदार आर्थर ईटनची ताबडतोब भेट घेतली पाहिजे असे तिने त्याला सांगून त्याजकडून ती व्यवस्था करविली.

तेथे गेल्यावर आपण ऐकलेली सर्व हकीकत तिने आर्थरला सांगितली.

तोंच आपणास आलेल्या सर्व शंकाही तिने त्याला कळविल्या. त्याने तिची सर्व हकीकत टिपून घेतली; व बराच वेळ दोघांनी त्या गोष्टीबद्दल भवति न भवति केली इतक्यांत पहारेकरी क्यारोलाइनला तिच्या खोलींत न्यावयास आला; व तिही लागलीच त्याजबरोबर निघून गेली.

ती आपल्या खोलीजवळ येऊन पोहोचते न पोहोचते तोंच तिची व ब्रेसवार्डची गांठ पडली. तिनेही क्यारोलाइनच्या प्रमाणेच पहारेकऱ्याला पैसे भरून त्या दिवाणखान्यांत पाय मोकळे करण्याची पगवानगी मिळविली होती.

ब्रेसवार्डला पाहताच दांतओठ खाऊन क्यारोलाइन झणाली: “ दुष्ट कुंटीणवार्ड, लवकरच चढवीन मी तुम्हाला फांशीच्या खांबावर! मीच तुम्हाबद्दल सरकारांत वर्दी दिली. ”

ब्रेस०—आणि मीही लवकरच फांशीला लटकशील. तूं जशी मजबद्दल वर्दी दिलीस तशीच मीही तुजबद्दल दिली आहे.

क्यारोलाइन आवेगाने झणाली: “ हडळी! मी नाही फांशी जाणार. मी पूर्ण निर्दोष आहे, हे मी सिद्ध करून देईन पण तुला मात्र तसे करता येणार नाही. ”

रागाने पांढगे पडून लटलट कांपत ब्रेसवार्ड झणाली: “ फांशी नाही गेलीस तर इतर कांही तरी उगायांनी तूं मरशील. दांत खाऊन क्यारोलाइन झणाली: “ पण तूं फांसावर चढून हातपाय

पाखडशीळ तें पाहून मी आपल्या डो-
ळ्यांचें पारणें फेडीन बरें कुंठिणी !”

ब्रेस०—अगो रांडे, लिंडलवाईचा
खून केलासना तू !

क्यारो०—अग हो, आहेस ठाऊक
तूं कोण आहेस ती. जोसेफ वारनची
बायकोच ना तूं ? आतांच तुझा नवग
सुझ्याबद्दल बोलत होता.

“हं, तूं मला आपणास विकल्याची
गोष्ट बोलतेस !” असें ब्रेसवाईनें हणून
आपल्या जवळची चकवकीत कत्रे
बाहेर काढली

ती पाहतांच क्यारोलाईन मागें
सरली, परंतु ती पाऊल दोन पावले
मागें सरते न सरत तोंच ब्रेसवाईनें
ती तिच्या उरांत खसली.

ती उरांत शिरतांत क्यारोलाईन
किंकाळी पोडून खाली पडली.
इतक्यांत जवळच्या पाहरेकऱ्यानें
ब्रेसवाईला पकटून तिच्या कोठडीत
कोंडलें; व दुसऱ्या पाहरेकऱ्यांनीं
क्यारोलाईनला मोठ्या काळजीनें
उचलून तुरुंगांतिल दवाखान्यांत नेलें.

भाग २२४.

मरणकाल.

मागील भागांत वर्णिलेल्या गोष्टी
घडल्या त्याच दिवशीं बरीच रात्र
उलटल्यावर न्यूगेटच्या तुरुंगांतिल
धर्मोपदेशक लार्ड फ्लोरिमेल्च्या वा-
ड्यांत आला; आणि तेथें त्या सर-
दाराची त्यानें एकांतांत गांठ घेऊन

क्यारोलाईन बाल्डर हिला जबर
जखम झाली असून, ती अगदी आमळ-
स्थितांत आहे; व त्याची एकदा शे-
वटची भेट घ्यावी असें तिच्या मनांत
फार आहे असें त्यानें त्याला कळविलें.
त्याचप्रमाणें ज्या जखमेमुळे क्यारो-
लाईनवर यमनगरीस जाण्याची पाळी
येण्याचा रंग उत्पन्न झाला ती ब्रेसवाई
नांवाच्या शिंपणीनें तिला केली
अशीही त्यानें त्याला बर्दी दिली.

फ्लोरिमेल् स्वभावतः फार उदार
असल्या कारणानें क्यारोलाईनच्या
ह्या शेवटच्या विनंतीस मान द्यावा
असेंच त्याला वाटलें. आणि लागलीच
तो त्या धर्मोपदेशकाबरोबर तिजकडे
जावयास निघाला. वाटेनें जातांना
ऐकलेल्या गोष्टीबद्दल त्याच्या मनांत
विचार घोळत होते; व आपला पूर्वी
निकट संबंध असलेली ब्रेसवाई किती
घातक वृत्तीची बायको आहे ह्याज-
विषयीही त्याच्या मनांत कल्पना
येऊं लागल्या.

तुरुंगांत जाऊन पोहोचतांच फ्लो-
रिमेल्ला रोगी लोकांच्या कांठडीत
नेलें. त्या कोठडींत क्यारोलाईन एका
भिकार खाटेवर पडली असून, मृत्यूचे
पाश तिजवर बहुतेक पडले असल्याचीं
दिन्हे स्पष्ट दिसत होती. तिचें तोंड
पांढरें फटफटीत पडलें असून, तिचे
डोळे धिजत चालले होते; आणि
ओठांवरची लाली अगदीं नाहींशी
झाली होती.

ह्या खोलींत पाऊल टाकतांच

आपण फसविल्यामुळेच क्यारोलाइन च्या सर्व दुःखांना प्रारंभ झाला; व आपण तिचे पाऊल वाकडे पाडले नसते तर अशा भयंकर रीतीने मरण्याची पाळी तिजवर न येता, ती सुखासमाधानाने राहिली असती, असे फ्लोरिमेलला वाटून, त्याला आपल्या अपराधावद्दल पश्चात्ताप झाला.

आपणाकडे फ्लोरिमेल येत असून झालेल्या गोष्टीवद्दल त्याला दुःख व पश्चात्ताप वाटत आहे असे त्याच्या चर्येवरून ओळखून क्यारोलाइनलाही फार वाईट वाटले व तिच्याही चर्येवर अनुतापाची चिन्हे स्पष्ट दिसू लागली.

तीं चिन्हे पाहतांच आपली निर्भर्त्सना करण्यासाठी आपणास तिने वालावले नाही असे फ्लोरिमेलने तेव्हांच ओळखले; आणि ऐन मरणकाळी आपणावरील सर्व राग तिने सोडला ह्याचे त्याला बरेच समाधान वाटले.

हा तिजजवळ जाऊन उभा राहतांच धर्मोपदेशक व तिच्या शुश्रुषेस असलेली दाई अशीं दोघेही तेथून निघून गेलीं, व फ्लोरिमेल एकटाच तिजजवळ उभा राहिला. त्याने एकवार त्या खोलीकडे पाहिले; आणि तेत कांहीं सामान नसून ती अगदीच उदास भासते असे पाहून, तशा खोलींत एकाद्यावर प्राण सोडण्याचा प्रसंग यावा ही फारच खेदाची गोष्ट आहे असा त्याच्या मनाचा ग्रह झाला.

क्यारोलाइनच्या मनांत पश्चात्तापाची वृत्ते ह्या वेळी चांगळीच

जोरावली असून, त्याजविषयी तिला चांगलेच प्रेमही वाटत होते; व त्या वेळी तिने त्याजकडे लावलेल्या टकीवरून ते स्पष्ट व्यक्त होते. तशा प्रकाराने त्याजकडे पहात ती मंद स्वरांनी त्याला ह्मणाली: "या, वसा मजजवळ मी आतां मरणार ! पण मरण्यापूर्वी तुलाजवळ मला पुष्कळ सांगावयाचे आहे."

तिचा तो खिन्न स्वर ऐकून आणि तिच्या शब्दांतील स्वरा अर्थ ओळखून फ्लोरिमेलला फारच दुःख झाले; आणि त्याला रडे कोसळून ती तिच्या विछान्याजवळ गुडघे टेकून बसला, आणि "क्यारोलाइन, माझ्या हातून घडलेल्या अपराधांवद्दल मला क्षमा कर." असे आर्त स्वरांनी ह्मणाला.

आपल्या मंजुल पण खोल गेलेल्या स्वरांनी क्यारोलाइन ह्मणाली: "आपण एकमेकांनीं एकमेकांस झालेल्या गोष्टीवद्दल क्षमा करण्याची ही वेळ आहे. थोड्या तासांच्या पूर्वी मला तुमचा मतोनात तिरस्कार वाटत असून, पूर्वी तुमच्यावर माझे जितके प्रेम होते तितकाच तुमचा मला राग आलेला होता परंतु माझा प्राणांत करणारी जखम मला झाल्यानंतर त्या दयाळू व सदाचारसंपन्न धर्मोपदेशकाचे उपदेशपर शब्द ऐकल्यापासून माझा राग गेला आहे. तसेच, माझ्या अंतःकरणांत ही नवीनच एक कल्पना येत असून, तीही मला सर्व राग सोडण्या-

बहुल सांगत आहे; त्यामुळे आतां तुमची क्षमा मागून व तुझालाही क्षमा करून आपण समाधानाने मरावे. अशी मला अतोनात इच्छा वाटू लागली आहे. ”

तिचे ते शब्द ऐकतांच फ्लोरिमेल हणाला: “ तुजकडून माझे जे जे अपराध घडले त्या सर्वांबद्दल मी तुला मनापासून क्षमा करतो. पण क्यारो-लार्डन, मी जो तुझा घात केला आहे त्याजबद्दल तू मला तशीच मनापासून क्षमा करशील काय ? ”

क्यारो०—होय, अगदीं परमेश्वराला स्मरून मी तुझाला सांगते कीं, मी तुझाला मनापासून क्षमा करीत आहे.

फ्लोरि०—तर मग ज्या अपराधाबद्दल तुझे मन तुला खात आहे त्याजबद्दल देव तुला क्षमा करे.

असें हणून तो उठला आणि तिच्या विछान्याशेजारील खुर्चीवर बसला.

क्यारो०—ग्याब्रियल देव मला क्षमा करील ह्याजबद्दल मला खात्रीच वाटते. कारण, तुमच्यावर माझे अतोनात प्रेम वसल्यामुळे माझे जे वांकडे पाऊल पडले व पुढे तुझी मत्त फसविल्यामुळे तुमच्यावर सृष्ट उगविण्याच्या हेतूनें मी जीं कृत्ये केलीं त्यांजशिवाय माझ्या पदरीं दुसरें पाप नाही. ज्या भयंकर गुन्ह्याचा मजवर आरोप करून मला ह्या तुरुंगांत टाकलें आहे तो मजकडून घडला नसून, त्या बाजूनें मी अगदीं निर्दोष आहे; आणि हा प्रकार लवक-

रच सर्वांच्या लक्षांत येईल तें होईपर्यंत मी जगलें तर पुढें मी मोठ्या सतोषानें मरेन.

आनंदित स्वरानें फ्लोरिमेल हणाला: “ काय ? तुझ्या हातून तो भयंकर गुन्हा घडला नाही काय ? फास्च चांगलें. पण त्या सुइणीचा खून कोणी केला ? ”

क्यारो०—नामदार आर्थर ईटन ह्यांना ह्या सर्व गोष्टी ठाऊक आहेत. त्यांजवरही मजप्रमाणेंच खुनाच्या गुन्ह्याची तेहमत आली आहे. पण त्यांचो निर्दोषता ते लवकरच व्यक्त करतील; व त्याच वेळीं मीही निरपराधी असल्याचें ते सर्वांच्या प्रत्ययास आणून देतील. वसा तर तुझी येथें माझ्या विछान्याजवळ मनांत मजबद्दल कांहींही शंका व तिट्कारा न धरितां. मला तुझाला पुष्कळ सांगावयाचें आहे.

फ्लोरि०—तुझ्या हातून खुनाचा गुन्हा घडला असता तरी तुजबद्दल मला राग आला नसता. कारण, मी जो तुझा गळा कापला त्याजमुळेच पुढील सर्व अरिष्टें तुजवर कोसळलीं असें मला पक्कें वाटत असल्यामुळे आपणच मूळ अपराधी आहो असें मला वाटलें असतें; आणि तुजबद्दल मला केव्हांही तिरस्कार वाटला नसता. पण काय सांगणार आहेस तूं मला ?

क्यारो०—सांगतें ऐका. पण तुला आपली खुर्ची जवळ घ्या, हणजे मला मोठ्यानें बोलावें लागणार नाही. मत्त पहिल्यानें फूम लावून नंतर मात्त!

तुम्ही अन्हेर केल्या कारणाने मला तु-
मचा अतोनात राग आला होता. प-
रंतु आपला मरणकाल जवळ येत
आहे हें पाहून माझा सर्व राग आतां
गेला आहे. आणि तुमच्या अपराधाची
तुम्हाला आपला मुखाने क्षमा करून.
तुम्हीही मला क्षमा केल्याचें आपल्या
कानानीं ऐकावें अशी मना अतोनात
इच्छा वाटू लागली. किती तरी मरण-
कालीं मनुष्यांच्या वृत्तींत फेर पडतो !
त्यांच्या दुष्ट वासना नाहीशा होऊन,
त्यांच्या अंतःकरणावर सदासनांचा
पगडा बसतो. पण जाऊं द्या ह्या गो-
ष्टी. ह्यांजवढल बोलण्यांत आपला
वेळ घाळून मला उपयोग नाही ह्या-
साठीं प्रत्यक्ष घडलेल्या प्रकारावढलच
आतां बोललें पाहिजे शिद्द्याचें सों-
ग घेऊन रात्र ह्या नांवानें मी तुमच्या
येथें नोकरीस गहिलें, ही गोष्ट आतां
तुमच्या लक्षांत आलीच असेल. त्या वे-
ळीं मला तुमचा फारच राग आला
होता; म्हणून तुमचें हेईल तेवढें नुक-
सान करावें ह्या हेतूनें मीं तुमची नोक-
री पतकरली तुमच्या येथें मी राहिल्या-
पासून थोड्याच दिवसांनीं लार्ड मॉंट
गामरी तुमच्या भेटीला आले. त्यांचें
आणि तुमचें बोलणें चाललें असतां,
मला तुमच्याकडे येण्याचें कारण उत्पन्न
झालें नसतांही मीं दरवाजा उघडला
त्याच वेळीं, तुमच्या सनदा वगैरे कागद
पत्र तुम्ही एका जस्ती पेट्यांत घालून ती
आपल्या पलंगाखालीं ठेवीत असतां असें
तुम्हीं त्या लार्डसाहेबांना सांगितलें मीं

ऐकलें; व आपला हाव साधावयास तीं
माहिती उपयोगी पडेल असें मला वा-
टलें. मी तशीच आपल्या जागीं उभी
राहिलें, व निळ्या पोषाखावढल व आ-
मंत्रण नाकारल्यावढल तुमच्या आणि
लार्डसाहेबांच्या गोष्टी चालल्या असून,
पूर्वी तुम्हास एका प्रियकरणीनें प्रेमसु-
खाचा कसा लाभ करून दिला, ह्याचें
वर्णन तुम्हीं लार्डसाहेबांजवळ केलेलें
मीं ऐकलें. नंतर तो निळा पोषाख
जाळून टाकण्यावद्दल तुम्हीं मला हुकूम
केला. परंतु तो हुकूम मॉंट गामरी
ह्यांना आवडला नाही. पण तुमच्या व-
ढल त्यांनींच नाचाच्या जागीं जावें
असें त्यांच्या मनांत आल्याचें मीं ओ-
ळखून, त्या एकदंर प्रकारापासून आ-
पला कार्यभाग साधून घेण्याचा मीं
निश्चय केला. मीं तो पोषाख जाळ-
ला नाही. मॉंट गामरी तुमचा निरोप
घेऊन आपल्या वाड्यांत गेले. मीही तेथें
गेल्यावर त्यांच्या भेटीस त्यांचे वकील
रिग्डन हे आले; व त्या उभयतांचें
झालें भाषण मला ऐकावयास सांपडलें.
हें भाषण चाललें असतां तुम्हावर फि-
र्याद लावण्याची रिग्डन साहेबांची त-
यारी झाल्याचें मला कळलें, व तुमचा
सर्वस्व नाश करण्याचें आपल्या हातीं
आहे असें मला वाटूं लागलें. रिग्डन
गेल्यावर लार्डसाहेबांना मीं आपल्या
येण्याचें कारण कळवून त्यांस तो पो-
षाख दिला. तो घालून ते नाचास
गेले, व तेथें त्यांची आणि तुमच्या प्रि-
यकरणीची गांठ पडली. इकडे मीं

पालिन क्लारेंडनला पत्र पाठवून तिच्या
त्या ठिकाणी यावयास सुचविले; व
तुझावद्दल तिच्या मनांत शंका येण्यो
विषयीं अनेक लपंटाव लढविले.

क्लारि०—हां ! लार्ड मांट गामरी
नाचास गेले होते त्या दिवशीं ? पण
पालिनच्या संबंधाच्या सर्व गोष्टी मला
कळल्या आहेत. तिचा आणि माझा
पुनः समेट झाला आहे, व ती सर्व
राग विसरली आहे.

क्यारो०—हैं ऐकून मला फारच
समाधान वाटते. तुम्ही दोघेही सुखानें
नांदा, आणि देव तुमचें कल्याण करो.
पण त्या वेळीं मला तुमचा फारच संताप
आला हेता; आणि तुमचें व पालिन
क्लारेंडनचें पुरें वाकडें येऊन तिनें तुझा-
ला सोडावें असा माझा हेतु होता,
व तो शेवटास नेण्यासाठीं मीं फार
खटपट केली. पुढें एके रात्रीं तुम्ही
झोपीं गेलां असतां मी तुमच्या खोलींत
शिरलें; आणि तुमच्या उशाखाऱ्या
किल्ल्या हळूच काढून घेऊन तुमच्या
पेटेंतले कागद चारले, व ते रिग्डनला
नेऊन दिले. त्या वेळीं मला तुमचा
क्रिती संताप आला होता ! तुझाला
त्रास देण्याच्या कामीं मला साहाय्य
करण्याचें एकाद्या पिशाचानें क्वबूल
केलें असतें तर मीं स्वतःला त्याच्या
हवालीं केलें असतें. आणि एके दिवशीं
मीं आपल्या बहिणीची खोटीच गोष्ट
सांगून तुमच्या काळजाला कसें घरें
पाडलें हें तुमच्या लक्षांत असेलच.

क्लारि०—होय, तूं आपल्या बाहेणी.

ची गोष्ट मला एके दिवशीं सांगितली-
स ती आठवते आतां मला. त्या तुझ्या
गोष्टीनें माझ्या काळजाला कसें घरें
पडत होतें ! व मला एकंदर हकीकत
अतोनात झोंबत होती; आणि मला
दुःख वाटेल असें करण्याचा तुझा हेतु
त्या दिवशीं पूर्णपणें साबळा होता.

क्यारो०—त्या दिवशीं तुमचें आणि
माझें भाषण चाललें असतां तुमचे
वकील तुम्हाकडे आले; व तुमच्यावर
फिर्याद लावण्यावद्दलचें वकीलपत्र रिग्ड-
न ह्यांजकडे आलें असून, त्यांजकडून
त्यांना सूचना आली असल्याचें त्यांनीं
तुझाला कळविलें. ही वातमी ऐकल्या-
वर तुम्ही आपले कागदपत्र आणण्या-
कृतिं आपल्या खोलींत गेलां; व तेथें
तुम्हीं पुष्कळ शोध केला, परंतु ते
तुझाला सांपडले नाहींत. त्या वेळीं
तुझाला अतोनात वाईट वाटून दुःख
झालें; व तें पाहून मला फारच समा-
धान झालें. पण आतां त्याजवद्दल मला
वाईट वाटते ! असो. त्या दिवशीं
तुम्ही बाहेर गेलां; आणि तुम्ही
बाहेर गेलां असतां कोणी उंच बांध्या-
चा हुज्या तुमच्याकडे एक चिठी
घेउन आला. आपलें तोंड माझ्या
दृष्टींत पडूं नये म्हणून त्याची सारखी
खटपट सुरू होती; ह्यामुळे मला शंका
येऊन, लार्ड मांट गामरीला ज्या हुज्या-
विषयीं तुम्हीं सांगितलें, तोच तो असावा,
असें माझ्या मनांत आलें. तुम्ही घरीं
परत आल्यावर चिठी वाचून
मला प्रश्न विचारले, त्यांच्या योगानें तर

माझी शंका पक्की ठरली; आणि मध्य-रात्री तो फिरून आल्यावर तुम्ही त्याज-बरेवर जावयाची तयारी केली तेव्हा तुमच्या मागोमाग आपण यावाचें असा मी निश्चय केला, आणि तो शे-वटासही नेला. तुम्हास तुमच्या प्रियकर णीने आपल्या महालांत नेले त्या वेळीं मीही आंत शिरले; आणि ती कोण आहे हें मला पुढे ओळखतां आले असून, थोड्याच वेळाने मी तुम्हाला तिचे नांवही कळवीन. तेथे तिजशीं तुमचे प्रेमाने भाषण चालले असतां तिनें तुम्हाला कसें वश करून टाकले होतें हें मी ओळखले; आणि पुढे, तुम्ही तिजशीं लग्न लावण्यास कबूल झालां तर तुम्हावरील फिर्याद काढून घेण्याचें ती तुमच्या वादीस भाग पाडील; व तशा रीतीनें तुमच्या उत्पन्नास पोहो-चणारा धक्का टाळील असें ती ह्मणा-ली. ह्याप्रमाणे तिनें सांगितले तेव्हां तुम्हीं तिचे ह्मणणे कबूल कराल असा माझा पूर्ण ग्रह होऊन, आपणास ती नवीनच सवत उत्पन्न झाली असें मला वाटले. पण पहाटेच्या चार वाजनां मी जेव्हां तेथून परत निघाले तेव्हां ती वाढा मीं निटपणे पाहून ठेवला.

उतावळ्या स्वराने हुरिमेळ ह्मणा-ला:—“ मग तो वाढा कोठे आहे हें मला सांग बरे क्यारोलाईन. ”

क्यारो०—कां बरे ? पुनः त्या वाड्यांत जाऊन त्या प्रियकरणीची गांठ ध्यावी असा तुमचा हेतु आहे वाटते ?

हुरि०—त्या वाड्यांत मी पुनः जाईन?

नावही नको त्या गोष्टीचे. पुनः आ-पऱ्या पाशांत मला पकडण्यासाठीं त्या स्त्रोनें आतां कितीही खटपट केली तरी ती व्यर्थ जाणार आहे ती माझ्या-वर कितीही मंत्र घालो; कीं मला कि-तीही भारण्याचा यत्न करो; पालिन-च्या निर्मल व शुद्ध प्रेमापुढे तिच्या सर्व खटपटी व्यर्थ जाणार आहेत.

क्यारो०—तुम्ही अशा निश्चयाने बोलत आहांत हें पाहून मला फारच संतोष वाटतो. असो. माझी गोष्ट मला पुढे सांगू द्या. आणि ती संपली ह्मणजे मी तुम्हाचा तिचे नांव कळवीन. एके दिवशीं संध्याकाळीं तुम्ही स्त्रीचा पोषाख करून चान्सरी गळेंत फिरण्यास गेलां होतां. मीही माझ्या नेहमीच्या तऱ्हेप्रमाणे तुमच्या मागोमाग होतेंच. तुम्ही त्या गळीतून जात असतां कांहीं लोक तुमच्या पाठीस लागून तुम्हाला त्रास देत होते; तेव्हां तुम्ही त्यांच्यापासून आपली मुटका करून घेण्याकरितां तेथील दिवाणी तुरुंगाच्या कोठरींत शिरलां, व मी तुमची वाट पहात बाहेर बसें. पण दोन ताग झाले तरी तुम्ही बाहेर आशां नाही. तेव्हां मला कंटाळा येऊन मी तेथील पहारकरी शिपायाशीं बोलत बसले. तुम्ही त्या दिवशी त्याच जागी राहणार असून तुमची सवत करण्यास फिट्ज हर्बर्टवर्ड व लेडी लोरेशिया लड ह्या आहेत असें त्यानें मला सांगून, तुम्ही सर्व एकाच खोलींत निजणार हेंही त्यानें मला कळ-

विलें. तेव्हां तुमच्यावरचा सूड उगविण्याचा आपला हेतु साधण्यास ही नवीनच युक्ते आपणास सांपडली असे मला वाटून मी फार्लॅन राजवाड्याकडे गेलें; व तेथे एकंदर हकीकतीची थोडक्यांत चिठ्ठी लिहून ती राजपुत्राकडे पाठविली. परंतु युवराजजींनीं पहाटचा दोन वाजेपर्यंत वाड्यांत आठे नाहींत; आणि आल्यावर माझी चिठ्ठी त्यांच्या हातीं पडली तरी ते बाहेर पडले नाहींत तेव्हां मी परत आपल्या वाड्यांत गेलें; आणि सकाळीं सात वाजतां पुनः तुमच्या कोठडीजवळ येऊन समोरच्या एका काफीवाल्याच्या दुकानीं बसलें नऊ वाजण्याच्या सुमारास डेव्हनशायरच्या व्हेसेस व डेसबरोच्या कौंटेस अशा दोघीं तेथे आल्या; आणि त्यांच्या मागून लवकरच राजपुत्राची स्वारीही तेथे आली. त्यानंतर थोड्याच अवकाशानें तुम्ही व डेसबरोच्या बाई साहेब बाहेर पडलां; आणि तुमच्याशी वागण्याच्या त्यांच्या तऱ्हेवरून तुम्ही स्त्रीच आहांत असे त्यांना वाटत असल्याचें मीं ताडलें, तुम्ही दोघेजण डेव्हनच्या बाईसाहेबांच्या येथे गेलां; आणि तीन दिवस तुम्ही परत आलां नाहींत. तेव्हां तुमच्या प्रियकरणानें आपलें जाळें पुनः पसरून त्यांत तुम्हाला घेरलें, अशी माझी कल्पना होऊन मी तुमच्या रतिमंदिरांत पुनः आलें. त्या वेळीं तुम्ही तेथे दुखणाईत पडलां असून, ती कौटाळीण तुमच्या शेजारीं बसली होती; व तुम्हास अगदीं बस करून

टाकण्याच्या हेतूनें तिनें, आपली करामत खर्ची घालण्याचा क्रम सुरू केला होता व तुम्ही अशक्त झाले असल्या कारणानें तिच्या यत्नास यशही तावडतोंव आलें. तिच्या सर्व अटीं तुम्हीं कबूल केल्या; व पालिनची आणि तुमची समजी होण्याचा सभव अगदींच कमी व्हावा ह्या हेतूनें तिनें तुम्हास डेव्हनशा-य पाठविण्याचा विचार केला असतांही तुम्ही त्यास रुकार देऊन लंडन सोडून निघून गेलां.

झोरि०—त्या वेळीं मी अगदीं वेडावून गेलों होतो. मला विचारच करितां येत नव्हता. तिनें पसरलेल्या जाळ्यांत मी पुरा सांपडलों होतो. पण आमचें जें भाषण तेथे झालें तें तूं सगळें एकलेंस काय ?

क्यारो०—होय, सारें भाषण मीं ऐकलें. आणि सुरू झालेल्या त्या भानगदीपासून आपणास पुरा सूड उगवून घेतां येईल असा मीं सुमार बांधला. त्या बाईसाहेब कोण आहेत हें आपणास ठाऊक असल्याबद्दल त्यांची खात्री कावी ह्या हेतूनें मीं, पलंगाभांवतालीं सोडलेल्या पडद्यांचा एकेक तुकडा फाडून घेतला. असो. तुम्ही डेव्हनला गेलां व लवकरच मलाही बोलावून घेतलें. तेथे तुमची प्रियकरिण तुम्हाला वरचेवर भेटत असे. आणि ह्या भेटी घेण्यासाठीं तिनें गांवाबाहेरील एक घर भाड्यानें घेतलें असून, त्या ठिकाणीं तुम्हाला तिचा उंच बांध्याचा हुजऱ्या डोळे

वांघून नेत असे. पुढे तुमचा मजवर पूर्ण विश्वास वमून तिजशीं लग्न लावण्याचा तुमचा वेत ठरचा आणि त्याजवदलची तयारी करण्यास तुम्ही मला लंडनला परत पाठविले तुमचे व तिचे लग्न न होऊं देतां आपणाशींच तुमचे लग्न लावून घेऊन पुरा सूड उगवावा असा माझा हेतु होता; आणि लग्नाच्या दिवशीं तो चोर जर आला नमता तर माझा डाव सिद्धीस गेला असता हे तुम्ही कबूल कराव. माझा डाव फसल्यामुळे ब्रेस्वार्डच्या वाड्यांतून मी पळून गेल्यानंतर त्या तुमच्या कौटाळणीला मी पत्र लिहिलें; व तिनें पुनः तुमचे नांवही घेऊं नये; आणि तुमची पुनः भेट घेण्याची तिनें खटपट केली तर मी तिचे नांव प्रसिद्ध करून तिचा पुरा दुर्लौकिक केल्याशिवाय राहणार नाहीं, अशी तिचा धमकी दिली. तिचे सर्व गुप्त प्रकार मला ठाऊक असल्यामुळे माझी मर्जी मोडण्याची तिची छाती नव्हती. व तुमचे आणि तिचे लग्न झाले असतां जार्ज बुडफा इवर वजन घालून तुम्हावरील फिर्याद ती त्यांजकडून काढून घेवतील हे मला होऊं द्यावयाचे नव्हते. तात्पर्य, पुरा सूड उगविण्यासाठीं जी जी म्हणून युक्ति योजतां येईल ती ती योजण्याचा माझा संकल्प ठरला होता. पण आतां मी मरावयास टेकले आहे! आतां तसा हेतु धरणे अति नीचपणाचे काम आहे अशी आतां माझी खात्री झाली आहे. तुमच्या हातून माझे पुष्कळ अपराध

झाले आहेत हे खरें; परंतु त्यांच्यावदल सूड उगविण्याची इच्छा मी धरावी हे महत्पाप होतें. असो. झाले तें झाले. आतां तुम्ही मला क्षमा करा, आणि मीही तुम्हाला करतें पण माझे हाक्यांवर अंधारी येत चालली आहे, माझी शक्ति नष्ट होऊं लागली आहे, आणि आतां मी मरणार असें मला वाटत आहे. ह्यासाठीं तुम्ही आपले तोंड मजजवळ आणा, मला तुमचा शेवटला मुका प्रेमानें घेऊं द्या; आणि मी तुमच्या प्रियकरणीचे नांवही तुम्हाला सांगतें.

लार्ड फ्लोरिमेलनें आपले डोके वांकवून तोंड तिजजवळ नेले; व तिनें त्याचा मुका घेऊन त्याच्या प्रियकरणांचे नांव त्याच्या कानांत सांगितले. इतके होतांच तो वेशुद्ध पडली.

ह्याच सुमारास डाक्टर तेथें आला व त्यानें तिची प्रकृति पाहून तिला शुद्धीवर आणण्यासाठीं कांहीं औषध दिले तो जगण्याची कांहीं आशा आहे कीं नाहीं असें फ्लोरिमेलनें डाक्टरास विचारले. परंतु कांहीं वेळ जरी तिला शुद्धीवर आणतां आले तरी ती जगण्याची विलकूल आशा नाहीं असें तो म्हणाला.

त्याच्या तोंडचे हे शब्द ऐकतांच लार्ड फ्लोरिमेलला अतोनात दुःख झाले. तिचे सर्व सौंदर्य कायम होतें त्या वेळीं त्यानें तिला उराशी घट्ट धरून आलिंगन दिले होतें; आणि तीच आतां त्याच्यापुढें मरणकाळच्या

वेदनांनी व्याकुळ झालेली पडली असून, हा प्रसंग तिजवर आपणामुळेच आला असे त्याचे त्याला वाटू लागले होते. आपण तिचे कौमार्थ्य भ्रष्ट करून तिला भटकावयास लावले नसते तर ती शुद्ध राहिली असती; व मग तिजवर नानाप्रकारचे प्रसंग आले नसते, किंवा अशा उदास ठिकाणी भयंकर रीतीने मरण्याचा प्रसंग आला नसता असे त्यास वाटून तो फार खिन्न झाला.

कृत कर्माचा लार्ड फ्लोरिमेला पश्चात्ताप झाला इतकेच नाही; तर आपण तिचे सर्वस्वी नुकसान करून तिला मृत्यूच्या दार्वेत पोहोचविले असतांही तिने आपल्या सर्व अपराधांची आपणास क्षमा करून आपणावर पुनः प्रेम ठेवले, ह्यामुळे त्याचे अंतःकरण सद्गदित होऊन, ते प्रेमविकाराने अगदीं भरून गेले. त्याच्या डोळ्यांतून अश्रु वाहू लागचे; आणि डाक्टराकडे पाहून तो कंठ दाटून आला असतांही ह्याला: “ डाक्टर, योजवतील तेवढे उपाय योजा, आणि आणखी धोडे तास तरी ह्या गरीब पोरोला वांचवा. हिला भेटावयास मी पुनः उद्यां येईन. ”

डाक्टराने त्याला तसे करण्याबद्दल आश्वासन दिले, आणि लार्ड फ्लोरिमेला अत्यंत कष्टी अंतःकरणाने तेथून बाहेर पडला.

बाहेर पडत असतां त्याच्या मनाची जी स्थिति झाली होती तिजमुळे

आपली पूर्ववृत्ति पालटून आपण अगदीं वेड्याच्या वृत्तीचे पुरुष बनलों आहोंत असे त्याचे त्यालाच वाटले.

भाग २२५.

खून करणारीण.

ऐन मध्यरात्र झाली असून तुरुंगा-शेजारील देवालयाच्या घड्याळाचे बाराचे ठोके ब्रेसवार्डने ऐकले, आणि मोजले. पण ते ठोके पुरे होऊन त्यांचा आवाज बंद होताच पूर्वीच्याही पेक्षा जास्त सामसूम झाले असे तिला वाटले, आणि अंधेरही अगदीं गर्द पडल्यासारखा भासला. पराकाष्ठेची भीति वाटण्यासारख्या विचारांचे ह्या वेळी तिच्या हृदयांत जसे काहूर उठले होते. गर्द काळोख पडला होता तरी तिला आपल्या खोलींत नानाप्रकारच्या आकृति दिसत होत्या; आणि चोहोंकडे अगदीं सामसूम होते तरी तिला ह्या आकृति बोलत आहेत असे भासत होते.

ब्रेसवार्डला ज्या कोठडींत कोंडले होते तिच्या भिंती दगडी असून फारच जाड होत्या; व तुरुंगाच्या इतर भागांत कशाची व कितीही गडबड झाली असती तरी तिचा लेशही तिच्या कानावर गेला नसता. त्याचप्रमाणे ह्या भिंतींतून उजेडाचे किरण आंत जाण्याचा विलकूल संभव नव्हता.

ब्रेसवार्डने क्यारोलाईनला जखम केल्याला ह्या वेळी बारा तास झाले

असून तिला आलेला राग आतां पार नाहीसा झाला होता; आणि त्याच्या जागी विलक्षण दुःख आणि पश्चात्ताप ह्यांनीं आपलें ठाणें दिलें हेतें. तिनें **क्यारोलाईनला** जखम केल्यापासून ह्या वेळपर्यंत तिजवरील पहारेकरी तीन वेळां तिजकडे आला होता; व तो ज्या ज्या वेळीं आला त्या त्या वेळीं “**क्यारोलाईनचे** कसें काय आहे ?” असा प्रश्न तिनें मोठ्या उत्कंठेनें त्याला विचारला. परंतु “**फार झालें** तर ती थोडे दिवस जगेल असें डाक्टराचें ह्मणणें आहे.” असे प्रत्येक वेळीं त्यानें तिला उत्तर दिलें; ह्यामुळे तिची निराशा होत गेली, व ती अतोनात कष्टी झाली. आपण स्त्री असतांही आपण खून केला हें तिच्या मनांत येऊन ती दुःखानें विव्दल झाली. ‘खून’ हीं अक्षरे तिच्या तोंडावाटे बाहेर पडनात; पण मनांत तीं आल्यावांचून रहात नसत. आपल्या घोर पातकांमुळे सूर्याचीं किरणे, चंद्राचे चंद्रणे, आणि ताऱ्यांचे तेज हीं लाल पडलीं आहेत असें तिला वाटून आपलें कृत्य अत्यंत अमानुष आहे असें तिचे तिलाच वाटू लागलें.

शेजारील देवालयच्या घड्याळाचे बारांचे ठोके वाजलेले त्या हतभाग्य शिपिणीनें ऐकलें हें आह्मीं वर कळविलेंच आहे. एकेक ठोका मोजत तिनें जेव्हां बारा ठोके मोजले तेव्हां तशा मध्यरात्रीच्या वेळीं चोहोंकडे गर्द काळोख व विलक्षण साममूम असून, आपल्या अंतः-

करणांत अति भयंकर विचारांची सांखी माळ लागली असतांही आपण एकटीच आहोंत ह्याचें तिला पराकाष्ठेचें भय वाटलें. ती उठून बसली, आणि डोळे ताणून पाहूं लागली. तिचे डोळे मणभणूं लागले, आणि मेलेलीं प्रेतें धडग्यांतून बाहेर पडून आपणाभोंवतीं उभीं आहेत अशी तिची कल्पना होऊन, तीं वोलत आहेत असेंही तिच्या मनांत आलें.

परमावधीच्या भीतीनें तिची वृत्ति निश्चल झाली असून तिची जीभ लुळी पडली होती. आणि तिचीं कर्मेद्रिषे आपापलीं कामें करण्यास पूर्ण असमर्थ होती. तिच्या अंतःकरणास यमयातना होत असून, निरनिराळ्या कल्पनांनीं तिच्या मेंदूचें पाणी होत होतें, व सर्वांगास दरदरून घाम सुटला होता. ह्या वेळीं तिची कवटी फोडून कोणी आंतील मेंदूस तापलेल्या लोखंडानें डाग दिला असता, व डोळे काढून त्यांच्या भोकांतून शिशाचा कढत कढत रस अथवा कडकडणाऱें तेल ओतलें असतें; आणि अशा इतर प्रकारांनीं तिचे हाल चालविले असते तरी भोंवतालचीं भुतें उभीं असून तीं आपणाशीं वोलत आहेत असा तिचा समज झाल्या कारणानें तिला ज्या यातना होत होत्या त्यांजपुढें ह्या सर्व यातना तिला तुच्छ वाटल्या असत्या. ह्या वेळीं तिच्या मनांत आलेल्या कल्पना तिला कल्पना वाटत नसून, खरोखरच आपल्याभोंवतीं भुतें उभीं

असून ती आपणाशीं बोलत आहेत असा तिचा ग्रह झाला होता त्या तुहंगांत फाशीं दिलेले शेंकडों गुन्हेगार आपल्या धडग्यांतून वर येऊन आपणास आपली शिक्षा सांगत आहेत असा तिचा समज झाला. आणि पूर्वीची निश्चलता नाहीशी होऊन ती जागच्या जागीच आपल्या अंगाळा आळेपिठे देऊं लागली. ती आपल्याच ओठांना इतकी चावली की, त्यांतून रक्त वाहू लागलें; व आपलीच नखें आपल्याच हातांत खुपसून तिनें त्यांचें रक्त काढलें!

आपल्याभोंवतीं उभ्या राहिलेल्या भुतांच्या गळ्यांतून फासाच्या दोऱ्या कायम असून, गळा दावल्यामुळें होणाऱ्या वेदना तीं अद्यापिही भोगित आहेत असा ब्रेसवाईला भास झाला. तसेंच, ह्या भुतांतील सर्वांच्या पुढेचें भूत आपणाशीं बोलत आहे असें तिला वाटून, एकाद्या भयंकर सापानें तिला विळखा घातल्याप्रमाणें तिची स्थिति झाली व ती लटलट कांपूं लागली.

ते भूत तिला असें हणालेसें वाटलें कीं, “तुझे स्वागत करण्याठीं आम्ही आपल्या धडग्यांतून उठून आलों आहोंत. आतां तुझी वेळ भरली असून, जगांतील लोकांशीं आतां तुला कांहींच कर्तव्य नाही. तुझे धडगें आतां तयार झालें असून, अभिकुंडांतील ज्वाळा धडाडत आहेत; व यमपुरींतील कीटक तुला दंश करण्यासाठीं आपले दांतांना धार लावीत आहेत. लवकरच तुझ्या गळ्याला फास बसेल

आणि लवकरच तुझे प्रेन पेटित घालून तिजवर मती लोटतील. ”

पहिल्या भुताचें बोलणें संपल्यावर दुसरें भूत तिजशीं बोलू लागलें आणि त्यानेंही तिचा पहिल्याप्रमाणेंच धमकी दिली. नंतर तिसऱ्यानें व त्याच्या मागून चवथ्यानें मरणानंतर तिचे कसकसे हाल होणार हें सांगितलें—अथवा त्यांनीं तिला सांगितलें असें भासलें—आणि ती फारच भयाली व तिनें हळूच किंकाळी फोडली.

पण ही किंकाळी तिनें मारतांच तीं भुते तिच्या जवळ आलीं, आणि त्यांच्या अंगांतील ज्वाळा निवू लागल्या. ह्या ज्वाळा आपल्या अंगाळा लागत आहेत असें तिला वाटून ती फारच भयाली आणि तिनें मोठ्यानें किंकाळी फोडली. पण ही किंकाळी तिच्या तोंडांतून फुटतांच तिला जाग्रतींत जें स्वप्न पडत होतें त्यांतून ती मोकळी झाली. तिच्या दृष्टीस पडलेलीं सर्वां भुते नाहीशीं झालीं; आणि एक मिनिटभर ती पूर्ण शुद्धीवर येऊन तिच्या अंगांतील रक्त तिच्या शरीरांतून जलदीनें वाहू लागलें. तिनें आपल्या कपाळाचा घाम पुसला आणि आपणास नुसता भास झाला अशी तिची खात्री झाली. तरी झालेला भास फारच भय वाटण्यासारखा होता हें तिनें ओळखलें, व पुनः भीतीनें तिला पुरें घेरलें. मनुष्यप्राण्यांचीं शतावधि वर्षांचीं दुःखें तिजवर एकदम कोसळलीं

असें तिला झालें आणि तो पुनः विचारांत गढून गेली.

ती आपल्याशींच म्हणाली: “ हाय हाय ! केवढा तरी प्रसंग मी आपणावर ओढवून घेतला आहे ? पूर्वी मी किती सुखांत होतें ? आणि आज मी किती तरी दुःखांत आहे ! पूर्वी मी राजपुत्राची प्यारी होतें, ह्या राजधानितील सर्व सरदारांची मी लाडकी होतें; आणि मी इतकी श्रीमान् व सुरेख असतांही आज भयंकर तुरंगांत पडलें आहे ! पण मी खास तुरंगांत पडलें आहे, कीं ही माझी कल्पना आहे ? नाही; ही माझी कल्पना नाही. माझ्या हातून भयंकर गुन्हे घडले आहेत, माझ्या हातून खून झाले आहेत, आणि मला फांशी जावें लागेल. देवा ! देवा !! किती तरी भयंकर प्रकार हा ! मला पूर्वीचीं सर्व सुखें आठवतात. मीं युजिन मांट गामगिला घेऊन आपल्या पलंगावर निजलें होतें तें मला आठवतें त्या रात्री माझ्या खोलींत माझा नवरा आला आणि त्याचें व माझे झालेले वोलणें युजिननें ऐकलें. आणि तेव्हांपासून तो पुनः मजकडे आला नाही. माझ्या नवऱ्याची व युजिनची झोंबी झाली; आणि युजिननें माझ्या नवऱ्यास खाली लावून दिलें. देवा ! ह्या गोष्टींची आठवण मला पुनःपुनः कशाला होते ? पण तीच आनंदाची शेवटची रात्र ! तेव्हांपासून माझ्या हातून अनेक अपराध घडले आहेत. मला विचार करावयास वेळच सांपडला नाही.

मीं भयंकर गुन्हे केले आहेत, आणि मला फांशी जावें लागेल. पण “ फांस ” हा भयंकर शब्द माझ्या कानांत कोणीं सांगितला ? हां, आठवलें आतां मला. तीं मुर्ते आलीं होती. त्यांनीं सांगितलें मला मी फांशी जाणार झणून. काय ? माझे थडगें तयार झालें आहे ? मेल्यानंतर मला घालावयाचे कपडे शिवून ठेवले आहेत ? माझ्या प्रेताची पेट्टी ठोकून तयार ठेवली आहे ? आणि मी फांशी जाणार ? नाही, मी तशी मरणार नाही. मला वांधून न्यावें, मला फांसावर चढवावें, माझ्या गळ्याला फांस घालावा, आणि हजारों-लाखां-लोकांनीं मला फांशी दिलेलें पहावें ही गोष्ट मी होऊं देणार नाही. नाही, मी फांशी जाणार नाही-पूर्वीचीं सुखें मला पुनः भोगतां येतील काय ? पण ही आशा आतां व्यर्थ आहे. तरी मी फांशी जाणार नाही-मी तशी अप्रतिष्ठा सोसणार नाही ! ”

ह्या विचारांनीं त्या शिंपिणीचें मन अगदीं वेडें होऊन गेलें. दुःख, निराशा, उद्वेग आणि गर्व ह्यांनीं तिचें अंतःकरण शतधा विदीर्ण झालें. ती आपल्या जागेवरून उठली आणि आपल्या खोलींत फेऱ्या घालूं लागली. ह्याप्रमाणें फेऱ्या घालीत असतां ती एका खुर्चीला आडखळली आणि पडली. पडल्यावर तर तिचें दुःख अधिकच वाढलें. तिला जीव नकोसा झाला. पण नाही, जीव नकोसा झाला नाही.

फांशीं जाण्याचें टाळलें तर आणखी जगावें असें तिला वाटत होतें, आणि ती अगदीं वेडावून गेली.

तिनें करावें तरी काय ? तिला कांहीं आशा होती काय? तिची शिक्षा टळण्यासारखी होती काय ? पण ह्या सर्व प्रश्नांचें तिच्या मनानें तिला नकारार्थी उत्तर दिलें. तिची फांशी टळण्याची आशा नव्हती. तिचे गुन्हे भयंकर होते; आणि त्यांजवढल तिला शिक्षा झाल्याशिवाय राहण्याचा संभवच नव्हता. पण तशी शिक्षा भोगण्याची तिची अगदीं इच्छा नव्हती. तिचें सर्वांग तप्त झालें, तिचें डोकें फिरूं लागलें, आणि आपली शिक्षा भोगण्याचा प्रसंग आपणावर येण्यापूर्वीच आपण मरावें असा तिच्या मनाचा निश्चय झाला. तिला विचार ह्मणून करावा असें वटेचना. एकाद्या पिशाचानें तिला घेरल्यासारखें झालें, आणि ती आत्मघाताचा विचार करूं लागली.

तिनें आपल्या पोषाखांतील आंतील पदर काढले, आणि त्यांचे तुकडे तुकडे केले; व वरील पोषाख नीट सांवरून कापलेल्या तुकड्यांची दोरी वळली. तिचे हात थरथर कांपत होते—तिचें सर्वांग लटलट हालत होतें—तिचें डोकें तापून गेलें होतें—काळजाला आग लागून राहिली होती—मन करपून गेलें होतें—तरी तिनें दोरी वळण्याचें काम शेवटास नेलें.

गर्द काळोख होता तरी त्या शि-

पिणानें खंबीर दोरी वळली. दोरी वळणें झाल्यावर तिला खिडक्यांच्या गजांची व ती जिला आडखळून पडली होती त्या खुर्चीचा आठवण झाली. लागलीच तिनें ती खुर्ची खिडकीजवळ आणली; आणि फास तयार करून तो आपल्या गळ्याभोंवतीं घातला; व दुसरें टोक गजाला बांधलें, व आत्महत्येची पूर्ण तयारी केली !

पण ही तयारी झाल्यावर पुनः तिच्या मनांत विचार आले. आपण अतिशयच वाईट गुन्हा करणार असें तिच्या मनांत येऊन तो विचार सोडून द्यावा असा तिनें निश्चय केला.

पण ह्याप्रमाणें तिचा विचार होतो तो शेजारील देवालयाच्या घड्याळांत एकाचा ठोका पडला. तो आवाज कानांनीं पडतांच तिच्या मनाला एकदम धक्का बसल्यासारखें झालें; आणि तसा मनाला धक्का बसतांच तिचे पाय लटपटून खालील खुर्ची पलीकडे सरली. त्याबरोबर ती अधिकच घाबरली, आणि तिची धडपड जास्तच सुरू झाली; व त्या धडपडींत पायांखालची खुर्ची उपडी पडून वाई लोंबू लागली ! फास आवळत चालला, आणि श्वास कोंडल्याच्या वेदना होऊं लागल्या. तिनें फास तोडण्याचा यत्न केला; परंतु दोरी फारच खंबीर होती. ती सोडावा ह्मणून तिनें यत्न केला. परंतु तोहां व्यर्थ गेला. भितीबर चटून आपला भार कमी करावा, अशी तिनें खटपट केली; परंतु तोही व्यर्थ गेली.

गळ्याला फास बसत चालला; श्वास कोंडला; आणि मरणकाळची धडपड सुरू झाली. ही तिची धडपड फारच भयंकर होती. परंतु ती फार वेळ चालली नाही. एका मिनिटाच्या आंत सर्व धडपड बंद झाली. आणि थोड्याच अवकाशांत त्या दुष्ट कृत्येचे प्राणोत्क्रमण झाले.

पहाट झाल्यावर पहारेकरी दार उघडून आत आला, आणि पाहू लागला. तो ब्रेसवार्ड खिडकीच्या गजाली लोंबत असून थंडगार पडली आहे असे त्याला दिसले. लागलीच त्याने दोरी कापून तिला खाली उतरवून घेतले, व डाक्टराला बोलावणे पाठविले. त्याने परीक्षा केल्यावर, मेल्याला बरेच तास झाले असावे, असे त्याने अनुमान बांधले.

भाग २२६.

मांड गामरीची भेट.

ब्रेसवार्डने जीव दिल्यानंतर जो दिवस उजेडला तो मेच्या ३१ व्या तारखेचा दिवस होता. मांड गामरीच्या अर्लने बेलंडमच्या बार्डसाहेबांवर लावलेल्या फिर्दाद्याच्या संबंधाने कोर्टाच्या शिरस्तेदाराकडून ह्या दिवशी न्यायाधिकाकडे एकंदर टांचण धाडावयाची ही तारीख होती; आणि ह्याच टांचणाच्या धोरणाने एकंदर प्रकरणाचा निकाल व्हावयाचा विशेष संभव असल्यामुळे कित्येक वर्षे चाललेल्या त्या फिर्दादी-

चा त्या दिवशी निकाल व्हावयाचा होता हटले तरी चालेल.

ह्या दिवशी अर्ल फारच पहाटे उठले आणि आरशांत आपले प्रतिबिंब पाहून आपणाशीच हणाले: "आज माझे तोंड अगदी सुकलेले दिसते खरे; तरी बहुतेक रात्री झोप आली नसतां व जी थोडी आली तिजमध्ये भयंकर स्वप्न पडली असतां तोंड जितके सुकून जावे त्यापेक्षां माझे तोंड कमी सुकले आहे."

इतके आपणाशी बोलून तो पोषाख चढवू लागला. पण ते काम करित तो पुनः आपल्याशीच बोलू लागला. "हे काय? आज मला इतकी हुरहुर कां वाटते वरें? माझी छाती दडपल्यासारखी होत आहे. माझा हात कांपत आहे. असे कां व्हावे? मला आत्ता पडलेल्या स्वप्नांमुळे मला इतकी भीति कां वाटावी? मी केलेल्या कृत्यांचा कोणालाही सुगावा लागणार नाही. फर्नादा माझ्या वाजूची पत्नी आहे. माझी फिर्दाद मी जिंकणार अशी रिगडनची खात्री आहे. मी इतके कां व्हावे? काय जी भीति वाटते ती त्या रात्री मजकडून मूर्खपणा झाल्याच्याची वाटते. किती तरी मी मूर्ख! किती तरी अधीर! कशाला घेतला मी तो तिचा पोषाख? कां गुतलो मी त्या जखिणीच्या जाळ्यांत? तिजजवळ मी आपली हकीकत सांगितली हा शुद्ध गाढवपणा झाला माझा! मजजवळून सारी वातमी काढून घेऊन

फायदा काय तो बेलंडनच्या वाईचाच आहे. पण त्या रात्रीची तो खेळ खेळण्यास शिकलेली बायको लास असेल काय ? ”

अर्ल ह्याप्रमाणे आपणाशीच विचार करीत असतां त्याचा जामदार त्याजकडे आला. आपला धनी इतक्या लवकर उठला ह्याचे त्याला नवल वाटले व तो ह्मणाला: “ सरदारसाहेब, आत्तांशीं सात वाजले आहेत. ”

अर्ल—होय, मला आहे तें ठाऊक. पण आज मला झोंपच येईना, ह्मणून मी उठलों. नेहमीच्या वेळेपेक्षां तूं आज माझ्या खोलींत एक तास आधीं कां आलास ?

जामदार—साहेब, आपली भेट घेण्यासाठीं चापमन नांवाचा कोणी बेलंडनचा पाथरवट आला असून आपली तावटोव भेट झालीच पाहिजे असें त्याचे ह्मणणे आहे.

आलेला मनुष्य कांहीं तरी घाईत वातमी सांगावयासाठीं आला असावा अशी अर्लची पक्की खात्री होऊन त्याच्या काळजास घरे पडले; व तो ह्मणाला: “ वधू दे त्याला खाली; आलोंच मी तुझ्या पाठोपाठ. ”

हा निरोप सांगावयास जामदार त्या पाथरवटाकडे गेला; आणि अर्लही आपला पोषाख घाईघाईनें आटोपून खालीं माजघरांत चापमन त्याची वाट पहात होता, तेथे त्याला जाऊन भेटला.

माजघरांत येऊन दार लावल्यावर अर्ल ह्मणाला: “ कां नाईक, तुम्ही

इकडे कां आलां ? कांहीं कमी जास्त आहे कीं काय ? ”

चाप०—सरकार, भिण्यासारखें कांहीं नाही. तीन महिन्यांपूर्वी तळघराचा दगड काढण्यास सरकारच्या मुखत्यारांनीं मलाच कां सांगितले हें गांवांतील कोणासही ठाऊक नाही. पण सरकार, गांवांत कांहीं कमी जास्त झाले असतां आपणास येऊन तावडतोव कळवावे असा सरकारचा हुकूम आहे. ह्मणून मी परवां रात्री निघालों आणि दोन रात्री व एक दिवस सारखा गाडीवर असून आतांच—एक तास झाला—शहरांत आलों. सरकार, पर्वा वाईसाहेब गांवीं आल्या होत्या, व त्यांनीं तळघर उघडले असून दप्तराचीही तपासणी केली. वाईसाहेबांचा हुज्या त्याच दिवशीं भाड्याची गाडी करून दुसऱ्या कोठें गेला. पण तो कोठें गेला हें मला माहित नाही. त्यांची कुळंबीण मार्गरेट मजकडे आली; आणि मजशीं गोड गोड बोलून तळघराचा दगड उलथण्याचे काम मलाच सरकारच्या मुखत्यारांनीं कां सांगितले हें ती मला विचारूं लागली. तिच्या यजमानीन रूप पैसेवाली असून तिचा पक्ष घेतील त्यांचे ती चांगले कल्याण करील असेंही ती ह्मणाली. पण मी तिला कांहींच पत्ता लागूं दिला नाही. तेव्हां ती बायको रागावल्यासारखें तोंड करून निघून गेली.

अर्ल—ह्याचा काय अर्थ वरें ? त्या वाईसाहेबांना काय वाटले ?

चाप०—काय वाटलें न कळे. वाकी मी मनांत आणलें असतें तर आपण मजकडे आलां होतां; आणि आपल्या मुखत्यारानें मला तळघराचा दगड उखळण्यास सांगितलें तेव्हां त्याचा चुना नवीन वसविल्ल आहे हें माझ्या लक्षांत आलें असतांही ती गोष्ट कोणापाशीं बोलूं नये इतकें मला आपण सांगितलें, एवढीच ना वातमी मजकडून त्यांना मिळाली असती? परंतु दगड आपण किंवा आपल्या सांगण्यावरून कोणी तरी काढला असावा अशी माझी पक्की खात्री झाली होती. आपण मला चांगलें वक्षिस्त दिलें होतें ह्मणून ती गोष्ट मी कोणापाशींही बोललों नाहीं. असो. वाईसाहेब, दगड उखळल्यावर आंत गेल्या. तेव्हां तेथें त्यांच्या नवऱ्याचें प्रेत उघडें पडलें त्यांच्या दृष्टीस पडलें. पेटीचें दार उघडेंच होतें; आणि त्या प्रेतावरून तेथें कोणी कांहीं टीकाही केल्या. त्या टीका वाईसाहेबांना आवडल्या नाहींत आणि त्या बाहेर आल्या.

अर्ल—काय टीका केल्या?

चाप०—तें प्रेत पुष्कळ कुजलेलें असून हिरवें निळें पडलें होतें, ह्यावरून त्या पुरुषाला विषप्रयोग झाला असावा अशी एकानें टीका केली. हे शब्द ऐकतांच वाईसाहेब कावऱ्यावावऱ्या झाल्या; व त्यांनीं तें बोलतांना व्याख्यान दिलें. पण सरकार, वाईसाहेबांचें मार्क्ससाहेबांशीं लग्न झालें त्या वेळीं त्यांना ते मुळींच आवडत नव्हते;

उलट त्यांचा त्यांना फार तिरस्कार वाटत होता, व तिसऱ्याच कोणावर त्यांचें प्रेम जडलें होतें. शिवाय, मार्क्स एकाएकीं वारले, ह्यावरून वाईसाहेबांनींच त्यांना विषप्रयोग केला असावा असें मला वाटतें.

अर्ल०—मलाही तसेंच वाटतें. पण आणखी काय वातमी आहे?

चाप०—आणखी कांहीं नाहीं वातमी. पण मी सांगितलेली वातमी आपणास थोडी तरी उपयोगी पडेल अशी माझी समजूत आहे.

अर्ल आपल्या जागेवरून उठला आणि माजघरांतल्या माजघरांतच इकडे तिकडे फेऱ्या करीत ह्मणाला: “चापमन, तूं मजवरून फारच काळजी वाहत आहेस, ह्यावरून मी तुझा फार आभारी आहे.”

नंतर तो तोंडांतल्या तोंडांत पुटपुटू लागला: “पण पहा, ही जर अशी भयंकर वायको असेल, आणि आपल्या नवऱ्याला विष घालून ठार मारण्याचें काम तिच्या हातून झालें असेल तर बाहेरून सोंवळ्याचा डौल घालून आतून पाहिजे तसे खेळ खेळण्यास ती कधींही कमी करणार नाहीं. आणि त्या रात्री अगदीं वेडा वनून मी आपलीं भयंकर कृत्ये जिला सांगितलीं ती जर तीच असेल तर माझे काय होईल?”

पण अर्लचे ह्याप्रमाणें विचार चालले आहेत तोंच एका नोकरीनें येऊन रिगडनचा कारकून त्याजकडे आल्याची

त्याला वर्दी दिली. तेव्हां चापमनचा नीट बंदोबस्त ठेवण्याविषयी हुकूम देऊन अर्ल कारकुनाला मेटावयास गेला. ह्याच कारकुनाला लार्ड रेमंड मांट गोमरीचा तपास करण्यासाठी वारवुडकशायरमध्ये पाठविऊं होतें हो गोष्ट अर्लला ठाऊक होती; ह्यामुळे तोही काहीं वाईट बातमी सांगेल अशी अर्लला फारच धास्ती पडली होती.

कारकून त्याची वाट पहात बसला होता त्या खोलींत आल्यावर मळलेल्या बाच्या पोषाखावरून तो नुकताच प्रवास करून आला असावा असें अर्लनें ताडलें आणि झटलें: “ वारवुडकशायरमधून तुझी आतांच परत आलां असें दिसतें. भेटला माझा भाऊ तुझाला ? आमच्या पूर्वजांच्या मृत्युपत्रांतील शर्ती पुण्या केल्या का यानें ? ”

अर्लविषयीं कांहीं वेगळ्याच शंका आल्या होत्या तरी सांगादयाच्या बातमीस योग्य अशा स्वरानें तो कारकून झणाला: “ सरदारसाहेब, आपल्या बंधूबद्दल आपण फारच वाईट बातमी ऐकण्यास सिद्ध झालें पाहिजे. लार्ड रेमंड मांट गोमरी हे ह्यापुढें आपणास भेटणार नाहींत—ते जिवंत नाहींत. ”

“ जिवंत नाहींत ? ” अर्ल उद्दिग्धतेनें झणाला; आणि आपलें तोंड झांकून घेऊन तो रडूं लागला; अथवा रडण्याचा मोठाच हुंदका आपणास आला असें यानें दाखविलें.

ती त्याची स्थिति पाहून त्याला

खराखरच फारच दुःख झालें असें त्या कारकुनास वाटून, आपणास नाहक शंका आली अशीही त्याची कल्पना झाली. नंतर हळूच एक तपकिरीची विमूट ओढून तो झणाला: “ सरदारसाहेब, तुमच्या बंधूला मरण फारच भयंकर रीतीनें आलेलें असावें. कोणी दुष्टानें त्यांचा अत्यंत क्रूरपणें खून केला आहे. त्यांना माल्डनच्या शेताजवळील पुलाच्या धक्यांत कोडून त्यांचा निव घेतला. तेथून त्यांचें प्रेत काढलेलें मीं आपल्या डोळ्यांनीं पाहिलें आहे. काल सकाळींच आठ वाजण्याच्या सुमारास त्यांचें प्रेत बाहेर काढलें. तो दुःखकारक प्रकार पाहण्याला त्या वेळीं बेलंडनच्या बाईसाहेब होत्या. आणि तो तसा प्रकार मी मरेपर्यंत माझ्या डोळ्यांपुढें सारखा घेत जाईल. ”

अर्ल अगदींच त्रासल्यासारखा होऊन झणाला: “ काय! बेलंडनच्या बाईसाहेब तेथें होत्या ? ”

अर्लला विशेष दुःख झालें व तो असा त्रासला असें पाहून कारकून म्हणाला: “ होय सरदारसाहेब, त्याही तेथें होत्या. पुलाच्या धक्याच्या पोकळींत नाणीं पुरण्याचे वेगळे विधि ठहावयाचे होते; व ते केलेच पाहिजेत असें ठरवून ते करण्यासाठीं त्या बाईसाहेब तेथें आल्या आणि धक्याच्या पोकळीवरील दगड काढण्याचा त्यांनीं हुकूम दिला. त्यावरून तो दगड उखळला, तीं सातून कुजट घाण आली. ती कशाची हें मंडळी पाहूं लागली; व शेवटीं आपल्या बंधूंचें प्रेत बाहेर काढण्यांत आलें. ”

हात घट्ट आवळून मोठ्या दुःखाच्या स्वराने अर्ल हणाला: “ देवा देवा ! माझ्या आईला ही बातमी कळली तर तिचे काय होईल ? ती प्राणच देईल. पण अहो कारकूनजी, तें प्रेत बाहेर काढल्यावर बेलंडनच्या नाईसाहेबांची कशी काय स्थिति झाली ? आणि माझ्या भावाचे प्रेत पाहिल्यावर जवळच्या लोकांनी काय तर्क केले ? ”

कार०—सरदारसाहेब, प्रेत पाहतांच नाईसाहेबांना फारच दुःख झालें. मांट गामरीच्या घराण्यातील सर्व मंडळी त्यांची शत्रु असतांही तुमच्या बंधूबद्दल त्यांना फार वाईट वाटलें. पण त्यांत नवल नाही. त्यांचा स्वभाव फारच चांगला आहे. जवळच्या लोकांनाही फार वाईट वाटलें. आणि ज्या दिवशी सकाळी त्या पोक्रळीच्या तोंडावरचा धोंडा खाली पडला होता त्याच दिवशी त्याच वेळीं एका मजुराने एक धरगुती गाडी दूर अंतरावर पाहिली होती असें तो हणाला. धोंडा कामगारांनीं मुद्दाम वर टांगून ठेविला असतांही खाली पडला, ह्यावरून त्या गाडीशीं आणि धोंडा पडण्याशीं कांहीं तरी संबंध असला पाहिजे.

कारकूनाने हें बोलणें संपतें तोंच एका नोकराने आंत येऊन लार्ड फ्लोरियेल बाहेर आल्याची आपल्या धन्याला वर्दी दिली.

ही बातमी ऐकतांच अर्लचा अधिक-च गोंधळ झाला, आणि तो हणाला: “ लार्ड फ्लोरियेल आणि इतक्या पहाटे आले ? पण आतांच मी खालच्या पहारे-

वाल्याला सांगितलें आहे कीं, कोणाचे विशेष जरूरीचे काम असेल तर त्याला मात्र मी भेटेन. कामाशिवाय कोणासही भेटण्याची माझी इच्छा नाही. ”

पण लार्ड फ्लोरियेलला फारच जरूरीचे काम आहे असें त्या नोकराने सांगिल्यावरून अर्ल त्या जनानी सौंदर्याच्या सरदारास भेटण्यास गेला. त्याची चर्चा ह्या वेळीं काळजीनें अगदीं चूर झालेली असून त्याची वृत्ति पूर्ण पालटली असावी असें त्याच्या तऱ्हेवरून दिसत होतें. लार्ड मांट गामरी येतांच फ्लोरियेल हणाला: “ युजिन, मला तुमच्याशीं फारच जरूरीचे काम आहे; तरी मला फार वेळ लागणार नाही. तुझाला तो माझा काळा हुज्या राव आठवत असलाच पाहिजे. तो हुज्या खरोखरच हुज्या नसून ब्रेसवार्डच्या येथे नौकरीस असलेली फ्यारोलाईन वाल्टर होती. त्या पोरीला जबरदस्त जखम लागल्यामुळे ती अगदीं मरावयास टेकली आहे. तिचा निरोप आल्यावरून काल मी तिला भेटावयास गेलों होतो. तेथे तिनें मला बऱ्याच गोष्टी सांगितल्या आहेत. पुनः आज सकाळींही मी तिला भेटावयास गेलों होतो. ती अद्यापि जीवंत आहे. मात्र ब्रेसवार्डनें रात्री गळ्याला फांस लावून घेऊन जीव दिला. ”

मान्ट०—मेली तर पाल्माल रस्या-वरील शोकदार शिपीण ? राजपुत्राची रांड आणि इंग्लंडांतिल उत्तम उत्तम सरदारांची खेळगडीण मेली ती कुंटीण ? फ्लोरि०—आतां तिजबद्दल चर्चा

करण्यांत काय अर्थ आहे? पण आज मी इतक्या पहाटेस जो येथे आलों तो तुझाला कांहीं गुप्त बातमी कळवावयास आलों आहे. वुरख्यांतील नाच झाला त्या दिवशीं तुझीं एक फारच वाईट गोष्ट केली. पण तिजवडल तुम्हावर रागावून आपला इतक्या दिवसांचा स्नेह तोडावा हें मला रास्त दिसत नाही. असो. त्या दिवशीं तुझीं तेथून गेल्यावर आमच्या त्या प्रियकरणीच्या येथे गेलांच असाल. तेथे गेल्यावर तुमच्या शत्रूला न कळविण्यासारख्या अशा कांहीं गोष्टी तर तिला तुझीं सांगितल्या नाहींत ना ?

संतापानें अगदींच गोंधळून मांट गामरी म्हणाला: “ शत्रूला ! काय म्हणतां तुझीं ? ”

फ्लोरि०—होय, ती कोण आहे हें तुम्हाला ठाऊक नाही. ती तुमची पत्नी वरीण आहे. तिचे नांव मी तुमच्या कानांत सांगतों. मात्र तुझी खऱ्या अन्नूचे गृहस्थ आहांत ह्यासाठीं तें बाहेर फोडूं नका.

असें म्हणून फ्लोरिमेलनें तें नांव त्याच्या कानांत हळूच सांगितलें. तें ऐकतांच मांट गामरी अगदीं भिऊन छटछट कांपूं लागला व त्याचे तोंड काळें ठिकर पडलें. हा प्रकार पाहतांच लार्ड फ्लोरिमेल म्हणाला: “ हं, युजिन, तुझी इतके घाबरलां, ह्यावरून तुझी तिजवडल फारच गुप्त गोष्टी सांगितल्या आहेत; व तिच्या तावडींत तुझी पुरे सांपडलां आहांत असें दिसतें. तसें खरोखरच असेल तर संभाला. ती म्हणजे

नुसती कैदाशीण आहे. दिसावनास फार सुंदर; पण तिच्या तडाक्यांत जो सांपडेल त्याचा ती प्राणच घेईल. ह्यासाठीं संभालून रहा. ”

मांट—सांपडलों आहे खरा मी तिच्या तावडींत. पण तिजवडलचीही एक बातमी मला कळली आहे; आणि तीही माझ्या तावडींत सांपडली आहे.

फ्लोरि०—तरी पण तुझी फारच सावधगिरीनें वागलें पाहिजे. ती फारच पटाईत आहे. बाहेरून शुद्धतेचा डोल घालून ती निवळ कसविणीचीं कामें करीत असते. ती बाहेरून गोड बोलत असतांही गळा कापावयास चुकत नाही. ह्यासाठीं नीट विचार करा.

मांट—काय करावें ? तिच्या खऱ्या स्वरूपाचा पुरावा करण्यासारखी मजजवळ जर सामुग्री असती तर मी तिचे तोंडच बंद पाडलें असतें.

फ्लोरि०—तिच्या दुर्वर्तनाचा प्रयत्न पुरावा करण्यासारखें तुझाला सावन पाहिजे आहे काय ? तुझाला तसा कांहीं पुरावा पाहिजे असेल तर या सरदारणीच्या रतिभंदिसंतील पलंगाच्या व खिडकीच्या पडद्यांचे दोन तुकडे फ्यारोलाईननें कातरून आणलेले तिनें भाज सकाळीं मला दिले. ते मी तुझास देतो. हे ह्या; आणि करा ह्यांचा उपयोग. तुमच्या गुप्त गोष्टी समजून घेण्याची माझी इच्छा नाही. प्रत्येक माणसाच्या कांहीं तरी गुप्त गोष्टी असतातच; आणि तुमच्याही तशा कांहीं असतील. पण त्या तशाच राहूं द्या. माझ्या ऐवजीं त्या

सर्पिणीची भेट. घेण्यासाठीं तुझी मेलीं असें जेव्हां मीं ऐकलें तेव्हांच तुमचें आणि तिचें इतकें वैर असतां तुझी तिच्या हातीं सांपडली, तेव्हां ती तुझ्या भोक्कळें जाऊं देणार नाहीं अशी माझी खात्री झाली. आणि आपल्या हातून होईल तेवढा तुमचा उपयोग करावा असें मनांत आणून मी तुझाला इतक्या सकाळीं भेटावयास आलों. तिच्या दुर्वर्तनाचा पुरावा करण्याचीं तुझाला साधनें पाहिजे होती तींही मीं दिलीं. आज तुझाला तुमच्या फिर्यादीचा निकाल ऐकावयास जावयाचें आहे, आणि मलाही फार काम आहे; ह्यासाठीं मी जातो.

मांट-तुझी आज माझे फारच काम केलें असून तुमचे उपकार मी कधीही विमरणार नाहीं. मी तिच्या तावडींत फारच सांपडलों होतो; पण आतां मला तिची भीति उरली नाही. मी तुझाला आतां येवून जाऊं दिलें नसतें. परंतु माझा भाऊ रेमंड ह्याचा अत्यंत दुष्ट रीतीनें कोणी खून केला असल्याची मला बातमी लागली असून, अद्यापि ती मीं आपल्या आईलाही कळविली नाहीं.

फ्लोरि०-खून ! तुमच्या भावाचा खून ? छिः, आतांच जाऊन तुझी आपल्या आईला ही बातमी कळवा. दुसरीकडून ती तिच्या कळळी तर तिच्या बक्का वसून तिचा प्राणच जाईल. ना तर तुझी तिकडे.

असें म्हणून फ्लोरिमेल त्याचा निरोप घेतला; व मांट गामरी आपल्या आईकडे गेला. तेथें त्यानें तिच्या हळू

हळू सर्व बातमी सांगितली. ती ऐकतांच त्या म्हातारीला अतोनात दुःख झालें; आणि एका क्षणांत तिच्या सर्व तोरा खर्कून उतरला. दुःखानें ती विव्हल होऊन अगदीं वेशुद्ध पडली. मांट गामरीनें डाक्टर आणवून तिची उत्तम व्यवस्था ठेवली; व ती काय बोलते हें लक्ष लावून ऐकूं लागला. परंतु तिच्या आपणाविषयीं कांहींही शंका नाही हें पाहून त्याला समाधान वाटलें. तेव्हां तिच्या डाक्टराच्या ताब्यांत देऊन फिर्यादीच्या संबंदानें शिस्तेशरानें काय लिहिळें तें ऐकण्यासाठीं तो कोर्टांत गेला.

भाग २२७

फिर्यादीचा निकाल.

प्राचीन काळवे इंग्लिश लोक विशेष शहाणे होते अशी निदान हल्लींची समजूत आहे. आणि ह्या शहाण्या पूर्वजांच्या वेळीं मृत्युपत्रांतून चमत्कारिक कलमें दाखल करण्याची वहिवाट असे. मोठमोठ्या स्थावर मिळकतींचा वारसा मिळावेगारांना एकाद्या मठाला कांहीं तरी देण्याची देण्याचें भाग पडत असे; किंवा इतर कांहीं धर्मकृत्य करावें लागत असे. आणि लहान लहान मिळकतींचा वारसा मिळविण्यासाठींही मृत्युपत्रांतलि कलमांच्या अनुराधानें एकाद्या देवाल्यांत होमहवन करावें लागे, किंवा मेल्यांच्या उद्धारार्थ जप करावण्यासाठीं कांहीं रक्कम खर्च घालावी लागत असे. हे सर्व प्रकार रोमन क्याथलिक पंथाचा

देशांत पगडा होता त्या वेळीं होते. परंतु त्या पंधाचा पाडाव होऊन **प्राटेस्टंट** पंधाचें प्रावलय झालें, तेव्हांपासून मृत्युपत्रांतून वेगळ्या प्रकारच्या शर्ती घालण्यांत येऊं लागल्या. पोपचा अधिकार आपण कबूल करणार नाही वगैरे आशयाच्या शपथा घेतल्याशिवाय आपली मिळकत आपल्या वारसांना मिळूं नये, अशी मरणाराची तार्काद असे.

बेल्जियनच्या घराण्यांतिल मुख्य मालकानें तरी पूर्वी अशीच शर्त लिहून ठेवली होती. एलिझाबेथ राणीच्या कारकीर्दींत ह्या घराण्यांतिल मुख्य मालकाला संतति नसून इतर वारसही नव्हते. सवन्न, मांट गामरीच्या अर्लाचा धाकटा मुलगा त्यानें दत्तक घेतला. ह्या मुलाकडे वारसा येऊन तो मालक झाल्यावर त्यानें रोमन क्याथलिक पंधांतिल एका मुलीशीं लग्न लावलें. ह्या दंपत्यास पुढें एक मुलगा झाला. परंतु हा मुलगा थोडा प्रौढ होताच त्याला प्रवास करण्याची अतोनात इच्छा होऊन तो प्रवासाला निघाला. पुढें कित्येक वर्षे लोटलीं तरी त्याजकडून कांहींच पत्र येईना, कीं त्याची बातमी कळना. आईबाप हातारे होत चालले. त्यांनीं पुष्कळ शोध केला; परंतु मुलाचा ह्मणून तपास लागेना. तेव्हां तो मेलाच असावा अशी त्यांची समजूत झाली. शेवटीं त्या अर्लनें आपलें मृत्युपत्र तयार करून, आपला लंडनांतिल वाडा व मिळकत आणि वारधुइक शायरमधील बहुतेक मिळकत मांट गामरीच्या घराण्याला देऊन कांहीं इथमरच्या

घराण्याला दिली; व त्या मिळकती मिळविणारांनीं आपण पोपचा अधिकार कधींही कबूल करणार नाही; व वारधुइकशायर येथील जमिनीवर पूर्वी अंसेलेला मठ पुनः बांधणार नाही अशा प्रतिज्ञा लिहून दिल्या पाहिजेत अशी आपल्या मृत्युपत्रांत शर्त घातली. हे प्रतिज्ञालेख वारसा मिळविणारानें आपल्याला वाविसावें वर्ष लागण्यापूर्वी लिहून द्यावे अशीही अट होती. आणि धाजकडून ह्याप्रमाणें न झालें तर पुढील वारसाकडे हक्क जावा असें ठरविलेलें होतें.

हें मृत्युपत्र तयार होऊन त्या वेळचा अर्ल मेला नाही तोंच त्याचा हरवलेला मुलगा इंग्लंडला परत आला. ह्याला चांच्यानीं पकडून गुलाम केलें असतां हा संधि साधून पळाला व इंग्लंडला परत आला. परत आल्यावर तो आपली मिळकत मागूं लागला. आणि त्या वेळच्या मांट गामरीच्या अर्लनें त्याला कांहीं हरकत केली नाही. ह्यामुळे त्याची मिळकत त्याला मिळून कित्येक वर्षे बेल्जियनच्या घराण्याकडे सर्व उत्पन्न निर्वेध चाललें. पूर्वी झालेल्या मृत्युपत्राची गोष्ट सर्व विसरले; आणि कोणी कांहीं बखेडा केला नाही. परंतु अठराव्या शतकाच्या दुसऱ्या अर्धांत त्या वेळच्या एका हुशार वकिलानें हें मृत्युपत्र शोधून काढून त्याची हकीकत त्या वेळच्या मांट गामरीच्या अर्लला सांगितली. तेव्हां त्याच्या तोंडाला पाणी सुटून त्यानें बेल्जियनच्या अर्लला धमकी दिली. परंतु त्यानें ह्याची आपसांत समजूत पाडून आपल्या उत्प-

नाचा कांहीं भाग झाला देण्याचें कबूल करून व्याप्रमाणें कागदही केला. परंतु हा कागद झाला तोंच मांट गामरीच्या अर्लला रकमेची फारच बखर लागली; सबब बेलंडनच्या अर्लने त्याला रकम देऊन अश्ली मिळकत परत खरेदी घेतली. आणि त्याप्रमाणें कागदही लिहून घेतला. ह्यानंतर सुमारे वीस वर्षांनीं युजिन मांट गामरीच्या बापानें बेलंडनच्या अर्लवर प्रयत्न दावा मांडला; व या गोष्टीला तीस वर्षे झाली असून पुढें असलेल्या कागदपत्रांवरून त्या मिळकतीवर मुख्यत्वे वारसा रेमंड मांट गामरीचाच पोहोचतो असें वादीकडील मंडळीच्या लक्षांत आलें होतें.

मांट गामरीचें घराणें व बेलंडनचें घराणें ह्यांत चाललेल्या फिर्यादीची ह्या प्रमाणें थोडक्यांत हकीकत होती. फिर्याद सुरू झाली तेव्हां बेलंडनच्या तर्फे तक्रार करण्यांत आली कीं, मांट गामरीचे अर्ल व बेलंडनचे अर्ल ह्यांजमध्ये करार होऊन मांट गामरीच्या अर्लनें सर्व दावा सोडला. ह्यावर फर्नांदा इथमरच्या तर्फे अशी तक्रार सांगण्यांत आली होती कीं, ह्या करारानें तिच्या हक्काचा कोणत्याही तऱ्हेचा बाध येत नसून, तो झाला त्या वेळीं बेलंडनच्या उत्पुंनांतील कांहीं भागावर आपला वारसा आहे ही गोष्टही इथमर घराण्यास ठाऊक नव्हती. ही इथमरची तक्रार झाली. मांट गामरीचें पहिल्यानें असें ह्मणणें होतें कीं, पूर्वीच्या करारावरून आपला दावा सोडण्याचा आपल्या

पूर्वजांना हक्क नव्हता. एकंदर मिळकतीची वांटणी पूर्वीच झाली असून सर्व शर्तीही ठरल्या होत्या. तेव्हां नंतरच्या पुरुषांच्या करारामुळे पुढील वारसांच्या हक्कांत बाध येत नाही. ही त्याची पहिली तक्रार होती. परंतु तीन महिन्यांपूर्वी त्यानें अशी तक्रार आणली होती कीं, झालेला करारनामा बनावट आहे. कारण तो करारनामा सन १७४९ मध्ये झाला असून, त्याजवर ज्याची सही झालेली होती तो पुरुष सन १७४३ मध्ये मेला असल्याची शाबिती त्याच्या प्रेताच्या पेटीवर खोदलेल्या सनावरून व जन्ममरणाच्या नोंदीच्या वहीतील आंकड्यांवरून स्पष्ट होत आहे. ह्याप्रमाणें हा करारनामा बनावट आहे असें जरी मानण्यांत येत होतें तरी तो त्या वेळीं मांडत असलेल्या वारसांनींच केला असें कोणाचेंही ह्मणणें नव्हतें.

तारीख ३१ मे रोजीं एकंदर फिर्यादीचें ह्याप्रमाणें स्वरूप असून त्याच दिवशीं शिरस्तेदार ह्या खटल्यासंबंधानें मुख्य न्यायाधिकाकडे आपले टिपण तयार करून पाठविणार होते; आणि त्याप्रमाणें त्यांनीं आपले टिपण तयारही केले होतें. त्यांचें मत मांट गामरी व फर्नांदा ह्यांना अनुकूल असून लेडी बेलंडनचा सर्वस्वी प्रतिकूल होतें. फर्नांदाच्या वकीलानें इथमरच्या तर्फे केलेली तक्रार शिरस्तेदारांना योग्य वाटली होती. मांट गामरीचे घराण्यांत व बेलंडनच्या घराण्यांत कांहीं करार झाला तरी याचा संबंध इथमरच्या वारशाला पोहोचत

नाही असा त्यांचा अभिप्राय होता; व इथमरचा दावा मान्य व्हावा असे त्यांचे ह्मणणे होतें.

लार्ड मांट गामरीच्या वतीने आलेल्या तक्रारीबद्दल त्यांनी आपला असणारा अभिप्राय व्यक्त केला होता की, " पूर्वी झालेला करार खोटा ठरवून त्या लार्डसाहेबांचे सर्व हक्क त्याजमुळे बुडत नाहीत असेच मानले पाहिजे. तो करार झाल्याचा कागद वनावट आहे असे आलेल्या पुराव्यावरून मानण्यास बिलकूल हरकत नाही.

ह्याप्रमाणे आपला अभिप्राय कळवून रेमंड मांट गामरी हजर होत नाही व त्याने मृत्युपत्रांत लिहिलेल्या शर्ती पाळल्याचे शाबीत झाले नाही; सबब लंडन-शेजारील बेलंडन प्रायरीनांवाचा वाडा व इतर मिळकत आणि वारबुडकशायर मधील मिळकतीचा तिसरा हिस्सा युजिन मांट गामरी ह्यांना मिळावा, व त्याच जिल्ह्यांतील मिळकतीचे राहिलेले दोन हिस्से फर्नांदाला मिळावे अशी त्यांची शिफारस होती.

शिरस्तेदार साहेबांचा अभिप्राय ह्मणजे खटल्याचा अखेर निकाल असे जरी नव्हते, तरी मुख्य न्यायाधीशाचा निकाल बहुधा त्याच्याच धोरणाने व्हाण्याचा असे असल्यामुळे प्रतिवादीच्या वकीलाला मांट गामरी व इथमर ह्यांनी तंट्या जिक्रला असे वाटत होतें.

भाग २२८.

पहिला प्रसंग.

निकाल झाला त्याच दिवशी सायं-

काळी चार आणि पांच ह्यांच्या दरम्यान लार्ड मांट गामरी आणि त्याची सुंदर भाचीलेडी होल्डनेस अशी दोघे-जण बेलंडन प्रायरीच्या दरवाजाजवळ गाडीतून उतरली. गाडीतून ही मंडळी उतरतांच दरवाजावरील नोकराने त्यांना आंतील दिवाणखान्यांत नेले; आणि आपली यजमानांन त्यांना मेटावयास लक्करच घेईल असे सांगून तो निघून गेला.

तो नातांच लार्ड मांट गामरी आपल्या रूपसंपन्न भाचीला ह्मणाला: " फर्नांदा, आपल्याला मार्चिआनेमने कां बोलावले असावे बरे? आपल्यावर कांहीं घोरपड आणावयाचा तर तिचा हेतू नाहीना ? "

फर्नांदा-हें पहा युजिन, आपल्याला बाईसाहेबांनी कां बोलावले हा प्रश्न तुम्ही मद्यांपासून शंभर वेळा मज्जा विचारला असेल, परंतु तो आणखी शंभर वेळां जरी विचारलात तरी कांहींही उपयोग नाही. आतां आपणांवर घोरपड आणावयाचा तिचा हेतू असेल असे ह्मणतां, तरी मला तसे वाटत नाही. त्यांचा तसा हेतू असता तर आपल्याला त्यांनी आपल्या भेटीस बोलावले नव्हते. मुकाट्याने सरकारी कामगारांना वर्दी दिली असती, आणि शिपाई आपल्या वाड्यांत पाठविले असते. तसे त्यांनी केले नाही, तेव्हां तो कांहीं त्यांचा हेतू नाही. पण पुनः तुम्हाला पूर्वीच्या रति-मांदिरांत नेऊन तेथे तुमची भेट घेण्याचा तर त्यांचा हेतू नसेल ना ?

तिजकडे मोठ्या कौतुकाने पाहून मांट गामरी झणाला: “ फर्नादा, तूं किती तरी स्वस्थपणाने बोलत आहेस ! धन्य आहे तुझी ! ”

फर्नादा—हं, युजिन, पण तुझी असे भिड्यासारखे कापू नका. हं, नोट धर घरा. तुमच्या तन्हेवरूनच लोकांना शंका येतील.

तिच्या अंगावरून लडिवाळपणाने हात फिरवीत लॉर्ड झणाला: “ फर्नादा, लॉर्ड डेसबरो वारले ह्याजवळ तुला कांहीं दुःख होत नाही ? तूं सुतक्याचा पोषाख कां नाही घालीत ? ”

फर्नादा—दुःख झणाल तर तें मला कधीच होत नाही. आणि ते वारल्याची बातमी कालच्या रात्री आपल्या येथे कळली असून, आपल्या फिर्यादीचे काम होतें झणून मला तो पोषाख आणविण्याची फुरसद झाली नाही.

मांट०—पण आज तुझे पतिराज आजारी दिसले. तुझी गांठ मला ध्यावयाची आहे असें मी त्यांना हटले, तेव्हां ती गोष्ट त्यांना आवडली नाही; आणि तूं मजबरोबर माझ्या गाडीत गोष्टी सांगत आलीस हें तर त्यांना अगदीच आवडलें नाही, व त्यांना कांहीं रागबीग आला आहे वाटतें.

फर्नादा—त्यांना वाटतें माझ्या सान्या गोष्टी मी त्यांना सांगाय्या. पण जाऊं द्या. कोणाला असा राग आला तरी त्यांचें मला नवल वाटत नाही. पिशाचांच्याही अंतःकरणांत वसत नसतील अशा क्रूर वृत्ति माझ्या अंतःकरणांत

वसत आहेत. मग मी लोकांबद्दल पर्वा कां करावी ? माझ्या अंगांत विलक्षण धैर्य आहे. ह्यांतील बराच भाग जन्मतःच मजमध्ये असून बाकीचा भाग मी मरणाची पर्वा करीत नाहीं ह्यामुळे मला संपादन करतां आला आहे. मला मरणाची मुळीच भीति वाटत नाही. जरूर पडली तर मी त्याला सामोरीही जाईन. माझ्या हातून अनेक भयंकर गुन्हे घडले आहेत. आणि ते उघडकीस येऊन आपली फजिती होण्याचीच वेळ आली तर चट्कन् प्राण देण्यासाठीं हें पाहिलें मजपाशीं कसे साधन तयार आहे तें.

असें झणून तिनें आपल्या झग्याच्या खिशांतून एक लहानशी शिशी काढून घ्याला दाखविली. त्या शिशीत पाण्यासारख्या पातळ पदार्थाचे थोडे थेंब होते.

ही शिशी पाहून लॉर्ड झणाला: “ आपणही अशीच कांहीं तयारी आपणाजवळ करून ठेवावी हें बरें आहे. ”

फर्नादा—माझ्या हातून घडले आहेत त्याप्रमाणेच जर तुमच्या हातून अनेक गुन्हे घडले असतील तर तुझीही अशी तयारी ठेवा. आपण दोघांनीं मिळून एक गुन्हा केला आहे. पण जाऊं द्या. ह्या काईसाहेब येणार तरी केव्हां ?

तिच्या तोंडून हे शब्द निघतात तोंच दार उघडून बेल्डनची मार्चिआनेस आंत आली. तिची मुद्रा गंभीर असून आपली वर्णपूक फार शुद्ध आहे अशा श्लोकाची तिची ऐट होती. आंत येतांच तिनें अर्लला व फर्नादाच्या योग्य आदरानें सलाम केले, व आपण एका

मंचकावर बसून आपल्या शेजारीं बसण्याबद्दल तिने फर्नादाला खूण केली. व जवळच्याच एका खुर्चीवर बसण्याविषयी अर्लला इशारा केला. ही आप्तमंडळी एकमेकांवर फिर्यादी चालवीत होती तरी ह्या वेळीं एकमेकांशेजारीं स्वस्थपणे बसली. खुर्चीवर बसण्यास जातां जातां लार्ड मांट गामरीने मार्चिआनेसकडे पहिल्याने चोरून पाहिले; व तिच्या अंतर्गतांत काय चालले असेल हे शोधून काढण्याचा तो यत्न करीत असतां, वॉईट शंका व पापबुद्धि ही त्याच्या मनांत धोडी होती असे नाही. तसेच, तिजकडे पहात असतां त्या तशा शांत व गंभीर मुद्रेच्या स्त्रीच्या अंतःकरणांत अयंत प्रबळ विषयासना बसत असल्या ह्याचें त्याला आश्चर्य वाटले.

लार्ड मांट गामरी मार्चिआनेसकडे पहात असतां तिनेही हळूच आजकडे पाहिले, व ती थोडी लज्जित होऊन गोंधळल्यासारखी झाली. पण लागलीच तिने आपले मन स्थिर केले. हा सर्व प्रकार मांट गामरीच्या लक्षांत आला; पण आजबद्दल काय झणावें ह्याचाच त्याला तर्क होईना.

तिकडे फर्नादानेही मार्चिआनेसकडे रेखून पाहण्याचा क्रम सुरू केला होता पण हिने आपले मोठे व घारे डोळे तिजकडे सारखे लावले होते तरी ती यत्किंचिन्ही व्यग्र झाली नाही. तिची ही स्थिति पाहून लार्ड मांट गामरीला विशेषच गोंधळल्यासारखे झाले. आपली नातलग आपले आर्जव करणार, कीं

आपणास हुकूम करणार; आपणाजवळ मागणें मागणार, कीं आपणास धमकी देणार, ह्याचा त्याला उलगडा होईना.

परंतु तें सारें वाटणें व हे सारे विचार फारच थोड्या क्षणांत आटोपले. कारण, सर्व मंडळी जागच्या जागीं बसतांच मार्चिआनेसने बोलण्यास सुरुवात केली. ती हाणाली: "आज मीं तुझास माझ्या भेटीस बोलावले ह्याचा तुझांस फारच आचंबा वाटला असेल. परंतु शिरस्तेदारसाहेबांनीं आपणांत सुरू असलेल्या फिर्यादीबद्दल काय अभिप्राय दिला हे मला कळले; तेव्हां आपणांतील मांडण आणखी असेच सुरू राहून आपण सर्वांनीं खर्चात यावें, त्यापेक्षां आपण त्रिवर्गांनीं एकत्र बसून आपला निकाल आपणच करावा हे मला बरे वाटते. शिरस्तेदारसाहेबांच्या आजच्या अभिप्राय लिहिण्यावरून आपण फिर्याद जिंकली असें तुझाला वाटत असेल; परंतु हा फक्त शिरस्तेदारसाहेबांचा अभिप्राय आहे. अद्यापि न्यायाधिकांनीं आपला निकाल सांगितला नाही. आणि हल्लींच्या अभिप्रायाच्या घोरणानेच मुख्य न्यायाधिकाचा निकाल होईल असें जरी तुझांस वाटत असेल तरी तसेच घडेल असें नाही, ही गोष्ट लक्षांत वागवा. नवीन पुरावा देण्यास अजून सवड आहे; आणि हा पुरावा झाला असतां लेडी होल्डनेस, तुझाला, आणि लार्ड मांट गामरी, तुझालाही जड जाणार आहे. ह्यासाठीं आपण घरांतल्या घरांत समजावें हे मला बरे वाटते. हा पुरावा कोठें

तरी केलाच पाहिजे; आणि तो तुम्ही येथेच आपणांपुढे न होऊं द्याल तर मला न्यायाधिकाऱ्यापुढे करावा लागेल. मग बोला कशी काय मर्जा आहे ती ? ”

फर्नांदाचे डोळे रागाने लाल होऊन ती हणाली: “ युजिन, बार्डसाहेबांचे हणणेच आहे तर आपण त्यांच्या मर्जासाठी घटकाभर न्यायाधीश होऊन आपल्याच फिर्दावाबद्दल पुरावा घेऊं. ”

मांट०—ठीक आहे. वागू आपण बार्डसाहेबांच्या मर्जाप्रमाणे

ह्याप्रमाणे त्या दोघांकडून रुकार मिळतांच मार्चिआनेसने रग्गरी घांट वाजविली. ती वाजतांच एक हातारा इतम दार उघडून आंत आला.

हा आलेला इतम आस्टन होना. ह्याला पाहतांच लार्ड मांट गामरी अगदी चमत्पून जाऊन “ हा आस्टन ! ”

असे हणाला. हा त्याचा उद्गार ऐकून मार्चिआनेस हणाली: “ हं, आस्टन, ह्यांनी तुम्हा ओळखले. तूं ओळखतोस का ह्यांना ? आणि ह्यांजबद्दल तुला काय माहीत आहे ? ”

आस्टन—आहेत हे लार्ड मांट गामरीसाहेब मला ठाऊक, आणि ह्या बार्डसाहेबही मला माहीत आहेत. ह्यांचे नांव फर्नांदा इथमर असून, ह्या हल्ली लेडी होल्डनेस आहेत. सुमारे चार महिने झाले, ह्या लार्डसाहेबांनी मजकडे बोलणे लावून मी त्यांचे काम केले तर मला पुष्कळ बक्षिस देण्याचे वचन दिले. त्यांचे हणणे मी कबूल केले; व त्यांनी मला काही जुन्या किल्ल्या, पदगी

उकरावयाचीं हत्यारे, दगड बसविण्यास चुना, आणि प्रेताच्या पेटीवर बसविण्यासाठी “सन १७४३” ह्याप्रमाणे अक्षरे खोदलेले झांकण इत्यादि सामान तयार ठेवण्यास सांगितले. त्याप्रमाणे सर्व सामान मी तयार करून ठेवले. पुढे सुमारे तीन आठवड्यांनी लार्डसाहेब, ह्या बार्डसाहेब व दोन पराकाष्ठेचे दुष्ट इसम असे एका गाडीत बसून माझ्या झोपडीकडे आले. त्यांजसाठी मी त्यांच्या ताकिदीवरून त्यांच्याचे सामान तयार ठेवले होते. माझ्या झोपडीत आल्यावर बार्डसाहेब गाडी घेऊन गेल्या, व दोन ताऱ्यांनी गाडी परत आली. रात्री लार्डसाहेब व ते दोघे इसम माझ्या झोपडीतच होते. रात्री जाताना त्यांनी, मी त्यांजसाठी आणून ठेवलेले सामान, आपणाबरोबर घेतले.

ह्याने आपली हकीकत सांगितल्यावर बार्डसाहेबांनी त्याला जावयास सांगून दुसऱ्या साक्षिदारास आंत पाठवावयास सांगितले. इकडे मांट गामरी त्या हाताऱ्याची जवानी होत असतां तक्तपोशीकडे पहात स्वस्थ बसला असून, फर्नांदाही सर्व बोलणे तिरस्काराच्या मुद्रेने ऐकत होती.

हातारा गेल्यावर त्याची विधवा बहीण आली. ती आंत येतांच लार्ड मांट गामरी पुनः दचकला. पण लागलीच स्वस्थ होऊन फिरून तो वर टांगलेल्या झुंवराकडे पहात बसला.

हातारीला सर्व हकीकत सांगण्याबद्दल हुकूम झाल्यावरून ती हणाली: “ हे

लार्डसाहेब व ह्या बाईसाहेब हीं माझ्या ओ-
ळखीचीं आहेत. सुमारे तीन महिने झाले,
ह्या बाईसाहेब मजकडे घाईघाईने आल्या;
व दुसऱ्या दिवशीं लार्डसाहेब आणि
दुसरे दोन इसम मजकडे येतील, व
झांजसाठीं जेवणाची तयारी राहिली
पाहिजे असें झणाल्या. नंतर ह्या तेथून
निघून गेल्या; व दुसरे दिवशीं त्यांच्या
सांगण्याप्रमाणें अर्लसाहेब व दुसरे दोघे-
जण आले. त्या दोघांच्याही मुद्रा अतिशय
क्रूर होत्या. ह्या दिवशीं लार्डसाहेब माझ्या
येथें आल्यावर त्यांनीं मला ताकीद दिली
होती तरी, चुकून मीं त्यांना “ सरदार-
साहेब, ” असें म्हटलें. ह्यामुळे लार्डसा-
हेब मजवर फारच रागावले. लार्डसा-
हेबांचा मजकडे निरोप आला होता,
झणून ह्या दोघां इसमांसाठीं दोन पेठ्या
व प्रवासांत लागणारे कपडे मीं विकत घेऊन
ठेवले होते.

ही हकीकत तिनें सांगितल्यावर ति-
लाही परत जण्याचा व दुसरा साक्षीदार
आंत पाठविण्याचा हुकूम झाला.

फर्नादा त्रासून झणाली: “ हा
पोरखेळ आणखी किती वेळ चालवया-
चा आहे ? ”

मांट०—फर्नादा, फेडून घेऊं दे त्यां-
ना त्यांची हौस. त्या आतां आपल्याला
कसोटिला लावीत आहेत. पण त्यांनाही
कसोटिस लावल्याशिवाय आपण राहणार
नाहीं.

हे त्याचे शब्द ऐकतांच लेडी बेलं-
डन थोडी दचकली; आणि तिनें चोर-
ह्या नजरेनें लार्ड मांट गामरीकडे

पाहिलें. पण लागलीच तिनें आपलें मन
स्थिर करून आंतील खोलीच्या दरवाजा-
कडे पाहिलें. ह्या दरवाजानें त्या वेळीं
क्यारोटी पोल आंत आली. हिच्या लार्ड
मांट गामरी व लेडी होल्डर्नेस ह्या
दोघांनींही पूर्वी कधी पाहिलें नव्हतें. ह्यामुळे
ती काय सांगते तें ऐकण्याची त्यांना
फारच उत्कंठा लागली. तरी त्यांनीं आ-
पला ती उत्कंठा बाहेर दिसूं दिली नाहीं.

क्यारोटी पोल आंत आल्यावर ति-
ला लेडी बेलंडननें नांव व हकीकत
सांगण्याबद्दल सूचना केल्यावरून ती
झणाली: “ माझे नांव मेरी ग्राइस.
थोड्या दिवसांपूर्वी ह्या लार्डसाहेबांनीं.
एका कामांत आपल्या मदतीस दोन
इसम घेतले होते. त्यांतिल एकाची मी
मुलगी असून, माझ्या बापाच्या स्नेहाचें
नांव जोसेफ वॉरन असें आहे. हे
दोघेही हल्लीं न्यूगॅटच्या तुरुंगांत आहेत.
त्यांजकडून लार्डसाहेबांनीं एका सुरूप व त-
रुणगृहस्थास एका पुलाच्या धक्क्यांत चिणून
टाकविलें. त्या गृहस्थास तिकडे चालविणें
असतां त्यानें फर्नादा ह्या नांवानें हाक
मारली. ह्या गृहस्थास भितींत चिणून
टाकल्यानंतर लार्डसाहेब आणि त्यांचे
मदतनीस—झणजे माझा बाप आणि त्याचा
स्नेही—असे एका झोपडींत बसून राहिले.
नंतर रात्रीं आपल्या दोघां मदतनिसांना
घेऊन लार्डसाहेब एका देवालयांत गेले.
तेथें त्यांनीं प्रेत ठेवण्याच्या एका जागेव-
रील दगड निखळवून तिघेही आंत
शिरले. तसेंच, त्यांनीं त्या रात्री त्या देवा-
लयांतिल एका वरींतील लेखांतही काहीं.

फेरबदल केला. पण हीं कामें ह्या लार्ड-साहेबांनींच केलीं. त्या वेळीं तेथें त्यांच्या बरोबरच्या बाईसाहेब नव्हत्या. माझा बाप ह्या लार्डसाहेबांच्या बरोबर भुयारांत गेला होता, ह्याची साक्ष ह्या अंगठीवरून पटणार आहे. ही अंगठी त्या भुयारांतलि एका उघड्या पडलेल्या प्रेताच्या बोटांतून त्यानें काढून घेतली. ”

मार्चिआनेस-ह्या अंगठीवर आमच्या घराण्याची निशाणी आहे. आज सकाळीं ही मुळगी मजकडे आली; आणि कांहीं विशेष महत्वाची बातमी मला कळवावयाची आहे असेंही ती बोलली; व ह्या बातमीचा चालू प्रकरणांत उपयोग होण्यासारखा आहे असें ती म्हणाली. पण ही बातमी सांगण्याबद्दल मजजवळ तिनें पुष्कळ बक्षिस मागितलें. मी तें तिला दिलें; आणि तुमच्या समक्ष आपली सारी इकीकत सांगण्यासाठीं ती येथें राहिली आहे. तिला कांहीं प्रश्न विचारण्याची तुमची इच्छा असेल तर विचारा.

लार्ड मांट गामरीनें कांहीं एक उत्तर न देतां झुंजराकडे पाहण्याचा आपला क्रम कायम ठेवला; आणि लेडी होल्डर्नसनें अगदीं त्रामून आपली मान हालविली.

मार्चिआनेसनें **क्यारोटी**ला जावयास सांगितलें. त्याप्रमाणें तिनें सांगितल्यावर ती जातांच **मांट गामरी**ला कांहीं मुचल्यासारखें होऊन तो म्हणाला: “बाईसाहेब, हें आपलें प्रकरण आटोपेपर्यंत एकाही साक्षीदाराला तुम्ही आपले वाड्यांतून जाऊं देऊं नका. त्यांनीं आ-

पल्या जिभा आटोपून घराब्या ह्यांतच सर्वांचे खरें कल्याण आहे असें आपणास शेवटीं कबूत करावें लागेल. आणि नुशीं आपणाजवळील बरेंच सोनें त्यांच्या पदरांत टाकल्याखेरीज ते आपल्या बानभ्या गुप्त ठेवणार नाहींत. त्यांना मांगितलेल्या गोष्टी बाहेर फुटल्या तर **फर्नादा** आणि **मी अशा** दोघांच्याच अब्रूचा व जीवांना वोका पोहोंचेल असें मात्र आपण समजू नका.”

हें त्याचें बोलणें ऐकतांच **मार्चिआनेस**ची चर्चा फारच व्यग्र झाली. परंतु चटकून तिनें आपली व्यग्रता आवरून पुनः आपली चर्चा पूर्ववत् स्थिर केली. पण **फर्नादा** मात्र तिजकडे रागावून तिरस्कारानें पहत होती.

“माझ्या परवानगीशिवाय ही मंडळी कोठेही कांहीं बोलणार नाहीं” असें **मार्चिआनेस**नें आश्वासन देऊन, **बेलंडन** येथील धर्मोपदेशक **राबर्ट्स** ह्याला साक्षीस बोलावले. ह्या धर्मोपदेशकानें आंत आल्यावर साक्षी देण्यास प्रारंभ केला. तो म्हणाला: “**बेलंडन** येथील देवाल्यांत प्रेतें ठेवण्याचें भुयार माझ्या समक्ष उघडण्यांत आलें होतें. त्या वेळीं त्यांतील एका प्रेताच्या पेटाचें झांकण काढून माझ्या ताब्यांत ठेवावयास दिलें आहे. (पहिला साक्षीदार **आस्टन** ह्याला पुनः बोलावून आणून त्याला तें झांकण दाखविलें; व **बर्निघम** येथें आपण तयार करविलेलें जें झांकण तेंच हें आहे असें त्यानें सांगितलें.)

माझ्या ताब्यांतील जन्ममरणाच्या

तारखांची नोंद करण्याच्या वहीत एक तारीख खोडली आहे असें मानण्यास भरपूर जागा आहे. कारण, ह्या तारखेच्या वर असलेल्या सर्व नोंदींच्या सनांचे आंकडे सन १७४५ असतां त्याच एका नोंदीच्या सनाचा आंकडा सन १७४३ आहे. ह्यावरून पहिला आंकडा खोडून त्याच्या जागी दुसरा आंकडा कोणी लिहिला आहे असें मानावयास हरकत नाही. ”

ह्याप्रमाणें साक्ष देऊन तो वृद्ध गृहस्थ निघून गेला.

“ आटोपला का हा खेळ आत ? ”
मांट गामरीने उताविळपणानें विचारलें.

मार्चि०—सरदारसाहेब, तुम्ही ह्याला खेळ ह्या, कीं दुसरें कांहीं नांव द्या; पण हा सर्व पुरावा न्यायाविशापुढें आला असतां एकंदर प्रकरणास वेगळेंच स्वरूप येऊन तुम्हाला बरेंच जड जाईल, ह्यांत संशय नाही. आणि होल्डर्नस-बाईसाहेब, तुम्ही ह्या कामांत काय काय व्यवस्था केल्या हें ओळखून काढण्यास कठीण पडणार आहे असें नाही. लार्ड रेमंडचे तुमच्यावर अतोनात प्रेम जडलें असतां ते केवळ तुमची पूजा करीत असून, तुम्ही मात्र त्यांच्या प्रेमाचा धिक्कार केल्यामुळे त्यांचें मन उदास होऊन ते एकांतांत रहावयास गेले. त्या हेतूनें ते माल्डनच्या शेतांत जाऊन राहिले असतां त्यांजकडे जाणारा आमच्या भिळकतीचा भाग आपणास मिळावा अशी तुम्हास व लार्डसाहेबांना इच्छा होऊन, लार्ड रेमंड ह्यांचा

घात करण्याचा तुम्हीं हेतु धरला. हा हेतु शेवटास नेण्यासाठीं तुम्ही त्यांना पत्र लिहिलें असावें ह्या पत्रांत साऱ्या गोष्टीबद्दल आपणास फार दुःख वाटतें असें तुम्हीं सुचाविलें असावें; व त्यांच्या भेटीस येण्याचा आपला हेतु विदित केला असावा. पंतु तुमचा हेतु अगदीच वेगळा असल्या कारणानें त्यांचा खून करविण्याच्या कामांतिल आपलें अंग गुप्त राखण्यासाठीं व तुमचें लग्न होण्याची गोष्ट त्यांच्या मातुश्रीला मान्य नसून त्यांनीं त्यांजवर गुप्त हेर ठेवल्याचें तुम्हीं त्यांना लिहून आपलें तोंड झांकून घेण्याची परवानगी मागितली असावी; आणि त्यांचें तुम्हावर प्रेम असल्यामुळे त्यांनीं ती दिली असावी. ”

पण मार्चिआनेस पुढें बोलणारें तोंच लार्ड मांट गामरी आपल्या जागीं उभा राहून ह्याला: “ हं, पुरे करा बाईसाहेब. तुम्ही हीं सारीं अनुमानें काढण्याचा आव घालीत आहांत. परंतु अगदीं कामांध झालों असतां मी ज्या गोष्टी तुम्हास सांगितल्या त्याच तुम्ही आज बोलून दाखवीत आहांत.

भाग २२९.

दुसरा प्रसंग.

अर्लच्या तोंडचे ते शब्द ऐकतांच मार्चिआनेसला आपल्या डोकीवर कोणी हातोडीचा तडाका दिला असें होऊन ती अगदीं विवर्ण झाली. आपणावर अशा प्रकारचा दोषारोप

होईल हे ती ओळखून नव्हती असे नाही. तरी अर्लच्या तोंडून ते शब्द एकाएकी निघाल्या कारणाने तिचा शुद्धतचा आव पार टांसळला; आणि तिचा अगदीच गोंधळ होऊन तो तिच्याने आवरवेना.

हा प्रकार पाहून अर्लला एकाद्या चहू मनुष्यासारखे समाधान वाटून तो आनंदाच्या स्वराने हणाला: “ वाई-साहेब, ही गोष्ट अशा रीतीने बोलून दाखविण्याचे आपण मला भाग पाडले आहे. आपण आमच्यावर कसोटीस लागण्याची पांळी आणली; आणि आपणावरही तशी मेईल असा मी आधीच आपणास इशारा दिला होता. आपण आपला सूड उगवून घेत होता; आतां आम्हांस आपण सांधे दिली पाहिजे. ”

तिजकडे क्रोधदृष्टीने पाहून फर्नांदा हणाली: “ आपणच आपले न्यायाधीश होऊन आपला न्याय करावा, असे वाईसाहेबांचे हणणे आहेच. आपण आणलेला पुरावा आम्हांस इतका वेळ निमूटपणे ऐकला. आतां आम्ही काय हणतो हे आपण ऐकावे. ”

आपली मुद्रा पूर्ववत् गंभीर व शांत करून मार्चिआनेस हणाली: “ ह्या तुमच्या हणण्याला माझी ना नाही. तुम्ही सुचविलेला प्रकार रस्त आहे; परंतु मी एकदां साक्षीपुरावा करून त्या गुन्हाची तुम्हांवर शाबिती केली आहे ते तुमच्या हातून घडल्याचे तुम्हांस कबूल आहे ना ? ”

अर्ल-आतां लवाडी करण्यांत कांहीं अर्थ आहे असे मला वाटत नाही. ते गुन्हे आमच्या हातून घडले आहेत ही गोष्ट मला आणि फर्नांदालाही कबूल आहे. तरी पण ते आपल्या हातून घडले ह्याचे आम्हांस मोठे भूषण वाटत आहे असे नाही. आम्हांस उभयतांनाही त्यांजवद्दल अतोनात वाईट वाटत आहे. पण तसे वाईट वाटून आतां काय उपयोग ? ते आमच्या हातून होऊन गेले; आणि आतां ते परत येणार नाहीत. पण वाईसाहेब, तुम्ही मात्र फारच कावेबाजी केली, आणि खूपच हुशारी दाखविली. वारवुइक शायरमध्ये जाऊन येण्याची तुमची युक्ति फारच अट्टलपणाची होती. मार्चिआनेसच्या प्रेताच्या पेट्याचे पहिले झांकण काढून त्याच्या जागी नवीन झांकण बसविले; देवालयांतील नोंदणीच्या वहीत खोडाखोड केली; आणि रेमंड मॉन्टरीला पुलाच्या धक्क्यांत जिवंत पुरले, ह्या सर्व गोष्टी तुम्हाला पूर्वीच कळल्या असतां, सहजगत्या आपल्या जामिनीकडे तुम्ही गेल्याचे सोंग करून त्या तेथे तुम्हांस पहिल्याने कळल्या अशी सर्वांची समजूत करून दिली. परंतु तुमचे नम्र शरीर माझ्या बहुपाशांनी गाढ आलिंगिले असतां तुमच्या पीन उरोजांवर उसे टेंकून मोठ्या आनंदाने कामवश झाले त्यामुळेच त्या साऱ्या गोष्टी मी तुमच्या कानांत सांगितल्या होत्या. त्या अंधेच्या रतिमंदिरांत तुमच्या अधराचे पान करीत

करित त्या गोष्टींचा पाढा मीं तुझाजवळ वाचला होता. आणि मीं ही खूण पहिल्यानें देतांच तुमच्या तोंडावर जी कळा आली तीच माझ्या खरेपणाची साक्ष पटवीत आहे. तुमची मुद्रा जरी गंभीर आणि शांत दिसत आहे, तरी तुमच्या अंतःकरणांत कामाग्नि कसा सारखा धडाडलेला आहे; आणि वैद्यव्यास योग्य असा जरी पोषाख आज वीस वर्षे तुम्हा सारखा वापरत आहांत, तरी तुमची आजर्थातची वागणूक, फारच अशुद्ध असून आपल्या कामाची शांति करण्यासाठीं तुमचे उद्योग नित्य सुरू आहेत.

संतापल्याचा आव घालून मार्चि-आनेस उठून उभी राहिला, आणि प्रौढतेच्या स्वरानें ह्मणाली: “ छिः, सरदारसाहेब, हा तुमचा आरोप अत्यंत घाणेरटा व खोटा आहे. आणि हे शब्द माझ्यानें ऐकवत सुद्धां नाहींत. ”

तिची ती संतापलेली मुद्रा पाहून व तिचा तो प्रौढ स्वर ऐकून अर्ल बुचकळ्यांत पडला, पण फर्नादा शांत स्वरानें ह्मणाली: “ युजिन, यांत कांहीं अर्थ नाहीं. बाईसाहेबांना आपल्या शुद्धतेची एवढी खात्री वाटते तर त्यांनीं आपला निजावयाचा महाल आणि कोडामंदिर हीं आपणांस दाखवावीं ह्मणजे झालें. ”

आपल्या शुद्धतेबद्दल आपली खात्री असल्याच्या स्वरानें मार्चिआनेस ह्मणाली: “ माझ्याबद्दल खोल्या निंदा करण्यास तुम्ही प्रवृत्त झालां असतां

तुमच्या एकाही ह्मणण्यास मीं रुकार देऊं नये हेंच रास्त आहे. तथापि आज वीस वर्षांत माझी ही अशी नालस्ती पहिल्यानेंच होत आहे पण ती किती खोटी आहे हें सिद्ध करून दाखविण्यासाठीं तुमच्या ह्मणण्याप्रमाणें करण्यास मी नाकबूल नाहीं. या माझ्याबरोबर दाखवितें मी तुम्हांला माझी निजावयाची खोली. ”

असें ह्मणून तिनें त्या दोघांना आपल्या निजावयाच्या खोलींत नेले. परंतु लार्ड फ्लोरिमेलकडून अर्लला मिळालेल्या दोन्ही तुकड्यांना मिळण्यासारखा तेथील एकाही पडदा नव्हता. तेव्हां अर्ल ह्मणाला: “ असेल ही तुमची निजावयाची खोली. पण हें कांहीं खरें कोडास्थान नाहीं. ”

असें ह्मणून तो त्या खोलीच्या खिडकींत उभा राहून तेथून दिसणाऱ्या वाटेचा भाग पाहूं लागला. तो ह्याप्रमाणें पहात असतां, खोलींतील पडदे व पलंग वगैरे सामान ठेवण्याची जागा पालटली नसेल कशावरून? असा आपल्या मनांत विचार करूं लागला. परंतु खिडकींतून पहात असतां बागेच्या धोरल्या दरवाज्यांतून आंत दोन वाटा येत असून, एक आपण उभे आहोंत त्या भागाकडे येत आहे; व दुसरी दुसऱ्या भागाकडे जात आहे असें त्याच्या लक्षांत आलें. व आपले डोळे बांधून आपणास आंत आणलें त्या वेळीं आपण त्या दुसऱ्याच वाटेनें गेलों अशी त्याच्या मनाची पक्का खात्री झाली.

तो खिडकीतून पहात असता हे सर्व प्रकार तो ओळखीच की काय अशी मार्चिआनेसला शंका वाटतच होती; व खिडकीतून पाहतांना त्याने आपली नजर तिकडून फिरवून एकदम तिच्या तोंडाकडे लावली. तेव्हां तिला आलेला संशय तिच्या तोंडावर स्पष्ट उमटल्यासारखा झाला. पण पुनः तिने आपली वृत्ति स्थिर करून गंभीरतेचा आव घातला. आणि ह्मणाली: “ सरदारसाहेब, आलां होतां पूर्वी तुम्ही कधीं ह्या जागीं ? तुमची तशी समजूत करण्यासारखें आहे कांहीं येथें ? ”

अर्लकडून नकारार्थी उत्तर मिळाल्यावर मार्चिआनेस त्यांना घेऊन परत जाऊं लागली. परंतु दुसरी वाट फुटत होती तेथवर आल्यावर अर्ल एकदम ह्मणाला: “ वार्डसाहेब, ह्या भागाकडे जाण्याची मला परवानगी असावी, आणि आपणही इकडे येण्याची तसदी द्यावी. ”

असें ह्मणून त्यानें त्या वाटेनें धूम ठोकली. आणि तिकडे जातांना त्यानें दोन तीन खोल्याही ओलांडल्या.

हा प्रकार पाहून मार्चिआनेस फारच घाबरली व रागावली, व आणि ओरडून ह्मणाली: “ सरदारसाहेब, आपण आपल्या वाड्यांत ह्या वेळीं नाहीं, ह्या गोष्टीचें नीट स्मरण ठेवा. हल्लीचें आपलें वर्तन फारच असभ्यतेचें आहे. ”

पण तिच्या बोलण्याकडे लक्ष न देतां अर्ल ह्मणाला: “ फर्नांदा, आतां

मी खऱ्या ठिकाणीं आलों. माझ्या सर्व शंका गेल्या आतां. ”

इतकें तो बोलत आहे तोंच फर्नांदा त्याजजवळ आली. तिनें पाहिलें तों अर्ल एका जिऱ्याच्या पायरीवर उभा असून तेथून खालीं एक दार दिसत होतें.

ह्या वेळीं मार्चिआनेसही तेथें येऊन पोहोंचली. रागानें व भीतीनें तिनें डोळे वटारलेले असून तिचें तोंड पांढरें पडलें होतें व तिचे ओठ धरधर कांपत असून त्यांची लालीही गेली होती. ती ह्मणाली: “ अर्लसाहेब, हा वाड्याचा खाजगींतला भाग आहे; येथून तुम्ही चालतें व्हावें अशी माझी तुम्हाला सक्त ताकीद आहे. ”

इतकें ह्मणून रागानें तिनें त्याचा हात धरून ती त्याला ओढूं लागली. परंतु थट्टेनें हासत अर्ल ह्मणाला: “ पहा सुंदारि, त्या रात्रीं तूं माझे डोळे झांकून मला येथें आणलेंस व ह्या मंदिरांत नेलेंस तेव्हां अशी दांडगाई माझ्याशीं झाली नव्हती. ”

असें ह्मणून त्यानें आपला हात सोडवून घेतला, आणि झटकून जिना उतरून पहिल्या खोलीचें दार उघडूं लागला. परंतु त्याला कुलूप होतें. पण त्याची पर्वा न करिता अर्लनें तें उघडलें आणि आंत शिरला. आणि अत्यंत आनंदाच्या स्वरानें ह्मणाला: “ हं, हीच ती खोली! हेच तें मंदिर!! हा पहा येथें पलंग. ह्याजवर मी ह्या सुंदरीला घेऊन निजलों होतो. हे

पहा येथे हें मेज. ह्याजवरील दारू घेऊन मला गुंगवून पाडले होते. येथेच सर्व विलास चालतात. ”

अर्ल इतकें बोलत आहे तो मार्चि-
आनेस तेथे आली आणि म्हणाली:
“ हें सारें खोटें आहे. ही मजवर
तुम्ही विनाकारण आग पाखडीत
आहांत. ”

“ अहो, तुम्हाला प्रत्यक्ष पुरावा
पहिजे काय ? हा पहा पुरावा. ” अर्ल
म्हणाला: आणि त्याने आपल्या खाशां
तून कपड्याचे दोन तुकडे काढून तेथे
मेजावर टाकले; आणि खिडकीच्या
पट्ट्याचा कोणता व पलंगाच्या पट्ट्या-
चा कोणता हेंही त्याने दाखविलें.

तो पुरावा पाहतांच मार्चिआनेस
अगदी शरमून जाऊन तिने आपले तोंड
झांकून घेऊन पलंगावर पडली. आणि
म्हणाली: “ देवा देवा ! माझा घात
झाला ! माझा गळा कापला ! ”

हे शब्द तिच्या तोंडून निघतात
तोंच त्या इमारतीच्या दक्षिणेच्या भि-
तीला बाहेरील अंगास बसविलेल्या घ-
ड्याळाचे सात वाजले. त्या ठोक्यांचा
आवाज ऐकतांच अर्ल आनंदानें म्हणा-
ला: “ हं, ह्या घड्याळाचा आवाज मी
त्या रात्री ऐकला होता. आतां तर
ह्या खोलीबद्दल माझी खात्री झाली. ”

त्याच्या तोंडचे हे शब्द ऐकतांच
मार्चिआनेस पलंगावरून झटकन उठली
आणि तोंडावरचे हात काढून तिरस्का-
राच्या स्वरानें म्हणाली: “ हं, युजिन,
तुम्ही पहिल्याने उदाहरण घालून

दिलेंच आहे. तेव्हां तेंच बळवावें
असा माझा हेतु आहे. सारा खोड-
साळपणा टाकून मी खरेंच बोलणार.
ह्यासाठीं तुम्ही म्हणतां तो प्रकार सारा
खरा आहे; आणि त्या रात्री मीच तु-
म्हाला घेऊन ह्या खोलींतिल पलंगावर
निजले होते ही गोष्ट मी कबूल करतें.
तसेंच त्या रात्री तुम्हाजवळ सांगितल्यां-
प्रमाणें मी आजपर्यंत पुष्कळांना घेऊन
ह्या खोलींत विलास केले आहेत ही
गोष्टही खोटी नाही. आहें मी वाईट
चालीची बायको पडले आहे माझे
पाऊल वाकडे शेंकडों वेळां. आणि
ह्याप्रमाणें आहे तरी बाहेरून मी पाति-
व्रत्याचा फारच डौल मिरवितें आणि
फारच सोबळेपणा दाखवितें हेंही खोटें
नाहीं. पण ह्याप्रमाणें असलें तरी
मला नावें ठेवावयाला तुम्हालाही कोठें
जागा आहे ? मांटे गामरच्या किंवा
इथमरच्या घराण्यांतिल मंडळी तरी
कोठें शुद्ध आहे ? मग मला तुम्ही
काय म्हणून हासणार ? जें रक्त युजिन,
तुमच्या शिरांतून वाहत आहे तेंच मा-
झ्यांतूनही वाहत आहे; आणि जसे
तुम्ही खेळ खेळत आहांत तसेच
मीही खेळत आले आहे. पण लोक
मला वाकड्या पावलाबद्दलच काय
तां नावें ठेवतील. बाहेरून शुद्ध-
तेचा टेंभा मी मिरवित असतां आंतून
अगदीं भ्रष्ट बायको आहे एवढाच
काय तो माझा दुर्लौकिक होईल; पण
तुम्हां दोघांच्या हातून तर प्रत्यक्ष खून
झाला आहे—तुमच्या हातून भयंकर

गुन्हा घडला आहे. त्याजबद्दलचा पुरा-
वा झाला असून ती गोष्ट तुम्हीं आप-
ल्या तोंडाने कबूलही केली आहे. तसा
तर गुन्हा माझ्या हातून घडला नाही !

अर्ल—पहा, उगीच नाकाने वांगी
सोलण्यांत अर्थ नाही. आमच्या हा-
तून रेमंडचा खून झाला आहे अथवा
त्या खुनाला मदत झाली आहे हे खरे
आहे. परंतु असा भयंकर गुन्हा आम-
च्या हातून घडला आहे तरी तुमची
आणि आमची बरोबरी होणार नाही,
असे नाही. आमच्यापेक्षा तुमचे दोष
कमी आहेत असे तुम्हाला वाटो. परंतु
वास्तविक प्रकार तसा नाही. आमच्या
हातून रेमंडचा खून करण्याच्या कामी
साहाय्य झाले असले तर तुम्हीं आपल्या
नवऱ्याचा प्राण घेत्या आहे—तुमच्या
हातून खून झाला आहे.

एकादा विजेचा फारच मोठा झट-
का देणारा सोट अंगावर पडावा तसे
हे शब्द ऐकतांच मार्चिआनेसला झाले.
बाहेरून शुद्धतेचा खोटाच टेंभा मि-
राविण्याच्या कामी ती मोठी पटा-
ईत होती; तरी त्या वेळी तिची सा-
री हुशारी लटपटली; आणि अग-
दी पांढरी पडून ती अर्लकडे ट-
कमका पाहू लागली. आपल्या हातून
गुन्हा घडल्याचे तिचे मन तिला
सांगत होते; ह्यामुळे तिची सर्व चर्या
पालटून गेली.

परंतु असे भिणे चांगले नाही असा
लागलीच तिने विचार करून आपली
व्यग्रता आवरली; आणि मोठ्या

घोटपणाने झणाली: “ आपण आतां
एकमेकांना पक्के ओळखीत आहोत.
तुमची काळी कृत्ये मला ठाऊक आहे-
त; आणि माझी तुम्हांला माहित आ-
हेत. तेव्हां आपण उगीच भांडणे भां-
डत वसावे ह्यांत शहाणपणा नाही.
ह्यासाठी आपण आपली समजूत करून
ध्यावी ह्यांतच शहाणपणा आहे. ”

अर्ल—किती तरी हे तुम्ही शहाणपणाचे
शब्द बोललां आहांत ! आपण आपली
भांडणे चालविली तर तिघांचाही घात
होणार आहे. ह्यासाठी आपली भां-
डणे आपण मिटवावी हेच नाटि आहे.
व आमच्यावर पुरावा करण्यासाठी
तुम्हीं आणलेल्या मंडळीच्या तोंडून
बाहेर एक शब्दही कुटणार नाही; अ-
सा बंदोवस्त करण्याचे तुम्ही वचन देत
असाल तर तुमच्या आजपर्यंतच्या कुक-
र्माबद्दल किंवा तुमच्या नवऱ्याचा तुम्ही
खून केल्याबद्दल एक चकार शब्दही
माझ्या तोंडून बाहेर पडणार
नाहीं.

मार्चि०—ठीक आहे. माझ्या मा-
णसांबद्दल मी हमी घेतें. पण फर्नांडा,
हा करार तुम्हाला आहे का कबूल ?

फर्नांडा—तुमच्याशी वाकडे धरण्या-
चे मला कांहीच प्रयोजन नाही; आणि
सारा प्रकार गुप्त ठेवाचे तुम्ही कबूल
करीत असाल तर मीही तुमच्याबद्दल
बाहेर अक्षर काढणार नाही. इतकेच
नाहीं; तर हे सारे भांडण पार मिट-
विण्याची मी तुम्हाला एक युक्ति सांगते
तुमची परवानगी असेल तर.

“ हं, बोला. ” अर्ल आणि मार्चि-
आनेस एकाच वेळीं बोललीं. लागलीच
तिचा वेगळाच हेतु अमावा असें दोघां-
च्याही मनांत येऊन दोघांनाही थोडे
हासूं आले.

फर्नादा—मी काय युक्ति सांगणार
हें तुमच्या दोघांच्याही लक्षांत येऊन
चुकलेंच आहे. तेव्हां मी आतां
ती गोष्ट स्पष्टच बोलून दाखविली
पाहिजे असें नाही. **बार्बुइकशायर**
मधील मिळकतीच्या ज्या हिश्याबदल
मी पहिल्यापासून वाद सांगत आले
आहे, आणि जो मला मिळावा असें
शिरस्तेदारासही वाटत आहे तो हिस्सा
माझ्या ताब्यांत द्या; आणि तुम्ही
दोघेही एक व्हा, ह्मणजे सारीं भांड-
णें आपोआप मिटतील.

मार्चिआनेसबरोबर पूर्वी घडलेल्या
विलासांची आठवण होऊन अर्लची
वृत्ति उत्कंठित झाली; आणि तो ह्म-
णाला: “ पहा, पूर्वी ह्याच मंदि-
रांत तुम्हीं मला आपला सुंदर **युजिन**
ह्मटले आहे. मग आतां माझा
निषेध तुम्ही कां करतां? **फर्नादा**ची
ही युक्ति बरी आहे. ”

मार्चि०—आणि तुम्ही सुंदर आ-
हांत असें मीं ह्मटले त्याच वेळीं मीही
कांहीं कमी सुंदर नाहीं असें तुम्हास
कळविलेंच आहे. तेव्हां तुमची तयारी
असेल तर माझा नकार नाही.

हीं अक्षरें तिच्या तोंडून निघतांच
अर्लनें चटकन् उठून तिच्या गळ्यांत
हात घालून आपले धगधगणारे

ओठ तिच्या कामानलानें लाल पड-
लेल्या ओठांवर ठेवून त्यांचें चुंबन
चालविलें; आणि ह्याप्रमाणें आपल्या
भावाचा खून करणारा हा सरदार,
आपल्या नवऱ्यास विष घालून ठार
मारणाऱ्या सरदारणीच्या आपली वि-
वाहित पत्नी करण्याचें ठरवीत आहे
असें पहात असतां खुनाच्या अप-
राधाचें पातक पदरांत घेणारी दुसरी
सरदारीण तेथें साक्षीस उभी होती.

भाग २३०.

सूड.

आतांच वर्णन केलेल्या गोष्टी घडल्या
त्याच्या दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं नाइट-
च्या पुलावरून **मेलमाथ हाइडपार्क**-
कडे जात होता. **टिम मीगलस**ची व
ह्याची दोन तीन दिवसांपूर्वी मांठ
पडली होती, त्या वेळच्याप्रमाणें ह्याचा
पोषाख नीटनेटका होता; तरी त्या-
ची मुद्रा फारच भयंकर दिसत असून,
कांहीं तरी अघोर कृत्य करण्याचा
ह्याचा निश्चय झाला असावा असें दिस-
त होतें.

हाइडपार्कच्या बागेत शिरून हा
तिच्या पश्चिमेकडील दरवाजाजवळ
गेला त्या वेळीं नवाचे ठोके पडत होते.
तेथें आल्यावर ह्याची चर्या थोडी सा-
शंक दिसूं लागली. परंतु त्याच दर-
वाजानें ह्याचा धोरला मुलगा **जेम्स**
येऊन ह्याला भेटला, तेव्हां ह्याला बरें
वाटलें; आणि हा ह्मणाला: “ मुला,
तूं आलास, बरें झालें. मला तुमच्या-

बद्दल फार काळजी वाटत होती. ह-
ल्लीं आपण जो क्रम आरंभला आहे,
त्याजमुळे आपण एका ठिकाणी अस-
णें आपणांस हितावह नाही. पण तुझा
भाऊ आणि वहीण कोठें आहेत ? ”

जेम्स—वावा, तीं धाकट्या पोरांच्या
चोरवाड्यांत आहेत. आमचा नाईक
फार चांगल्या स्वभावाचा मनुष्य आहे.
आणि तेथें माझ्या भावाच्या आणि
वहिणीच्या वयाचीं दुसरींही पुष्कळ
मुलें आहेत.

मेळ०—शिकविला का त्यानें आ-
पला धंदा तुझाला ? पण मीं तुला
कामागिरी सांगितली होती तिचें काय
झालें ?

जेम्स—केली आहे ती मीं. हीं पहा,
तुझीं सांगितल्याप्रमाणें मीं दोन पिस्तुलें
खरेदी केलीं आहेत. हीं घ्या. पण
वावा, हीं घेऊन तुझी काय करणार ?

मेळ०—वाः ! आज मला फारच
संतोष वाटत आहे हीं पिस्तुलें मिळा-
लीं ह्यामुळे. हीं घेऊन मी काय करणार
ह्याची कल्पना तुझ्या मनांत आलीच
पाहिजे. तूं लहान आहेस तरी ती
गोष्ट तुला कळणार नाही असें नाही.
मजवर विनाकारण कशा आगी पाख-
डल्या हें तुला ठाऊकच आहे. आणि
तुझी आई कशी मेली हेंही तूं विसरणा-
र नाहीस. ह्या साऱ्या गोष्टींबद्दल
सूड उगविलाच पाहिजे असें तुझी गांठ
पडल्यापासून मी तुला शिकवित आहे—
आणि तूं तें विसरला नसशील.

धंदी पडली नव्हती तरी हुडहुडी

भरल्यासारखें जेम्सला होऊन तो
हणाला: “ नाही वावा, मी तें वि-
सरलों नाही. आणि तुमच्यावर ज्या
आगी पाखडल्या आहेत त्यांजबद्दल
आणि आईच्या मरणाबद्दल व धाक-
ट्या बबीचें प्रेत ठेवून घेतल्याबद्दल सूड
उगविल्याशिवाय मी राहणार नाही. ”

मेळ०—आणि धाकट्या बबीचें
प्रेत ठेवल्याबद्दलचा सूड उगविण्याच्या
कामास तर आजपासूनच प्रारंभ होणार
आहे. डाक्टराचें मूल घेऊन दाई रोज
नऊ आणि दहाच्या दरम्यान इकडे
येत असते हें तूं मला सांगितलेंच
आहेस; आणि ती आजही येईलच.
ती येतांच आपण तें मूल हिसकावून
घेऊं. तूं त्याला चोरवाड्यांत घेऊन
जा. आणि त्याला प्रत्येक वाईट गोष्ट
पूर्णपणें शिकवून तयार कर. तो
अगदीं वाईट पोरगा झाला पाहिजे.
त्याला तूं त्याच्या आईबापांचीं नांवें
कळवूं नकोस; आणि त्याला पुनः
संपडून देण्याबद्दल मोठमोठ्या बक्षिसां-
च्या जरी जाहिराती लागल्या तरी
त्यांना भुलूं नकोस. माझी आशा
मोडशील तर देव तुझे वाटोळें करील.

जेम्स०—वावा, असें नका हो वोलूं.
तुम्हीं सांगितलेली एकही गोष्ट मी
विसरणार नाही. शिवाय बबीचें प्रेत
आपणाजवळ डाक्टरानें ठेवले ह्या-
बद्दल त्याचें मूल पळवून मी त्याला
भिकाऱ्याच्या पोरासारखें वागविते;
आणि नंतर त्याला विलंदर चोर
करिते.

मेल०—हं, आतां कसें नीट बोल-
लास तूं. आतां माझा मुद्गा शोभतोस
तूं. आपल्या बघीचें प्रेत डाक्टरानें दाखं-
त घालून ठेवलें असेल. गरीब लोकां-
चीं मुलें पुरून न ठेवतां दाखंत घालून
ठेवलीं तरी त्यांना वाईट वाटणार
नाहीं, अशी डाक्टरांची समजूत असेल;
पण सर्व पापांबद्दल प्रायश्चित मिळतें
अशी त्यांची समजूत करून दिली
पाहिजे. त्याच्या पोराला आपण पळ-
वून नेऊं; आणि प्रत्येक वाईट गोष्ट
त्याला पक्की शिकविल्यानंतर त्याला
त्याच्या बापाचें नांव सांगूं. ह्मणजे
मग त्याला पाहिजे असेल तर तो
आपल्या बापाला भेटावयास जाईल.

जेम्स—ठीक आहे बाबा. करूं आप-
ण ह्याप्रमाणें. पण हीं पिस्तुलें कशाला
आणविलींत तुझीं ?

मेल०—हें पहा, ह्यांतील एका पि-
स्तुलाचा उपयोग राजपुत्रावर नेम धर-
ण्याच्या कामीं होणार. त्या अधमा-
मुळें आपणांवर सर्व अरिष्टें आलीं
आहेत. ह्यासाठीं एका पिस्तुलाचा त्या
जवर उपयोग होणार. आणि दुसऱ्याचा
दुसऱ्यावर. पण मुळा, लवकरच तुला
आपल्या धाकट्या भावंडांचा बाप झालें
पाहिजे. तुझा बाप लवकरच नाहीसा
होईल.

हे त्याच्या तोंडचे शब्द ऐक-
तांच जेम्सचा गळा दाटून आ-
ला, आणि तो आपल्या बापाच्या
पायां पडला असता; परंतु ह्याताऱ्यानें
त्याचें मनगट घट्ट धरून त्याला

खालीं वांकू दिलें नाहीं. आणि तां
त्याला ह्मणाला: “ हं, पोरा, असा
नादानपणा मला आवडत नाहीं. तूं
जास्त धैर्य धरलें पाहिजे. तुझीं
आई कशी मेली हें लक्षांत आण;
माझे कसकसे हाल झाले आहेत
ह्याची आठवण ठेव; आपणांवर
कशीं संकटें आलीं हें विसरूं
नकोस; ह्मणजे, ह्या साऱ्या गोष्टीं-
बद्दल आपण चांगलाच सूड उगविला
पाहिजे असें तुझें तुलाच वाटूं लागेल.
आता रडण्याचे दिवस उरले नाहींत.”

“होय बाबा, धरतों मी धैर्य, आणि
वागतों मी तुझीं सांगितल्याप्रमाणें.
माझी आई मेली तेव्हांचा सारा प्रकार
आतां माझ्या डोळ्यांपुढें उभा राहिला
आहे. आणि मी धरणार आतां धैर्य.
पण बाबा, रात्रीं तुझी कोठें होतां ? ”
जेम्स म्हणाला.

खिशांतून ज्वालाग्राही पदार्थांनीं
भरलेली एक वाटली काढून मेलमाथ
म्हणाला: “ रात्रीं मी कोठें होतों ?
रात्रीं मी एक कामगिरी वजावली. ही
वाटली तूं घे, आणि नीट आपल्याजवळ
ठेव. ज्या वाड्याच्या पायऱ्यांवर तुझी
आई मेली तो तुझ्या लक्षांत आहेच.
रात्रीचा हिंडतांना त्या वाड्यांत मंड-
ळी जमून मोठ्या आनंदानें नाचगाणें
चाललेलें तुझ्या दृष्टीस पडलें की, मुका-
ट्यानें ही वाटली जोरानें खिडकींतून
आंतील दिवाणखान्यांत फेकून दे.
की क्षणावार्त वाड्यांतील सारा आनंद
नाहींसा होऊन सर्वजण भिऊन जाऊन

किंकाळ्या फोडू लागतील आणि रडारड सुरू होईल. पण हा प्रकार पाहण्यासाठी तू मात्र तेथे राहू नकोस हातांनी वाटली फेकण्याचे काम केले की, पायांनी धूम ठोकण्याची सुरुवात केलीच पाहिजे. समजलास ? ”

जेम्स—समजलों. पण बाबा, राजपुत्राचे काम तुझी केव्हां करणार ?

मेल०—थर्स्टनच्या मुलास पळविण्याची कामगिरी शेवटास गेली की, लागलीच मी वुइंडसरच्या राजवाड्याकडे जाणार. राजपुत्र हल्लीं तिकडे रहावयास गेला आहे. तेथे जाऊन मी पोहोचलों की, चौवीस तासांच्या आंत वुइंडसरच्या गादीच्या वारसाचा भार ह्या पृथ्वीला वाहावा लागण्याचे बंद पडले अशी बातमी सर्व लंडन शहरभर पसरले. मात्र तुझी व माझी गांठ पुनः ह्या लोकीं पडणार नाही. कारण राजपुत्राचा प्राण मी घ्यावा, आणि तो मेल्या असताही मी फाशी जाऊ नये अशी जर तुझी इच्छा असेल तर माझी तुला ही शेवटचीच भेट आहे असे तू समजले पाहिजे.

त्याचा हात धरून आणि त्याजकडे नीटपणे पाहून जेम्स हणाला: “ बाबा, तुझी आतां ह्या लोकचेच नाहीत असे मी समजतो. ”

इतकें बोलून बाप व मुलगा एकमेकांकडे थोडा वेळ पहात होते. परंतु तमें पाहिल्यानं व्यर्थ मोहजाळ उत्पन्न होईल असे. त्यांना वाटून दोघांनीही आपल्या दृष्टि फिरविल्या.

ह्याच सुमारास एक तरुण दाई एका लहान मुलाला हातावर आडवे घेऊन वागेंत आली. हें मूल थर्स्टनचे होते असे जरी मेलमाथला वाटत होते तरी तें खरोखर त्याचे नसून राजकन्या सोफाया हिचे होते. असो. दाई मुलाला घेऊन झाडांच्या सावलींत एका वाकावर जाऊन बसली. तेथे ती बसतांच मेलमाथ आणि त्याचा मुलगा तिजजवळ आले; आणि मेलमाथने पिस्तुल बाहेर काढून तिला म्हटले: “ तरुण पोरी, तू हें मूल मुकाळ्याने आमच्या ताब्यांत देशील तर तुझा कोणत्याही प्रकारची इजा होणार नाही. दे तर लवकर. मला वेळ घालवावयास फुरसद नाही. ”

त्याच्या हातांतील पिस्तुळ पाहतांच ती घाबरली, व जवळपास आपणास मदत करण्यास कोणीही नाही असे पाहून तिची अगदीं बोकडोच बळली. मेलमाथने लागलीच तिच्या हातून तें पोर हिसकावून घेऊन आपल्या मुलाच्या ताब्यांत दिलें; आणि त्या मुलावर कोणत्याही प्रकारें दया करणार नाही अशाविषयी त्याजकडून त्याच्या आईची शपथ घेवून त्याला शेवटचा निरोप दिला.

जेम्स तेथून मुलाला घेऊन गेल्यावर दाई वरीच शुद्धीवर घेऊन इकडे तिकडे पाहू लागली; परंतु मूळही तेथे तिला दिसले नाही व जेम्सही दिसला नाही. मात्र मेलमाथ तेथे उभा होता.

मेलमाथ तिला म्हणाला: “ तरुण पोरी, जा तूं आपल्या धन्याकडे; आणि त्याला सांग कीं, व्हाइट चापड्या मजूरखान्यांतील रोगीगृहातल्या ज्या गरीब रोग्याला त्यानें वेड्यांत काढविलें; आणि ज्याचें मेलेलें मूल पुरावयास न देतां त्यानें आपल्याजवळ दाखंत घालून ठेविलें आहे, त्यानेच हल्लीं त्याचें मूल पळविलें आहे. आणि डाक्टरसाहेबांनीं कितीही बक्षिस देण्याची जाहिरात दिली तरी त्यांना तें परत मिळणार नाही. परंतु ज्यांनीं त्याला पळविलें आहे, ते त्याला वाढवितील, आणि प्रत्येक दुर्गुण शिकवून तें अतोनात दुराचरणी होईल असें करतील. आणि सर्व दुर्गुणांत तें तयार झाल्यावर त्याला तुमच्याकडे भेटावयास पाठवितील, जा तर जा, आणि आपल्या धन्याला ह्याप्रमाणें सांग. ”

इतकें बोलून तिच्या उत्तराची वाट न पाहतां मेलमाथ तेथून चालता होऊन, थोड्या अवकाशांत दिसेनासा झाला.

भाग २३१.

शेवटची भेट.

मागील भागांतलि गोष्टी घडल्याच्या दुसऱ्या दिवशीं दोन प्रहरीं राजकन्या अमेलिया आपल्या महालांतून हळूच बाहेर पडून बागेंत शिरली. ह्या तरुणीचें पूर्वीचें दृढ विषयोत्कंठेची साक्ष पटविणारें गाड सौंदर्य आता नष्ट

झालें असून, तिची मुद्रा म्लान व खिन्न दिसत होती. हा फरक फारच थोड्या दिवसांच्या अवकाशांत पडला असून, तिच्या जडलेल्या प्रेमास एकाएकीं भयंकर धक्का वसल्यामुळें तो फरक घडून आला होता. तिला आपले अमयाद प्रेमपाश सोडून द्यावे लागले होते, इतकेंच नाही; तर तिचीं सर्व स्वप्नें आतां खोटीं ठरलीं होती. आपलें शुद्ध भासणारें प्रेम महदोष असून आपणाकडून बंधुगमन घडलें अशी तिची बालंबाल खात्री झाली होती; आणि पूर्वी जो तिला स्वर्ग दिसत होता तोच आतां अतिप्रदीप्त अग्निकुंड आहे असें तिच्या प्रत्ययास आलें होतें जीवंत राहून तिला कोणतें सुख लागण्याची आशा होती? आपल्या पूर्ण प्रीतीचा विषय वनून कांहीं कालपर्यंत आपण ज्यास पति मानलें तो सर रिचर्ड स्टार्फर्ड आपला बंधुच होय ही गोष्ट तिला कळल्यापासून पराकाष्ठेच्या दुःखानें तिचें अंतःकरण करपून गेलें होतें; आणि तेवढेंच एक दुःख तिला अंतर्दामीं जाळीत होतें असें नाही. तें नातें तिला कळलें त्याच वेळीं तिच्या बापाच्या हातून पूर्व वयांत कसा वचनभंग घडला होता; आणि बापानें प्रीतिपाशांत गोवून केवळ विश्वासानें त्याच्या आधीन झालेल्या एका सुशील व शुद्ध युवतीचा कसा घात केला होता ही गोष्टही तिला कळली होती; आणि आपल्या बापाच्या हातून घडलेल्या त्या पातकाची

सर्व हकीकत तिच्या कळल्यापासून तिचे दुःख अधिकच वाढले होते. शिवाय, तिचा वडील भाऊ उलढ्या काळजाचा राक्षस असून, कुमारी-जनांचे गळे कापणारा होता; आणि तिच्या आवडत्या बहिणीचे वाकडे पाऊल पडले असून तिला एक मूल झाले होते, व इतरही भावंडांच्या वर्तनांत असेच दोष होते, इत्यादि प्रकार तिच्या पूर्णपणे अवगत असल्यामुळे शोकाने तिचे काळीज जळत असून तिचे सौंदर्य हळू हळू नष्ट होत चालले होते.

तिचे डोळे आणि गाल खोल गेले असून ऐनतारुण्याच्या वयांतही वृद्ध-त्वाची सर्व चिन्हे तिच्या चेहऱ्यावर स्पष्ट दिसत होती. पण ह्याप्रमाणे दुःखाने क्लेश होणारी ही सुखभावाची राजकन्या ह्या वेळीं आपला महाल सोडून वागेत कां आली हा प्रश्न सहजच उत्पन्न होतो. खऱ्या मनोभावाने तिने वरलेला पाति दुसरा कोणी नसून तिचा भाऊच आहे हे तिला कळल्यापासून ती महालांत एकांतांत दिवस काढीत होती. परंतु ह्या वेळीं तिला सर रिचर्डकडून पत्र आले होते. त्या पत्रांत त्याने आपला इंग्लंड सोडून जाण्याचा पूर्ण निश्चय झाला असून आपण पुनः स्वदेशांत केव्हांही परत येणार नाही, ह्यासाठीं एकावार आपणाने तिने शेवटची भेट द्यावी असे त्याने तिला मागणे मागितले

होते; आणि ते पुरे करण्यासाठी ती त्याजकडे चालली होती.

वागेच्या अगदीं एकीकडे कोपऱ्यांत सर रिचर्ड त्या सुंदरीची वाट पहात उभा असून, दुःखाने त्याचेही काळीज विदोर्ण झाले होते; व बंधुभगिनीची गांठ पडली त्या वेळीं त्याला अतोनात दुःख झाले. राजकन्येला सर रिचर्ड हळूच हणाला: “ अमे-लिया, इंग्लंड सोडून जाण्याचा मीं निश्चय केला असून, इकडे पुनः केव्हांही येऊं नये असा माझा संकल्प झाला आहे. कोठें जावयाचे आणि कोठें रहावयाचे ह्याजविषयींचा माझा वेत झाला नाही; तथापि इंग्लंड मात्र मी सोडणार, आणि ही गोष्ट तुला पसंत पडेल असे मनां वाटते. ”

अश्रूंनी भरलेल्या डोळ्यांनीं त्याजकडे पाहून अमेलिया हणाली: “ रिचर्ड, हा तुमचा वेत फारच चांगला आहे. मला तो पसंत आहे. ह्या देशांत तुमच्यावर शेंकडों संकटे आलीं, ह्यासाठीं तुम्ही हा सोडा; आणि तुम्ही कोठेंही जा व कोठेंही रहा; ईश्वराची तुम्हावर कृपा असो एवढेच माझे त्याज-जवळ मागणे आहे. माझ्या दुःखापासून माझी मात्र सुटका होण्याची अशा नाही. ह्या दुःखांतच माझा अंत होणार! दिवस असो, रात्र असो, माझ्या हातून घडलेल्या भयंकर पातकाची कल्पना माझ्या मनांत घोळत असून त्याजबद्दल मला तोत्र शिक्षा सोसाव्या लागतील असे माझ्या मनांत पूर्णपणे

विबून राहिले आहे. मी आतां फार दिवस वांचणार नाही; आणि माझे राहिलेले दिवस दुःखांतच जाणार. ”

अत्यंत खिन्न स्वराने सर रिचर्ड म्हणाला: “ विचारे पोरी, तूं काय म्हणतेस हे मी पूर्णपणे समजून आहे. नानाप्रकारच्या दुःखांनीं तुझे अंतःकरण फूटून गेले असून, तुझे सांत्वन करण्यासाठीं एक शब्दही बोलणे ह्मणजे तुझ्या दुःखाची थट्टाच करणे आहे तशांतून माझेही मन दुःखाने अगदीं विव्हल होऊन गेले आहे. आपल्या हातून घडलेल्या पातकांचे स्मरण मलाही होत असून, इत उत्तर हासण्यासाठीं माझे ओठ हालणार नाहीत, कीं तुझे समाधान करण्याच्या हेतूनें माझ्या तोंडावाटे एक अक्षरही बाहेर पडणार नाही; सारांश, ह्या जगांत आपलीं मनें शांत करण्यासारखे एकही साधन नाही. ”

शोकाने अस्पष्ट झालेल्या शब्दांनीं राजकन्या ह्मणाली: “ आणि ह्या जगांत आपल्या मनाला क्षणभरही विसावा मिळण्याचा संभव आहे काय ? हाय हाय ! आपले किती तरी अपराध झाले आहेत—कसल्या पातकांचे ओझे आपल्या मस्तकावर आहे ! मधून मधून कांहीं तरी करून जीवही द्यावा असे मला वाटते ! ”

तिच्या त्या शब्दांनीं ब्यारोनेटचे अंतःकरण व्यथित होऊन तो ह्मणाला: “ छि, अमेलिया, असे बोलूं नकोस तूं. तुला देवाची शपथ आहे. ये, धर माझा हात. आपण हिंदू ह्या वर्गात

शेवटच्या खेपेचे. आपण एकमेकांचा निरोप घेण्याच्या वेळीं आपलीं अंतःकरणे थोडी तरी शांत असावीं हे जरूर आहे. ”

त्याजकडे खिन्न मुद्रेनें पहात दाटलेल्या स्वराने राजकन्या ह्मणाली: “ रिचर्ड, तुमच्या मनाला भय वाटण्यासारखे वाईट शब्द माझ्या तोंडून निघाले असले तर मला क्षमा करा. पण मी किती हतभाग्य आहे हे तुमच्या लक्षांत आलेच असेल रिचर्ड. ”

आपल्या हातांत तिचा हात घेऊन चालत असतां रिचर्ड ह्मणाला: “ अमेलिया, तुझ्या मस्तकावर पापाचे तें कसले ओझे आहे ? तूं कां इतका खेद करतेस ? आपले खरे नाते काय आहे हे आपणांस ठाऊक नव्हते त्या वेळीं केवळ अज्ञानाने ती गोष्ट घडून आली. तुझे मन मजवर बसले त्याला तुझा काय उपाय ? अशीं अज्ञानतः पापे घडलीं असतां त्यांत इतका दोष नाही. ”

रा० क०—अहाहा ! अशाच रीतीनें आपली समजूत करून घेतां येईल तर किती तरी बरे होईल.

इतकें बोलत असतां चटकन तिची नजर पलीकडील झाडाकडे जाऊन ती ह्मणाली: “ पण रिचर्ड, तो कोण मनुष्य आहे त्या झाडाजवळ ? आपणांवर त्याची सारखी नजर आहे. छि, कांहीं तरी घात आहे. ”

तिचा हात लटलटा कांपत आहे असे पाहून सर रिचर्डलाही थोडे भय

वाटलें. तरी तें आवरून तो ह्मणाला: "अमेलिया, तूं उगीच भीत आहेस. तुझे मन व्यग्र झालें आहे ह्यामुळे मात्र तुला इतकी भीति वाटत आहे. आपणांवर इतकी नजर कोणीही ठेवणार नाही. आपणांवर पाळत ठेवण्यासाठीं कोणी कोणाला सांगणार नाही. ये, आपण त्याजकडेच जाऊं; आणि तो कोण आहे तें पाहूं. तो, आपण काय करतो हें पाहण्यासाठींच आला असला तर ही कामगिरी त्याला कोणी सांगितली हें आपण त्याला विचारूं. मी येथून गेल्यानंतर तुजवर कांहीं संकट यावें ही गोष्ट मला आवडत नाही. ये तर आपण ती चवकशी करूं. हे आलोंच आपण तो उभा आहे त्या झाडाजवळ."

अमेलिया—हं, हें पहा. तो त्या झाडाजवळ उभा होता, तेथून निघाला तो आतां. आपणाकडे तो पहात सुद्धां नाही. उगीच थ्यालें मी. पण काय करावें? मी निराश झालें असतां अगदीं भिकार गोष्टीचेंही मला भय वाटतें.

पण, **अमेलिया**च्या बोलण्याला **सर रिचर्ड**ने कांहींच उत्तर दिलें नाही. ज्याचें त्यांना भय वाटत होतें तो त्यांच्या वराच जवळ असून, ते उभे होते त्याच्या अगदीं उलट दिशेकडे पहात होता. ह्यामुळे आपली सर्व भीति विनाकारण होती असें त्या दोघांनाही वाटूं लागलें.

इतक्यांत त्या इसमानें आपला मो-

हरा फिरविला; आणि डोळ्यांचें पातें लवतें न लवतें तों एका पिस्तुलाचा आवाज होऊन त्यांतील गोळी **सर रिचर्ड**च्या मर्मस्थानीं वसून तो मरणकालची किंकाळी फोडून खाली पडला.

अमेलियाही मोठ्यानें किंकाळी फोडून त्याजजवळ मटकून खाली वसली. इतक्यांत पिस्तुलाचा पुनः आवाज झाला; आणि त्याचा नेम आपल्यावरच आहे असें राजकन्येला वाटून ती त्या इसमाकडे पाहूं लागली. परंतु ती तिची भीति व्यर्थ होती. ह्या दुसऱ्या पिस्तुलांतील गोळी त्या इसमानें आपणावरच मारून घेतली; व तो लागलीच मरून खाली पडला.

* * *

दहा मिनिटें गेलीं असतोल नसतलि, तों तेथें एक माळी आला; आणि दोन माणसांचीं प्रेतें तेथें पडलेलीं असून, राजकन्या **अमेलिया** तेथेंच बेशुद्ध होऊन पडली आहे असें पाहून तो अगदीं भिऊन गेला. लागलीच त्यानें इतर मंडळी मदतीस घेऊन राजकन्येस वाड्यांत पोहोचतें केलें.

डाक्टरानें प्रेतांची परीक्षा केली. **सर रिचर्ड**च्या छातींत गोळी लागली होती; व खुनी मनुष्यानें आपल्या तोंडांत पिस्तुलाची नळां धरून तें उडविलें होतें; ह्यामुळे त्याच्या तोंडाच्या चिंधड्या उडाल्या होत्या. त्याचें तोंड अगदीं छिन्नभिन्न होऊन गेलें असून, तो कोण आहे हें मुळींच ओळखतां येत नव्हतें. इतकी परीक्षा

झाल्यानंतर सर रिचर्डचें प्रेत तेथीलच देवालयांत पुरण्यांत आलें. पण तें पुरतांना शास्त्रोक्त विधि न्णून मुळींच झाला नाहीं.

ह्या गोष्टीची बातमी वर्तमानपत्रांतून प्रसिद्ध झाली; तरी, खून झाला व आत्महत्या घडली त्या वेळां राजकन्या अमेलिया तेथेंच होती ही गोष्ट मात्र बाहेर फुटूं दिली नाहीं तीं विचारी शुद्धीवर आली तेव्हां तिला सर्व गोष्टींचें स्मरण होऊन ती अगदीं वेड्यासारखें करूं लागली.

हा खुनी कोण आणि ह्यानें खून कां केला ह्या गोष्टी वाचकांच्या लक्षांत असतीलच. हा खुनी मनुष्य मेलमाथ असून, सर रिचर्ड स्टार्क ह्याचा चेहरा युवराजाच्या चेहऱ्यासारखा होता, ह्यामुळे त्याची गैरसमजूत होऊन त्यानें राजपुत्रावरील आपला राग काढण्यासाठीं ह्या दुर्दैवी ब्यारोनेटला ठार मारलें.

भाग २३२.

स्त्रीरूपधारी सर्पिण.

मागील भागांत वर्णिलेला दुःखकारक प्रकार घडला त्याच दिवशीं आणि बहुतेक त्याच वेळीं लॉर्ड आणि लेडी हार्लडनेस ह्यांचें जोडपें आपल्या वाड्यांत कांहीं विचार करण्यांत गढून गेलें होतें. दोघेही आपल्या दिवाणखान्यांत एका मंचावर बसलीं असून, फर्नांदाच्या हातांत एक वर्तमानपत्र होतें. फर्नांदाची मुद्रा यशःप्राप्तीच्या आनंदानें खुशालेली

असतांही तिजवर उदासिनतेची थोडी झांक होती. पण तिच्या नवऱ्याचा चेहरा किंचित् उतरलेला असून त्याला, आपली बायको आपली फजिती उडवून आपली फारच निंदा करील ह्याचा धाक वाटत होता. त्याला तिच्या रागाचें व-शिष्यांचें जितकें भय वाटत नव्हतें, तितका त्याला तिच्या फजिती उडविण्याचा धाक वाटत होता; आणि तिच्या चियवणीमुळे राजकडून फारच वाईट अशीं दुष्कृत्यें घडलीं असल्या कारणानें तिनेंच आपलें सांत्वन करून आपल्या मनाला धोर द्यावा अशी त्याला फार अपेक्षा होती. आपल्या नवऱ्याकडे थोड्या तिरस्काराच्या मुद्रेनें पहात फर्नांदा ह्मणाली: “ कां बाल्टर, मीं इतका वेळ जें सांगितलें त्यानें तुमचें समाधान होतें कीं नाहीं ? अद्यापिही तुमचा चेहरा उतरलेला दिसतो. ”

होल्ड०—फर्नांदा, माझी अशी निर्भर्तना करूं नकोस. मला अद्यापिही थोडें भय वाटत आहे, ह्याला माझा उपाय नाहीं. एकदां सारें काहूर टळलें कीं, माझी चर्या पुनः आनंदी दिसूं लागेल. आपल्यावर घोरपड थाणणाऱ्या साऱ्या गोष्टी नाहींशा झाल्या कीं, मग मला कशाचीही भीति वाटणार नाहीं. उपहास करण्याच्या स्वरांनें फर्नांदा ह्मणाली: “ हं, समजलें मी तुमच्या ह्मणण्याचा अर्थ. सारी भीति नाहींशी झाली कीं, मग तुझी कशालाही भिणार नाहीं. शूरपणाचे अगदीं पुतळेच आहांत तुझी ! ”

होल्ड०—अशी माझी धट्टा करणें

तुला नोट दिसते ना ? तुजवरचे अरिष्ट नाहीसे व्हावे म्हणून मी घोर गुन्हे केले नाहीत काय ?

• फर्नादा—आणि आपल्याला मोठेपणा मिळावा हाही ते करण्याचा हेतु नव्हता काय ? आपल्या बायकोवर दुष्ट गुन्ह्यांचा आरोप होऊं नये, आणि तिजवर फार्शी जाण्याचा लाजिरवाणा प्रसंग येऊं नये, ह्याच हेतूने तुम्ही त्या धेरडीचा खून केलांत; पण उडलेला खून करण्यांत आपला दुहेरी हेतु नव्हता काय ? माझ्या गुप्त गोष्टी त्याला माहित होत्या; तेव्हां त्याला नाहीसा केल्याने मजवरच्या पुराव्याचा मागमूमही नाहीसा होईल, व त्याच्या खुनाची तो-हमत ईटनवर जाऊन आपणांस धोरपदवी प्राप्त होईल असे उडलेला खून करण्यांत आपले हेतु नव्हते काय ?

वारुडर—होय, होते. पण उद्यां ईटनची चवकशी सुरू झाल्यावर एकंदर गोष्टीचे कड्याळ याजवर न जातां आपणांवरच येऊं लागले तर कसे होईल ?

फर्नादा—तसे घडण्याचा विलकूल संभव नाही, हे मीं तुम्हाला सिद्ध करून दाखविलेच आहे. क्यारोलाईन वारुडर मेढ्याची बातमी ह्या वर्तमानपत्रांत छापली आहे. आणि ती मेली, सबब आपणांस आतां भीति म्हणून कोणतीच उरली नाही. आपणांवरही ती कांहीं गोष्टी सांगेल असा आपल्याला धाक होता; परंतु ती आतां मेली असल्यामुळे तोही धाक आतां उरला नाही.

वारुडर—पण तुहंगांत क्यारोलाईनची

व ईटनची गांठ पडली असली तर ? मजबुल नसल्या तरी तुजबुल त्याला शंका वाटत असतील हे खास आहे. आणि क्यारोलाईनची व त्याची गांठ पडून तिने त्याला, तिला जें जें ठाऊक होतें तें तें सांगितलें असेल, व ज्या ज्या तिला शंका वाटत होत्या त्या त्याही कळविल्या असतील तर मग कसे होईल ?

पाहल्याने किंचित् उदासीन होऊन पण पुनः धैर्य धरून फर्नादा म्हणाली: “पण तसे घडणारच नाही. त्यांची भेट होणारच नाही. शिवाय, त्यांची भेट झालीच असली तर वर्तमानपत्रांत कांहीं तरी उल्लेख झाला असता त्या गोष्टीचा; व आपणांस ह्यापूर्वीच कैद केले असतें. वारुडर—तूं म्हण कांहींही. तरुण ईटनची चवकशी पुरी होईपर्यंत आपण निर्भय आहोत असे मला वाटत नाही. देव करो आणि आणखी दोन दिवस आपणांस सुखाचे जावोत !

फर्नादा—होय, आजपासून दोन दिवसांनीं आपणांभोंवतालची सर्व कालजी नाहीशी होऊन आपण अगदीं सुखी होऊं; किंवा आपण मरून तरी जाऊं. आपणांवर संकट ओढवण्यासारखी एखादी गोष्ट घडली तर आपली चवकशी होऊन, आपणांस शिक्षा होण्याची वाट न पाहतां आपण आपणांस पूर्वीच मारून घेऊं.

वारुडर—काय ? आपण आत्महत्या करावयाची ?

फर्नादा—होय, निभ्रांत आत्महत्या करावयाची. त्या रीतीनें मरावयाचे तुम्हास

भय वाटत असेल तर तुज्जास जावें लागेल.

तोंडावर अगदीं प्रेतकळा चढून लुट्टर झणाला: " देवा ! देवा काय तरी प्रसंग हा ! पण आपण कांहींच प्रसंग येणार नाही असे वाटतेना ? आपल्याला कांहींच नाही असे तूं आतांच झणालोस तरी पुनः तूंच भीत आहेस. सांग तुला खरोखर काय वाटते तें. आपणाचा आरोप आर्थर ईटनला उडवि येईल काय ? आणि तो निर्दोष ठरला दोन्ही खुनांची तोहमत आपण चिकटेल काय ! "

फर्नांदा-मला काय वाटते मीं तुझाला सांगितलेच आहे. आपणां अगदींसुद्धां भीति नाही अशी माझ खात्री आहे. पण क्यारोलाईनची आणि आर्थरची तुरुंगांत गांठ पडून तिच्याला सर्व हकीकत सांगितली असेल त मात्र गोष्ट वेगळी आहे. आर्थरला तुरुंगांत घातले त्या वेळचीच स्थिति कायम असेल तर तो सुटण्याचा मुळीच संभव नाही. सुरीच्या पात्यामुळे त्याजवर फारच भक्कम पुरावा होत आहे.

वाल्टरला अतोनात भीति वाटत होती, ह्यामुळे नवीन नवीन कल्पना त्याच्या मनांत येऊन अधिकाधिकच त्याला भीति वाटे. पण तशाच स्थितींत तो झणाला: " तें खरें; पण त्या सुरीबद्दल आर्थरनें नाट उलगडा केला तर कसें होईल ? किंवा ज्या दुकानदारापा-

तो सुरी मीं विकत घेतली तो साक्ष राम पुढें आला तर ? "

फर्नांदा-तो कां पुढें येईल ? त्याला ग आपणार साक्षीला ? बरें, तुज्जां सुरी घेतली तिच्या एकाही पायावर करणाराचें नांव नाही. मग त्याला आणिल पुढें साक्षीला ?

वाल्टर-पण ह्या सुरीसंबंधानें मला काही एक शंका आहे. आर्थरला संबंधानें नाट मुद्द्यापत्तानिशीं हकी-सांगतां येणार आहे असें नाही. हल्लीं तुरुंगांत पडला आहे; तेव्हां मागल्या गोष्टींची तो आठवण करीत असेल. प्रमाणें आठवण करीत असतां, आपणालें लग्न झाल्यानंतर त्याच्या भेटीस

ही गोष्ट त्याच्या सहज लक्षांत येईल.

त्या येथें आपण गेलों असतां मीं,

व त्याला खोलींत सोडून एकटाच

हीं कामासाठीं बाहेर गेलों होतो हें

त्या लक्षांत आल्यावांचून राहणार

हीं. आणि ह्याप्रमाणें मीं बाहेर गेलों

तां हळूच मींच त्याच्या खोलींत

ऊन तें पातें त्याच्या कपड्याच्या ख-

ठेवले असावें अशी त्याला शंका

तास कांहींच हरकत नाही. ती शंका

ला एकदां आली कीं, सुरीच्या पा-

वर डडलेच्या नांवाचीं पहिलीं अक्षरें

कोरलीं असतील असेंही त्यास वाटे.

हें बोलणें संपतें तोंच दिवाणखान्या-

दार उघडून नोकर आंत आला; व

आपल्या यजमानाची व यजमाननीची गांठ

यासाठीं कोणी बाहेर आले आहे' असें

नें कळविलें.

अगदी सुद्धां न दगमगतां फर्नादा
ल्लणाली: “ पाठीव त्याला ह्या खोलींत.
घेऊन ये त्याला इकडेच. ”

ह्याप्रमाणें त्या नोकराला तिनें सांग-
तांच तो परत गेला, व फर्नादानें खालीं
वाकून आपल्या नवऱ्याच्या तोंडाकडे
पाहिलें. तों तो अगदीं पांढरा पडला
असून लटलट कांपत आहे असें तिच्या
दृष्टीस पडले.

एखाद्या मुलाला दरडावून सांगतात
त्याप्रमाणें आपल्या नवऱ्याला दरडावून
फर्नादा ल्लणाली: “ हं, थाल्टर, जा
तुझी त्या शेजारच्या खोलींत. जर आ-
पणावर एखादें अरिष्टच कोसळणार अस-
लें तर कशा रीतीनें वर्तन ठेवलें पाहिजे हें
आपणांस कळतच आहे. परंतु लोकांना
आपणांबद्दल नुस्तचि शंका आली अस-
ली तर तुमच्या ह्या चर्येवरून त्यांची ती
शंका खरी मात्र ठरेल. ”

ह्याप्रमाणें त्याजशीं बोलून तिनें
त्याला शेजारच्या खोलींत ढकललें, व
दार बंद करून आपण बिलकूल न
दगमगतां खिडकींतून रस्याकडे पाहू
लागली. त्या वेळीं वाड्याच्या दरवाज्या-
समोर एक वार्ड चर्येचा इसम उभा
असून, त्याजपासून थोड्याच अंतरावर
तशाच प्रकारचे आणखी दोन इसम
आहेत असें तिला आढळून आलें. ह्या-
मुळे आपणावर कांहींच घोरपट येणार
नाहीं ही आपली खात्री खोटी आहे,
व आपल्या नवऱ्याची भीति खरी-
ठगत आहे असें तिच्या पक्कें वाटलें. तरी-
ही ती उरल्या काळजाची बायको

असल्या कारणानें तिनें आपची व्यग्रता
अगुमात्रही बाहेर दिवूं न देतां, वा-
ड्यांतोळ नोकर ज्या इसमास खोलींत
तिजकडे घेऊन येत होता त्याला ती
स्वस्थ मनानें भेटली. हा आलेला इसम
पोलिसांतोळ कामगार असावा असें
त्याच्या पोषाखावरून तिला सहज
ओळखतां आलें. आणि तो तिजकडे
टक लावून पहात होता तरी किंचित्ही
न घाबरतां अत्यंत निःशंकपणानें त्याला
“ काय काम आहे ? ” असें तिनें
विचारलें.

तिची तो पराकाष्ठेच्या निःशंकतेची
स्थिति पाहून ती अपराधी आहे कीं
नाहीं ह्याची काले (हा आलेला इसम
तोच कामगार होता) सारख्या अनु-
भविक अंमलदारालाही शंका वाटूं ला-
गली; त्याचा सुद्धां गोंधळ उडाला; व
तो ल्लणाली: “ बाईसाहेब, मला आ-
पणाशीं कांहीं विशेष महत्वाच्या कामा-
संबंधानें बोलावयाचें आहे. परंतु लार्ड
होल्डर्नेस कोठें आहेत ? ते वाड्यांत
असल्यास येथें येतील तर बरें होईल.
बाकी, ते वाड्यांतच आहेत असें मला
येथील पहारेकऱ्यानें सांगितलें आहे. ”

आपल्या पदवीस योग्य अशा प्रौढ
स्वरानें फर्नादा ल्लणाली: “ पण तु-
मचें काम तरी कसल्या प्रकारचें आहे ? ”

काले-बाईसाहेब, माझे काम कांहीं
मोठेंसें चांगलें नाहीं. पण माझ्या का-
माचा संबंध तुझी आणि लार्डसाहेब ह्या
दोघांशींही आहे. ह्यासाठीं ते येथें आले
असतां बरें होईल.

“ ठीक आहे. वसा तुम्ही येथे खर्चीवर. मी त्यांना बोलावून आणते. ” असे हणून काडीमात्र व्यग्र न होतां फर्नादा तेथून आंतल्या खोलीत आपल्या नवऱ्याकडे गेली; आणि जातांना तिने खोलीचे दार लावून घेतले.

लार्ड होल्डनेसने दाराशी उभे राहून पोलीस कामगाराचे सर्व बोलणे ऐकले होते; आणि आपला सर्वस्वो घात झाला अशी त्याची खात्री झाल्यामुळे निराशेने त्याला नव्वेच धैर्य येऊन तो स्वस्थ उभा होता.

ही त्याची स्थिति पाहून फर्नादाला पुष्कळ समाधान वाटले; व तिने हळूच त्याच्या कानांत सांगितले: “हं, वाल्टर, आपला घात झाला. बाहेर आलेला गृहस्थ पोलीस अंमलदार असून दुसरे शिपाई बाहेर उभे आहेत. ह्यावरून आपणांला पकडण्याचा बेत ठरला आहे असे दिसते. तेव्हां आणखी थोड्या आठवड्यांनी दुर्लौकिक करून घेऊन मरावयाचे नसेल तर आजच आपण जीव द्यावा हें बरे. ह्या मजजवळ विषाच्या दोन कुप्या तयार आहेत. तसाच प्रसंग आला असतां जीव देण्यासाठीं विष जवळ तयार ठेवावे असा जेव्हां मी मनाचा निश्चय केला, त्या वेळीं मी आपल्या एकट्यासाठीं तयारी केली असे नाही. तुमच्यासाठींही मी तयारी करून ठेवली. ”

होल्डनेस—ठीक आहे. माझी आहे तयारी. पण देवा, माझ्या मुलीशीं मी क्विती निघुरतेनें वागलों ? फर्नादा, दे

मला शेवटला मुका आणि आलिंगन. अहाहा ! आज तूं मला किती सुरेख दिसतेस ! आपण आतां मरणार, ह्यामुळे तर तूं आतां फारच छान दिसतेस. तूं मला गुन्हे करावयाला लावले नसेस तर बरे झाले असते.

असे हणून त्यानें तिला उराशी घट्ट आवळले व तिचे अनेकवार मुके घेतले ! कामाने डोळे धुद झाले होते तरी आपणाला त्याच्या हातून सोडवून घे. उन फर्नादा हणाली: “ हं, वाल्टर, आतां वेळ घालवून अर्ध नाही. प्रत्येक क्षण किमतीचा आहे. आणि आपणांस सवड सांपडते आहे तोंच आपण विष पिऊन जीव दिला पाहिजे. ”

होल्डनेस—ठीक आहे. आपण बरोबरच विष पिऊ.

असे हणून दोघेही मंचकावर एकमेकांच्या शेजारी बसलीं; व एकमेकांकडे पहात दोघांनीही विषाच्या कुप्या ओठांना लावल्या.

फर्नादा आपल्या नवऱ्यास घेऊन देण्याची वाट पहात काले बाहेर बसला होता. त्याला यत्किंचित्ही शंका वाटत नव्हती. इतक्यांत एकादें मनुष्य धप्पेदशीं पडावे तसा आवाज त्याच्या कानीं त्या खोलीतून आला; आणि आंतील प्रकार नीट नाही अशी त्याला शंका येऊन तो चटकन आपल्या खर्चीवरून उठला; आणि खोलीचे दार जोराने उघडून आंत शिरला. तेथे जातांच फर्नादा मंचावर टेकून पडलेली त्याच्या दृष्टीस पडली. तिचा

प्राण गेलेला होता. लॉर्ड होल्डनेस तिच्याच पायांपाशीं गाळिव्यावर मरून पडलेला होता. जवळ पडलेल्या मोकळ्या कुण्या पाहतांच सर्व प्रकार तेव्हांच त्याच्या लक्षांत आला. फारच जलाल विष पिऊन दौघांनींही जीव दिले हे त्यानें ओळखले, व त्यांना कैदी करण्याची आपली सर्व तयारी व्यर्थ गेली असें पाहून तो तेथून परत गेला.

शेवट.

दुसऱ्या दिवशीं नामदार आर्थर ईटनची चवकशी वरिष्ठ न्यायाधीशापुढे सुरू झाली. परंतु पूर्वीच्या वेळच्या चवकशीच्यापेक्षां ह्या वेळच्या चवकशीचें स्वरूप अगदींच पालटले होतें. आरोपीच्या वकिलानें फर्नांदाशीं घडलेल्या त्याच्या संबंधाची सर्व हकीकत विस्तारपूर्वक कळविली. तिचा त्याजवर अतोनात रोष कसा झाला, व त्याचा प्राण घेण्यासाठीं तिनें कसकसा तजविजी केल्या वगैरे सर्व गोष्टी त्यानें खुलाशानें कळविल्यानंतर क्यारोलाईन बाल्टरची व फर्नांदाची ओळख लिंडलेवाईच्या येथें कशी झाली हे सांगून, तिची व आर्थर ईटनची कशी गांठ पडली हेही सांगितले.

ह्या व इतर हकीकती त्यानें सांगितल्यावर सरकारतर्फेच्या वकिलानें फिर्याद पुढे चालविण्याचें नाकारलें व न्यायाधिशांनीं आरोपीला निर्दोष ठरवून सोडून दिलें.

आर्थर ईटनला निर्दोष ठरवून

सोडून दिल्यानंतर बिग बेगर्मेन व म्याग्जमन ह्यांची चवकशी सुरू झाली. त्यांच्यावर भक्कम पुगवा झाल्या कारणानें त्यांना फाशीची शिक्षा देण्याचा ठराव झाला. परंतु राजपुत्रानें आपणांस माफी मिळवून देण्याचें लेखी वचन दिलें होतें हे त्यांना ठाऊक होतें. ह्यामुळे त्यांना त्या ठरावाचें काहींच वाटलें नाहीं.

क्यारोलाईन बाल्टर तुरुंगांत असतांना तिनें रिग्डन वकीलाला पत्र लिहून, आल्फ्रेड पोरानें त्याच्या येथून फ्लोरिमेलच्या संबंधाचे कागद चोरून नेण्याची गोष्ट कळविली होती हे वाचकांना आठवतच असेल. त्या गायतोल्या पोरानें आपणास असें ठकविलें ह्यावद्दल रिग्डन वकीलाला फारच राग आला व त्यानें न्यायाधीशाकडे अर्ज करून आपल्या येथून आल्फ्रेड नांवाच्या पोरानें पुष्कळ रकम चोरून नेली असून, त्या कामीं त्याला प्राईस नांवाच्या दुसऱ्या पोरीची मदत होती अशीही तक्रार दिली; आणि त्याचा ठिकाणाही कळविला.

वकीलाची ही फिर्याद येतांच क्यारोलाईनपोलच्या दुकानाचा झाडा घेण्याचा व तिला आणि त्या पोगाला पकडण्याचा हुकूम झाला. हा हुकूम हातीं पडतांच, म्याग्जमन व बेगर्मेन ह्यांच्या शिक्षेचा हुकूम झाला त्याच दिवशीं रात्री कालेनें हास्लेडौन रस्पांतील पोलच्या दुकानास वेढा देऊन त्याजवर एकदम हल्ला केला. त्या वेळीं

त्याला त्यात पुष्कळ गुन्हगार सांपडले; व एकदर इमारतीचा झाडा घेतला त्यांत कित्येक चोऱ्यांतला माल सांपडला. पण ह्या सर्वांपेक्षां **स्याग्जमन** व **बेगर्मन** ह्यांच्या माफीबद्दलचें पत्र राज-पुत्रानें लिहून दिलेंलें **क्यारोटोपोल** जवळ होतें, तें त्याला सांपडलें. ह्याचा तर त्याला जास्तच संतोष झाला.

हे पत्र पोलीसच्या हातीं सांपडतांच **लिझी** व **क्यारोटोपोल** ह्यांच्या अंगाचा तिलमापड झाला. परंतु त्यांच्या शि-व्याशापांचा कांहींही उपयोग झाला नाही.

ह्यांना पकडलें त्याच रात्री लार्ड **मांट गामरी**च्या वाड्याजवळ फारच भयंकर प्रकार घडला. लार्डसाहेबांची स्वारी लेडी **बेल्डन**ला भेटून परत आपल्या वाड्याकडे येत होती. त्यांच्याच शेजारी दुसऱ्या एका सरदाराचा बाडा होता. त्या वाड्यांत त्या रात्री सारी मंडळी जागी असून मोठा आनंद चालला होता. ह्याच वाड्याच्या समोरच्या बाजूस एक मुलगा छपून बसला होता. लार्डसाहेबांच्या मनांत **फर्नांदा**च्या आत्महत्येबद्दलचे विचार घोळत होते; ह्यामुळें त्या मुलाकडे त्यांनीं फारसें लक्ष दिलें नाही, व ते आपल्या वाड्यांत गेले. परंतु सुमारे अर्ध्या तासानें त्यांनीं खिडकींतून पाहिलें, तेव्हांही तो मुलगा तेथेंच छपून उभा होता; ह्यामुळें त्यांना शंका येऊन ते त्याजकडे आले, व तो तेथें कां उभा आहे ह्मणून विचारूं लागले.

त्या मुलाचा फारच गोंधळ झाला; व तो आपल्याजवळचा कांहीं जिन्नस लपवूं लागला. ह्यामुळें तर **मांट गामरी**ला फारच संशय येऊन त्यानें त्या मुलाचा हात धरला. ह्या झटपटींत त्या मुलानें एक शिशी खालीं टाकली. ती खालीं पडतांच ती फुटून तिचा मोठा आवाज झाला, व शेजारपाजारच्या वाड्यांच्या दरवाजांचीं तावदानें फुटलीं, आणि आंतील मंडळी भिऊन पळत सुटली. लार्ड **मांट गामरी**च्या वाड्यांतिल नोकर माणसें धावून आलीं. पण त्यांचा यजमान व एक मुलगा तेथें रस्त्यावर पडले असून त्यांच्या अंगांतून रक्ताच्या धारा वहात आहेत असें त्यांच्या नजरेस पडलें. त्यांनीं दोघांनाही उचलून आंत नेलें, व लागलींच डाक्टराला बोलावून आणलें. परंतु त्याचा कांहीं इलाज चालला नाही. दोघांचेही प्राणोत्क्रमण झालें होतें. ह्याप्रमाणें लार्ड **मांट गामरी** व **जेम्स मेल-माथ**चा थोरला मुलगा ह्यांचा अंत झाला.

स्याग्जमन व **बेगर्मन** ह्यांची चवकशी होऊन ते तुरुंगांत परत गेल्यावर थोड्याच तासांच्या अवकाशांत, आपणांस जीवदान मिळण्याची आशा नाही, असें त्यांना कळून आलें. ज्या पत्रावर त्यांची भिस्त होती, तें पोलीसच्या हातीं गेलें; व **फर्नांदा** आणि लार्ड **मांट गामरी** ह्यांचाही आपणांस आधार उरला नाही असें त्यांना समजून येऊन त्यांनीं फाशीं जाण्याची तयारी केली.

व त्याप्रमाणे थोड्या दिवसांत त्यांना फाशी देण्यांत आले. कालेने पकडलेल्या गुन्हेगारांना त्यांच्या गुन्हांच्या मानाने जास्त कमी शिक्षा झाल्या. व आल्फ्रेडलाही रिग्डनच्या प्रतिज्ञेवरून दोन वर्षांची शिक्षा झाली.

रिग्डनचा धंदा शेवटपर्यंत सुरेख चालला—आणि लवाड वकीलांचा धंदा नेहमी असाच चालतो !

बेगर्सस्टाफवर हल्ला करून त्यांत असलेल्या गुन्हेगारांना पकडले त्या वेळी चोरच्या पोरांच्या नायकालाही कैदी करण्यांत आले होते, तरी त्यांच्या हस्तकांची वाताहत झाली नाही. चोरच्या पोरांचा धंदा सपाट्याने चाललाच असून, त्यांची नायकी शिक्स्टरसाल हिने पतकरली होती. मेलमाथचा मुलगा आणि मुलगी ह्या टोळींत पुढेही राहिली; आणि लवकरच त्यांनी आपल्या मंडळींत चांगले नांव कमविले.

थर्स्टनच्या दाईपासून हिसकावून घेतलेला राजकन्या सोफाया हिचा मुलगाही ह्या टोळींतच राहिला; आणि त्याचे जन्म राजकुलीन मातेच्या पोटी झाले होते तरी, भिकारी व चोरच्या पोरांत त्याचे बाळपण जाऊन तो पूर्ण दुराचारसंपन्न झाला.

युवराज आणि पेज ह्यांनी मसलत करून तिघां फ्रेंच सरदारांना थापा मारल्या, व त्यांना फ्रान्स देशांत वंड करावयास धाडले. परंतु ते तिकडे गेल्याबद्दलची बातमी राजपुत्राने गुप्तपणे फ्रेंच सरकारास देवून त्या तिघांनाही

पकडविले. तेथे त्यांची चवकशी होऊन तिघांनाही फाशी देण्यांत आले. त्यांचा तसा परिणाम झाल्या कारणाने राजपुत्राच्या हातीं आलेली रकम त्याला गडप करावयास सांपडून देकर देतां आला; आणि मिसेस फिट्ज् हर्वर्टवाईशी संधान जमविल्याबद्दल बेलोच्या मार्किसलाही शिक्षा करविल्याचे समाधान मानतां आले.

पेजच्या खटपटीमुळे फ्रेंच ड्यूककडून राजपुत्राच्या हातीं चाळीस हजार पौंडांची रकम आली होती; आणि तेवढी त्याला टिम मीगल्सकडे द्यावी लागली. ती हातीं पडतांच टिम मीगल्स धाटाने राहू लागला. व लवकरच एजमूरच्या मार्किसच्या निर्वश झालेल्या घराण्याचे आपण वारस असल्याचे त्याने सरकारास कळविले. हा त्याचा वारसा कायम ठरला, आणि तो एजमूरचा मार्किस झाला.

ह्यानंतर त्याने लेडी लेडशी लग्न लावले; व ह्या जोडप्याने आपले राहिलेले आयुष्य आनंदाने घालविले.

पेजने राजपुत्राची निरनिराळी कामे केल्यावरून त्याला दोनशे पौंडांचे वर्षासन करून देण्यांत आले. पण त्याने लंडन सोडून दूर कोठे तरी रहावे अशी शर्त घालण्यांत आली होती. पेजनेही तो पाळला; आणि तो आपल्या बायकोला घेऊन दूरच्या एका शहरीं जाऊन राहिला.

हारियटची चवकशी होऊन ती निरपराधी ठरली. परंतु तिच्या मनाला जी

धक्का बसला त्याजमुळे ती क्षीण होत जाऊन लवकरच मेली.

बेल्डनची मार्चिआनेस वरीच हातारी होऊन वारली. मरेपर्यंत तिने विधवेची वस्त्रे परिधान करून आंतून आपले खेळ गुप्तपणे चालविले होते. ह्या कामी तिला तिच्या दासीचे चांगले साहाय्य असून, दोघां हुजऱ्यांचीही मदत होती. ह्या हुजऱ्यांना ह्या कामगिरीबद्दल भरपूर बक्षिस मिळाले होते; व मधून मधून तिच्या विळान्याचेही सुख मिळत होते.

ब्येष्ट चिरंजीवाला भयंकर रीतीने एकाएकी मरण आलेले पाहिल्यावर मांट गामरीची वृद्ध कौंटेस फार दिवस वांचली नाही. पुत्रशोकाने ती विव्हळ होऊन थोड्याच दिवसांच्या अवकाशांत वारली. तिच्या थडग्यावर, तिजमध्ये शेंकडों सुगुण असल्याचे तिच्या वारसाने लिहिले होते. परंतु त्यांतील एकही तिजमध्ये नव्हता.

डेसबरोच्या अर्लने आत्महत्या केल्यानंतर त्याची पत्नी एलिअनार ही सात वर्षे वांचली. ही सात वर्षे तिने दूरच्या एका वागेत घालविली. परंतु तिच्या मनाला जो धक्का बसला त्यांतून ती कधीच सांवरली नाही. तिचे सर्व सौंदर्य भुराभर नष्ट होऊन तिला वेड लागले. ह्या वेडांत ती शेंकडों गोष्टी बोलत असे, व आपल्या हातून खून झाला असेही ती ह्मणे. परंतु ह्या बडबडीत त्वरेपणाचा लेशही नसून, ती केवळ भ्रममूलक आहे असे तिच्या तैनातींतील नौकर माणसांस वाटत होते. त्यांतील

एकालाही तिजकडून खरोखर खून झाला असे वाटेना. ती मेली त्या वेळी तिच्या तोंडांत रामसेचे नांव होते.

लार्ड आणि लेडी होल्डनेस ह्यांच्या आत्महत्येचे आणि त्यांजकडून भयंकर गुन्हे घडले असल्याचे वृत्त पालिन व आक्टेव्हिया क्लारेंडन ह्या कोमल अंतःकरणाच्या कन्याद्वयाला कळविल्याचे काम फारच कठीण व नाजूक होते. परंतु लार्ड फ्लोरिमेल आणि नामदार आर्थर ईटन ह्यांचे आभार मानले पाहिजेत की, त्यांनी ते काम फारच हुशारीने बजावले. ह्या दोघांनी पाहिल्याने सर्व हकीकत पालिनला मोठ्या सावधगिरीने कळविली. वडील वारल्याचे ऐकून दोघांनाही अत्यंत दुःख झाले. परंतु विवेक करून त्यांनी ते आवरले. ह्यानंतर लवकरच आक्टेव्हियाला राजपुत्राच्या संबंधाची एक मुलगी झाली; आणि त्यानंतर तिचे सारे वेड जाऊन ती चांगली बरी झाली. तरी, तिच्या वृत्तीतील उल्हास पार नाहीसा झाला.

ती बरी झाल्यावर आर्थर ईटनने तिजकडून घडलेले दोष मनांत न आणतां तिजशीं विवाह करण्याची आपली इच्छा तिला पुनः कळविली. ह्या वेळी तिने झाला नाही हटले नाही. आणि तिच्या बापाच्या मरणानंतर आठरा महिन्यांनी तिने त्याला आपले पाणिग्रहण करून दिले. त्याच दिवशीं दुसऱ्या देवाल्यांत लार्ड फ्लोरिमेल आणि

पालिन ह्यांचाही विवाह होऊन ते जोडपे सुखी झाले.

रोज फास्टरनेही जार्ज - बुडफालचे आपणावरील निरपेक्ष प्रेम ओळखून त्याजशीं लग्न लावले. ह्या वेळीं लेडी बेलंडनने तिला पांच हजार पौंडांचा अहेर करून, थोर औदार्यावद्दल आपली सर्वांकडून वाहवा करून घेण्याची संधि व्यर्थ जाऊ दिली नाही. बुडफालने ह्यापूर्वी बरेच दिवस श्रवसोलच्या नौकरांचे जू झुगारून देऊन स्वतःच्याच

जोरावर दुकान धाटले होते. त्यांत त्याला चांगले यश आले; आणि लवकरच त्याची त्या शतकांतोळ उत्कृष्ट चित्रकारांत गणना होऊ लागली.

असो. ह्या कथानकांतोळ मुख्य मुख्य पात्रांची पुढील स्थिति आम्ही हं थोडक्यांत कळविली आहे. तथा राजपुत्राची आणखीही दुष्कृत्ये असून त्यांचे वर्णन दुसऱ्या कथानकांत आह करणार आहोत.

पहिले कथानक समाप्त.

99 50
239

220